

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૨૫૯ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ અમરુદ્ધ પાલકું રિશ્તુ

વિષય પદ : ૫૨

No.
373

Received on 18.8.17

M. S. A. A. A.
Hazar Deputy Collector.
Sarat.

OUR LORD'S TEACHING

BY

REV. JAMES ROBERTSON, D. D.

આપણા પ્રભુનું શિક્ષણ

અંગ્રેજીમાં મૂળ કર્તા

રેવરેન્ડ જી. રોબર્ટસન, ડી. ડી.

અંગ્રેજી પરથી ભાષાંતર.

1925.

પ્રત ૧૦૦૦]

[કિંમત ૧૨ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
રાજકોટવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૨૨૨૨૨

સુરત મધ્યે :

ગુજરાતની ધર્મપુસ્તકપ્રસારક મંડળીને સારૂ આર્થિક મિશન
છાપખાનામાં જોય. આર. સ્કોટે છાપ્યું તથા પ્રગટ કીધું.

અનુક્રમણિકા.

અધ્યાય.	પાનું.
૧. તેના શિક્ષણની શૈલી	૧
૨. તેની યોગ્ય કરવાની પદ્ધતિ	૧૭
૩. તેના યોગ્યનો મુખ્ય વિષય—દેવનું રાજ્ય	૧૬
૪. તેના યોગ્યનો પાયારૂપી સિદ્ધાંત—ઇશ્વર આપણો પિતા છે.	૨૭
૫. ઇસુનું પોતા વિષેનું શિક્ષણ	૩૫
૬. ઇસુનું માણસ વિષેનું શિક્ષણ	૪૬
૭. ન્યાયીપણા વિષેનું ઇસુનું શિક્ષણ	૫૯
૮. દેવના રાજ્યમાં પ્રવેશ પામવાની શરતો	૭૧
૯. દેવના રાજ્યના આશીર્વાદો	૮૪
૧૦. ઇસુનું પોતાના મરણ વિષેનું શિક્ષણ	૧૦૧
૧૧. પવિત્ર આત્મા વિષે ઇસુનું શિક્ષણ	૧૧૨
૧૨. મંડળી વિષે તથા કુટુંબ વિષે ઇસુનું શિક્ષણ	૧૨૫
૧૩. જગતના અંત વિષે ઇસુનું શિક્ષણ	૧૪૨

આપણા પ્રભુનો યોધ.

અધ્યાય ૧.

તેના શિક્ષણની શૈલી.

સામાન્ય મત પ્રમાણે ઇસુ મહાન શિક્ષક—તેની શૈલી—તેનો ચહેરો, પોષાક, બાલી, અને પ્રભાવ—તેની શિષ્યવવાની રીતનાં આત્મિક રૂપ : (૧) અધિકાર, (૨) કોમળતા, (૩) સખ્તાઈ, (૪) પ્રભુતા — એક અલૌકિક પુરૂષ.

ઇસુ ખ્રીસ્તે આપેલું શિક્ષણ એવો વિષય છે કે આ જમાનામાં તેનો અભ્યાસ નવેસરથી કરવો તે સઘળા લોકોને ઘટે છે. આ ચાલુ જમાનામાંનાં માણસો ઘણી વાતોની સત્યતા વિષે શક રાખે છે ; માટે આવા વખતમાં આપણી તપાસમાં જે એવી કોઈ વાત આપણને મળે કે જે સર્વમાન્ય હોય, તે તેથી ઘણો ફાયદો થાય ; અને ખરેખર એવી એક વાત છે, એટલે કે ઇસુ જગતમાં જનમેલો મોટામાં મોટો ધર્મ-બોધક અને નીતિશિક્ષક છે. આપણા જમાનામાં એવા ઘણા લોકો છે કે જેઓ આપણાં વિશ્વાસનામાં માનવાની ના પાડે છે, કારણ કે તેઓ મતમતાંતરની બારિકીઓથી ભરપૂર લાગવાથી તેમને વાંધાભરેલાં જણાય છે, છતાં તેઓ પહાડ પરના બાપણુનો (મા. ૫-૭) અંતઃકરણપૂર્વક સ્વીકાર કરે છે, અને ઇસુનો બોધ સાંભળવાને ખુશી તથા તત્પર છે. હિન્દુસ્તાન જેવા મૂર્તિપૂજક દેશોમાં પણ એવાં ઘણાં માણસો મળી આવે છે કે જેઓ ખ્રીસ્તી મંડળીમાં દાખલ નથી થયાં, છતાં ઇસુને સર્વોત્તમ નીતિબોધક તરીકે તેઓ માન આપે છે. વળી ઘણા ખ્રીસ્તીઓ પણ છે કે જેઓ કહે છે કે આપણે સાચી સહુથી જરૂરની વાત આ છે કે બીજું બધું શિક્ષણ કોરે મૂકીને ઇસુ દુનિયાનો સર્વોત્તમ ધર્મગુરુ હતો અને છે, એજ સર્વમાન્ય વાત કબુલ રાખીને તેનો એકલાનોજ બોધ નવેસરથી સાંભળવો, અને તેથી કેવાં પરિણામ થાય છે તેજ જોવું.

તેના શિક્ષણનો અભ્યાસ શરૂ કરતાં આપણે પ્રથમ તેનું બહારનું સ્વરૂપ કેવું હતું તેની તપાસ કરીએ. આ ધર્મશુરોનો દેખાવ કેવો હશે અને તેની યોગ્ય કરવાની દબ કેવી હશે, તેનો કંઈક ખ્યાલ કરીએ.

તેના ચહેરાની પ્રતિમા આપણી પાસે નથી ; તેની જે છબીઓ છે તેઓ તેના વખત પછી સેંકડો વરસે ચીતરેલી છે, અને જોકે કોઈ કોઈ જમાનાઓમાં તેનું સ્વરૂપ કંગાળ અને ઉદાસ અને ખીળ કોઈ જમાનામાં અત્યંત તેજસ્વી ચીતરેલું આપણે જોઈએ છીએ, તોપણ આ ઉપરથી આપણે એટલુંજ સમજવું કે મંડળીની જેવી હાલત, તેવી તે વખતના લોકો ઇસુની પ્રતિમા પાડતા. સુવાર્તાઓમાં આપણે એવું વાંચીએ છીએ કે, પ્રાર્થના કરતી વખત તે પોતાની આંખો આકાશ તરફ ઉઘી કરતો, પીડા જોઈને તે નિસાસા નાખતો, અને હુંડાઈ જોઈને તે એથી પણ ઉડા નિસાસા નાખતો ; વળી એવું પણ વાંચીએ છીએ કે તેના ચહેરામાં તરેહવાર ફેરફાર થઈ જતા ; પણ તેના મુખના દેખાવનું કંઈ પણ વર્ણન તેઓમાં આપેલું નથી. જેમ ભવિષ્યવાદીઓ અને રાજાઓ પોતાના હોદ્દાનો ખાસ પોષાક પહેરતા, તેવો ખાસ પોષાક તે પહેરતો નહિ, પણ જે પંક્તિના લોકો મધ્યે તે ઉજ્યેા હતા તેમાં વપરાતો સાધારણ પોષાક તે પહેરતો. તેનો સાદ તથા બોલવાની દબ ઘણુંકરીને હમેશાં શાંત, ગંભીર અને જુસ્સા તથા ઉચાટ વગરનાં હતાં, એવી અટકળ તેની વાતો પરથી તથા વાત કરતી વખતના તેના અંગવિક્ષેપ પરથી કરી શકાય છે ; કેમકે હોય સભાસ્થાનમાં, કે હોય પર્વત ઉપર, કે હોય હોડીમાં રહીને કિનારા પરના લોકોને ઉપદેશ કરતો, કે હોય ગમે ત્યાં, તો પણ તે બેઠો બેઠો ઉપદેશ કરતો. પણ કોઈ કોઈ વખતે જ્યારે તેને અસાધારણ લાગણી થતી ત્યારે તે ઉંચે સાદે બોલતો, જેમકે “ ઇસુએ ઉભા રહીને ઘાંટો પાડીને કહ્યું ” (યોહા. ૭ ; ૩૭). એક વખત તે બોલતાં બોલતાં ડસકાં ખાવા લાગ્યો અને રડી પડ્યો (લુક ૧૯ ; ૪૬) ; અને કોઈ કોઈ વખત તે એવા ખાસ લાગણી તથા દિલસોજીભર્યાં સાદે બોલતો હતો કે સાંભળનારાઓની યાદદાસ્તમાં તેના શબ્દો એવા તો કાતરાઈ જતા કે અરામી ભાષામાં બોલેલા તેના શબ્દોનો અત્યેક અક્ષર પણ કાયમ રહી ગયો છે (માર્ક ૫ ; ૪૧ : ૭ ; ૩૪). તેની દષ્ટિ

પ્રભાવશાળી હતી, તે આપણે એ પરથી જાણીએ છીએ કે તેથીજ ભુડાં માણસોનાં મન પર ભારે અસર થતી; જેમકે માત્ર તેની દષ્ટિના પ્રભાવથીજ મંદિરને અશુદ્ધ કરનારા વેપારીઓ તેની આગળથી નાસી ગયા.

આ બાહ્ય લક્ષણોની વાત પૂરી કરીને તેનામાં રહેલાં આત્મિક લક્ષણો તરફ ધ્યાન લગાડીએ. યોધ આપવામાં સહુથી ચિત્તાકર્ષક લક્ષણ એ હતું કે તેને અધિકાર હતો. ગાલીલના લોકોને તેનો ઉપદેશ સાંભળતાં પ્રથમ જે લક્ષણ ધ્યાનમાં આવ્યું તે એજ હતું કે “તે તેઓને શાસ્ત્રીઓની પેઠું નહિ, પણ જેને અધિકાર હોય તેની પેઠું ઉપદેશ કરતો” (માત્થી ૭; ૨૬). શાસ્ત્રીઓ ઉપદેશ કરતા ત્યારે પોતાનું બોલવું ખરું છે, તેની ખાતરી કરી આપવાને તેઓ અગાઉ થઇ ગએલા રાબ્બીઓનાં પુસ્તકોમાંથી દાખલા વાંચી સંભળાવતા હતા. પણ ઇસુ ક્રીષ્ના આધાર લેતો નથી; વળી તે દલીલ પણ ભાગ્યેજ કરતો. સત્યજ પ્રગટ કરવું બસ છે એવું તે ધારે છે. સત્યનું જ્ઞાન હોવાની તેની પોતાની જે ખાતરી હતી તે સંપૂર્ણ હતી. ઇસુની સાથે જેનો મુકાબલો કરી શકાય એવો એકજ ધર્મયોધક પાશ્ચાત્ય દેશોમાં થઇ ગયો છે, તેનું નામ સોક્રેટિસ છે. આ બાબતોમાં તેની અને ઇસુની વચમાં મોટા ફરક પણ માલમ પડે છે. સોક્રેટિસ એમ નહોતો કહેતો કે મને સત્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, પણ તે એમ કહેતો કે, હું સત્યની શોધમાં છું. પોતાને કંઈ શંકા હોય એવી રીતે ઇસુ કદી બોલતો નહોતો; જે જે બાબતનું તે વિવેચન કરે છે તે પ્રત્યેક બાબત સંબંધી તે ખાતરીપૂર્વક બોલે છે, અને તે હમેશાં સાધિકાર બોલે છે, જેમકે “હું તમને કહું છું,” અથવા “હું તમને ખચિત કહું છું,” અથવા “વળી, હું તમને કહું છું.” જુના કરારના લેખો જેઓ વિષે તે પોતે કહે છે કે તેઓ “૨૬ કરી ન શકાય,” તેમજ “હું તેને ૨૬ કરવાને નહિ પણ પૂરા કરવાને આવ્યો છું,” તે કરારનાં વચનોના જેવાં તે પોતાનાં વચનો મળે છે. પહાડ પરના ભાષણમાં તે જુના કરારમાંની કેટલીક આજ્ઞાઓ ફરી યાદ કરાવીને પોતાનાજ અધિકારથી તે તે આજ્ઞાઓમાં વધારો અને વળી સુધારો પણ કરે છે, જેમકે “હત્યા ન કર, એમ પુરાતન કાળમાં લોકોને કહેલું હતું, એ તમે સાંભળ્યું છે. પણ હું તમને કહું છું કે જે કાંઈ પોતાના ભાઈ

પર અમથો ક્રોધ કરે છે.....તે અપરાધી કરવાના જ્ઞેષ્ઠમાં આવશે.”
 “તું જુઠા સમ ન ખા, એમ પુરાતન કાળમાં લોકોને કહેલું હતું, એ તમે સાંભળ્યું છે. પણ હું તમને કહું છું કે, કંઈજ સમ ન ખાઓ.”
 “આખને બદલે આખ, ને દાંતને બદલે દાંત એમ કહેલું હતું, એ તમે સાંભળ્યું છે; પણ હું તમને કહું છું કે, જે ભુડો હોય, તેની સામા ન થાઓ” (માર્થી ૫; ૨૧થી). તે કહે છે ખરો કે “મારો બોધ તો મારો પોતાનો નથી, પણ જેણે મને મોકલ્યો તેનો છે,” અને “જે વાત તમે સાંભળો છો તે મારી નથી, પણ બાપ જેણે મને મોકલ્યો છે તેની છે” (યોહા. ૭; ૧૬; ૧૪; ૨૪). પણ આવી “પ્રોત નમ્રતા” દર્શાવ્યા છતાં ધર્મ વિષેનો તેનો જે સંપૂર્ણ અધિકાર હતો તેને તેથી ઉની આંચ પણ આવતી નથી.

હવે ઇસુની બોધ કરવાની રીતનાં બીજાં બે લક્ષણો છે તે સાથે ધ્યાનમાં લઈએ. સાથે લેવાનું કારણ એ છે કે પ્રથમ તેઓ એકબીજાની છોક ઉલટાં જણાવે છે, અને બીજું કારણ એ છે કે બંને લક્ષણો એકજ માણસમાં એટલા બધા ઉચ પ્રમાણમાં માલમ પડે એ અજબ જેવું છે. તે લક્ષણો આ છે કે, ક્રામજના (કે માયાગુપાળું) અને સખ્તાઇ. નીચેનાં વચનોમાં ફટલી બધી ક્રામજના દેખાય છે:—“દીકરી, હિંમત રાખ, તારા વિશ્વાસે તને સાચી કીધી છે” (માર્થી ૯; ૨૨). “ઓ નાની ટોળી, બિઓ મા, કેમકે તમને રાજ્ય આપવાની તમારા બાપની ખુશી છે” (લુક ૧૨; ૩૨). “તમારાં મનને ગભરાવા ન દો; તમે દેવ પર વિશ્વાસ કરો, મારા પર પણ વિશ્વાસ કરો. મારા બાપના ઘરમાં રહેવાનાં ઠેકાણાં ઘણાં છે.....હું તો તમારે કાજે જગ્યા તૈયાર કરવાને જાઉં છું” (યોહા. ૧૪; ૧, ૨). દુઃખિતોને બોલેલાં તેનાં વચનોમાં, તથા રોગીઓને સાજાં કરવાનાં તેનાં કામોમાં તેની ક્રામજના હમેશાં જણાઇ આવે છે. બાળકોને ઉચકી લઈ તેમને પોતાની છાતી સાથે ચાંપી આશીર્વાદ દેવામાં, અને બેઆબરૂ તથા બદનામ થએલા લોકોનાં પણ મન તેના તરફ આકર્ષવામાં તેના એ ગુણ પ્રત્યક્ષ દેખાઇ આવે છે: “હવે તેનું સાંભળવા સાડે સઘળા દાણીઓ તથા પાપીઓ તેની પાસે આવતા હતા” (લુક ૧૫; ૧).

પણ આ લક્ષણની જોડાજોડ તેણે વાપરેલી સખ્તાઇને પણ આપણે મૂકવી જોઇએ. ઘણી વાર તેણે પોતાના શિષ્યોને કેટલા સખત ઠપકા દીધા! જેમકે શિષ્યોમાં સૌથી જે અગ્રેસર તેને તેણે એવો ઠપકા આપ્યો કે, “અરે શેતાન, મારી પછવાડે જા; તું મને ઠાકરૂપ છે” (માર્ક ૧૬; ૨૩). વળી બીજા એક શિષ્ય વિષે તે બોલ્યો કે, “શું મેં તમ બારને પસંદ નહોતા કીધા? પણ તમારામાંનો એક જણ તો શેતાન છે” (યોહા. ૬; ૭૦). ફરોશીઓ વિષે ઘણી વખત અને વિશેષ કરીતે તેના છેલ્લા જાહેર ભાષણને વખતે તેણે કેટલાં બધાં સખત વચનો વાપર્યાં હતાં! તેમાં વારંવાર તે આવાં વેણ બોલે છે કે, “ઓ શાસ્ત્રીઓ તથા ફરોશીઓ, ઢોંગીઓ, તમને અફસોસ!” (માર્ક ૨૩). આ ભાષણ કંઠાર ને તુચ્છકારની લાગણીથી ભરપૂર છે, અને ઇસુની બોલેલી બીજી બધી વાતોના કરતાં આ ભાષણમાં તેની લાગણી વધારે ઉશ્કેરા-એલી અને ક્રોધી જણાય છે. વળી ઇશ્વરના આખરના ન્યાયચક્રાવ વિષે ઇસુ જે બોલે છે તેમાં જે અત્યંત સખ્તાઈ તેણે વાપરી છે તે વિષે આપણાથી બેદરકાર રહેવાય, એમ નથી; તે એમ કહે છે કે, “તેઓનો કીડો મરતો નથી, ને અગ્નિ નથી હોલવાતો” (માર્ક ૯; ૪૮). વળી તે આવા શબ્દો પણ ઉચ્ચારે છે કે, “ઓ શાપિતો, સર્વકાલિક અગ્નિમાં તમે મારી આગળથી [જાઓ]” (માર્ક ૨૫; ૪૧). તેનાં સર્વ વચનોમાં એકસરખી ગંભીરતા માલમ પડે છે; તે મિલનસાર, કૃપાળુ અને અત્યંત દયાળુ હતો, છતાં તેના મુખમાંથી ક્રોધ પણ વખત એવો એકે શબ્દ નીકળેલો નથી કે જેને આપણે રમુજ કે હાસ્યકારક કહી શકીએ.

ઇસુનાં ઘણાં વચનો હજી બાકી રહ્યાં છે, ને તેમની ઢગ એવી છે કે તેની સંજ્ઞાને માટે જે શબ્દો આપણે અત્યાર સુધી વાપર્યાં છે તેના કરતાં ક્રોધ બીજો ચઢીઆતો શબ્દ વાપરવાની જરૂર છે, એટલે જે વચનોમાં અધિકાર સમાવેલો છે એટલુંજ નહિ પરંતુ અલૌકિક ગૌરવ પણ સમાવેલું છે. એવાં વાક્યોમાંનું એક એ છે કે, “ઓ વૈતરૂં કરનારાઓ તથા ભારથી લદાયલાઓ, તમે સઘળા મારી પાસે આવો ને હું તમને વિસામો આપીશ” (માર્ક ૧૧; ૨૮). આ વચનમાં તેની કૃપા તથા પરાક્રમનું મહાત્મ્ય કેવું જણાઇ આવે છે! વળી નીચેનું બીજું વચન પણ કેવું જીલ્દ

છે કે, “જે કાંઈ તરસ્યો હોય, તો તે મારી પાસે આવીને પીએ” (યોહા. ૭; ૩૭); અને તેનાં પોતા વિષેનાં વચનો પણ કેવાં બુલંદ છે! જેમકે, “હું જીવનની રોટલી છું;” “હું જગતનું અજવાળું છું;” “હું પુનરુત્થાન તથા જીવન છું;” “હરેક જે સત્યનો છે, તે મારી વાણી સાંભળે છે” (યોહા. ૬; ૩૫; ૮; ૧૨; ૯; ૨૫; ૧૮; ૩૭). આ વચનોને કેટલાક લોકો રદ કરે છે અને તેનું કારણ બતાવે છે કે આ શબ્દોમાં એટલી બધી પતરાજી સમાએલી છે કે એવાં વચનો ઈસુ કદી બોલે નહિ. પણ આ તેમનો મત સમસ્ત ખ્રીસ્તી મંડળીના મતની વિરુદ્ધ છે; કેમકે શરૂઆતથી ઘણાખરા ખ્રીસ્તીઓ એકમતે કબુલ કરે છે કે, ઈસુને એ વચનો બોલવાનો અધિકાર હતો, અને ખીજાઓને જે કહેવાનું નહિ થતે તે તેને થતે છે.

ત્યારે હવે કેવળ તેના શિક્ષણની શૈલી તથા હાલનો વિચાર કર્યાથી શું આપણને એવી લાગણી ક્યારની થઈ નહિ હોય કે આ અધ્યાયની શરૂઆતમાં ઈસુ વિષે આપણે જે વાત કબુલ કરી હતી તે કરતાં આપણે કંઈક વધારે માન્ય કરવું જોઈએ? તેને સર્વોત્તમ ધર્મ-ગુરુ કહીએ તેટલુંજ બસ નથી. તે ધર્મજનુની તેમજ પોતા વિષે જુલાવો ખાનાર હતો, એમ માનીને તેને ધર્મોપદેશક કહેવાજ નહિ; નહિ તો તેને એ કરતાં કંઈક વધારે મોટું નામ આપવું થતે છે. કેમકે આ દુઃખ તથા પાપથી ભરપૂર દુનિયામાં કાંઈ પણ એવો માણસ નથી કે જે ખરેખર એમ કહી શકે કે, “ઓ વેતરૂં કરનારાઓ તથા ભારથી લદાયલાઓ, તમે સઘળા મારી પાસે આવો, ને હું તમને વિસામો આપીશ”; અથવા અતૃપ્ત માણસોને એવી આશા આપી શકે કે, “જે કાંઈ તરસ્યો હોય, તો તે મારી પાસે આવીને પીએ.” જે કાંઈ આવું બોલી શકે એવો મહાન હોય, તેનું પરાક્રમ માનસિક શક્તિની બહાર છે, એવું કબુલ કરવું પડે છે. ઈસુને કંઈ પદવી આપવી થતે છે એ વાત પડતી ચૂકીને તે પોતા વિષે કેવું શિક્ષણ આપતો, તે હવે પછી આપણે જોઈશું. તોપણ તેનાં વચનોનો ઉંડો અભ્યાસ જો કરવા જઈએ, તો થોડીજ વારમાં આપણને ખાતરી થશે કે શરૂઆતમાં આપણે તેના વિષે જે વાત કબુલ કરી હતી, એટલે કે તે કેવળ સર્વોત્તમ ધર્મોપદેશક છે ને ખીજા માણસ જેવો તે પણ માણસજ છે, તે વાત પૂરતી કહેવાયજ નહિ.

અધ્યાય ૨.

તેની યોધ કરવાની પદ્ધતિ.

પદ્ધતિની આવશ્યકતા—ઇસુનો યોધ (૧) મ્હોડેનો, (૨) સમયાનુસાર, (૩) ઓતાજનોને અનુકૂળ, (૪) લોકપ્રિય, પણ ગૂઢ અને સાર્વજનિક હતો ; તેના યોધની લોકપ્રિયતાનાં કેટલાંક કારણો—(અ) સાદી ભાષા, (બ) દાખલાઓ, (ક) સાદૃશ્યતા, (ડ) કહેવતરૂપી સંક્ષેપ—(૫) તેના યોધમાં ઘણી વાર ઉલટાસુલટા અર્થો સમાવેલા, આનાં કારણો—(૬) તેના યોધની અપૂર્ણતા ; માણસો જેમ જેમ સમજતા ગયા તેમ તેમ તે વધુ ખુલાસાથી યોધ આપતો જતો હતો.

દરેક પ્રખ્યાત સત્યયોધકની રીતિ કે પદ્ધતિમાં કાંઈક આકર્ષક લક્ષણ જણાય છે. યોધ કરવાની રીતિ એટલી બધી કામની થઈ પડે છે અને સત્યના પ્રસારને એટલી તો સાલ્યભૂત થઈ પડે છે કે આપણે વારંવાર જેઈએ છીએ કે, યોધકને ક્ષતેહમંદ થવાનું મુખ્ય કારણ તે તેની સત્ય પ્રગટ કરવાની રીતિમાં સમાવેલું છે. એ ઉપરથી આપણે કહી શકીએ છીએ કે ઇસુની યોધ કરવાની રીત પણ આપણને ઘણી અભ્યાસ કરવા લાયક થઈ પડશે. તે રીતિ પૂરેપૂરી સમજવી અથવા તેનાં બધાં કારણો શોધી કહાડવાં, એ મુશ્કેલ છે ; તથાપિ તે વિષે આપણે જે કાંઈ સમજી શકીએ તે આપણને શિક્ષણ લેવા લાયક થયા વગર રહેશે નહિ.

પહેલવહેલાંજ આપણે જેઈએ છીએ કે આ મહાન્ ધર્મયોધકનાં ભાષણો લખેલાં નહોતાં. તે પોતાની પાછળ કેાઈ પણ પુસ્તક મૂકી ગયા નથી. તેનો યોધ પ્રથમથી તે આખર સુધી મ્હોડેનોજ હતો. તે પોતાની વાતો ગાલીલની ચારે તરફ વાયુની પેઠે ફેલાવા દેતો, અને તે સંઘરીને અભણ ગામડીઆઓ પોતાની યાદદાસ્તમાં રાખી મૂકતા. આ ઉપરથી આપણે એક પળવાર પણ એવો શક નહિ લાવવો કે પોતાનો યોધ મનુષ્યો મધ્યે કાયમ રહેવાની તેણે વકી નહિ રાખી હોય. તેણે પોતે કહ્યું હતું કે, “આકાશ તથા પૃથ્વી જતાં રહેશે, પણ મારી વાતો જતી રહેશે નહિ” (માત્થી ૨૪; ૩૫). તેણે કંઈ પણ લખી લીધું નહોતું, તેથી આ તેની સંપૂર્ણ ખાતરી આપણને વધારે અભાયખી પમાડે છે.

વળી ઇસુની યોધ કરવાની રીતિ નિયમસર કે કોઈ વિદ્વાનના જેવી નહોતી. કોઈ પણ વિશ્વાસનામા અથવા ધર્મસિદ્ધાન્ત કે ઇશ્વરતત્ત્વ-જ્ઞાન સાથે જે આપણે તેની યોધ કરવાની રીતિ સરખાવીએ તો તરત આપણને માલમ પડશે કે તે બેમાં કેટલો બધો ફેર છે. એથી ઉલટો તેનો યોધ પ્રસંગાનુસાર હતો. જેવો પ્રસંગ, જેવો વગ, જેવી જરૂર, તેવો તેનો યોધ હતો. માટે તેનું એક લક્ષણ એવું હતું કે તે સમયસૂચક હતો. તોપણ આ ઉપરથી આપણે એમ નહિ સમજવું કે તેનો યોધ માનવા લાયક નહિ હોય. સમજીની સ્ત્રીની સાથે ઇસુએ જે વાતચિત કીધી તે પ્રસંગોપાત્તજ હતી; તેમ છતાં પણ નીચેના જે શબ્દો આવે છે તેઓ કેવા માનનીય છે, કે “દેવ આત્મા છે, ને જેઓ તેને ભજે છે, તેઓએ આત્માથી તથા સત્યતાથી ભજન કરવું જોઈએ” (યોહા. ૪; ૨૪).

વળી ઇસુના યોધના આ સમયસૂચકતાના લક્ષણની સાથે તેના જેવુંજ બીજું એક લક્ષણ જેવામાં આવે છે તે એ કે, તેનો યોધ હમેશાં શ્રીતા-જનોને અનુકૂળ પડે એવો હોય છે. આના લક્ષણની ખામી હોવાને લીધે આધુનિક જમાનામાં થતાં યોધભાષણો નિષ્ફળ નીવડે ઇસુના યોધમાં આ લક્ષણ પ્રસિદ્ધ છે. જોકે ઇસુનો હેતુ એ હતો કે પોતાનો યોધ સાર્વત્રિક થાય, તોપણ તે પ્રત્યક્ષ રીતે યહુદીઓને ન વિશેષ કરીને તે વખતના યહુદીઓને લાગુ પડતો હતો, જેમકે, “શાસ્ત્રીઓ તથા ફરેશીઓના ન્યાયીપણા કરતાં જે તમારું ન્યાયીપણું વધારે ન હોય, તો આકાશના રાજ્યમાં તમે નહિજ પેસશો” (માત્થી ૫; ૨૦). તેના શ્રીતાજનો જુનો કરાર જાણતા તથા માનતા હતા, એમ ધારીને તે યોધ કરતો હતો; અને જે ભૂલો તથા ક્રિયાઓ તથા ઢોંગની વિરુદ્ધ તેણે સખત ટીકા કરી તે તે જમાનાનાં તથા દેશનાં હતાં. આપણા જમાનાના લોકોને ઇસુનો યોધ પહેલાંના જેવો અસરકારક જણાય છે, તે ઉપરથી એવું સાબિત થાય છે કે, જે યોધ એક જમાનાના પ્રસંગોને તથા શ્રીતા-જનોને બરાબર લાગુ પડતો હોય તેજ યોધ પાછલા બધા જમાનાઓના લોકોને યોધદાયક થઈ શકે.

ઇસુનો યોધ તેના શ્રીતાજનોને અનુકૂળ પડતો હતો તેમજ સર્વ જમાનાના સર્વ જનોને તે લાગુ પડે છે, એ બેવડા લક્ષણનું એક કારણ

તો એ છે કે તેનો યોગ લોકપ્રિય હતો. ‘લોકપ્રિય’ શબ્દ અમે કંઈ ખોટા અર્થમાં નથી વાપરતા, એટલે એમ કહેવા નથી માગતા કે કોઈ વક્તાની પેઠે તેનો હેતુ લોકોનાં મન રંજન કરવાનો કે તેમની ખુશામત કરવાનો હતો. તેનો યોગ એવો હતો કે સાધારણ લોકો પણ તે બરાબર સમજી શકે, અને “બધા લોકે ખુશીથી તેનું સાંભળ્યું” (માર્ક ૧૨ ; ૩૭), એનું કારણ એ છે કે જે સત્ય તથા ન્યાય દરેક માણસ, હોય તવગર કે ગરીબ, હોય વિદ્વાન કે અવિદ્ય, તોપણ આપોઆપ પારખી શકે તેને આધારે તે તેઓને આકર્ષવા માગતો હતો ; બીજા બધા ધર્મ-યોગદો કરતાં તે વિશેષ એમ કરતો. દરેક માણસમાં કંઈક એવું છે કે જે ધર્મી સત્યની સાક્ષી પુરે છે, અને તે તું માન્ય કરે છે કે કેમ, એવો તે દરેકના મનમાં સવાલ ઉભો કરે છે. આ કારણથી ઇસુના યોગની ભાષા હમેશાં સાદી, પણ તેનો અર્થ ઉડો. વેન્દત્ સાહેબ કહે છે કે, “સાધારણ લોકો સમજી શકે, અને વળી અર્થ બહુ બહોળો તથા ઉડો હોય, એ એવડું લક્ષણ ઇસુના યોગમાં ઉચ્ચ પ્રમાણમાં મળે છે.” અને તેથી રૂપરત્વે તેનું ભાષણ એટલું વિસ્તારવાળું છે કે તે મહા વિદ્વાન લોકોને તેમજ અતિ સાધારણ બુદ્ધિના લોકોને અનુકૂળ થઈ પડે છે. તેનો યોગ લોકપ્રિય તેમજ સાર્વત્રિક પણ હતો.

સાધારણ લોકો સમજી શકે એવો તેનો યોગમાં જે ગુણ છે તેને સરળ ભાષા અને ઘટતાં દૃષ્ટાંતો તથા બંધેસતી ઉપમાઓના જાત્યુ વપરાસથી ઘણો ટેકો મળે છે. સંસારવ્યવહારમાં દરરોજ બનતા દાખલા લઈને ઇસુ પોતાનો યોગ લોકોના મનમાં એવી રીતે ઠસાવી દેતો કે તે જીલ્લાયજ નહિ, તેમ તે વિષે ગેરસમજ પણ ન થઈ શકે, એ બધાંને યાદ હશે, જેમકે કોઈને ઠપકો આપતાં જે કડવાં વચનો વાપરવામાં આવતાં (“રાકા,” “અરે મૂર્ખ,” ઈ.) તે, વેદી આગળ દાન લાવવાની વાત તે, ને એવા એવા બીજા ઘણા દાખલા તે વાપરતો. અને તેથી જો કે ઘણીવાર તેનું દાખલારૂપ શિક્ષણ સંક્ષેપમાં આપેલું હતું, તોપણ તેનો અર્થ ઘણોજ સ્પષ્ટ ને બહોળો હતો ; જેમકે “શિષ્યને નામે જે કોઈ આ નાનામાંના એકને માત્ર ટાઢા પાણીનું પ્યાલું પીવાને આપશે, તેનું ફળ તે નહિજ ખોશે” (માત્થી ૧૦ ; ૪૨). સુવાર્તાઓના દરેક

પૃષ્ઠમાં આપણે જોઈએ છીએ કે ઇસુ ધણી વાર ઉપમાઓ પણ વાપરતો હતો. દાખલા તરીકે દર્શાવેલા તરત યાદ આવે; એના જેવાં દર્શાવેલા બીજા કાંઈ ધર્મબોધકે કે કાંઈ પણ અંતરિક્ષ વાપરેલાં નથી, પણ તે સિવાય તે જાણુ કે ઉપમાઓ લાક્ષણિકરૂપે વાપરીને પોતાના બોધને સ્પષ્ટ કરે છે, તથા બધાંની યાદદાસ્તમાં ઠસાવી દે છે. તે દેશ તથા સમયની સાધારણ વસ્તુઓ તથા કામધંધા લઈને તે પોતાના બોધનો આત્મિક અર્થ સમજાવવાને વાપરતો હતો, જેમકે, પક્ષીઓ, ખેતરમાંનાં ઝૂલા, ઘેટાંપાળક તથા ઘેટાં, ખેડતા અથવા ઢોર ચરાવતા દાસો, દીવી પરનો દીવો, પોતાનાં બચ્ચાંને પાંખો નીચે રાખનાર મરઘી, વગેરે. આપણે ઇસુના બોધ વાંચીએ છીએ ત્યારે તેમાં ઠંકાણું ઠંકાણું દૃષ્ટાંતો, અલંકારો, ઉપમાઓ અને દાખલાઓ આપણા જોવામાં આવે છે. અને તેઓ એવાં બંધબેસતા, તથા શિક્ષણની સાથે સરખાવતાં એવાં તો ગણાય છે કે વાંચનારનું ધ્યાન તેમની તરફ ન ખેંચાતાં બોધવિષયની તરફ ખેંચાય છે. તેની વાતોનો ઉચ્ચ તથા બહોળો અર્થ, જે વિષે અમે અગાઉ બોલી ગયા, તે અર્થ માત્ર બોધવિષયની મહત્તાથી પ્રાપ્ત થાય છે એમ તો નહિ, પણ તેનું બીજું એક કારણ એ પણ છે કે ટુંકાં વાક્ય વડે ને ધણી વખત કહાણીરૂપે તથા વિરુદ્ધાર્થદર્શક વાક્યરૂપે તે મહાન સત્ય દર્શાવી દેતો. જેમકે “વિશ્રામવાર માણસને અર્થે થયો, માણસ વિશ્રામવારને અર્થે નહિ” (માર્ક ૨; ૨૭). “જે માપથી તમે માપી આપો છો તેથી તમને માપી અપાશે” (માર્ક ૪; ૨૪). “જે મારા પક્ષનો નથી તે મારી વિરુદ્ધ છે; અને જે મારી સાથે સંગ્રહ નથી કરતો, તે વેરી નાખે છે” (માત્થી ૧૨; ૩૦). “જે કાંઈ પોતાને ઉચ્ચો કરે છે તે નીચો કરાશે; ને જે પોતાને નીચો કરે છે તે ઉચ્ચો કરાશે” (લુક ૧૮; ૧૪). આ બધાં લક્ષણો સાથે હોવાથી તેનો બોધ લોકપ્રિય, યાદદાસ્તમાં ઠસી જાય એવો, તથા અત્યંત બોધદાયક જણાય છે.

તેની બોધ કરવાની રીતિમાં બીજું એક લક્ષણ એ છે કે તે ધણી-વાર જાણીજોઈને પોતાની વાતો એવા રૂપમાં પ્રગટ કરતો હતો કે તેઓ આપણને અચંબાકારક, માર્મિક ને કાંઈ વખત અશક્ય પણ લાગે છે.

જેમકે, લુકની સુવાર્તામાં તેના પહાડ પરના બાપજીની શરૂઆત કેવી અઘ્ઘાળ છે—“ઓ દરિદ્રીઓ, તમને ધન્ય છે; કેમકે દેવનું રાજ્ય તમારું છે!” “તમ શ્રીમંતોને અફસોસ છે! કેમકે તમે તમારો દિલાસો પામ્યા છો” (૬; ૨૦, ૨૪). આ વચનો તેના યહુદી શ્રોતાઓને વિશેષ અચંબાકારક લાગતા હતાં, કેમકે તેઓ એમ માનતા હતા કે ધન તો ઇશ્વરકૃપાનું ચિહ્ન છે. વળી નીચેનાં વચનો કેવાં ઊલટાસુલટા અર્થનાં દેખાય છે—“હું ન્યાયીઓને નહિ, પણ પાપીઓને તેડવા આવ્યો છું” (માર્ક ૨; ૧૭). “જે કાંઈ મારે લીધે પોતાનો જીવ ખોશે તે તેને બચાવશે” (માર્ક ૧૬; ૨૫). “જે કાંઈ મારી પાસે આવે, ને પોતાના બાપનો તથા માનો તથા વહુનો તથા છોકરાનો તથા બાઈઓનો તથા બહેનોનો, હા, પોતાના જીવનો પણ દૂધ ન કરે તો તે મારો શિષ્ય થઈ શકતો નથી” (લુક ૧૪; ૨૬). વળી આ નિયમ કેવો અશક્ય લાગે છે—“જે કાંઈ જોરાવરીએ તને એક ગાઉ લઈ જાય, તેની સાથે બે ગાઉ જ” (માર્ક ૫; ૪૧).

આ લક્ષણ કેવું ઉત્તમ છે તે જો આપણે સમજવા માગતા હોઈએ તો યાદ રાખવું કે, નવી સત્ય વાતો શિખવનાર દરેક ધર્મોપદેશકને એક મોટી નડતર એ છે કે, જે વાતો તે શિખવે છે તે વાતો તેના શ્રોતાઓ ન જાણતા છતાં પણ વખતે એમ ધારે કે અમે તે જાણીએ છીએ. તે સમયના યહુદીઓ એમ માનતા હતા કે દેવના રાજ્યની વાત વિષે અમે જાણીએ છીએ, પણ એ તો તેઓની મોટી ભૂલ હતી. તેઓનું ધારવું એવું હતું કે સંસારી ઉન્નતિ તે એ રાજ્યની મુખ્ય વાત છે, અને અમે ઈશ્વારીમના વંશજો હોવાથી એ રાજ્યના અમે ખરા હકદાર છીએ. એવા લોકોની પાસે લાંબા વખતથી મનમાં ઠસી રહેલી વાતો વિસારે મૂકાવવી તે દરેક ધર્મોપદેશકને નડતી એક મોટી મુશ્કેલી છે, કેમકે એકી વખતે તેણે તેમને નવું શિખવવાનું, તથા જીવું ભૂલાવી દેવાનું છે. હવે ઇસુનાં વચનોનું વારંવાર અઘ્ઘાળ જેવું તથા વિપરીત રૂપ તે એમ કરાવવા માટે બહુ બંધ-બેસતું હતું. એથી તેઓ જે જે માનતા આવ્યા હતા તે વિષેની તેમની ખાતરીને ઘાંઘા પહોંચતો હતો. વળી એથી તેઓ એમ પણ માની શકે કે અમને તે જે શિખવવા માગે છે તે તો અમે ક્યારનાએ જાણતા હતા;

તેમજ તેઓનાં મન નવેસરથી વિચાર કરવાને ઉશ્કેરતાં હતાં, અને તેઓની આગળ માર્મિક પ્રશ્નો રજુ કરવામાં આવતા, કે જે વિષે વિચાર કરવાથી તેમને ફાયદો થવાનો સંભવ હતો.

વળી ઇસુના રાજ્યના બંધારણ તથા હેતુઓ પ્રમાણે એકલા યહુદીઓને નહિ પણ સર્વ મનુષ્યોને માટે એક ધર્મી અગત્યની વાત એ છે કે તેમનાં મનમાં નીતિ સંબંધી વિચાર કરવાની ઇચ્છા જાગૃત થાય તથા કેળવાય.

નીતિનો યોગ્ય આપવામાં ઇસુનો પ્રધાન હેતુ એ નહોતો કે તેઓ સારાં કૃત્યો કરે, પણ તેઓ સારાં માણસો થાય એ હતો, અને રક્તે રક્તે તેઓનો આત્મિક ભાવ કેળવાઇને તેના જેવોજ થાય. હવે આ હેતુ પાર પડે માટે એ જરૂરનું છે કે માણસનાં અંતઃકરણને ભલુંભુંકું પારખવાનો મ્હાવરો થાય. મનુષ્યોને સત્યની શોધ કરવાનો મ્હાવરો થાય, અને જેમ જેમ તેઓ વધારે આતુરતાથી તેની શોધ કરતા જાય તેમ તેમ તેઓ તે વિષે જાણીતા થાય, તે તેઓને માટે ફાયદાકારક છે. એથી તેઓની સત્ય વિષેની કાળજી પરખાય છે, અને જેમ જેમ તેઓ તે વિષેના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ પામતા જાય છે તેમ તેમ તેઓની તે પરની પ્રીતિ પણ વધતી જાય છે. સત્યની શોધ કરવાથી સત્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે એટલુંજ નહિ પણ માણસનો સ્વભાવ પણ સુધરે છે. એ માટે આપણા પ્રભુનાં ધર્મો યોગ્યવચનો એવી રીતે કહેલાં છે કે તેઓ સાંભળનાર તેમજ વાંચનારના મનમાં જાતજાતના વિચાર ઉભા કરે છે, અને તે યોગ્યવાનો હેતુ જેટલે દરજ્જે સત્ય પ્રગટ કરવાનો તેટલેજ દરજ્જે નવા વિચાર ઉત્પન્ન કરવાનો પણ હતો. તેઓ અચંબાકારક, વિપરીત તથા ભેદભરેલાં જણાય છે, અને તેમને સાચાં માનવાની મુશ્કેલીથી માણસનું મન વિચાર કરવાને ઉશ્કેરાય છે. તેઓની મનોવૃત્તિ શોધ કરવા તરફ તથા આગળ વધવા તરફ વળતી જાય છે. જેમકે, ધનવાન માણસ તથા લાજરસ વિષેના દૃષ્ટાંતમાં આપણે એમ વાંચીએ છીએ કે, “તારા જીવનમાં તું તારાં સારાં વાનાં પામ્યો, ને એમજ લાજરસ નરસાં વાનાં પામ્યો; પણ હમણાં અહિં તે દિલાસો પામે છે, અને તું વેદના ભોગવે છે” (લુક ૧૬; ૨૫). બાહ્ય રીતે આ વાક્ય એવું

શિખવતું લાગે છે કે મુઆ પછી પરમેશ્વરના ન્યાયકરણનો નિયમ એ છે કે, માણસની પૃથ્વી પરની સ્થિતિ ઉલટાવી નાખીને અગાઉના દ્રવ્યવાનને કંગાલ હાલતમાં અને અગાઉના કંગાલને દ્રવ્યવાનની હાલતમાં તે લાવે, અને કેટલાક લોકો એવું કહે છે પણ ખરા કે ઇસુનું શિખવતું પણ એમજ છે. પણ એવો વિચાર તો ખરેખર મૂર્ખાઈભરેલો છે. ઇસુનો હેતુ તો એ છે કે પરલોકમાં જે મહાભારત તથા અણુધાર્યા ફેરફાર જરૂર થવાના છે તે વિષે માણસો ગંભીર રીતે વિચાર કરવાને જાગૃત થાય. વળી નીચેનાં વચનો જુઓ : “જે કોઇ તમારા ગાલ પર તમારો મારે, તેની ગમ બીજો પણ ફેરવ;” “જે કોઇ ભેરાવરીએ તને એક ગાઉ લઈ જાય તેની સાથે બે ગાઉ જ;” “જે કોઇ તારી પાસે માગે તેને તું આપ, ને તારી કને જે ઉછીનું લેવા ચાહે છે, તેનાથી મોટું ન ફેરવ” (માત્થી ૫ ; ૩૯, ૪૧, ૪૨). આ આજ્ઞાઓનો અમલ અક્ષરેઅક્ષર અર્થ પ્રમાણે કરવાની ફરજ છે એમ તો નહિ, કેમકે કદાપિ કોઈ અક્ષરશ : અર્થને વળગી રહેનાર દોઢડાલો વકીલ તો ખરેખર બીજો ગાલ ધરી શકે, પણ એ વચનોની મહા પ્રયત્ન અસર આમાં રહેલી છે કે, વેર કેવી રીતે મુકી દેવું, પોતાના હક કેવી રીતે જતા કરવા, અને ભુંડાઓની સાથે કેવી રીતે પ્રીતિમાં રહેવું તે વિષે વિચાર કરવાને ખ્રીસ્તીઓનાં મન તેઓ જાગૃત કરે છે. એ વચનોનો હેતુ એવી રીતે પૂરો થાય છે કે, એઓ આપણી આગળ નૈતિક સવાલો રજુ કરીને તેમનો ખુલાસો સમજવાને આપણાં મનને વિચારમાં તલ્લીન કરી નાખે છે. તેમનું પ્રયોજન એ છે કે, માનવી બુદ્ધિને લાયક બનાવીને અંતઃકરણની લાગણી જાગૃત કરવી. જેટલે દરજ્જે તેઓ નિયમ તરીકે અશક્ય તથા પોકળ લાગે છે, તેટલે દરજ્જે તેઓ માનવવર્તનનાં ધારણાં વિશેષ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે.

ઇસુની રીતનું બીજું એક લક્ષણ એ હતું કે યોગ કરતાં શ્રોતા-જનોની સહનશક્તિની હદ સાચવીને તે કેટલીક વાતો પાછી રાખતો, અને જેમ જેમ તેમની સાંભળવાની શક્તિ વધતી જાય તેમ તેમ તે પોતાના બોધને પ્રકુલિત રૂપમાં ખીલવતો : “હજી ઘણી વાતો મારે તમને કહેવાની છે, પણ હમણાં તે તમે ખમી શકતા નથી” (યોહા. ૧૬ ;

૧૨). શ્રીતાજનો એવી વાતો સ્વીકારવાને તૈયાર નહિ થાય, ત્યાં સુધી તે તેમનાથી બાણી વાતો પાછી રાખતો. આનો એક ધ્યાનમાં રાખવા જેવો દાખલો એ છે કે, તેણે મસીહ હોવાનો પોતાનો હક બહુ મુદત સુધી પ્રગટ કર્યો નહિ. તે સાધારણ રીતે પોતાને “માણસનો દીકરો” કહેતો હતો. આ નામ લોકોમાં મસીહને માટે વાપરવામાં નહોતું આવતું. તેણે પોતાનો ખરો હોદ્દો જાહેર કરવામાં વાર લગાડી તેનું કારણ એ હતું કે મસીહ વિષેની તે લોકોની આશા બહુજ ઐત્તિક હતી. તેઓ એવી આશા રાખતા હતા કે મહાન્ જહાંગીરી રાજ તરીકે મસીહ આવશે, અને યહુદીઓને આગળ પડતી પ્રજા બનાવશે. આ પરથી સ્પષ્ટ સમજ શકાશે કે જો ઇસુએ શરૂઆતમાંજ ખુલ્લી રીતે એવું જાહેર કીધું હોત કે હું મસીહ છું, તો લોકો તેનો કહેવાનો ખરો અર્થ બિલકુલ સમજત નહિ. એમ જો તેણે કીધું હોત, તો મસીહ નામનો ઇસુ જે અર્થ સમજતો હતો, તેથી જુદોજ અર્થ લોકો સમજત. એ માટે કેટલીક મુદત સુધી જાણે કે અપ્રસિદ્ધ રહીને લોકો મધ્યે કામ કરવાનું તેણે પસંદ કર્યું હતું. એમ કરવાનો તેનો હેતુ એવો હતો કે પહેલાંવહેલાં લોકોને તેને ઓળખવાનો પ્રસંગ મળે, એવી આશાએ કે કદાપિ આગળ જતાં તેમને ખાતરી થાય કે જે મોટા દૈહિક રાજની તેઓ વડી રાખતા હતા તેના કરતાં ઇસુ પોતાનાં ગુણલક્ષણો તથા તેના ઉપદેશની ઉત્તમ ભાવનાને લીધે ખ્રીસ્ત, એટલે મસીહ કે અભિષિક્ત કહેવાવા વધારે લાયક છે, અને એમ માનીને તેઓ સર્વ સંસારી આશાઓ તજ દે.

ઉપલી વાતનો એક અપવાદ છે ખરો, તોપણ વાતનું ખંડન ન કરીને તે તેને ટેકા આપે છે. તે એ છે કે ઇસુએ જાહેર રીતે ઉપદેશ કરવા માંડ્યો ત્યાર પછી થોડીજ મુદત વીત્યા પછી જ્યારે યાકુબના કુવા પર પાણી ભરવા આવેલી સમરૂની સ્ત્રીએ મસીહના આવવા વિષેની વાત કરી તે પ્રસંગે તેણે કહ્યું કે “તારી સાથે જે બોલે છે તે હુંજ તે છું” (યોહા. ૪; ૨૬). આ પ્રસંગે ઇસુએ સ્તબ્ધ કરી નાખે એવી સ્પષ્ટતાથી પોતે મસીહ હોવાની વાત જાહેર કરી—એટલે એ અરસામાં આ એકજ વાર તેણે એવી વાત કરી, પણ તે સ્ત્રીના બોલવા ઉપરથી, એટલે “તે

અધી વાતો પ્રગટ કરશે,” એ વચન પરથી એમ સાદ્ જણાય છે કે તે બાઈની મસીહ વિષેની એવી અપેક્ષા નહોતી કે તે રાજ થશે, પણ એવી કે તે ભવિષ્યવાદી થશે. સમરૂનના લોકોમાં મસીહ વિષે ખોટી ધારણાઓ તથા સંસારી આશાઓ ઓછી હોવાથી તે દુઝાવી દેવાની વધારે અગત્ય નહોતી. માટે ઇસુ યહુદીઓ આગળ જે વાત પ્રગટ કરી ન શકે તે વાત સમરૂનીઓમાં તે પ્રગટ કરી શક્યો ; અને ઇસુએ યાકુબના કુવા આગળ સ્પષ્ટ રીતે એ વાત પ્રગટ કરી કે, “તારી સાથે જે બોલે છે તે હુંજ તે છું,” તે બેતાં યહુદીઓને ઉપદેશ કરવામાં તેણે લાંબી મુદત સુધી તેમનાથી જે વાત પાછી રાખી હતી, તે ખીના વધારે ધ્યાન ઝેંચનાર થઇ પડે છે.

ઇસુની યોધ કરવાની પદ્ધતિ, જે આ પ્રકરણમાં વર્ણવેલો વિષય છે, તે વિષે સાધારણ વાચકોના મનમાં ભાગ્યેજ વિચારો આવતા હશે, અને એમાં તેઓનો દોષ પણ નથી. તેની રીતિ સંપૂર્ણ તથા ખામી વગરની હોવાથીજ તે તરફ કોઇનું ધ્યાન ઝેંચાય નહિ, એ સ્વાભાવિક છે. આ સંપૂર્ણતાનું પરિણામ એ થાય છે કે ઇસુના યોધની જે તમામ અસર કે લાગણી મન પર થાય છે તે એ કે તે સત્ય યોધ મહા મૂલ્યવાન તથા મહાભારત છે. પણ તેની રીતિનો અભ્યાસ કરવાથી આપણને તેની કંઈ ઓછીવધતી સમજણુ તો પડે ; તેના મહાન્ ઈરાદા માટે તેની રીતિની જે અનુકૂળતા તે કેટલી ડહાપણુભરેલી છે, તેની ઝાંખી આપણને કાંઈ કાંઈ વાર થાય, અને તેની રીતિનાં જે લક્ષણોનું વિવેચન આપણે આ પ્રકરણમાં કરી ગયા તે લક્ષણોનું જેમ જેમ વધારે જ્ઞાન આપણને થતું જાય, તેમ તેમ તેની વાતોનો આપણે કાંઈકાંઈ વખત વધારે સારો તથા નિશ્ચયપૂર્વક ખુલાસો કરી શકીએ.

અધ્યાય ૩.

તેના યોધનો મુખ્ય વિષય.

દેવનું રાજ્ય, તેના યોધનો મુખ્ય વિષય—તેના શિક્ષણના સિંહાવલોકનથી સિદ્ધ કરેલો—તે વિષય તેના સાંભળનારાઓને અનુકૂળ હતો—ઇસ્લામિક લોકોને અગાઉનો ઇતિહાસ જે ઈશ્વરની હોરવણી મુજબનો હતો ને તેને બંધબેસતો હતો—છતાં તેનો યોધ નવો અને અપૂર્વકલ્પ હતો—તે રાજ્યનાં જુદાં જુદાં લક્ષણો: (૧) આ રાજ્ય સાંસારિક સારાં વાનાનું નહિ પણ આત્મિક વાનાનું છે; (૨) તે રાજ્ય માનવબળથી નહિ, પણ દૈવિક કૃપાથી થનાર છે; (૩) તે રાજ્ય ખેતી ચૂક્યું છે, પણ ભાવી મહિમાવાન સપૂર્ણતામાં હજી આવવાનું છે—દેવના રાજ્યની વ્યાખ્યા કાઢવાના પ્રયત્નો—તેનો રાજ કોણ છે? “દેવનું રાજ્ય” એ સંજ્ઞાનો વાંધો, અને તેનો જવાબ.

ઇસુ મનુષ્યોનો સર્વોત્તમ ધર્મયોધક હોવાની વાત લગભગ સર્વ-માન્ય હોવાથી આપણા મનમાં જીજ્ઞાસાપૂર્વક એક પ્રશ્ન ઉઠે છે કે, તેના યોધનો મુખ્ય વિષય શો હતો? સુવાર્તાઓ વાંચનારાઓમાંના ઘણાખરા એકદમ કદાપિ એવો ઉત્તર આપે કે, ઇસુના યોધનો મુખ્ય વિષય એ હતો કે, આત્માનું તારણ કેવી રીતે થાય. તેઓ એજ વિષયની શોધ કરતાં સુવાર્તાઓ વાંચે છે, અને તેઓ એમ ધારે છે કે, પાપીનું તારણ તેજ ઇસુના યોધનો મુખ્ય વિષય હશે, એમ કહેવામાં કંઈ ખોટું નથી.

એ વિષય ઇસુ ભૂલી ગયો અથવા એ તેણે પડતો મૂક્યો હોય, એમ તો નથી, પણ તેના યોધનો ખરેખરો મુખ્ય વિષય તો અમને એ માલમ પડે છે કે, દેવનું રાજ્ય. પહેલી ત્રણ સુવાર્તાઓમાં દેવના રાજ્યનો સુવાર્તાંરૂપી ઢંઢેરો પ્રથમથી તે આખર સુધી ગાજી રહ્યો છે, અને યોહાનની સુવાર્તામાં પણ તે વિષયની કેટલીક વાતો આવે છે. શરૂઆતથીજ ઇસુએ પોતાના યોધમાં એ વિષય પ્રગટ કર્યો હતો—“ત્યારથી ઇસુ પ્રગટ કરવા તથા કહેવા લાગ્યો કે, પરતાવો કરો, કેમકે આકાશનું રાજ્ય પાસે આવ્યું છે...અને ઇસુ તેઓનાં સભાસ્થાનોમાં ઉપદેશ કરતો, ને રાજ્યની સુવાર્તા પ્રગટ કરતો આખા ગાલીલમાં ફર્યો” (માત્થી ૪; ૧૭, ૨૩).

પોતાનો મનોર્થ તથા સંદેશો જાહેર કરવાને જે પ્રથમ મોટું ભાષણ લેણું કયું, એટલે પહાડ પરનું ભાષણ, તેમાં ઠંકાણે ઠંકાણે દેવનું રાજ્ય—અથવા તો તેનું ખીજું નામ, આકાશનું રાજ્ય—તેની વાત આવે છે. એ ભાષણની શરૂઆત એ પ્રમાણે થાય છે કે, “આત્મામાં જેઓ રાંક છે તેઓને ધન્ય છે; કેમકે આકાશનું રાજ્ય તેઓનું છે.” ભાષણના એક મોટા ભાગનું આધારવચન એ છે કે “શાસ્ત્રીઓના તથા કુરોશીઓના ન્યાયીપણા કરતાં જો તમારું ન્યાયીપણું વધારે ન હોય, તો આકાશના રાજ્યમાં તમે નહિજ પેસશો.” તેમા આપણા વાંચવામાં એ પણ આવે છે કે, “તમે પહેલાં દેવના રાજ્યને તથા તેના ન્યાયીપણાને શોધો.” “જે મને પ્રભુ, પ્રભુ કહે છે, તે સર્વ આકાશના રાજ્યમાં પેસશે, એમ તો નહિ.” ખરું જોતાં પહાડ પરનું ભાષણ, અને લુકની સુવાર્તામાં આપેલું ભાષણ એ બન્નેનો સારાંશ એ વાતોમાં થાય છે—એટલે દેવનું રાજ્ય, અને તે રાજ્યનું ન્યાયીપણું.

આગળ જતાં ઈસુ દૃષ્ટાંતદ્વારાએ બોધ કરવા લાગ્યો ત્યારે એક પછી એક ઘણાં દૃષ્ટાંતોનો આરંભ તેણે આ શબ્દોથી કર્યો કે, “આકાશનું રાજ્ય ફલાણાના જેવું છે” અથવા “હું દેવના રાજ્યને શાની ઉપમા આપું?” (માત્થી ૧૩).

જ્યારે તેણે પોતાના બાર શિષ્યોને સુવાર્તા પ્રગટ કરવા સારૂ મોકલ્યા, ત્યારે તેઓને એવી આજ્ઞા આપી કે, “તમે જતાં જતાં એમ પ્રસિદ્ધ કરો કે, આકાશનું રાજ્ય પાસે આવ્યું છે” (માત્થી ૧૦; ૭). જ્યારે તેણે ખીજા સીત્તેરને મોકલ્યા, ત્યારે તેણે તેઓને પણ એવીજ આજ્ઞા આપી કે, “દેવનું રાજ્ય તમારી પાસે આવ્યું છે, એવું પ્રગટ કરો,” અને જો કાઈ શહેરના લોકો તેમનો અંગીકાર ન કરે તો તેમને એવો હુકમ મળ્યો હતો કે, તેઓએ તેઓના પગની ધૂળ ખાંખેરી નાખવી અને એમ કહેવું કે, “તોપણ એટલું જાણો કે દેવનું રાજ્ય પાસે આવ્યું છે” (લુક ૧૦; ૯, ૧૧).

ઉપર જે કહી ગયા તે ઉપરાંત વાંચનારાઓને ઈસુનાં ખીજાં પણ ઘણાં વચનો યાદ હશે; જેમકે, “જો હું દેવના આત્માથી ભૂતોને કાઢું

હું, તો દેવનું રાજ્ય તમારી પાસે આવ્યું છે” (માર્ક ૧૨ ; ૨૮).
 “બાળકોને મારી પાસે આવવા દો, ને તેઓને વારં મા ; કેમકે દેવનું
 રાજ્ય એવાંઓનું છે” (માર્ક ૧૦ ; ૧૪). “હું તમને ખચિત કહું છું
 કે, જે તમે ફરો નહિ, ને બાળકોના જેવા થાઓ નહિ, તો આકાશના
 રાજ્યમાં તમે નહિજ પેસશો” (માર્ક ૧૮ ; ૩). “હું તમને ખચિત
 કહું છું કે, દાણીઓ તથા કસમેણો તમારી અગાઉ દેવના રાજ્યમાં જાય
 છે” (માર્ક ૨૧ ; ૩૧). “તું દેવના રાજ્યથી વેગજો નથી”
 (માર્ક ૧૨ ; ૩૪), અને આ વિષયની અગત્ય પ્રભુની પ્રાર્થનામાં સ્પષ્ટ
 રીતે જણાઈ આવે છે, કેમકે તે પ્રાર્થનામાં ઇશ્વરસ્તુતિનાં વચનો પછી
 પહેલી મોટી વિનંતી એ આવે છે કે, “તાં રાજ્ય આવો.”

હવે આ સંબંધી આપણે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે એ વિષય
 તેના સાંભળનારાઓને અનુકૂળ હતો. તે વાત સાંભળતાંજ તેમનું
 ધ્યાન તે તરફ ખેંચાઈને તે પર ચોંટી એમ હતું, કેમકે એજ વિષય વિષે
 તેઓ અગાઉથી વિચાર કર્યા કરતા હતા અને તેમાં પોતાનું હિત સમા-
 વેતું છે એમ સમજતા હતા.

લોકો વારંવાર બોલતા હતા કે “સારા દહાડા આવશે” ને એવી
 આશાથી ખુશી થતા હતા. વળી ધણાનાં મનમાં એવી ખાતરી ઉત્પન્ન
 થતી કે, હવે તે સમય છેક પાસે આવી લાગ્યો છે. ઇતિહાસ ઉપરથી
 આપણે જાણીએ છીએ કે અરાબી સદીમાં ક્રાન્સની રાજકીય ઉચ્ચ-
 પાથકને સમયે તે પ્રજાને એવી આશા હતી કે, સારો સમય થોડી વારમાં
 આવવાનો છે ; જુની વ્યવસ્થા ટળતી જાય છે, અને નવી વ્યવસ્થા થતી
 જાય છે. નવા સમયના શબ્દો એટલે ‘સ્વતંત્રતા,’ ‘સમાનતા’ તથા
 ‘ભાઇપણું’ તે સર્વેને મેળોડે ચઢી ગયા હતા. બધા લોકો ‘મનુષ્યોના
 હક’ વિષે આતુરતાથી વાદવિવાદ કરતા હતા. માત્ર ક્રાન્સમાંના
 લોકોનેજ એવી લાગણી હતી એમ નહિ, પરંતુ બીજા દેશોમાંના પણ
 ધણા લોકોનાં મનમાં અને કટલાક મોટા કવિઓ, જેવાકે વર્ડ્ઝવર્થ, કાલ-
 રીજ, સાઉથી, વગેરે એવો વિશ્વાસ રાખતા હતા કે સુખના દહાડા થોડી
 વારમાં આવવાના છે, અને ખાસ કરીને જે લોકો હલકી સ્થિતિમાં
 રહીને દુઃખી છે તેઓને માટે સારા દહાડા આવવાના છે ; અને જે ભારે

દરિદ્રતા તેઓને વેદવી પડતી હતી તેનો અંત થોડીવાર પછી આવશે. વળી લોકોનાં દુઃખો ઘટી જશે, અને બધાં મનુષ્યો અરસપરસ પ્રીતિ રાખીને પ્રમાણિકપણાથી વર્તશે, ને બહુ સુખી થશે.

જ્યારે ઇસુ યહુદીઓને બોધ કરવા લાગ્યો ત્યારે તે લોકોના મનમાં સારા દહાડા વહેલા આવશે એવી આશા હતી. જે સારા દહાડાની તેઓ આશા રાખતા હતા, તેને તેઓ “દેવનું રાજ્ય” કહેતા હતા. એ સારા દહાડામાં લોકોની સ્થિતિ કેવી થશે એ વિષેના તેમના વિચારો હાલના જમાનાના લોકોના વિચારોથી ઘણે ભાગે જુદા હતા, તોપણ તેઓમાં કંઈક મળતાપણું પણ હતું. યોહાન બાપ્તિસ્મા કરનારના ઓચિંતિ આવવાથી તથા તેના ગુસ્સાદાર ઉપદેશથી લોકોમાં ઘણો ખળભળાટ થયો; પોતાની પાસે જે હજારો લોકોનાં ટોળેટોળાં ભેગાં થતાં હતાં તેઓને બોધ કરતાં યોહાન વારંવાર બોલેલો હતો કે, “આકાશનું રાજ્ય પાસે આવ્યું છે.” તેથી ઇસુના બોધનો મુખ્ય વિષય શ્રોતાજનોનું ધ્યાન ખેંચવાને ખરેખર અનુકૂળ હતો. એ વિષય તેઓની આશાને મળતોજ હતો.

ખીજ એક વાત યાદ રાખવાની તે આ છે; ઇસ્રાએલી લોકોના ઇતિહાસમાં ઇશ્વરની દોરવણી તે મુખ્ય વાત હતી. દેવના રાજ્યને માટે તે લોકો તૈયાર થાય તે હેતુથી ઘણાં સૈકાંથી પરમેશ્વરે તેઓને ફળબ્યા હતા. સારો સમય આવવાનો છે એવી ખાત્રીપૂર્વક આશા યહુદીઓના મનમાં ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઈ હતી? પરમેશ્વરે મોકલેલા ભવિષ્યવાદીઓ કે જોઓએ તેઓના ઇતિહાસમાં પરમેશ્વરનો ધરાદો તેઓને સમજાવ્યો હતો, તે ભવિષ્યવાદીઓ પાસેથી તેઓ એવી આશા રાખતાં શીખ્યા હતા. તેમનો પ્રાચીન ઇતિહાસ જેના વિષે તેઓ અભિમાન કરતા હતા તે તો “ઇશ્વરસત્તાક રાજ્ય” (theocracy)—એટલે દેવના રાજ્યની તવારીખ ગણાતી હતી. દાઉદ રાજા તથા તેની પછીના તેમના બધા રાજાઓ, ઇશ્વર જે તેઓનો ખરો રાજા હતો તેની વતી રાજ્ય કરતા હતા. આ વાત યાદ રાખવાથીજ ઇસ્રાએલીઓની પદવી તથા તેઓની દરજ્જા કેવી હતી તે સમજી શકાય છે. વળી એ વાતમાંજ તેઓના ઇતિહાસનું મહત્ત્વ સમાવેલું હતું. વળી ઇશ્વર સાથેના એ સંબંધ માત્ર ઇતિહાસની થોડી વાત હતી એમ નહિ, પણ ભવિષ્યમાં પાછો થવાનો છે એવી વધી રાખવાનું તેઓ પોતાના

ભવિષ્યવાદીઓ પાસેથી શીખ્યા હતા. હા, ગતકાળના કરતાં ભવિષ્ય-
કાળની જાહેરાતો ઘણી વધારે થશે એવી આશા તેઓ રાખતા હતા.
તે સમયે તેઓનો રાજા તો જાણે બીજો દાઉદ (હઝકી. ૩૭; ૨૪), કે
દાઉદનો પુત્ર થવાનો હતો; અને તેના પર ઇશ્વરની ખાસ કૃપા રહેવાની
હતી, અને તેના લોકો પર ઇશ્વરનો આશીર્વાદ રહેવાનો હતો. એ
સમયનું વર્ણન ભવિષ્યવાદીઓ એવી ઉમદા ભાષામાં કરે છે કે તેના
જેવી ઉમદા ભાષા બીજા કોઈ પણ ગ્રંથોમાં કદાપિ જોવામાં ન આવે.
જુઓ ગીન. ૭૨; યશયાહ ૯, ૬૦, ૬૬; યિર્મેયાહ ૩૧; મીખાહ ૫;
આમોસ ૯; એમાં જે ભાષા આવે છે તેવી વાંચનારાના મનને ઉદ્ધાસી
કરનાર ભાષા બીજા કયા ગ્રંથમાં મળી શકે? આ પરથી આપણું
સમજાણે છીએ કે દેવના રાજ્યને પોતાના મુખ્ય વિષય તરીકે પસંદ
કરવાથી ઇસુ પોતાનો યોગ્ય શ્રીતાઓની આશાઓને લાગુ પડે એવો
કરતો એટલુંજ નહિ પણ જુના કરારમાં આપેલા તમામ ઇતિહાસ તથા
ભવિષ્યવાદને અનુસરતો યોગ્ય કરતો. બીજી રીતે બોલીએ તો એમ
કહેવાય કે લાંબી મુદતથી, અમારા માનવા પ્રમાણે, ઇશ્વર તે રાજ્યને
માટે તથા મસીહના આવવાને માટે જે તૈયારી કરતો આવ્યો હતો, તે
તૈયારીનો ઇસુ ઉપયોગ કરતો હતો.

પણ જોકે યહુદીઓ દેવના રાજ્ય વિષે માહિતગાર હતા, ને તેની વાટ
જોતા હતા તોપણ ઇસુનો યોગ્ય યહુદીઓની આશાઓને વિલક્ષણ મળતો
આવતો નહોતો. તેનો ઉપદેશ આશ્ચર્ય પમાડે એવો નવતર તથા અપૂર્વ
હતો. ઇસુ જે દેવના રાજ્ય વિષે યોગ્ય કરતો હતો અને યહુદીઓ જે
રાજ્યની આશા રાખતા હતા તેઓ તદ્દન જુદાં હતાં. જે રાજ્ય વિષે
ઇસુએ યોગ્ય કયો તેનાં ત્રણ લક્ષણ હતાં, કે જેથી તે જુદું માલમ પડ્યું.

૧. યહુદીઓની આશા એ હતી કે, અમારી સંસારી સ્થિતિ
ઘણી સુધરશે. એશક, ઝખાર્યાહ જેવા ધાર્મિક યહુદીઓ તો ભવિષ્યવાદી-
ઓની વાતોનો ખરો અર્થ સમજીને ન્યાયીપણા તથા તારણના રાજ્યની
આશા રાખતા હતા (લુક ૧; ૭૭). પણ એવા ભક્તો બહુજ થોડા
હતા, અને બાકીના બધા યહુદીઓ એમ સમજતા હતા કે એ રાજ્ય
આવશે ત્યારે અમને પુષ્કળ સંપત્તિ તથા સંસારસુખનાં પુષ્કળ સાધનો

મળશે, અમારા શત્રુઓ પર પુરૂં વેર વાળી શકીશું, અને અમારું રાજ્ય મહાપ્રતાપી તથા સર્વોપરી થઈ જશે. જે રાજ્ય વિષે ઇસુ યોધ કરતો હતો તે રાજ્ય તો ખાવાપીવા વિષેનું નહોતું, પણ આંતરિક ઉન્નતિ, એટલે ન્યાયી-પણું, શાંતિ તથા પવિત્ર આત્મામાં આનંદ, એઓમાં સમાયેલું હતું. જે જુદા જુદા પ્રકારનાં સામાજિક હેતુ તથા આશાથી આપણા સમયમાં સંખ્યાબંધ લોકો ખ્રીસ્તી ધર્મ પ્રતિ આકર્ષાય છે, તેથી પણ દેવનું રાજ્ય આ બાબતમાં જુદું પડે છે. પહાડ પરના ભાષણની શરૂઆતના શબ્દો ઇસુની તથા તેના વખતના યહુદીઓની વચ્ચેનો તેમજ તેની સુચાર્તા તથા હાલના સમયના સોશિલીસ્ટો (Socialists)ની આશા વચ્ચેનો તફાવત સૂચવે છે. યહુદીઓ તેમજ સોશિલીસ્ટોનું માનવું એવું છે કે પુષ્કળ સંપત્તિની તથા અનુકૂળ સંસારી સંજોગોની પ્રાપ્તિમાંજ ખરું સુખ સમાયેલું છે. સાધારણ બધા સોશિલીસ્ટો (સામાન્ય સ્વામિત્વનો મત ધરાવનાર) એમ માને છે કે સર્વને પુષ્કળ ધન મળે ત્યારે સર્વને પુષ્કળ સુખ પણ મળશે, અને તેની સાથે સર્વ નીતિમાન પણ થશે. પણ ઇસુનો યોધ તેથી તદ્દન જુદો છે તે કહે છે કે “કાઈનું જીવન તેની મિલકતની પુષ્કળતામાં હોતું નથી” (લુક ૧૨ ; ૧૫). ખરું સુખ ને માણસોની સંપત્તિમાં રહેલું નથી, પણ તેઓના સદ્વર્તન (character)માં રહેલું છે. તેનો આરંભ સદ્વર્તનમાંથી થાય છે, અને એમજ “તેણે પોતાનું મ્હેા ઉઘાડીને કહ્યું કે, આત્મામાં જેઓ રાંક છે, તેઓને ધન્ય છે ; કેમકે આકાશનું રાજ્ય તેઓનું છે. જેઓ નમ્ર છે તેઓને ધન્ય છે...મનમાં જે શુદ્ધ છે તેઓને ધન્ય છે... સલાહ કરાવનારાઓને ધન્ય છે ; કેમકે તેઓ દેવના દીકરા કહેવાશે ” (માત્થી ૫ ; ૨ ઇત્ય.) ‘દેવનું રાજ્ય’ એ વિષે ઇસુના શિક્ષણનો સાર એ હતો કે, તે રાજ્યના અમલમાં માણસો ગુણમાં તથા સ્વભાવમાં ઇશ્વરના જેવાં થશે, તેનાં ખરાં પુત્રપુત્રીઓ થશે, અને તેના આનંદનાં ભાગીદાર થશે.

૨. દેવના રાજ્ય વિષેના ઇસુના શિક્ષણમાં બીજો મોટો તફાવત તે એ રાજ્ય સ્થાપન થવાનાં સાધનો વિષેનો હતો. સોશિલીસ્ટો એમ માને છે કે જે સારા સમયની અમે આશા રાખીએ છીએ તે કાયદામાં, રાજ્યમાં તથા સામાજિક વ્યવસ્થામાં ફેરફાર થવાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે. તેઓ એમ ધારે છે કે, જે દરેક માણસ પોતાની સર્વ માલમિલકત પ્રજાના

સામાન્ય ઉપયોગને માટે અર્પી દે, અને કોઇ પણ માણસને કોઇ પણ વસ્તુ પર આગવો હક રાખવા દેવામાં ન આવે, તો પ્રજાની હાલત બહુ સુખી થાય. તેઓની દલીલ એવી છે કે, જે તમામ દ્રવ્ય તથા સાધનો સામાન્ય માલીકીનાં કરી લેવામાં આવે તો બધાં માણસો સામાન્ય હિતને માટેજ મહેનત કરતાં થાય, અને આવો સુધારો દાખલ કરવાથી સંસારવ્યવહાર તદ્દન બદલાઇ જાય તે નવીન ને સુખમય થાય. વળી ઘણા કવિઓ તથા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ જેઓ ‘સોનેરી’ (સંપૂર્ણ સુખશાંતિનો) જમાનો શરૂ થવાની આશા રાખતા આવ્યા છે તેઓ એવું માને છે કે વખત વિત્યે સુધારોવધારો થતો જવાનો નિયમ છે, અને તે નિયમ સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું કામ ચલાવ્યો જાય છે, અને એ રીતે જે સારા સમયની તેઓ લાંબી મુદતથી વાટ જોતા આવ્યા છે, તે પણ આવી લાગશે. પણ ઇસુ તો એમ કહેતો હતો કે, “મારું રાજ્ય આ જગતનું નથી” (યોહા. ૧૮ : ૩૬). તે રાજ્યનું પરાક્રમ તથા સાધનો આ જગતમાંથી પુરાં પાડવામાં આવતાં નથી. જે રાજ્ય વિષે ઇસુ બોધ કરતો હતો તે એવું તો ઉચ્ચ પ્રકારનું તથા આશીર્વાદિત છે કે માણસો પાસે જે સાધારણ સાધનો છે તેઓથી તે રચી શકાય નહિ, કે ઇતિહાસમાં સુધારો-વધારો થતો જવાનો જે ધારો છે તેવી સાધારણ ગનિથી થઇ શકે નહિ. જેમ પ્રક્ટીકરણના પુસ્તકમાં નવું યજ્ઞશાલેમ, એટલે પવિત્ર નગર આકાશમાંથી દેવ પાસેથી ઉતરી આવતું જેવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે જે દેવના રાજ્ય વિષે ઇસુ બોધ કરે છે તે વિષે પણ છે. એ રાજ્ય તદ્દન નવીન પ્રકારનું છે, અને તે આકાશમાંથી ઉતરે છે; તે અલૌકિક પરાક્રમ વડે અલૌકિક પાયા ઉપર રચાયેલું છે. એ કારણથી આપણે તેને કૃપાનું રાજ્ય કહીએ છીએ. આ રાજ્ય વિષે બોલતાં ઇસુએ પોતે તો એ શબ્દ નથી વાપર્યો; પણ જે દેવના રાજ્યની વાત તેણે પ્રગટ કરી તેના વર્ણનને માટે એજ ખરો શબ્દ છે, કેમકે એ રાજ્યમાં કુદરતનુંજ કામ ચાલે છે એમ તો નહિ, પણ દેવની કૃપા,—જે કૃપામાં તારણ પમાડવાનું પરાક્રમ છે, ને જે ઇસુ પોતે લાવ્યો, તેનું પણ કામ ચાલે છે.

૩. જે દેવના રાજ્ય વિષે ઇસુ બોધ કરતો હતો તેનું ત્રીજું ખાસ લક્ષણ એ છે કે, તે રાજ્ય આવી ચુક્યું છે. એ તો ખરું કે કોઇ કોઇ

વાર ઇસુ એ વિષે એવી રીતે વાત કરે છે કે જાણે તેને આવવાને બહુ વાર હોય, અને પાછલા કાળમાં આવવાનું હોય. “તમે ઇસ્રાહીમને તથા ઇસ્હાકને તથા યાકુબને તથા અધા જીવિષ્યવાદીઓને દેવના રાજ્યમાં જોશે” (લુક ૧૩ ; ૨૮). “દેવનું રાજ્ય આવે ત્યાં લગી હું હવેથી દ્રાક્ષના રસ પીનાર નથી” (લુક ૨૨ ; ૧૮). પણ જ્યારે ફરોશીઓએ તેને પુછ્યું કે દેવનું રાજ્ય ક્યારે આવવાનું છે, ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, “દેવનું રાજ્ય દૃશ્ય રીતે નથી આવતું...કેમકે જીવો, દેવનું રાજ્ય તમારામાં છે” (લુક ૧૭ ; ૨૦, ૨૧). અરે જોતાં દેવનું રાજ્ય પૃથ્વી પર શરૂ થઈ ચૂક્યું હતું, કેમકે દેવના રાજ્યનો પાયો સ્વભાવ કે ચારિત્ર્ય પર રહેલો છે, અને ઇસુ આ દુનિયામાં આવ્યો હતો, અને છોકરો બાપ પ્રત્યે વર્તે એવીજ રીતે ને દેવબાપ પ્રત્યે વર્તેલો હતો ત્યારથીજ દેવનું રાજ્ય જગતમાં આવી ચૂક્યું હતું. વળી જેમ જેમ તેના શિષ્યો વધતા ગયા, ને તેના પર વિશ્વાસ કરતા ગયા તથા તેનાથી શિક્ષણ પામતા ગયા તેમ તેમ એ રાજ્ય વધતું ગયું, અને પવિત્ર આત્મા સંપૂર્ણ રીતે આપવામાં આવ્યો ત્યારે દેવના રાજ્યની બહુ ખીલવણી થઈ તે આત્મા મળવાથી માણસનાં હૃદય બદલાઈ જાય છે, તેઓ નવો જન્મ પામીને દેવના રાજ્યમાં દાખલ થાય છે (યોહા. ૩ ; ૩), અને સર્વ સત્યમાં દોરવાય છે (યોહા. ૧૬ ; ૧૩). એ રાજ્ય તો સત્યનું રાજ્ય છે (યોહા. ૧૮ ; ૩૭), અને “દેવની વાત” એનું બીજ છે (લુક ૮ ; ૧૧), માટે જેમ જેમ મનુષ્યો સત્યનો અંગીકાર કરવાને શક્તિમાન થતા જાય છે તેમ તેમ એ રાજ્યની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. જુના કરારના જમાનામાં પણ કેટલેક અંશે તે રાજ્યની શરૂઆત થઈ હતી એમ કહીએ તો ખોટું નથી, અને તેથી યહુદીઓને “રાજ્યના દીકરાઓ” કહેવામાં આવ્યા છે (માત્થી ૮ ; ૧૨). જ્યારે ઇસુ ઘોષ કરવા લાગ્યો ત્યારે એ રાજ્ય નવી પાયરીએ પહોંચ્યું. “યોહાન બાપ્તિસ્મા કરનારના વખતથી હજી સુધી આકાશના રાજ્ય પર બળાત્કાર થાય છે, અને બળાત્કાર કરનારાઓ બળાત્કારથી તે લઈ લે છે” (માત્થી ૧૧ ; ૧૨). ઇસુના સ્વર્ગારોહણ પછી જ્યારે પવિત્ર આત્મા અપાવા લાગ્યો ત્યારે તે રાજ્યની ખીલવણી વળી તેથી પણ ચઢતી પાયરીએ પહોંચી. તે વખતે એ રાજ્યની વૃદ્ધિ

તથા જીવ સંપાદન કરનાર ઇશ્વરી પરાક્રમ આપવામાં આવ્યું હતું, અને ઇસુએ કહેલી રાજ્યની પાયરીઓમાં છેલ્લી પાયરી તે તો ત્યારે થશે કે “જ્યારે માણસોના દીકરો પોતાના મહિમામાં આવશે.” ત્યારે રાજ્ય તેમજ તેનું રાજ્ય પણ મહિમાસહિત પ્રગટ થશે. માંહેની તેમજ બહારની પણ તેની જાહોજલાલી પ્રગટ થશે. “ત્યારે ન્યાયીઓ પોતાના આપના રાજ્યમાં સુરજની પેઠે પ્રકાશશે” (માત્થી ૧૩ ; ૪૩).

હવે આપણે “દેવનું રાજ્ય” એ શબ્દની વ્યાખ્યા આપવાનો પ્રયત્ન કરીએ. ઇસુએ પોતે એની વ્યાખ્યા કે સમજાવતી આપેલી નથી ; જુદી જુદી વખતે જુદા જુદા અર્થમાં તેણે તે શબ્દો વાપરેલા છે, તે કારણથી તેની વ્યાખ્યા આપવાનું કામ મુશ્કેલ છે. કોઈ વખતે ઇસુ તે રાજ્ય માણસોનું બનેલું દર્શાવે છે, જેમકે, “બાળકોને મારી પાસે આવવા દો ... કેમકે દેવનું રાજ્ય એવાંઓનુંજ છે” (માર્ક ૧૦ ; ૧૪). બ્રહ્મા વાર તો તે જાણે કે અમુક સ્થિતિ-પરમપદ-હોય તેમ તે તે વિષે બોલે છે. જેમકે, “તમે પહેલાં દેવના રાજ્યને તથા તેના ન્યાયીપણાને શોધો” (માત્થી ૬ ; ૩૩). “એ નાની ટોળી, બીઓ મા ; કેમકે તમને રાજ્ય આપવાની તમારા આપની ખુશી છે” (લુક ૧૨ ; ૩૨). વળી વારંવાર તે કોઈ પ્રદેશ હોય એવી રીતે તેને વિષે બોલે છે, અને એમ દર્શાવે છે કે મનુષ્યો તેની બહાર કે તેની અંદર દાખલ થાય ; જેમકે, “જેઓની પાસે દોલત છે તેઓને દેવના રાજ્યમાં પેસવું કેવું અઘરું પડશે !” (માર્ક ૧૦ ; ૨૩). આ પ્રમાણે તેના જુદા જુદા અર્થ દેખાય છે. ત્યારે આપણે એમ કહીએ તો ચાલે કે, (a) જગતમાં જે સારો સમય આવવાનો છે, જે સ્થાપન કરવાને તે પૃથ્વી પર આવ્યો, ને જેની વૃદ્ધિ કરવાને તે આત્માદ્વારાએ આવ્યા કરે છે, અને જેની સંપૂર્ણતા કરવાને ફરી એકવાર ને મહિમાસહિત આવશે ; અથવા (b) એ તો માણસોની સ્વાભાવિક સ્થિતિ કરતાં ઉચ્ચ પ્રકારની સ્થિતિ છે અને માણસો નવા જન્મદ્વારે તેમાં દાખલ થઈ શકે છે (યોહા. ૩ ; ૩) અને તેમાં પવિત્ર આત્મા માણસોને અનંતજીવન પમાડે છે ; અથવા (c) એ એક નવા પ્રકારનું મંડળ કે સમાજ છે, કે જેને સ્થાપન કરવા સાફ ઇસુ આ પૃથ્વી પર આવ્યો. તેમાં જેઓ રહે છે તેઓ દેવનાં દીકરાદીકરીઓ થાય

છે ; તેઓ પાપથી મુક્ત થઇને તથા ઈશ્વરના સમાગમમાં ગંહીને પરમપદ ભોગવે છે. એવી રીતે પ્રાચીન કાળમાં આપેલું વચન પૂરું થયું છે કે, “હું તેઓનો દેવ થઇશ, અને તેઓ મારી પ્રજા થશે.”

કદાપિ કાંઈ એવો પ્રશ્ન પૂછે કે, આ રાજ્યનો રાજા કાણ છે ? તો ઇસુ પોતે એનો રાજા છે, કેમકે તે કહે છે, “માણસનો દીકરો... ઠાકર ખવડાવનારી બધી વસ્તુઓને પોતાના રાજ્યમાંથી એકઠી કરીને (કાઢી નાખશે)” (માત્થી ૧૩ ; ૪૧). વળી પ્રભુપિતા પણ તેનો રાજા છે ; કેમકે ઇસુ આપણને એવી રીતે પ્રાર્થના કરવાનું શિખવે છે કે “ઓ આકાશમાંના અમારા પાપ...તાં રાજ્ય આવો” (માત્થી ૬ ; ૯, ૧૦). ઇસુ પોતાના પિતાને માટે આ રાજ્ય સ્થાપે છે તથા તેનો વહિવટ ચલાવે છે, અને પાઉલ કહે છે કે, “તે દેવપાપને રાજ્ય સોંપી દેશે...એ સારૂ કે દેવ સર્વમાં સર્વ થાય” (૧ કરી. ૧૫ ; ૨૪, ૨૮).

ઇસુના યોગદાતા આ મહાન વિષય સંબંધી વિચાર કરતાં તે આપણને કેટલો બધો હિચ્ચ, ઉમદા તથા ઉત્તેજક માલમ પડે છે ! મનુષ્યની ભવિષ્યની સ્થિતિ વિષે મહાન આશાથી તે દેદીપ્યમાન છે. તે માણસોની પુનરૂત્પત્તિ (માત્થી ૧૯ ; ૨૮), અને જનમંડળનું અને વળી આખી સૃષ્ટિનું નવું સ્વરૂપ આપણી આંખો આગળ ખડું કરે છે. જે પાપો તથા બુડાઇથી માણસો ઘેરાએલાં છે તેમનું બળ જોડે દરજ્જે ઇસુ જાણતો તથા સમજતો હતો તેટલે દરજ્જે બીજા કોઈ કદી જાણતો કે સમજતો નહોતો ; તેમ છતાં પણ તે એક એવું રાજ્ય પ્રગટ કરે છે કે જેમાં ઇશ્વરી કૃપાના પરાક્રમથી પાપ, દુઃખ તથા મરણનો પરાજય થશે. ઇસુનો યોગદાતા એક વ્યક્તિના તારણ બાબતનો નહિ, પણ મહાન જનમંડળના આત્માઓના તારણ બાબતનો છે. એ તો માત્ર એકેક મનુષ્યના પોતાના જ ભલા વિષેનો નથી, કેમકે એકલા પોતાના જ ભલામાં કોઈ માણસનું ઉત્કૃષ્ટ હિત સમાએલું નથી. એ તો આખી દુનિયાના સર્વ લોકોના સામાન્ય હિતનો વિષય છે ; એ બધાંને માટે સામાન્ય છે—સાર્વજનિક છે—અને તેનો વિસ્તાર અત્યંત બહાળો છે. “તેઓ પૂર્વ તથા પશ્ચિમથી, ને ઉત્તર તથા દક્ષિણથી આવશે, ને દેવના રાજ્યમાં બેસશે” (લુક ૧૩ ; ૨૯).

ઇસુએ દેવના રાજ્ય વિષે ઘોષ કર્યો તે સંબંધી એવો વાંધો કાઠ વાર લેવામાં આવે છે કે, જોકે એ સંજ્ઞા (દેવનું રાજ્ય) ઇસુના જમાનાને તથા તે વખતના લોકોને માટે આકર્ષક તથા વાસ્તવિક હતી. તો પણ હાલના સમયને વાસ્તે એવી નથી. તે વખતના યહુદીઓની પેઠે હાલના લોકો “દેવના રાજ્ય” ની રાહ જોતા નથી. “દેવનું રાજ્ય” એ વિષય હાલનાં વર્તમાનપત્રોમાં મુખ્ય વિષય તરીકે આપણા જોવામાં આવતો નથી. વળી “રાજ્ય” શબ્દ તે હાલના જેવા પ્રગમસત્તાક વલણના જમાનાને અનુકૂળ પડે એવો નથી. ધણીના સમજવા પ્રમાણે તે શબ્દ તો સ્વતંત્રતા તથા સુખને બદલે, નિરંકુશ અધિકાર તથા તાબેદારી સુચવે છે. એ માટે આપણે સુવાર્તા પ્રગટ કરતાં “દેવના રાજ્ય” વિષે જેમ થોડું ઘોલીએ તેમ સારું એમ તેઓને લાગે છે. વળી તેઓને એવું લાગે છે કે જો ઇસુ પોતે આપણા વખતમાં ઉપદેશ કરતો હોત તો તે “રાજ્ય” વિષે ઘોલવાને બદલે “પ્રગમસત્તાક” વિષે ઘોષ કરત. અથવા તો આ જમાનાના શ્રોતાજનોને પોતાનો ઘોષ બરાબર અનુકૂળ પાડવા સારું થું તે “દેવનું રાજ્ય પાસે આવ્યું છે” એમ કહેવાને બદલે એમ કહેત કે “જે સારો સમય આવવાનો છે તે પાસે આવ્યો છે” ?

આના જવાબમાં એટલું કહેવું યસ છે કે જે કાઠ સંજ્ઞામાં દેવનું નામ આવતું નથી તે સંજ્ઞા મનુષ્યોને ગાટે આશીર્વાદિત સ્થિતિ સત્ય રીતે દર્શાવી શકેજ નહિ. વળી “દેવનું રાજ્ય” એ સંજ્ઞામાં દેવની સત્તા સમાવેલી છે એટલુંજ નહિ પણ તેનાં કૃપાદાનો તેમાં આવે છે; દેવના રાજ્યમાં તેની ઇચ્છાને આધીન રહેવામાં આવે છે માત્ર તેનેજ લીધે તેને એ નામ આપવામાં આવ્યું છે એમ નહિ, પણ તેમા દેવની અનહદ પ્રીતિ તથા તેની કૃપાએ કરીને મનુષ્યને ઇશ્વર સાથે તથા એક બીજા સાથે મિત્રાપ થાય છે. એ તો ઇશ્વરપિતાનું રાજ્ય છે.

અધ્યાય ૪.

તેના યોધનો પાયારૂપી સિદ્ધાંત—ઇશ્વર આપણો પિતા છે.

દેવ વિષેના મતની અગત્ય—“બાપ” એ શબ્દમાં ઈસુનું શિક્ષણ સમાય છે—આ મત ખાસ કરીને ઇસુનો—એ મોટી બાબતોને લીધે આપણે ઈસુના આભારી છીએ—તત્ત્વજ્ઞાનભરેલી દલીલથી નહિ, અથવા વિજ્ઞાનની શોધખોળથી નહિ, પણ ઈસુની મારફતે આપણે દેવ સંબંધી અજ્ઞાનથી તથા ભૂલથી મુક્ત થયા છીએ--તેનું બાપ વિષેનું જ્ઞાન આપણને આત્મિક સ્પર્શસંચારથી થાય છે—તેનાં ગુણલક્ષણોથી (આપણે) દેવના પિતાપણાનો અર્થ સમજીએ છીએ—તેના બીજા શિક્ષણનો એ પાયો હતો--માણસોની આરામનો એ મુખ્ય આધાર છે.

ઈસુના યોધનો મુખ્ય વિષય “ઇશ્વરનું રાજ્ય” છે એ સમજ્યા પછી આપણે પુછીએ છીએ કે શું તેના યોધમાં કોઇએક એવી પાયારૂપી ખાસ વાત છે કે જેના પર તેનો આધાર રહેલો છે. ઇસુએ તો વિવિધ વિષયો સંબંધી યોધ કર્યો હતો, અને આ જુદી જુદી બાબતો વિષે જે યોધ તેણે આપ્યો હતો તે એવો સચોટ હતો કે સાંભળનારા કંઈ પણ આંચકા ખાધા વિના એકદમ સમ્મતિ આપતા હતા. પરંતુ નિઃસંદેહ પરમેશ્વર વિષેના તેના જે મત તેજ તેના સર્વ યોધનો પાયો છે. થોડાજ વિચાર કરતાં આપણને માલમ પડે છે કે, આપણા પોતા સંબંધીના તથા આપણી આખર હાલત સંબંધીના પ્રશ્નોના ઉત્તર કેવા આપવા તેનો આધાર તો ઇશ્વર વિષે આપણે કેવો મત ધરાવીએ છીએ તેના ઉપરજ રહેવાનો. આપણામાં જીવ છે એ તો આપણે જાણીએ છીએ, પણ તે આપણને કેવી રીતે મળ્યો છે? આપણે ક્યાંથી આવ્યા છીએ? આપણે જગતમાં શાને માટે છીએ? આપણે ક્યાં જવાના છીએ? આપણું કર્તવ્ય તે શું? અમુક કામ કરવાની ને અમુક રીતે વર્તવાની આપણી “ફરજ” છે, એનો શો અર્થ છે? આ સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર કેવા થશે તે તો ઇશ્વર વિષેના આપણો જે મત તેથી નક્કી થાય છે. આપણો મત કદાપિ એવો હોય કે, ઇશ્વર છેજ નહિ, અથવા કે માણસ ઇશ્વર વિષે કંઈ પણ જાણી શકેજ નહિ, અથવા, કે તે આત્મા છે ને આપણો સર્વશક્તિમાન ઉત્પન્નકર્તા છે. જેવો કોઇ માણસનો મત તેવો તેનો વિશ્વાસ ને તેનું તેનું વર્તન પણ થશે.

ઇશ્વર વિષેના ઈસુના મત એકજ શબ્દમાં દર્શાવેલા છે ને તે તે બીજા બધા ધર્મોથી છેક જુદો છે, એમ કહેવામાં કંઈ ખોટું એ શબ્દ એ છે કે, “આપ.” ઈસુના બોધમાં એ શબ્દ પહેલ સમજના કુવા પર બોલવામાં આવ્યો હતો. જે વાક્યમાં ઈસુએ કહ્યું કે “દેવ આત્મા છે,” તેજ વાક્યમાં તેણે ઇશ્વરને વળી એ આપ્યું કે, “આપ” (યોહા. ૪; ૨૧-૨૪).

આ મત ખાસ કરીને ઈસુનોજ છે. એ તો ખરી વાત યીનમાં ક્રાનકુસિયસે, અને હિન્દુસ્તાનમાં જુદે, ઈસુના વખત રહેણીકરણી સંબંધી બહુ સારા નિયમો પ્રગટ કર્યા હતા; પણ તે ઇશ્વર વિષે કંઈ શિખરું નહોતું. એવું જણાય છે કે અનેનું એવું હતું કે, ઇશ્વર વિષે કંઈ પણ જ્ઞાન મેળવવું એ મનુષ્યની શા બહાર છે. ખરું છે કે, હિન્દુસ્તાનના અસલના આર્યો આકાશ તેઓની આંખો ઉઘી કરીને ઘોસપિતર (આકાશપિતા) એમ કહીને કરતા હતા. પણ પરમેશ્વર આપણો ખરો પિતા છે એ જે મત શિખરું તેમાં અને પુરાતન આર્યોના મતમાં બહોલ તફાવત છે. આપણે કવિતામાં બોલીએ છીએ કે, “ધરતિમાતા,” તેવીજ રીતે તેએ “સ્વર્ગ-પિતા” એ શબ્દો બોલતા હતા. વળી પુરાતન ગ્રીક દે દંતકથાઓમાં લોકો બ્રહ્માંડને “પિતા તથા કર્તા” કહેતા હતા; તેઓના મત એવો હતો કે ઇશ્વર તો મનુષ્યથી છેક નિરાળો તથ રહે છે. યહુદી લોકો ઇશ્વર વિષેના જ્ઞાનમાં બીજી બધી પ્રાચીન પ્ર કરતાં ઉંચે દરજ્જે પહોંચ્યા હતા. જે સનાતન ઇશ્વર વિષે ધસુએ કર્યો તેનું ભજન તેઓ કરતા હતા. તેઓનાં શાસ્ત્રોમાં ઇશ્વરની પા તથા તેનું ન્યાયીપણું તેમજ તેની દયા પણ ઉમદા રીતે દર્શાવેલ અને કાષ્ઠ કાષ્ઠ વખતે તો તેઓ એવું પણ માનતા હતા કે ઇશ્વર એલી પ્રજાનો પિતા તથા રાજા છે. જુના કરારમાં આપણને વચનો મળી આવે છે કે,--“ઇસ્રાએલ તે મારો પુત્ર, મારો જ્યો છે” (નિર્ગ. ૪; ૨૨). “ઇસ્રાએલ બાળક હતો, ત્યારે હું તે પ્રીતિ રાખતો હતો, ને મારા પુત્રને મેં મિસરમાંથી તેડી મેં (હોશી. ૧૧; ૧). “વળી હું તેને (એટલે દાઉદને અથવા દ

પુત્રને) મારો જ્યેષ્ઠ, પૃથ્વીના રાજાઓમાં મુખ્ય એવો કરીશ ” (ગીત ૮૯; ૨૭). પણ ઇશ્વર સર્વ માણસોના બાપ છે, એવો ઉમદા વિશ્વાસ જીના કરારમાં જોવામાં આવતો નથી. ઇસુના બોધમાં અને જીના કરારમાં દર્શાવેલો સૈથી ઉચ્ચ પ્રકારના ભક્તિભાવમાં જે અથાગ તકાવત છે તેનું પુરતું પ્રમાણ માત્ર એકજ વાત પરથી આપણને મળી આવે છે; અને તે એ કે માતૃની સુવાર્તામાંજ ઇસુ પરમેશ્વરને ચાળીસ કરતાં વધારે વાર બાપ—“ મારો બાપ,” “ તમારો બાપ ” અથવા “ બાપ ”— કહે છે, અને તેથી ઉલટું, દાઉદનાં ગીતશાસ્ત્ર કે જેમાં ભક્તિભાવ તથા ઇશ્વર સાથે નિકટ સંબંધ જોવામાં આવે છે તેમાં પરમેશ્વરને એકે વખત પણ બાપ કહેલો નથી.

ઇસુએ આપણને પરમેશ્વર વિષેનો આ મત શિખવ્યો. આપણા ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે તે મહાભારત છે, અને તે વિષે કંઈક યોગ્ય ખ્યાલ કરવાને યતન કરીએ તો સારું. ઇસુએ પરમેશ્વર વિષે જે શિક્ષણ આપ્યું તેથી માત્ર તે જમાનાના યહુદીઓ તથા ખ્રીસ્ત માણસો પર તેનો આભાર થયો એમ નહિ, પણ ત્યાર પછીના દરેક જમાનાના લોકો ઉપર અને વિશેષ કરીને હાલના જમાનાના લોકો પર થયો છે. પરમેશ્વર છે, અને વળી પરમેશ્વર આપણો “ બાપ ” છે, એ બે વાતની ખાતરી તેણે આપણને કરી આપી છે.

અસંખ્યાત લોકો તથા ઘણી દેશજાતિઓ પરમેશ્વર વિષે ઘણા જાંખા તથા નિશ્ચય વગરના ખ્યાલ રાખતાં આવ્યાં છે. તેઓમાંના જે સહુથી સારા તથા મોટા માણસો હતા તેઓ પણ ઇશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે અને તેના સદ્ગુણો વિષે મનમાં શંકાઓ રાખતા હતા, અથવા તો તેના વિષે ભૂલભરેલા મત ધરાવતા હતા. આ જગતનો જીવતો તથા વિચારવંત નિયંત્રા છે કે નહિ એ વાતની જ્યારે સારા તથા સદ્ગુણી પુરૂષોને ખાતરી નથી થતી ત્યારે તેઓ બહુ દુઃખી થયા વગર રહેતા નથી. જે આ જીવનમાં જે હજારો સંકટો તથા આપત્તિઓ માણસ પર આવે છે, તે અંધ તથા વિચારશૂન્ય ભાગ્યના કારણથી આવતાં હોય તો આ જગત તે ખરેખર એક ભયંકર તથા ત્રાસજનક ઠેકાણું કહેવાય. એક વિદ્વાન કહે છે કે, “ આખી સૃષ્ટિને ચલાવનાર કોઈ વિચારવંત

તથા બુદ્ધિસંપન્ન આત્મા છે, એવો જો મારો વિશ્વાસ ન હોય તો આ જીંદગી મને અકારી થઈ પડે.”

બેશક બધા જમાનાઓમાં તથા બધા દેશોના લોકોનાં મનમાં પરમેશ્વર વિષે કંઈક ખ્યાલ હોતો અને છે, અને બધાઓનાં મનમાં ભક્તિ તથા ધર્મ તરફ વૃત્તિ માલમ પડે છે ; પણ સર્વ સ્થળે વિચારવંત સારાં માણસો પરમેશ્વર વિષે ખાતરીપૂર્વક જાણવાને અભિલાષા રાખતાં આવ્યાં છે. તેઓ પરમેશ્વરનો પત્તો મેળવવાને, અને વળી તે ન્યાયી, ભક્ષી તથા માણસોને માટે કાળજી રાખનાર ઈશ્વર છે, એની ખાતરી કરવાને તેઓ અભિલાષા રાખતા આવ્યા છે. વળી તેઓ તેની શોધ કરતા આવ્યા છે, પણ તેને વિષે ખાતરીપૂર્વક જ્ઞાન તેમને હાથ લાગ્યું નથી. સઘળા દેશોમાં જ્યારે પોતા પર આવેલાં દુઃખનાં કારણો તથા દુનિયામાં જે દુઃખ થાય છે તેનાં કારણો વિષે માણસો ગુંચવણમાં પડ્યા, ત્યારે અયૂબની પેઠે તેઓ બોલ્યા છે :

“ મને તે ક્યાં જડે, એ હું જાણતો હોત તો કેવું સાફ ! કેમકે [ત્યારે તો] હું ઠેઠ તેને આસને જઈ પહોંચત...જુઓ, હું આગળ જાઉં છું, પણ તે [ત્યાં] નથી ; ને પાછળ, પણ હું તેને જોઈ શકતો નથી ; ડાબે હાથે, જ્યાં તે કામ કરે છે, ત્યાં પણ હું તેને નિહાળી શકતો નથી ; જમણે હાથે તે એવો ગુમ રહે છે કે, હું તેને જોઈ શકતો નથી ” (અયૂ. ૨૩ ; ૩, ૮, ૯).

હવે જો આજે આપણને દેવ વિષેનું ખાતરીપૂર્વક જ્ઞાન છે, અને જો આપણે તેને આપણા બાપ તરીકે પીછાનીએ છીએ, તો એ જ્ઞાન આપણને શી રીતે પ્રાપ્ત થયું છે ? દલીલો વડે થયું છે શું ? શું હાલના જમાનામાં પરમેશ્વરના અસ્તિત્વ વિષેની દલીલો પહેલાંના કરતાં વજનદાર થયેલી છે, ને તેથી કરીને આપણને એ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે શું ? એમ તો બાએજ કહેવાય. પરમેશ્વરના અસ્તિત્વ વિષેની દલીલો બહુ સમજણ છે એમાં તો કંઈ શક નથી ; એ દલીલો તેમની વિરૂદ્ધની દલીલો કરતાં અધિક વજનદાર છે એવું સમજીએ છીએ તો પણ પુરી ખાતરી એવી દલીલોથી આપણને થતી નથી. આ વિષે એક વિદ્વાન લખે છે કે, “ તાજુબની

વાન છે કે અધાં પ્રાણીઓના કરતાં ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ વધારે અવશ્યનુછે, તો પણ તેના અસ્તિત્વ વિષે દરેક માણસને ખાતરી થાય એવી હલીલ આજ સુધી કાઠાંએ રજુ કરી નથી.”

ત્યારે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર તથા વિદ્વાનોની શોધખોળથી આપણને ઇશ્વર વિષે ખાતરી થઇ છે શું? નહિજ! તેથી ઉલટું ઘણાના મનમાં તો આ નવી નવી શોધોથી શંકામાં વધારો થયો છે; તેઓ તો આ સૃષ્ટિને વિસ્તાર જાણે કે અત્યંત વધારી દે છે, અને પરમેશ્વરને અત્યંત દૂર હાવી દે છે; જેમ જેમ આપણું જ્ઞાન વધતું જાય છે તેમ તેમ પરમેશ્વર દુનિયાથી વધારે ને વધારે દૂર જતો જણાય છે; અને, ખરું પુછો તો, ઘણા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ તો નાસ્તિક મતના છે.

ત્યારે પરમેશ્વરના અસ્તિત્વ વિષેનું તથા તેના ગુણો વિષેનું ખાતરી-પૂર્વક જ્ઞાન આપણને શી રીતે પ્રાપ્ત થયું છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તો એજ છે કે, પ્રભુ ઇસુથી તથા તેના યોધાથી આપણને એ જ્ઞાન મળ્યું છે. જે વિશ્વાસથી કરોડો માણસોને અનહદ દિલાસો મળે છે, તેને માટે આપણે ઇસુના આભારી છીએ; માણસમાં જે સૌથી શ્રેષ્ઠ વાત છે, એટલે ઇશ્વર ઉપર તેનો વિશ્વાસ, અને તે વિશ્વાસથી ઉપજતા ઉત્તમ સદ્ગુણો એ ઇસુથી તથા તેના શિક્ષણથી મળ્યાં છે. પ્રેરિત ચોહાનના શબ્દો જેમ મનકાળને માટે તેમ હાલના વખતને માટે પણ સાચા પડે છે કે, “દેવને કાઠાં માણસે કદી દીઠો નથી; એકાકીજનિત દીકરો, કે જે આપની ગોદમાં છે, તેણે તેને પ્રગટ કીધો છે” (યોહા. ૧; ૧૮).

પણ ઇસુનું શિક્ષણ આ બાબતમાં એટલું બધું સાર્યક કેમ માલમ પડે છે? તે આપણને આ મોટા વિશ્વાસમાં નિભાવી રાખે છે, તેનું શું કારણ? તે એમ કરી શકે છે અને કરે છે તેનું કારણ એ છે કે તેના મનમાં દેવ વિષેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હતું તથા ઇશ્વર સર્વનો પિતા છે એવો સંપૂર્ણ અનુભવ તેને હતો તેથી કરીને તે આપણને એ વિષેની ખાતરી પમાડી શકતો હતો. તે કાઠાં જગ્યાએ ‘ઇશ્વર છે,’ અને ‘તે પિતા છે’ એમ કહેતો નથી; કેમકે તે એ વાત તે એવી ખરી માનતો હતો, કે તેની સાબિતિની કંઈ જરૂર નથી, એમ માનતો હતો. વળી આપણે પ્રભુ

પોતાના પિતા વિષે જે વાત કરતો અને પોતાના પિતા સાથે જે સંબંધ રાખતો હતો ને તેમાંજ એવું કંઈક છે કે જેથી આપણને ખાતરી થઈ જાય છે. જ્યારે આપણે તેને આ પ્રમાણે બોલતો સાંભળીએ છીએ કે “મારો બાપ અત્યાર સુધી પણ કામ કરે છે, ને હું કામ કરું છું;” “હું એકલો નથી, કેમકે બાપ મારી સાથે છે;” “બાપ મને ઓળખે છે ને હું બાપને ઓળખું છું”; “જે જે હું બોલું છું, તે જેવું બાપે મને કહ્યું છે તેવુંજ બોલું છું;” “બાપ દીકરા પર પ્રેમ કરે છે, ને પોતે જ કરે છે તે બધું તેને દેખાડે છે” (યોહા. ૫; ૧૭; ૧૬; ૩૨; ૧૦; ૧૫; ૧૨; ૫૦: ૫; ૨૦), ત્યારે આપણાં હૃદયોમાં દૈવી શાંતિ વ્યાપી રહે છે. આપણને ખાતરી થાય છે કે, જેના વિષે તે બોલે છે તેને તે સારીપેઠે ઓળખે છે, અને જ્યારે આપણે ઇસુને આકાશ તરફ પોતાની આંખો ઊંચી કરીને એ પ્રમાણે બોલતો જોઈએ છીએ કે, “ઓ બાપ!” “ઓ પવિત્ર બાપ”! “ઓ યથાર્થી બાપ”! અથવા “હા, ઓ બાપ, કેમકે તને એવું સાફ લાગ્યું,” ત્યારે આપણને ખાતરી થાય છે કે જેની સાથે તે બોલે છે તે જીવતો તથા સાંભળનાર દેવ છે.

જો કોઈ આપણને એમ કહેવાની હિંમત ધરાવે કે જેમ બાબલ દેવતાના ભવિષ્યવાદીઓ તેમના દેવને હાંક મારતા હતા પણ તેમને ઉત્તર આપનાર કોઈ નહોતો, અને જેમ તે ભવિષ્યવાદીઓ ભૂલ કરતા હતા તેવીજ રીતે ઇસુ પણ ભૂલ કરતો હોય; તે આપણે એવો મત માનનારાને કડ્ડાપાત્ર સમજીએ છીએ, અને જ્યારે ઇસુ આપણા આકાશવાસી બાપ વિષે બોલે છે, અથવા જ્યારે તે એમ કહે છે કે, “જે મારો બાપ તથા તમારો બાપ, ને મારો દેવ તથા તમારો દેવ તેની પાસે હું ચઢી જઈ છું” (યોહા. ૨૦; ૧૭), ત્યારે આપણને ઈશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે પૂરેપૂરી ખાતરી થાય છે, અને જેમ ઇસુની સત્યતા વિષે તથા તેના વિશ્વાસુપણા વિષે આપણને ખાતરી થાય છે, તેમજ ઈશ્વર વિષે સંપૂર્ણ ખાતરી પણ આપણને થાય છે,—અને આપણે માટે એવી ખાતરી બસ છે.

વળી પરમેશ્વર સાથે પરિચય રાખવાથી વધુ ખાતરી પણ આપણને થાય છે, અને તે ખાતરી જ્યારે ઝાંખી થાય છે ત્યારે ઇસુમાં જે સંપૂર્ણ

ખાતરી તથા જ્ઞાન આપણને માલમ પડે છે તેનો આશરો આપણે લઇ શકીએ છીએ, અને તેની સાથે સમાગમ રાખવાથી પરમેશ્વર આપણો આપ છે એવો વિશ્વાસ હઠ થઇ શકે છે, ને તેથી આ જીવંતગીર્માની બારેમાં બારે કસોટીઓ તથા પરીક્ષણો પણ તે વિશ્વાસને ડગાવી શકતાં નથી.

પરમેશ્વર વિષે યથાયોગ્ય વિચાર ઉત્પન્ન કરવા સારૂ “બાપ” એ નામ એકલું જ બસ નથી. માણસો ઇશ્વરને “બાપ” કહે અને તે ઉપરથી એમ સમજે કે તે પાપ કરવાની જાણે છુટ આપનારો તથા તેની દરગુજર કરનારો ઇશ્વર છે; પણ ઇસુ જ્યારે એ નામ વાપરે છે ત્યારે ઇશ્વર વિષે એવું સમજવું અશક્ય છે, કેમકે ઇસુ પોતે અતિ પવિત્ર છે, અને તે પુરા સન્માનથી એવી પ્રાર્થના કરે છે કે “ઓ પવિત્ર બાપ”! “ઓ યથાર્થી બાપ”! ઇસુ ખ્રીસ્ત જે ઇશ્વરનો પુત્ર છે અને જે પોતે કહે છે કે, “જેણે મને દીઠો છે તેણે બાપને દીઠો છે” (યોહા. ૧૪; ૯) તેનાં શુશ્રૂક્ષણો ધ્યાનમાં રાખવાથી “બાપ” શબ્દનો અર્થ આપણે ખરી રીતે સમજી શકીએ છીએ.

ઇશ્વર તે બાપ છે એ વાત ઇસુના ઉપદેશનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે. દાઉદનાં ગીતોમાં જુના કરારના જમાનાનો વિશ્વાસ તથા ભક્તિભાવ દર્શાવેલાં છે, અને તે પુસ્તકમાં ઇશ્વરને “રાજા” નામ આપેલું છે. “હે મારા રાજા ને મારા દેવ” (ગીત. ૫; ૨). “ગૌરવનો રાજા” (ગીત. ૨૪; ૧૦). “યહોવાહ સર્વકાળ સુધી રાજા તરીકે બિરાજનાર છે” (ગી. ૨૯; ૧૦). જે ઇશ્વરને આપણે રાજા ધારીએ તો મનુષ્યોને તેના સેવકો કહી શકાય. ઇસ્રાએલના મહાન નિયમસ્થાપકને એવો ખિતાબ આપવામાં આવ્યો છે કે, “મુસા, યહોવાહનો સેવક”; અને યશ્યાયાહના ભવિષ્યવાદમાં મસીહને પણ “યહોવાહનો સેવક” એ ખિતાબ આપેલો છે. પણ જ્યારે ઇશ્વર તે બાપ છે એવું માનીએ ત્યારેજ મનુષ્યો દેવના દીકરા છે એમ માની શકાય છે; અને ત્યારેજ આપણે હર્ષથી બોલી શકીએ કે, “જુઓ, બાપે કેવી પ્રીતિ આપણા પર કરી છે કે આપણે દેવનાં છોકરાં કહેવાઇએ!” (૧ યોહા. ૩; ૧).

દેવના રાજ્ય વિષે જ્યારે એવો વિચાર કરીએ છીએ કે તે આપણા આપનું રાજ્ય છે, ત્યારે તે વિચારનું તમામ સ્વરૂપ જાણે કે અદલાઇ જાય

છે. નિયમને બદલે પ્રીતિ એ તેના ઐક્યનું બંધન થઇ પડે છે, અને લોકોને એમ નથી લાગતું કે અમે દાસ તરીકે આજ્ઞાને આધીન રહીએ છીએ, પણ દીકરાઓ તરીકે આપના ઘરમાં સ્વતંત્રતા ભોગવીએ છીએ.

વળી મનુષ્યો એકબીજાનાં બાંધબહેનો છે એ વાતનો ખરો આધાર એ છે કે, ઇશ્વર બધાં મનુષ્યોનો બાપ છે.

ઇશ્વર આપણો બાપ છે એથી સિદ્ધ થાય છે કે ઇશ્વર આ જીંદગીમાં આપણી સંભાળ રાખે છે, અને તે એટલે સુધી કે આપણા માથાના વાળની પણ તે ગણતરી રાખે છે, અને આ અન્યથા જેવી વાત પણ ઇસુએજ આપણને શિખવી છે.

હવે ઇસુએ ઇશ્વરની કૃપા વિષે તથા તેનાથી મળનાર પાપની મારી વિષે જે બધું શિક્ષણ આપેલું છે તેનો આધાર એ વાત ઉપર રહેલો છે કે ઇશ્વર આપણો બાપ છે. જો ઇશ્વર માત્ર રાજા છે તો તે પરથી આપણે એવું અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે તે આપણો ન્યાય કરશે. જો તે ન્યાયી રાજા છે તો તે પરથી એવું અનુમાન થાય છે કે, તે વાજબી રીતે ન્યાય કરીને બદલો આપશે. પણ જો તે બાપ છે તો આપણે સહજ માની શકીશું કે તે પોતાનાં જોવાઇ ગયેલા છોકરાને તે જડે ત્યાં સુધી શોધ્યા કરશે, અને જ્યારે તે છોકરું તેની પાસે પહોંચે ત્યાં તેના કાલાવાલા કરશે કે, “બાપ, મેં પાપ કરીધું છે,” ત્યારે ઉડાઉ દીકરાના દૃષ્ટાંતમાં જેવી રીતે વર્ણવેલું છે, તેવી રીતે તે તેનો અંગીકાર કરશે. સદરહુ દૃષ્ટાંતથી માણસોના મન પર સંજ્ઞા તત્ત્વજ્ઞાન કરતાં વધારે અસર થયેલી છે એમ કહીએ તો તેમાં કંઈ ખોટું નથી.

જ્યારે ઈસ્વી સનની પહેલી સદીઓમાં રૂમી સામ્રાજ્યના સર્વ દેશોમાં ઇશ્વર ઉપરની શ્રદ્ધા લોપ થઈ ગઈ હતી, અને સ્વતંત્રતા તથા જીંદગીના ઉચ્ચ હેતુઓ લગભગ નહિ જેવા થઈ ગયાં હતાં ત્યારે ખ્રીસ્તી ધર્મથીજ માણસોના મનમાં આશા રૂપી અંકુર ફૂટ્યા. આપણા જમાનામાં પણ ધર્મના સંબંધમાં જે જાગૃતિ થઈ છે તેને માટે આપણે ઇસુને તથા તેના જોધને આભારી છીએ.

અધ્યાય ૬.

ઈસુનું પોતા વિષેનું શિક્ષણ.

ઈસુ તે કાણુ એજ મોટા સવાલ—પોતે મસીહ છે એવું પ્રગટ કર્યું, પણ પહેલેથી નહિ—પોતાને “કોઈવાર માણસનો દીકરો” ને કોઈવાર “દેવનો દીકરો” કહ્યો—જેને નામ તેના સાંભળનારાઓને નવાં લાગતાં હતાં—“માણસનો દીકરો” એ નામ જે અર્થ સૂચવે છે (૧) તે ખરો માણસ હતો, (૨) તે સંપૂર્ણ રીતે માનવજાતનો નમુનો. “દેવનો દીકરો” એ નામ પણ જે અર્થ સૂચવે છે: (૧) તે દેવનો ખરેખરો દીકરો છે, (૨) તે એકલો ઈશ્વર પિતા સાથે (૭) સંપૂર્ણ સન્નિધતામાં રહે છે, ને (૬) અનાદિ કાળથી બાપ સાથે રહ્યો. આ જે નામ ઉપરથી આપણને શો લાભ થાય છે?—એકથી એવી ખાતરી થાય છે કે દેવ પ્રીતિ છે—બીજું માણસો પ્રત્યે ઈસુની અનુકંપાની ખાતરી આપે છે—“ખ્રીસ્ત” એ નામ જગતના ઈતિહાસનું મધ્યબિંદુ તથા આશય.

ઇસુ તે કાણુ હશે તે વિષે લોકોનાં મનમાં બહુ ગુંચવણો ઉભી થતી હતી. તેઓ મધ્યે ફેટલીક મુદત સુધી રહ્યા પછી તેણે પોતાના શિષ્યોને જે પ્રશ્નો પૂછ્યા કે—“માણસનો દીકરો કાણુ છે, એ વિષે લોકો શું કહે છે?” અને “હું કાણુ છું, તે વિષે તમે શું કહો છો?” ઈસુને મંડળી સ્થાપવાને સારૂ જોઈતાં સાધનો મળી આવશે કે કેમ તેનો આધાર આ બીજા પ્રશ્નનો જ ઉત્તર તેઓ આપે તેના પર રહેલો હતો, અને જ્યારે પીતરે સારો ઉત્તર આપ્યો ત્યારે પ્રભુએ તેનાં વખાણુ કરીને કહ્યું કે, “સીમોન ખારયોના, તને ધન્ય છે, કેમકે માંસે તથા લોહીએ નહિ, પણ મારા આકાશમાંના બાપે તને એ જણાવ્યું છે” (માત્થી ૧૬; ૧૬, ૧૭). આપણા હાલના સમયમાં પણ સહુથી અગત્યનો અને મહત્વનો સવાલ તે ઈસુ વિષેનો છે. હજી પણ “હું કાણુ છું એ વિષે તમે શું કહો છો?” એ પ્રશ્ન આપણને પૂછવામાં આવે છે, અને તેનો ઉત્તર આપેજ છુટકો. જો આ પ્રશ્નને સાંભળ્યો કરીને યેસી રહીએ, તો સહુથી મોટી બાબતો વિષે આપણે યેદરકાર છીએ, એમ કબુલ કરવું પડે છે. હરકોઈ માણસના ગુણલક્ષણોની સૌથી બારીક તથા ખરી કસોટી એ છે કે ઈસુ વિષે તેના કેવો વિચાર છે.

જેઓ ખ્રીસ્તી મંડળીમાં ઉછર્યા છે, અને જેઓને મંડળીમાં નાનપણથી શિક્ષણ મળેલું છે, તેઓ એ બાબત વિષે અગાઉથી બંધાઈ ગયેલા વિચારો પોતાના મનમાં આણ્યા વગર રહી શકતા નથી. વળી ઇસુના મહાન પ્રેરિતો પાઉલ તથા યોહાન ઇસુ ક્રીષ્ટ છે તે વિષે આપણને જે શિક્ષણ આપેલું છે તે પણ આપણે જૂલી જમીન શકતા નથી. કદાપિ આપણે એ વાતો પર આધાર રાખ્યો હશે. પણ હાલના જમાનામાં, જ્યારે જે વાતો આપણે નાનપણથી શીખેલા છીએ તે વિષે પૂરી ખાતરી કરવાને આપણે છીએ, તેમાં ઇસુએ પોતા વિષે શું શિખવ્યું હતું, ને તેને પોતાને પોતા વિષે કેવો વિચાર હતો, એ બે સવાલ ખરેખર અગત્યના છે. એક વાત વિષે તેણે પહેલવહેલાં તેના યોગમાં વિવેચન કીધું નથી. પોતે મસીહ એટલે ખ્રીસ્ત છે તે વાત તેણે ઉઘાડી રીતે જાહેર કીધી નહોતી, તેમજ બીજાઓને પણ એ વાત જાહેર કરવા દીધા નહિ. એ તો ખરું કે પોતા વિષેની આ વાતની ખબર તેને હતી તે કાંઈ કાંઈ વખતે તેના વચનોમાં દેખાઈ આવતી હતી. પહાડ ઉપરનું બાપણ કરતી વખતે એ વિષે તે જાણતો હતો એ સ્પષ્ટ છે. તે ત્યાં એવો દાવો કરે છે કે ન્યાય-કાળે સૌનો ન્યાયાધીશ તે થશે, કેમકે “તે દહાડે ધણા મને કહેશે કે, પ્રભુ, પ્રભુ, શું અમે તારે નામે ભવિષ્યવાદ કહ્યો નથી? અને તારે નામે જૂતોને કાઢ્યો નથી?.....ત્યારે હું તેઓને સાફ કહીશ કે મેં તમને કદી પણ ઓળખ્યા નહિ;” એા હુંકું કરનારાઓ, તમે મારી પાસેથી દૂર જાઓ” (માત્થી ૭; ૨૨, ૨૩). વળી “સુલેમાન કરતાં અહિં એક મોટો છે” (માત્થી ૧૨; ૪૨); એ વાક્ય તે પોતા વિષે બોલ્યો હતો. વળી “જે કાંઈ મારી માસે આવે ને પોતાના બાપનો તથા માનો તથા વહુનો તથા છોકરાનો તથા ભાઈઓનો તથા બહેનોનો, હા, પોતાના જીવનો પણ દ્રેષ ન કરે, તો તે મારો શિષ્ય થઈ શકતો નથી” (લુક ૧૪; ૨૬), એમાં ઇસુએ એવો દાવો કીધો કે સર્વ માણસોએ તેને સર્વોપરી જાણીને તેને આધીન રહેવું જોઈએ. વળી “જીવનની રાટલી હું છું,” “હું જગતનું અજવાળું છું,” “પુનરુત્થાન તથા જીવન હું છું,” “હું રસ્તો તથા સત્ય તથા જીવન છું” (યોહા. ૬; ૩૫; ૮; ૧૨; ૧૧; ૨૫; ૧૪; ૬), આ વચનોમાં કેટલી બધી મહત્તા રહેલી છે! તો પણ “હું

છું” એવું તેણે યહુદીઓને કહ્યું નહોતું. એના ખુલાસા તો એ છે કે યહુદીઓનાં મનમાં એ હોદ્દા વિષેના વિચાર એવા અયોગ્ય સારી હતા કે જે ઇસુએ પોતાના એ હોદ્દા ખુલ્લી રીતે તેમને જ જણાવ્યો હોત તો તેઓ તે ખરાબર સમજી શકત નહિ. તે તેણે સમજીની સ્ત્રીને ખુલ્લેખુલ્લું કહ્યું કે “હું તેજ ખ્રીસ્ત છું,” તે જો તેણે યહુદીઓને પણ કહ્યું હોત તો યહુદીઓ એમ સમજત નગતી રાજા છે, અને તેનું રાજ્ય પણ આ જગતનું છે, અને ઇસુને કૃત્યો તથા આચરણ તથા ઉપદેશથી ખરા શિષ્યોને પ્રાપ્ત કરવાનો અપત મળે તે પહેલાં તેઓ તેને મારી નાંખાવત. એ કારણથી તાત્ત્વીય જીવંતીની લગભગ આખી મુદત સુધી પોતાનો ખરો હોદ્દા કીધા વિના લોકો મધ્યે હરવાફરવાની જરૂર પડી. જે મસીહ સ્ત્રી સદીઓ અગાઉથી ભવિષ્યવાણીઓ કહેવામાં આવી હતી યારી થતી આવી હતી તેજ મસીહ તે હતો; તેણે ખાનગીમાં તે હોદ્દા સ્વીકાર્યો હતો, અને છેવટે તેણે જાહેર રીતે પણ તે હોદ્દો (માત્રી ૧૬; ૧૬, ૧૭: ૨૬; ૬૩, ૬૪).

પોતાના સંબંધમાં જે નામોના ઉપયોગ કરતો. એક તો એ માણસનો દીકરો;” આ નામ તે પોતાને યહુદાહમાં તથા ગાલીલરખી છુટથી આપતો હતો; બીજું નામ એ કે, “દેવનો;” આ નામ ધણું કરીને યરૂશાલેમમાં યહુદીઓના આગેવાનોની હવિવાદ કરતાં તે પોતાને આપતો. પણ આ જે નામ મસીહનાં એમ યહુદીઓ સમજતા નહોતા. વળી યહુદીઓ તેમનો અર્થ મને તે હેતુથી ઇસુએ એ નામ જુના કરારમાંથી લીધાં હતાં એમ નિ. દાની. ૭; ૧૩ નો તરજુમો એમ નથી થતો કે “માણસના જેવો” પણ એમ થાય છે કે “એક માણસના દીકરાના જેવો”

માત્ર એટલુંજ સૂચવે છે કે, ખરાબર દેવના સંતોના રાજ્યને રૂપે માણસની ઉપમા આપી શકાય છે, જ્યારે અગાઉનાં રાજ્યોને સિદ્ધ, રીંછ, ચિત્તા વગેરે પશુઓની ઉપમા અપાય છે. તું મારો પુત્ર છે, આજ મેં તને જન્મ આપ્યો છે” (ગીત ૨; ‘હું તેનો બાપ થઈશ, અને તે મારો પુત્ર થશે” (૨ શમૂ. ૭;

૧૪); અને “હું તેને મારો જ્યેષ્ઠ...કરીશ” (ગીત. ૮૯; ૨૭),—એ જીના કરારનાં વાક્યો જોકે મસીહને લાગુ પડે છે એમ યહુદીઓ સમજતા હતા, તોપણ આવનાર મસીહ દેવનો દીકરો હશે એવી વધી તેઓ એ વાક્યો પરથી બિલકુલ રાખતા નહોતાં, કેમકે જોકે ઇસુએ ઘણી વાર પોતાને ‘માણસનો દીકરો’ અને ‘દેવનો દીકરો’ કહ્યો હતો! તોપણ લોકો પુછતા હતા કે માણસનો દીકરો એ કાણ છે? અને તેઓ વળી કહેતા હતા કે “જે તું તે ખ્રીસ્ત હોય, તો અમને સાક્ષ કહે” (યોહા. ૧૦; ૨૪).

ત્યારે આ જે સંજ્ઞાઓ ઇસુ પોતાને લાગુ પાડતો હતો, તે ક્યાંથી આવી? જીના કરારમાં મસીહને આપેલાં નામોમાંથી એ સંજ્ઞાઓ જ નથી લીધી, અને જે તેના સાંભળનારાઓની સમજમાં તેઓ નવી તથા અજાણી જેવી હતી તે તે આવી ક્યાંથી? એનો ઉત્તર અમે એ આપીએ છીએ કે તે સંજ્ઞાઓ તેના પોતાના અંતઃકરણમાંથી આવી. તેના પોતાના દિલમાં જે લાગણી હતી તે દર્શાવનારા તે શબ્દો હતા. તેને એવી સ્પષ્ટ લાગણી હતી, અને અનુભવથી પણ તે જાણતો હતો કે માણસોની સાથે મારી નિકટ સંગતિ છે, તેમજ ઇશ્વરની જોડે પણ નિકટ સંગતિ છે, તેથીજ માણસો સાથેની સંગતિને કારણે તે પોતાને “માણસનો દીકરો” કહેતો; ને ઇશ્વર સાથેની સંગતિને લીધે તે પોતાને “દેવનો દીકરો” કહેતો હતો.

પ્રથમ આપણે “માણસનો દીકરો” એ નામ વિષે વિચાર કરીએ. એમાં બે મુખ્ય બાબતો સમાવેલી છે: એક તો એ કે, ઇસુ ખરેખર માણસ હતો; બીજી એ કે, તે અનુપમ માણસ હતો. “માણસનો દીકરો” એ નામ બતાવે છે કે તેને ખરેખર માનવ સ્વભાવ છે, અને વળી મનુષ્યજાતની અબળતા તેનામાં છે તથા તેને બીજાઓ પર આધાર રાખવો પડે છે, તેમ જતાં સૃષ્ટિમાં માણસનું પદ સહુથી ઉત્તમ છે. વળી ઇશ્વર રહેમ કરીને માનવ સાથે સંબંધ રાખે છે તેમાં માનવનું ખાસ મહત્ત્વ સમાવેલું છે, જેમ ગીતશાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે “હું આકાશો એટલે તારા હાથનાં કામ વિષે, ને ચંદ્ર તથા તારાઓ જોઈને તેં ઠરાવ્યા છે, તેઓ વિષે વિચાર કરું છું, ત્યારે [હું કહું છું કે] માણસ કાણ કે તું તેનું

સ્મરણ કરે છે ? ને મનુષ્યપુત્ર કાણુ કે તું તેની સુલાકાત લે છે ? કેમકે તેં તેને દેવ કરતાં થોડાજ નીચો કીધો છે, ને તું તેના પર ગૌરવ તથા માનનો મુગટ મૂકે છે ” (ગીત. ૮ ; ૩-૫). “ માણસનો દીકરો ” એ નામ ધારણ કરવાથી ઇસુ એવું સૂચવતો હતો કે, આ નીચ તેમજ ઉંચ હાથતમાં હું ભાગીદાર છું. માણસની આ હાલત વિષે ક્રેન્ય વિદ્વાન પાસ્કલ કહે છે કે, “ જો તમે માણસને ઉંચ કરો, તો હું તેને નીચ કરીશ; જો તમે તેને નીચ કરો તો હું તેને ઉંચ કરીશ.” તેણે એ નામથી એ પણ દર્શાવ્યું છે કે, મનુષ્યોની જે લાગણીઓ છે તેજ લાગણીઓ તેને પણ છે; માનવી મનોવૃત્તિઓ તથા હિતાહિત તેને પણ લાગુ પડેલાં છે; તેને માનવી જીવનનો ખરેખરો અનુભવ છે, તેને પરીક્ષણો સહેવાં પડે છે, અને ભૂખ, દુઃખ તથા મોતને તે આધીન છે.

પણ એ સર્વ ઉપરાંત પોતાને ‘ માણસનો દીકરો ’ એ નામ આપવાથી તે એવું દર્શાવે છે કે પોતે અનુપમ તથા સંપૂર્ણ માણસ છે. વળી તે માત્ર યહુદીઓનાજ નહિ, પણ આખી માનવજાતનો હિમાયતી તથા શિર છે, અને પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓને, વિદ્વાન તથા અવિદ્યને, મોટા વિચાર કરનારા તથા મહાન કાર્યો કરનારાને તેનામાં નમુનો તથા સહૃદયતા મળી આવે છે. આ સંજ્ઞાથી ઇસુ પોતાને યહુદીપણાથી વિરક્ત કરીને સમસ્ત મનુષ્યજાતની સાથે એવા સંબંધમાં લાવે છે કે, માણસ-જાતના જે શત્રુઓ તે તેના શત્રુઓ છે, સર્વ લોકોનાં દુઃખો તથા યોગ્યતા તેનાં છે. તેઓની ભાવિ પ્રગતિ સાથે તેનો અભેદ સંબંધ છે. ઐરિત પાઉલ કહે છે તેમ તે બીજો આદમ છે.

હવે ઇસુ પોતાને જે બીજી સંજ્ઞા લાગુ પાડે છે, એટલે “ દેવનો દીકરો ” તે વિષે વિચાર કરીએ. આ નામ વધારે વાર યોહાનની સુવાર્તામાં આવે છે તોપણ બીજી સુવાર્તાઓમાં પણ મળે છે. આ સંજ્ઞામાં પણ બે મુખ્ય બાબતો સમાવેલી છે, એટલે કે, તે ખરેખર દેવનો દીકરો છે, અને તે અનુપમ રીતે દેવનો દીકરો છે.

પ્રશસ્તિમાં યહુદીઓના આગેવાનોની સાથે વાદવિવાદ કરતાં જે બાબત પર આપણે તેને વારંવાર ભાર મૂકતો જોઈએ છીએ તે એ હતી

કે પોતે ખરેખર તથા ખાસ રીતે દેવનો દીકરો છે. આ વાદવિવાદ અત્યંત ચિંતાકર્ષક છે અને તેનો અનુપમ દાખલો એ વાદવિવાદની શરૂઆતમાં જ યોહાનની સુવાર્તાના પાંચમા અધ્યાયમાં જોવામાં આવે છે. આપણે તે વાંચવા માંડીએ છીએ ત્યારે પ્રથમ તો આપણને અચંપો લાગે છે, કેમકે તેના પોતાના જ નિયમ એટલે કે, જે પવિત્ર છે તેને અપવિત્રને ન આપો, અને તમારા મોતી ભુંડોની આગળ ન ફેંકો, એ નિયમ તે પોતે તોડતો હોય એમ દેખાય છે. પોતાના આપ સાથેની પોતાની જે સંગત તેના માર્મિક ભેદ તથા તે સંગત જે પ્રીતિ દર્શાવે છે તે પ્રીતિની ખૂબી વિરોધી લોકોને તે જાહેર કરે છે. તેનું પહેલું વાક્ય જે તે બોલે છે તેમાં પોતે દેવ હોવાનો દાવો એવી રીતે તે કરે છે કે વાંચનારાઓને અચંપો ઉત્પન્ન થાય—

“મારો આપ હજી સુધી કામ કરતો આવ્યો છે, અને હું પણ કામ કરું છું.” ત્યાર પછી તે એવું દર્શાવે છે કે દીકરાનો સઘળો આધાર આપ પર છે, અને દીકરો આપની ઇચ્છા પૂરી પાળે છે. “હું મારા આપની ઇચ્છા પાળ્યા વગર રહી શકતો નથી” એવું બોલવું એ સારા પુત્રને ઘટર્થ છે. હુથર જે બહાદુરીના શબ્દો બોલ્યો હતો કે, “એજ મારો દૃઢ નિશ્ચય છે, હું તે બદલી શકતો નથી; ઇશ્વર મારી સહાય કરો!” એજ નૈતિક પ્રકારના શબ્દો તે છે. એવીજ રીતે ઇસુ કહે છે કે, “દીકરો આપને જે કંઈ કરતો જુએ છે તે શિવાય કંઈ પોતે કરી નથી શકતો; કેમકે તે જે જે કરે છે તે તે દીકરો પણ તેજ પ્રમાણે કરે છે,” “હું પોતાથી કંઈ કરી શકતો નથી, ... કેમકે હું પોતાની ઇચ્છા નહિ, પણ જેણે મને મોકલ્યો છે, તેની ઇચ્છા પૂરી કરવા ચાહું છું” (યોહા. ૫; ૧૯, ૩૦).

“કેમકે મેં પોતાથી નથી કહ્યું, પણ મારે શું કહેવું, તથા મારે શું બોલવું, એ વિષે આપ જેણે મને મોકલ્યો છે તેણે મને આજ્ઞા આપી છે” (યોહા. ૧૨; ૪૯). “હું મારા આપને નામે આવ્યો છું” (યોહા. ૫; ૪૩). ઇસુ પોતા વિષે એવું પણ દર્શાવે છે કે, પોતે ખરા પુત્રને જાણે તેમ જાણુ પોતાના આપના નમુના પર નજર રાખી પોતાના આપના કહેવા પ્રત્યે પોતાના કાન ખુલ્લા રાખે છે; અને વળી આપ દીકરા ઉપર એવી પ્રીતિ રાખે છે કે તે એનાથી કંઈ વાત છુપી રાખતો નથી, અને એને સર્વોત્તમ શક્તિઓ પણ કંઈ આકી રાખ્યા વગર આપી દે છે. “આપ દીકરા પર

પ્રેમ કરે છે, ને પોતે જ કરે છે તે બધું તેને દેખાડે છે, ને તે તેને એ કરતાં મોટાં કામ દેખાડશે, એ માટે કે તમે અચરતી પામો.” “બાપ પણ કાઢનો ન્યાય ચુકવતો નથી, પણ ન્યાય ચુકાવવાનું સઘળું કામ તેણે દીકરાને સોંપ્યું છે, તે એ સાડ કે જેમ બધા બાપને માન આપે છે, તેમ દીકરાને પણ માન આપે.” “જેમ બાપને પોતામાં જીવન છે, તેમ દીકરાને પણ પોતામાં જીવન રાખવાનું તેણે આપ્યું” (યોહા. ૫ ; ૨૦, ૨૨, ૨૬).

તેના કદા વિરોધીઓની આગળ એવી સ્પષ્ટ રીતે બોલવામાં ઇસુને શો હેતુ હતો? તેના પ્રથમ હેતુ તો બેશક એજ હશે કે તેઓનાં મનમાં ખાતરી થાય, અને એમ તેઓ વિશ્વાસ કરીને તારણ પામે (યોહા. ૫ ; ૩૪); બીજું એ કે પોતે નિત્ય દેવની સાથે ખરેખરો સમાગમ રાખે છે એ વાત તેમની આગળ ખુલ્લી કરીને સબળ પ્રમાણથી પોતાને દેવનો દીકરો સાબીત કરવો. તેણે જાણે કે દેવપુત્ર તરીકે પોતાના મહિમાનાં ફિરણો તેઓ પર એક પછી એક પ્રકાશવા દીધાં; અને જો તેઓની આંખો પર દૂધરૂપી પડદો આવેલો ન હોત તો તેઓએ જોયું હોત કે ઇસુ ખરેખર પોતાના મનની પુરી ખાતરીથી બોલતો હતો; વળી તેના મહિમાનાં એ ફિરણો તેમને એટલાં બધાં સુંદર તથા દેવી દેખાયાં હોત કે તેના પર વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેત નહિ.

ઇસુનું પુત્રપણું સત્યજ છે; વળી તે અનુપમ છે. ઇસુ પોતાના બાપની સાથે પોતાના સમાગમ વિષે જે હકીકત આપે છે તેમાં બહુ વાતો એવી છે કે એજ પ્રકારનું પુત્રપણું અને એજ પ્રકારનો સમાગમ તો બધા ઇશ્વરભક્તો પ્રાપ્ત કરી શકે એમ છે. પણ જોકે બન્નેના ઇશ્વર સાથેના સંબંધનો પ્રકાર તો સરખો છે તો પણ દરજ્જામાં તફાવત છે. ઇસુનો બાપ સાથેના સમાગમ ન્યૂનતારહિત, ને પૂરેપૂરો હતો. તેને આડે કદી પાપ આવ્યું નહોતું. ઇસુ જે કંઈ કહે છે કે કરે છે તે ઇશ્વરની આજ્ઞાથી ને તેની પ્રેરણાથી કહે છે તથા કરે છે. “હું પોતાથી કંઈ કરતો નથી, પણ જેમ બાપે મને શિખવ્યું છે, તેમ એ વાતો હું કહું છું” (યોહા. ૮ ; ૨૮). ઇસુ પોતાની તથા ઇશ્વરની વચમાં બિનતા-રૂપી કંઈ પણ પડદો જાણતો નહોતો. “જેણે મને મોકલ્યો તે મારી

સાથે છે ; તેણે મને એકલો નથી મૂક્યો ; કેમકે તેને ગમતાં કામો હું નિત્ય કરું છું” (યોહા. ૮ ; ૨૯). એ માટે ઇસુ પોતાને દેવનો ખાસ પુત્ર કહે છે. ઇશ્વરપુત્રપણાની તેની લાગણી તથા ઇશ્વરપુત્ર તરીકે તેનું જાત્યુ વર્તન તે ખામી વગરનાં તથા પરિપૂર્ણ છે, અને તેથી તે અનુપમ રીતે દેવનો દીકરો છે.

પણ ખીજે એક અગત્યનો પ્રશ્ન છે, તે એ કે, શું ઇસુ પોતાના પુત્રપણાનું અનુપમપણું ખીજાં કોઈ પ્રમાણેથી સાબીત કરે છે ? શું તે અનુપમ ને પૂર્ણાંશે દેવપુત્ર એટલુંજ નહિ, પણ સનાતન પુત્ર હોવાનો દાવો કરે છે ? શું તે કોઈઠકાણે એવું શિખવે છે કે તે આ દુનિયામાં આવ્યો તે પહેલાં પણ તે હતો, કે સનાતન કાળથી છે, કે બાપનો બરાબરીઓ છે ?

ઇસુ અનુપમ રીતે દેવનો પુત્ર છે, અને જે અર્થમાં તથા જેટલે અંશે તે દેવનો પુત્ર છે, તે અર્થમાં તથા તેટલે દરજ્જે કોઈ પણ માણસ દેવની જેડે પુત્રનો સંબંધ ધરાવતો નથી એ તો નિર્વિવાદ છે. પણ શું ઇસુ કોઈ જગ્યાએ પોતા વિષે એવો દાવો કરે છે ? ઘણી જગ્યાએ તેણે એવાં વચનો વાપરેલાં છે કે તેઓમાં એ સઘળો અર્થ સમાવેલો જણાય છે. તેના અનાદિપણાની વાત નીચેના જેવાં વાક્યોમાં બેશક સમાવેલી છે ; “હું બાપ પાસેથી નીકળીને જગતમાં આવ્યો છું ; વળી હું જગત મૂકીને બાપની પાસે જઈ છું” (યોહા. ૧૬ ; ૨૮). “જગત થયા અગાઉ તારી સાથે જે મહિમા હું ભોગવતો હતો, તેથી તું હમણાં પોતાની સાથે મને મહિમાવાન કર” (યોહા. ૧૭ ; ૫). આવાં વાક્યોમાં, ઇસુ ખાસ રીતે ઇશ્વરનો પુત્ર હતો એવો અર્થ સમાવેલો છે એ આપણે ખાત્રીપૂર્વક કહી શકીએ છીએ. “હું તથા બાપ એક છીએ” (યોહા. ૧૦ ; ૩૦). એ વાક્યનો અર્થ કદાપિ મારીમગરડીને એવો કરી શકાય કે એ એકતા નૈતિક એકતા છે, અને સત્ત્વ સંબંધીની નથી, તો પણ “ઈબ્રાહીમનો જન્મ થયા પહેલાંનો હું છું” (યોહા. ૮ ; ૫૮) એ વાક્યમાં “હું છું” એનો અર્થ સર્વકાલિક છે, અને તે સનાતન અસ્તિત્વ કરતાં કંઈ ઓછું દર્શાવે છે એવું સમજવું અમારા ધારવા પ્રમાણે અશક્ય છે. એ શબ્દો યહૂદી શ્રેતાઓની નજરમાં અતિ

પવિત્ર હતા, કેમકે સ્વયંભૂ ઇશ્વર મુસાને પ્રગટ થયો હતો ત્યારે તેનું નામ પણ એજ શબ્દોનું બનેલું હતું (નિર્ગમન ૩ ; ૧૪), અને એ સાંભળનારાઓની આગળ ઇસુએ એ શબ્દો એ કરતાં કંઈ હલકા અર્થમાં વાપર્યા હોય એ વાત અશક્ય છે. વળી થોમાએ જે શબ્દો વાપર્યા, એટલે કે, “મારા પ્રભુ ને મારા દેવ” (યોહા. ૨૦ ; ૨૮), (જેથી તે જે છેલ્લો શિષ્ય હતો તે પહેલો ગણવામાં આવ્યો) તે કબૂલાત પણ ઇસુએ માન્ય કરીને પોતાની સર્વોત્તમતા સ્વીકારી.

આ શિવાય બીજી દલીલો પણ છે. પ્રેરિતોની સાક્ષી છે. વળી ખ્રીસ્તી લોકોનો અનુભવ છે. ઇસુની સાથેના સમાગમને લીધે તેઓમાં જે ફેરફાર તથા સુધારો થાય છે અને જે આશિષ તેઓને પ્રાપ્ત થઈ છે તે ઇશ્વર તરફથીજ થઈ છે, એવી તેઓને ખાત્રી થઈ છે. એક વિદ્વાનના કહેવા પ્રમાણે તેઓને તો પ્રભુ ઇસુ ઇશ્વરની ગરજ સારે છે, અને તેઓ તેને સનાતન પુત્ર કરતાં કંઈ ઉતરતી પંક્તિનું નામ આપી શકતા નથી.

હવે “દેવનો દીકરો,” “માણસનો દીકરો,” અને “ખ્રીસ્ત” એ ત્રણ સંજ્ઞાઓ ઉપરથી ઇસુ વિષે શું શીખી શકાય તેનો આપણે વિચાર કરીએ.

૧. ઇસુ દેવનો સનાતન પુત્ર છે એવું માનવું તે માત્ર તર્કવિવાદની વાત નથી. ઇસુ કાણુ હતો—એ સવાલના જવાબ ઉપર ઇશ્વર વિષેના આપણા વિચારનો આધાર રહેલો છે, અને આપણા નૈતિક અને આત્મિક જીવનમાં એ વિચાર સર્વ કરતાં અગત્યનો છે. જો ઇસુ સનાતન પુત્ર છે, તો દુનિયામાં તેને મોકલ્યો એમાં દેવની ફેટલી બધી કૃપા છે! જો ઇશ્વરે કાંઈ ઉત્તમ દરજ્જાના દૂતને જગતમાં મોકલ્યો હોત, તો તે બેશક માણસના હિતને માટે તેની કાળજીનું મોટું પ્રમાણુ ગણાત; પણ ઇશ્વરે પોતાનો પુત્ર જે નિરંતર પોતાની સાથે હતો તેને મોકલ્યો, તેથી ખરું જોતાં તે જાતે આવ્યો એમ કહેવાય. “ઇસુ” એટલે જાણુ મનુષ્યોની ભાષામાં “દેવ.” ઇસુ, એ દેવની આબેહૂમ મૂર્તિ કે પ્રતિમા છે, અને જો તે એકાકીજનિત પુત્ર હોય તો, તેનાં દુઃખ અને મરણમાં ઇશ્વર આપણે માટે પોતાનું અર્પણ કરે છે. પ્રીતિ જેટલું સૂચવે અથવા કરે તેટલું

તે આખર સુધી કરે છે. તેથી આપણને નિઃસંશય ખાતરી થાય છે કે જે દુનિયામાં આપણે રહીએ છીએ, તેમાં પ્રીતિનુંજ રાજ્ય છે, અને પ્રીતિ એજ સૃષ્ટિનો આખરનો નિયમ છે. આ જગતમાંનાં સઘળાં પાપ તથા દુઃખ છતાં સઘળાં વાનાં સારાંજ થશે એવી આશા વિશ્વાસથી રાખવી એ ઠાઠ પણુ રીતે નિષ્કૃણ જશે નહિ. ઇશ્વરને “આપ” નામ આપવું એ વાજબી અને પ્રમાણ્યુક્ત છે.

જે ઇસુ ઇશ્વરનો સનાતન પુત્ર ન હોય તો ઇશ્વરના સામર્થ્યના પ્રમાણમાં તેની પ્રીતિ બહુ ઊતરતી માલમ પડે છે. સૂર્યમંડળ અને નક્ષત્રો તેનું અપાર સામર્થ્ય બતાવે છે, તેમ તેની અપાર પ્રીતિ પ્રદર્શિત થવાની જરૂર છે. આ પ્રીતિ તેના સનાતન પુત્રમાં દર્શાવવામાં આવે છે.

૨. “માણસનો દીકરો” એ નામ પણ આપણને લગલગ તેટલીજ કિમ્મતનું છે. ઇસુ ખરેખર માણસ છે, ને સગપણમાં અને અનુભવમાં તે આપણી નજીકમાં આવેલો છે, એ જ્યારે સમજીએ ત્યારે તેની આગળ પ્રાર્થના કરવાથી આપણા આત્માને કેટલો બધો દિલાસો મળે છે! કારણ કે જેમ આપણે આ જગતમાં જીવીએ છીએ અને આપણને જેવી લાગણીઓ થાય છે તેમજ તે જીવતો હોય અને તેને તેવી લાગણીઓ થતી હતી. જેમ મને પરીક્ષણો થાય છે તેમ ઇસુને પણ થયાં; જેમ મને દુઃખ પડે છે તેમ ઇસુને પણ દુઃખ પડ્યાં; એ વિચાર પરીક્ષણ વખતે કે દુઃખ વખતે કેટલું ધૈર્ય આપનારો છે! “જે જે ઇસુએ સહ્યાં, તેથી તે આજ્ઞાપાલન શીખ્યો,” અને તેવી રીતે હવે મારે પણ તે શીખવું જોઈએ. એ “માણસનો દીકરો” આપણો પ્રભુ તથા ગુરુ છે એ વિષે વિચાર કરીએ, અને ઇશ્વર સાથે પુત્રપણાના નિટકના સંબંધનો જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે મનુષ્યના તમામ યોગ્ય હલકા થયેલા માલમ પડે છે, અને મનુષ્યની આશાઓ વધુ જીવી પંક્તિએ ચઢેલી દેખાય છે. આ “માણસનો દીકરો” સર્વ મનુષ્યજાતિનો સર્વોપરી પ્રતિનિધિ છે, એવા વિશ્વાસથી આપણી માનવજાતનું આખું ભવિષ્ય તેજસ્વી બની જાય છે.

૩. ત્રીજું નામ “ખ્રીસ્ત” (અથવા અભિષિક્ત કરેલો). એ નામ તે વખતના યહુદીઓનેજ માત્ર નહિ, પણ હજી સુધી આપણને

પણ તે ખાસ અર્થસૂચક અને અગત્યનું છે. એ નામ આપણને ખાતરી કરી આપે છે કે યહુદીઓના વંશપરંપરાના આશયો ઇસુમાં ફળીભૂત થયા છે, અને યહુદીઓના ઇતિહાસ તે તેને માટેની તૈયારીના ઇતિહાસ છે એટલુંજ નહિ, પણ આખા જગતનો ઇતિહાસ પણ તેની તૈયારીનો ઇતિહાસ હતો એમ કહેવામાં કંઈ ખોટું નથી, અને હવે તેનું આ વચન--“આકાશમાં તથા પૃથ્વી પર સર્વ અધિકાર મને અપાયો છે” (માત્થી ૨૮ ; ૧૮) તે દેખાડે છે કે જગતના ઇતિહાસનું વલણ તેનું પુનરાગમન સૂચવે છે, અને ઇસુ ફરીથી આવશે ત્યારે જગતને અંતે જગતના ઇતિહાસની ચઢતી ઉત્તરોત્તર ચંદ્રની કળાની પેઠે પૂર્ણ થશે.

અધ્યાય ૬.

ઈસુનું માણસ વિષેનું શિક્ષણ.

ઈસુના શબ્દો, તેનાં કામો, અને મુખ્યત્વે કરીને તેના અવતારથી શિખવેલી માણસની કિમ્મત. આ કિમ્મત ઈશ્વરના પિતાપણા પર આધાર રાખે છે. વિધર્મી વિચારો અને કામો સાથે સરખાવો—માણસનું પાપ તે (૧) અધાર અને બારે શિક્ષાપાત્ર છે, (૨) સર્વ માણસોનું છે (૩) મૂળથીજ છે (૪) માણસના છેક અભ્યંતરમાં છે કે તે તેને કાઢી શકતું નથી—માણસ નરદમ ભુંડું નથી—શું બધાં માણસો દેવનાં છોકરાં છે? બધાં માણસ જ્ઞાનમાં, નૈતિક લાગણીમાં અને સ્વતંત્ર મરજીમાં દેવને મળતાં છે, તેથી બધાં માણસ દેવનાં છોકરાં થઈ શકે એવાં છે—ગુણલક્ષણમાં અને ખાસ હકોમાં તેઓ એવાં નથી—શીતાન વિષેનું ઈસુનું શિક્ષણ—માનવ-સ્થિતિનો મહિમા તથા તેનાં કષ્ટાનુભવ દુઃખ; તો પણ (૧) બધાંનો છૂટકારો શક્ય છે, અને (૨) બધાંને માટે પૂરતો છૂટકારો છે.

માણસની પ્રકૃતિમાં એવી બધી બાબતો છે કે જેની સમજણ મેળવવી મુશ્કેલ છે, ને આપણને ગુંચવણમાં નાખે એવી છે. જ્યારથી માણસો એ વિષય સંબંધી વિચાર કરવા લાગ્યા, ત્યારથી વિદ્વાનોના એ બાબતો વિષે ઘણા વાદવિવાદ થયા છે, અને હજી સુધી તેઓનું નિરાકરણ થયું નથી.

હવે માણસ વિષે ઈસુ શું શિખવતો તેના વિચાર કરીશું. તેના વિષે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે, “માણસમાં શું છે તે તે જાણતો હતો,” ત્યારે આપણે જાણવા ઈતેજાર થઈએ છીએ કે માણસ વિષે તેના યોધ કેવો હતો? તે પ્રકાશ આપનારો એવો છે કે અધિકારમય છે? માણસ વિષે તેના વિચાર ઉચ્ચ હતો કે હલકો હતો? તે આશાભર્યો હતો કે નિરાશા ઉત્પન્ન કરે એવો હતો?

૧. ઈસુના યોધમાં એક વાત આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે, કે તે માણસજાતની એટલુંજ નહિ પણ પ્રત્યેક મનુષ્યની (દરેક વ્યક્તિની) કિમ્મત અતિશય મોટી છે. આ સંબંધીના તેના શબ્દો તથા જે સવાલો તેણે પૂછેલા, તે પણ આપણને યાદ આવે છે. “ખીહો મા;” બધી ચલ્લીઓ કરતાં તમે મૂલ્યવાન છો” (માત્થી ૧૦; ૩૧). “જો માણસ આખું જગત મેળવશે, ને પોતાના જીવની હાનિ પામશે, તો તેને શો લાભ

થશે ? અથવા માણસ પોતાના જીવને બદલે શું આપશે ? ” (માર્થી ૧૬ ; ૨૬). “ માણસ ઘેટા કરતાં કેટલું ઉત્તમ છે ? ” (માર્થી ૧૨ ; ૧૨).

નીચમાં નીચ પંક્તિને માણસ ઇસુના માનવા પ્રમાણે ભારે મોટી કિંમતનો છે ; આ વાત ગરીબો પ્રત્યે તેની હમેશની સહાનુભૂતિ દેખાડી આપે છે, તેમ બાળકો વિષે તેના આશ્ચર્યકારક શબ્દો અને તેના શિષ્યોને દીધેલો ઠપકો, તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. “ દરિદ્રીઓ, તમને ધન્ય છે ” (લુક ૬ ; ૨૦). “ દરિદ્રીઓને સુવાતાં પ્રગટ કરાય છે ” (માર્થી ૧૧ ; ૫). “ વળી જે કોઈ મારે નામે એવા એક બાળકનો અંગીકાર કરે છે, તે મારો અંગીકાર કરે છે ” (માર્થી ૧૮ ; ૫). “ હું તમને કહું છું કે આકાશમાં તેઓના દૂત મારા આકાશમાંના બાપનું મ્હો સદા જીવે છે ” (માર્થી ૧૮ ; ૧૦). “ આ મારા ભાઈઓમાંના બહુ નાનાઓ-માર્થી એકને તમે તે કીધું, એટલે મને કીધું ” (માર્થી ૨૫ ; ૪૦). જ્યારે તે જૂઝા પડેલા ઘેટા, ખોવાયેલા સિક્કા અને ખોવાયેલા દીકરાનાં દર્શાવો કહ્યા પછી કહે છે કે, “ હું તમને કહું છું કે તેમજ એક પાપી માણસ પસ્તાવો કરે, તેને લીધે દેવના દૂતોની સમક્ષ હર્ષ થાય છે ” (લુક ૧૫ ; ૧૦), ત્યારે ઇશ્વરની નજરમાં એક મનુષ્યના આત્માની કિંમત કેટલી બધી છે તે સર્વને આશ્ચર્ય પમાડે એવી રીતે તે દેખાડી આપે છે.

વળી પ્રત્યેક દુઃખી તથા દરદી માણસને માટે ઇસુની ઊંડી લાગણી, અને તે દુઃખ મટાડવાને તેનાં કૃપાએ ભરેલાં કૃત્યો, તેની નજરમાં દરેક વ્યક્તિની કિંમત કેટલી મોટી છે તે દર્શાવી આપે છે. પણ માણસો તેના ધારવા પ્રમાણે કેટલી બધી કિંમતનાં છે એ ખાસ રીતે બે વાતો ઉપરથી માલમ પડી આવે છે, એટલે દુનિયામાં તેના આગમનથી અને તેના આગમનના પ્રયોજનથી. “ માણસનો દીકરો સેવા કરાવવાને નહિ, પણ સેવા કરવાને, તથા ધણી લોકની ખંડણીને સાફ પોતાનો જીવ આપવાને આગ્યો છે ” (માર્થી ૨૦ ; ૨૮). ઇશ્વરનો સનાતન પુત્ર મનુષ્યનો અવતાર ધારણ કરે એ ખિના એટલી તો અગ્નયજ્ઞ છે કે આપણને તે માનવું ધણુંજ કઠણ થઈ પડે છે, અને તેણે માણસને ખાતર એમ કીધું એ ઇશ્વરની નજરમાં મનુષ્યની કેટલી બધી કિંમત હશે તે વિષે પ્રમાણભૂત છે. ઇશ્વરની નજરમાં મનુષ્યના આત્માની નૈતિક અભિ-

વૃદ્ધિ કરતાં આકાશમંડળનું અચળપણું વધારે અગત્યનું નથી. એ બાબતની જેટલી ઇચ્છુતા અવતારથી આપણને ખાતરી થાય છે તેટલી બીજા કશાથી થતી નથી.

જે આપણે અહીં સવાલ ઉઠાવીએ કે ઇચ્છુની નંજરમાં માણસોની એટલી બધી કિંમત શા કારણને લીધે છે? તો તેનો ઉત્તર એ છે જે તેના આ શિક્ષણનો તેમજ તેના બધા શિક્ષણનો પાયો ઇશ્વર વિષે તેના વિચાર છે. જે ઇશ્વર માણસોનો બાપ હોય, જે મનુષ્યને સરળવવામાં ઇશ્વરનો હેતુ એ હોય કે તેઓ તેના છોકરાં ગણાય, અને જે તેણે પોતાના વિશ્વમાં મનુષ્યને સારૂ એવી ઉત્તમ પદવી રાખી છે, તો માણસની કિંમત અપાર હોવાજ નેહએ. જે મનુષ્ય ઇશ્વરનો દીકરો હોય, અને જે તે દીકરા તરીકે ઇશ્વર ઉપર પ્રીતિ રાખીને ઇશ્વરના પરમસુખમાં પોતાનો ફાળો આપતો હોય, તો મનુષ્યની કિંમતની હદજ્યાંધી ન શકાય. હલકામાં હલકા બિખારી ઇશ્વરના સમાગમમાં અમર જીંદગીની લાયકાત ધરાવનાર હોય તો તેને પાદશાહી વૈભવ કરતાં વધુ માન ઇશ્વર આપે છે એ આપણે માની શકીએ છીએ.

ઇચ્છુના આ શિક્ષણની સાથે જે ખ્રીસ્તી ધર્મના વિરોધીઓના મતનો મુકાબલો કરીએ તો, તેની ખૂબી આપણને વધારે સારી રીતે માલમ પડશે. નાસ્તિક મત પ્રમાણે માનવ જીંદગીની કિંમત તદ્દન હલકીજ છે. જે ઇશ્વર આ સૃષ્ટિનો કર્તા નથી તો માણસની ઉત્પત્તિ પ્રીતિ અથવા વિચાર વગરની થઇ છે, અને તે થોડાજ વખતમાં હતું ન હતું થઈ જવાનું છે. સેલ્સસ—કે જે ખ્રીસ્તી ધર્મની વિરૂદ્ધ પ્રથમ પુસ્તક લખનાર હતો, —તેનેમન તો માણસ નિરર્થક છે, ને કંઇ બિસાતનો નથી. મનુષ્યની મોટી કિંમતના સંબંધમાં ખ્રીસ્તી ધર્મના શિક્ષણનો તે તિરસ્કાર કરે છે. વળી હાલના સમયમાં ખગોળવિજ્ઞાની શોધો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, બ્રહ્માંડમાં પૃથ્વી એક બિન્દુ માત્ર છે, અને મનુષ્યનું આખું જીવન એ કાળનો અતિ સૂક્ષ્મ ભાગ છે, તેથી કેટલાએક નાસ્તિકો કહે છે કે મનુષ્યના તારણ વિષે ખ્રીસ્તનું શિક્ષણ માની શકાય એવું નથી. મુસલમાની ધર્મ જે ઇશ્વરને પિતા તરીકે નહિ પણ રાજા તરીકે માને છે, તે પણ ઇશ્વરની સત્તા નીચે મનુષ્યના આત્માની કિંમત એટલી બોલો

આફે છે કે જાણે તે બહોજ તુચ્છ ન હોય. આ બાબતમાં બીજા સર્વ ધર્મો કરતાં ખ્રીસ્તી ધર્મ ચઢીઆતો છે. તેના અનુસરનારાઓ પોતાના અમૂલ્ય આત્માની ખરી તુલના કરી શકે છે અને પ્રભુની દૃષ્ટિમાં તે કેટલો બધો મૂલ્યવાન છે તે વાત સમજે છે. તેમજ આખી દુનિયામાં જ્યાં જ્યાં મનુષ્યજીવનને માટે કાળજી, મનુષ્યોની ઉત્થતિને માટે ચિંતા, તેઓના સુખને માટે પ્રયત્નો અને તેઓના દુઃખને માટે લાગણી થતી દેખાય છે ત્યાં ત્યાં એ બધું ઇસુના શિક્ષણને લીધે અને તેના પરના વિશ્વાસથીજ હોય છે. ખ્રીસ્તને માનનારા લોકાથીજ વસાયલા દેશોમાં માંદાઓ માટે દવાખાનાં, અશક્તાશ્રમો, ઉછોગાશ્રમો, અનાથાશ્રમો વગેરે સ્થાપિત થયેલાં હોય છે, અને સખાવતના બીજા પણ આશ્રમો સ્થાપિત થતા જાય છે. ગુલામગીરીનો જડમૂળથી નાશ કરવામાં તેમજ ગુલામોને પકડીને વેચનારાઓને અટકાવવામાં, ગુન્હેગારોના ઇન્સાફ કરીને દયાદૃષ્ટિથી જેમ અને તેમ નરમ શિક્ષા કરવામાં, તેમજ તેવી શિક્ષાથી ગુન્હેગાર વધારે બગડવાને બદલે સુધરે એ આશય દૃષ્ટિમાં રાખવાની બાબતોમાં ખ્રીસ્તી લોકોએ સૌથી વધારે આગળ પડતો ભાગ લીધો છે.

૨. અત્યાર સુધીનું માણસ સંબંધીનું ઇસુનું શિક્ષણ ઉજવળ તથા આનંદ પમાડે તેવું લાગે છે, પણ હવે આપણે મનુષ્યનાં પાપ વિષેનું તેનું શિક્ષણ તપાસીશું અને તે તો ખરેખર ભયંકર છે.

(૧) મનુષ્યનાં પાપ વિષેના ઇસુના શિક્ષણનું મુખ્ય તાત્પર્ય એવું છે જે મનુષ્યમાં પાપ અને તેની ભુંડાઇ બહુજ પ્રમાણમાં ફેલાઇ ગયાં છે. તે પાપની શિક્ષા વિષે ઇસુ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે કે બહુજ ભારે તથા ભયંકર શિક્ષા ન્યાયકાળે થશે કે જે વખતે એક નજીવા જેવા શબ્દથી પણ કરેલાં પાપને બૂલી જવામાં નહિ આવે. એકજ પાપ માટે એવી શિક્ષા ઠરાવવામાં આવી છે કે તેના કરનારાને ગળે ઘાટીનું પડ બાંધીને તેને દરિયામાં ફેંકી દેવામાં આવે તેના કરતાં પણ તે વધારે ભારે અને સખત લાગે. પાપની ભયંકરતાનો આવો આશ્ચર્ય ચિતાર સંસ્થાને જેવો બીજા કોઇએ આપ્યો નથી.

(૨) ઇસુ એમ પણ કહે છે કે દરેક મનુષ્ય પાપી છે. આ વાતનો ઉલ્લેખ કરતાં તે દર્શાવે છે કે આ જગતમાં પોતે શા માટે આવીએ છે (જુઓ લુક ૧૯; ૧૦). “ખોવાયલું શોધવા તથા તારવા સારૂ માણસનો દીકરો આવ્યો છે.” પોતાના અનુયાયીઓ તથા પસંદ કરેલાઓને સંબોધીને તેણે કહ્યું હતું “જે તમે ભુંડા છતાં”..... (માત્થી ૭; ૧૧).

(૩) ઇસુના શિક્ષણ મુજબ પાપ મનુષ્યમાં પ્રથમથી ઉત્પન્ન થએલું છે. આથી ઓછો જવાબદાર મનુષ્યને લેખવા માટે લખ્યા પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે. ગયા સૈકામાં થઇ ગએલા રૂસો નામના એક જગપ્રસિદ્ધ ફ્રેંચ લેખકની માન્યતા એવી હતી કે “દરેક માણસ જ્યારે તે જન્મે છે ત્યારે તે સારો હોય છે, અને જો તે પોતાની અસલ સ્થિતિમાંજ રહે અને ખીજા મનુષ્યોના સંસર્ગમાં ન આવે તો આ જગતમાં સુધારાને નામે જે કૃત્રિમ જીવન ગાળવામાં આવે છે અને તેથી મનુષ્યોમાં જે પાપ ફેલાઇ ગયાં છે તેથી તે બચી જાય.” આધુનિક જમાનામાં મનુષ્યના કુદરતી સ્વભાવ વિષેની માન્યતા જુદાજ પ્રકારની છે. ઇસુનું શિક્ષણ અને રૂસોનું શિક્ષણ એક ખીજાની સાથે મળતાં આવતાં નથી. ઇસુ કહે છે કે, “માટેથી એટલે માણસોના હૃદયમાંથી ભુંડા વિચારો નીકળે છે, એટલે છીનાળાં, ચોરીઓ, હત્યાઓ, વ્યભિચારો, લોભ, દુષ્ટતા, કપટ, કામાતુરપણું, અદેખાઇ, નિંદા, અભિમાન, મૂર્ખતા” (માર્ક ૭; ૨૧, ૨૨). આ તો એક મોટી ભયંકર ટીપ છે અને ઇસુ ખાત્રીથી કહે છે કે તે બધાં પાપ મનુષ્યના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેને બ્રહ્મ કરે છે. તેઓ મનની અંદરથી બહાર આવે છે, અને તેમને બહારથી મનમાં લાવવા માટે પ્રયાસ કરવો પડતો નથી, અથવા તો ખીજાનું જોઇને તેમનો ચેપ લાગવાથી તે ઉત્પન્ન થાય છે તેમ નથી. જગતમાં જન્મેલા દરેક મનુષ્યને પોતપોતાનું પાપ વળગેલુંજ હોય છે. આ વાત વિષે ઇસુનું શિક્ષણ કહે છે એટલુંજ નહિ પણ મનુષ્યજાતની પ્રેરકશુદ્ધિ પણ એમજ કમલ કરે છે કે પાપ મનુષ્યમાં પ્રથમથીજ ઉત્પન્ન થએલું છે. જે કાંઈ ઇસુના શિક્ષણથી માહિતગાર છે તે તો કદી પણ એમ નહિ કહે કે “મનુષ્ય તો સારોજ જન્મે છે.”

(૪) આપણામાં પાપની જડ એટલી બધી હોય છે તેથી આપણે આપણી પોતાની મેળે તેને કાઢી નાખી શકતા નથી અથવા તે પર જીત મેળવી શકતા નથી. એને માટે તો આપણી બધી શક્તિ કરતાં પણ વધારે બળની જરૂર છે, અને તે તો પ્રભુના આત્માથી આપણે નવો જન્મ થાય તોજ મળે છે. ઇસુએ કહ્યું છે કે, “મેં તને કહ્યું કે તમારે નવો જન્મ પામવો જોઈએ, એથી અચરત ન થા; જે દેહથી જન્મેલું તે દેહ છે; ને જે આત્માથી જન્મેલું તે આત્મા છે” (યોહા. ૩ : ૭, ૬).

ઇસુએ મનુષ્યની આવી શોકજનક પાપમય સ્થિતિ દર્શાવી તે માટે તેના શિક્ષણ ઉપર આશ્લેષ કરવામાં આવેલા છે, પણ તેના એવા શિક્ષણને લીધેજ કેટલાક સારામાં સારા ને બચાજ જ્ઞાની મનુષ્યોનાં હૃદયમાં ભારે અસર થઈ છે. ઇસુના આ શિક્ષણદ્વારા સ્કોટલેન્ડ દેશના એક સુપ્રસિદ્ધ અને માનવતા મિશનરી સાહેબનો વિશ્વાસ પાછો સુદૃઢ થયો. જ્યારે તેઓ એક વખત નવો કરાર વાંચતા હતા ત્યારે તેમના મનમાં એકાએક ખાત્રી થઈ આવી કે “આ પુસ્તક ખરું છે, અહિં મારા હૃદયનો ખરો ચિતાર હું જોઈ શકું છું.” મહાન અંગ્રેજ કવિ આર્ચિબલ્ડના શિક્ષણની પ્રથમ વાત એજ હતી કે મનુષ્ય પાપરહિત જનમતો નથી. “મારી માન્યતા મુજબ ખ્રીસ્તી ધર્મના સત્ય વિષે બધાં કારણો છે, અને તેમાંનું મુખ્ય એ છે કે મનુષ્યમાં પાપ અસલથી ઉત્પન્ન થયું છે એ વાત એ ધર્મ શિખવે છે.”

ઇસુ માણસનાં પાપ વિષે જે વાત કહે છે તે બધી ગંભીર છે તો ખરી, તો પણ આપણે તેની અતિશયોક્તિ કરવાની જરૂર નથી. તેણે કાંઈ એમ નથી કહ્યું જે મનુષ્યમાં કાંઈજ સાઈ નથી. જ્યારે આપણે તેનું વાક્ય “તમે ભુંડા છતાં”...તપાસીએ ત્યારે આપણને જણાશે કે માણસ દરેક રીતે ભુંડો છે એમ તેના કહેવાનો ભાવાર્થ નથી. તેણે મનુષ્યના હૃદયમાં રહેલા પ્રેમને સ્વીકાર કર્યો હતો કે જે પ્રેમ પરથી મનુષ્ય પ્રભુના પ્રેમ વિષે થોડું-બધું સમજી શકે છે. “તે માટે તમે ભુંડા છતાં, જે પોતાનાં છોકરાંઓને સારાં વાનાં આપી જાય છે, તો તમારા આકાશમાંના બાપની પાસે જેઓ માગે છે તેઓને તે કેટલાં વિશેષ કરીને સારાં વાનાં આપશે” (માત્થી ૭ : ૧૧).

મનુષ્યના આવા ગુણો પ્રભુના ચારિત્રને મળતા આવે છે તે તેણે સ્વીકાર્યું છે. દાણીઓ તથા પાપી મનુષ્યો અને પોતાના વિરોધી દુરાશીઓ સાથે ઉગ્ર ઉદીકરાની વાત કરવામાં તેમની પ્રકૃતિના સારા જાગ ઉપર અસર કરવાત્મી, અને એવા મનુષ્યો પણ પોતાની મેળેજ સાંજેપોતું સમજી શકે તેવા હતા તે દેખાડી આપવાની તેની નેમ દેખાઈ આવે છે (લુક ૧૨ ; ૫૭).

આત્માર સુધી આપણને એમ લાગ્યું છે જે ઇસુનું મનુષ્ય વિષેનું શિક્ષણ કેટલુંક ઉજ્જવળ તથા કેટલુંક અંધકારમય છે. જ્યારે તે દરેક મનુષ્યના અમુલ્ય આત્મા વિષે જોલે છે ત્યારે તો તે ધણુંજ સાંજે લાગે છે. પણ, જ્યારે તે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થએલાં પાપ અને તેની લયંકરતા વિષે જોલે છે ત્યારે તો તે ધણુંજ અંધકારમય લાગે છે. જોકે ઇસુ એ વાત કબુલ કરે છે કે મનુષ્યમાં સારા ગુણો રહેલા છે તો પણ તેનામાં પાપનાં મૂળ એટલાં બધાં હોડાં ઉતરી ગએલાં છે કે તે ગુણો માણસમાંથી પાપને પોતાની શક્તિથી દૂર કરવા સમર્થ નથી.

મનુષ્યને લગતી આ બન્ને વાત “શું બધાં મનુષ્યો પ્રભુનાં બાળકો છે?” એ સવાલના જુદા જુદા જવાબોમાં દર્શાઈ આવે છે. આ એક સદો સવાલ છે, અને તેનો જવાબ ઇસુના શિષ્યો અને અનુયાયીઓ એક સરખો આપી શકે એવો દેખાય છે, પણ તેમ નથી. કેટલાક નો એના જવાબમાં ખાત્રીપૂર્વક “હા” કહે છે, અને કેટલાક મક્કમપણે “ના” કહે છે. આ વાતનું ખરું નિરાકરણ કરવા માટે “પ્રભુનાં બાળકો” એટલે શું એ વાતનો પ્રથમ નિર્ણય કરવો જોઈએ. જુદા જુદા મતભેદોનો નિકાલ કરવા માટે પ્રથમ તો આપણે જે જે શબ્દો તથા વાક્યો વાપરીએ છીએ તેના અર્થનો નિર્ણય કરવો જોઈએ અને તેના કેવા ભાવમાં ઉપયોગ કરીએ છીએ તે પહેલપ્રથમ ઠરાવવું જોઈએ.

જ્યારે મનુષ્યો “પ્રભુનાં બાળકો” છે, એમ ધારીને આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણે મનુષ્યના બુદ્ધિબળ વિષે, અથવા તો તેમના ચારિત્ર વિષે અથવા તો તેમના ખાસ હક વિષે આપણે વિચાર કરીએ છીએ. બધાં મનુષ્યોમાં એવા કેટલાક ગુણ અને શક્તિઓ છે કે જે પ્રભુના ગુણોને મળતા આવે છે અને પ્રભુ સાથેનું તેમનું સગપણ દર્શાવે

છે. આ માન બધાં મનુષ્યોને મળેલું છે. હવે આપણે મનુષ્યની આત્મિક જીવન તરફ નજર કરીએ. મનુષ્યના બે ભાગ છે, તે વાંત ઇંદ્રિય સ્વીકારે છે, એક આત્મિક અને બીજો દૈહિક (માત્રી ૧૦ ; ૨૮), કે જે બેમાંનો આત્મિક ભાગ વધારે અગત્યનો ઠરાવેલો છે. આત્મિક વિભાગમાં જ્ઞાનેન્દ્રિય આવેલી છે અને જલે તે મનુષ્યમાં ધણું એછા પ્રમાણમાં હોય તો પણ તે પ્રભુના પોતાના જ્ઞાનને મળતુંજ જ્ઞાન છે. એક મહાન ખગોળવેત્તા તારાઓ વિષેની પોતાની શોધખોળમાં “ તેના મનમાં જે વિચાર આવ્યા હતા તેજ વિચાર ઇશ્વરે અગાઉ કરેલા હતા ” તેમ જણાવે છે. મનુષ્યમાં સારાનરસાત્ જ્ઞાન છે, સુખદુઃખ સમજવાની શક્તિ છે ; તે ખરૂંખોટું સમજી શકે છે અને સત્ય ઉપર પ્રેમ કરી શકે છે. આ શક્તિઓ તો પ્રભુની શક્તિઓ જેવી છે. એ બધાં ઉપરાંત મનુષ્યમાં એક એવી અજબ શક્તિ છે કે જે વડે તે માનસિક વ્યક્તિત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. તે શક્તિ તો “ સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ ” છે. આ શક્તિ વગરનો મનુષ્ય પ્રભુપુત્ર થઈ શકતો નથી. આ શક્તિ તેનામાં ન હોત તો તે જડચંત્ર જેવો કે ગુલામ જેવો બની જાત. પણ પુત્ર તરીકે પ્રભુ પર પ્રેમ કરવા માટે યા તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવા માટે તો મનુષ્યે સ્વતંત્ર હોવું જોઈએ. આ શક્તિઓ મનુષ્યને પ્રભુપુત્ર બનાવે છે, અને પ્રભુએ તે શક્તિઓ માણસ માત્રને આપી છે તે વાતથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રભુનો વિચાર સર્વ મનુષ્યોને પોતાનાં બાળકો બનાવવાનો છે, અને તેટલે દરજ્જે તો બધાં મનુષ્યો પ્રભુનાં બાળકો છે.

પણ આપણે મનુષ્યના ચારિત્ર કે તેના ખાસ હક તરફ જો નજર કરીએ તો આપણે એમ નહિ કહી શકીએ કે બધાંજ મનુષ્યો પ્રભુનાં બાળકો છે. ધણા તો પ્રભુથી વિરુદ્ધ થઈને અથવા તેની વિરૂદ્ધ બંડ કરીને પુત્ર તરીકેના પોતાના હક ગુમાવી બેઠેલાં હોય છે. જો આવાં મનુષ્યોને આપણે દેવના પુત્રો કહીએ તો તેઓ તો તેના ખોવાઈ ગયેલા પુત્રો છે. પુત્રપણના હક તેમ પુત્રનો વારસો પામવાની આશા એના નામના પુત્રને હોતી નથી. એવી આશા તો ફક્ત એવા આજ્ઞાકિત પુત્રોનેજ હોય છે કે જેઓ પોતાનીજ ઇચ્છાથી પ્રભુની તરફ વળે છે, અને તેની સેવામાં પોતાનું સર્વસ્વ વાપરે છે, અને પુત્ર તરીકે તેની આજ્ઞાઓ પાળે

છે અને તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે. તેમજ ઇસુ પણ પ્રભુ વિષે બોલતાં “પિતા” શબ્દ વારંવાર વાપરે છે, પણ કોઈ કોઈ વખતના તેના બોલવા ઉપરથી એમ દેખાય છે કે જાણે થોડાંકજ મનુષ્ય તેનાં બાળકો હોય. “સલાહ કરાવનારાઓને ધન્ય છે; કેમકે તેઓ દેવના દીકરા કહેવાશે. તમે તમારા ભેરીઓ પર પ્રીતિ કરો; જે તમને શાપ દે છે તેઓને આશીર્વાદ દો; જે તમારો દ્રેષ કરે છે તેઓનું ભલું કરો, ને જે તમને સતાવે છે ને તમારી પૂઠો લાગે છે તેઓને સાફ પ્રાર્થના કરો; એ માટે કે તમે આકાશમાના તમારા બાપના દીકરા થાઓ (માત્થી ૫; ૯, ૪૪, ૪૫).

ઇસુના શિક્ષણ મુજબ બધાં મનુષ્યો પ્રભુનાં બાળકો થઈ શકે તેવાં હોય છે, તેમજ તેવાં થવા માટે સૂઝવલાં છે. એવાં થવાની તેમનામાં શક્તિ છે, અને તેટલા માટેજ આપણા મહાન પિતાએ તેઓને ઉત્પન્ન કર્યાં છે. પણ બધાં મનુષ્યો એક સરખા દરજ્જાનાં, ચારિત્રનાં કે વારસાનાં હકદાર હોતાં નથી. આ વિષે ચોહાન શું કહે છે? “પણ જેટલાએ તેનો અંગીકાર કરીધો એટલે જેટલા તેના નામ પર વિશ્વાસ કરે છે, તેટલાને તેણે દેવનાં છોકરાં થવાનો અધિકાર આપ્યો” (ચોહા. ૧; ૧૨), અને પાઉલ કહે છે કે “જેટલા દેવના આત્માથી દોરાય છે તેટલા દેવના દીકરા છે” (૩મી. ૮; ૧૪).

મનુષ્યના જીવનમાં પાપ ફેટલું બધું પ્રસરી ગયું છે અને તેની ભયંકરતા ફેટલી મોટી છે તે વિષેનું ઇસુનું શિક્ષણ જ્યાં સુધી સુવાર્તાનો અભ્યાસ કરીએ નહિ અને તેની અંદર સર્વ પાપરૂપી ભૂતોના સ્વામી વિષે જે કંઈ લખેલું છે તે વાંચીએ નહિ ત્યાં સુધી તેનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ આપણને આવે નહિ. જુના કરારની વાતો કરતાં ઇસુના શિક્ષણમાં એ વિષે વધારે સ્પષ્ટ વાતો છે. ઇસુ તેને જુદાં જુદાં નામથી સંબોધે છે, “શેતાન” (માત્થી ૪; ૧૦; ૧૨; ૨૬. માર્ક ૪; ૧૫. લુક ૨૨; ૩૧. યો. ૧૩; ૨૭). “જીંડો” (માત્થી ૫; ૩૭; ૬; ૧૩; ૧૩; ૧૯, ૩૮, યો. ૧૭; ૧૫). “બાલઝણુલ, શેતાની દૂતોનો અધિપતિ” (માત્થી ૧૨; ૨૪). વ્રજી મનુષ્યોના વિચાર વિષે ઇસુ એમ કહે છે કે તેઓ મનુષ્યના અંતરમાંથી નીકળે છે, અને તેમને પ્રભુના ઉજ્જવળ રાજ્ય અને શેતાનના

અંધકારમય રાજ્ય સાથે સંબંધ હોય છે. એક અંગ્રેજ વિદ્વાન પાપં વિષે લખે છે કે, “મનુષ્યના ચારિત્રમાંજ ભુંડાઈ ઉત્પન્ન થાય છે એમ નથી, અથવા તેના આધ્યાત્મિક વાતાવરણમાંજ તે હોય છે એમ પણ નથી, પણ તે બહારથી એક બળવાન શક્તિરૂપે મનુષ્ય ઉપર અસર કરે છે. લાલચ એ કાંઈ મનુષ્યની ઈંદ્રીયો કે ઇચ્છાને આકર્ષનાર કાંઈ દૃશ્ય પદાર્થ નથી, પણ તે તો પ્રભુની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ દોરનાર એક બળવાન સત્તા છે.” મનુષ્યની ઘટનામાંજ અડધું સાફ અને અડધું ભુંડું છે એવી જ માન્યતા છે તેવું ઇસુનું શિક્ષણ નથી. તેમજ સર્વ જડપદાર્થો ખરાબ છે અને માણસનું શરીર તો પાપનું પોટલું છે, એવી જ પૂર્વે માન્યતા ચાલતી હતી તેને પણ ઇસુનું શિક્ષણ મળતું આવતું નથી. તેણે શેતાનની સત્તાને પ્રભુની સત્તાની ખરાબર મુકી નથી. પ્રભુની આગળથી ઇસુ ભૂંતો કાઢતો, અને પોતે શેતાન કરતાં વધારે બળવાન છે, અને અંતે તે તેને પ્રાધિવાનો છે એમ કહેતો (માત્રી ૧૨; ૨૯), તો પણ શેતાનની સત્તા એટલી બધી છે કે ઇસુના પરીણણ વખતે તેણે ઇસુને પણ ધણુંજ દુઃખ દીધું હતું, અને કેટલીએક વખત તો ઇસુએ શેતાનને જગતના રાજ્યની ઉપમા આપી છે (યો. ૧૨; ૩૧; ૧૪; ૩૦; ૧૬; ૧૧) અર્થાત્ કે મનુષ્યજાતિ ઉપર શેતાનનો અધિકાર એટલો બધો વધી ગયેલો છે કે જેથી મનુષ્યોને પ્રભુથી વેગળાં કરીને તો તેમને પોતાની ઇચ્છાનુસાર નચાવે છે.

છેવટે મનુષ્યનો જે ચિંતાર ઇસુ આપે છે તેમાં કંઈપણ સત્ય તથા ગૌરવ એ બંને સમાયલાં છે. મનુષ્યો શક્તિ તથા સ્વભાવમાં પ્રભુને મળતાં છે એ વાત ઇસુની જમ આપણે સ્વીકારીશું, તેમજ તેમની કિમ્મત પ્રભુને ધણીજ છે, અને તેમને પ્રભુએ શા માટે ઉત્પન્ન કર્યાં છે તેનો વિચાર કરીએ તો જણાશે કે સ્વર્ગ અને નરક એ બેમાંથી ગમે તે એક સ્થિતિ સંપાદન કરવાના હેતુથી તો નહિ, પણ તેમનામાં જે કાંઈ સાફ છે તે પ્રગટ કરવા માટે તેણે તેમને ઉત્પન્ન કર્યાં છે. જોકે પાપનું બળ તેમનામાં એટલું બધું હોય છે કે તેઓ પોતેજ તે પાપને પોતામાંથી કાઢી શકતા નથી. મનુષ્ય પ્રભુનો અવાજ સાંભળી શકે છે, અને પ્રભુ તરફથી પ્રેરણા અને ઉત્સાહ મેળવી શકે છે, તેવીજ રીતે તે પાપના રાજ્યના સ્વામી શેતાનને

પણ અવાજ સાંભળી શકે છે, અને તેને તેના તરફથી પણ પ્રેરણા થાય છે. તે સ્વતંત્ર છે ; તેની સ્વતંત્રતા ઉપર શેતાનનું કાંઈ ચાલતું નથી ; વારંવાર તેના વિષે સૂચવવામાં આવે છે કે જો તેની પોતાની ઇચ્છા ન હોય તો અમુક અમુક પાપ તે કરે નહિ. પરંતુ જ્યેન સ્વતંત્રતાને કારણે તે પ્રભુની ઇચ્છાની વિરુદ્ધ વર્તી શકે છે. “જીવન પામવા સાફ તમે મારી પાસે આવવા ચાહતા નથી” (યોહા. ૫ ; ૪૦).

જો મનુષ્ય ખરેખર ચાહે તો તે પૂરેપૂરો મહિમાવાન પ્રભુનો પુત્ર બની શકે છે. પણ જો તે એવું ચાહે તો તે પોતાની પસંદગીથી તથા દેવથી પાપને તાણે થાય ને એમ તે શેતાનનો પુત્ર બને છે (યોહા. ૮ ; ૪૨, ૪૪).

આમ છે જતાં ઇસુનું શિક્ષણ મનુષ્યને નિરાશ બનાવતું નથી, તેથી ઉલટો મનુષ્ય વધારે આશાવાન બને છે. આનાં બે કારણો છે ; (૧) તે મનુષ્યો માટે એમ ધારે છે કે બધાં મનુષ્યો સુધરી શકે તેવાં હોય છે, તેમજ પાપની સત્તા તથા ભુંડાઈથી છુટકો પામી શકે તેવાં હોય છે. તેનું શિક્ષણ એવું છે તો ખરું કે જે દેહથી જન્મે છે તે દૈહિક છે, અને તે પ્રભુના રાજ્યમાં પ્રવેશ પામી શકતું નથી, તોપણ તે એમ પણ શિખવે છે કે તેઓ આત્માથી ફરી જન્મ પામી શકે છે. આ સૂત્ર જે મહિમા દર્શાવે છે તે તો ખરેખર અલૌકિકજ છે.

“તમારે ફરી જન્મવું જોઈએ” એ શબ્દો તે કેટલો ભાર દબને બોલ્યો હતો ? “જે મહિમા તે મને આપ્યો છે તે મેં તેઓને એ માટે આપ્યો છે કે જેવા આપણે એક છીએ તેવા તેઓ પણ એક થાય ; હું તેઓમાં અને તું મારામાં થાય, એ માટે કે તેઓ એકરૂપ થઈને સંપૂર્ણ કરાય, એ સાફ કે જગત જાણે કે તે મને મોકલ્યો છે, ને જો મેં તે મારા પર પ્રેમ કીધો છે, તેમ તેઓના પર પણ પ્રેમ કીધો છે (યો. ૧૭ ; ૨૨, ૨૩).

(૨) ઇસુ બધાને માટે તારણ પ્રગટ કરે છે અને તે બધાને માટે પુરતું છે. તેના નાચેના શબ્દોમાં એ વાત સાબીત થાય છે, “અને તેણે તેઓને કહ્યું કે, આખા જગતમાં જઈને આખી સૃષ્ટિને સુવાતાં

પ્રગટ કરો" (માર્ક ૧૬ ; ૧૫). પ્રભુનું તારણ બધાને માટે પુરતું છે એ વાત ઇસુ પોતેજ પ્રભુનો પુત્ર છે, તારનાર છે, તેમજ પવિત્ર આત્મા કે જેને તેણેજ મોકલ્યો હતો તે પણ પ્રભુનો અંશ છે તેથી દેખાઈ આવે છે. પ્રભુનો મનુષ્યના તારણ માટેનો આ મહાન પ્રયાસ જે કાંઈ મનુષ્યની કિંમત તુચ્છ ગણે છે તેને દેખાતો નથી, તોપણ આ જગતની સર્વ જરૂરીઆતોને પુગી વળે તેટલો તે મોટો છે. મનુષ્યજાતિનાં સર્વ પાપ, પરીક્ષણો અને દુઃખનો તે નાશ કરી શકે છે ; અને મનુષ્યો વિષેના આપણા વિચારોને આશાજનક બનાવે છે.

અધ્યાય ૭.

ન્યાયીપણા વિષેનું ઈસુનું શિક્ષણ.

૧. ઈસુ પોતાના જમાનાના લોકોના વિચારોમાં રહેલી ભૂલો સુધારે છે અને તેમને વધારે ઉત્તમ બનાવે છે. (૧) આંતરિક બાબતમાં (a) ધર્મક્રિયા, (b) સાબ્જ્યાથ દિવસ પવિત્ર પાળતા વિષે, (c) અપવાસ, (d) પ્રભુભક્તિમાં બહારના દેખાવો વિષે તે શિખવે છે. (૨) તેના વિસ્તારમાં (૧) મનુષ્યોની અમુક ખાસ સેવા તે માગે છે, (૨) વર્તનમાં ઉદારતા ; અને (૩) સ્ત્રીઓના સદ્ગુણોને માટે તે તેમને યોગ્ય સ્થાન આપે છે.

૨. તે બીજા બે મુખ્ય ફેરફાર કરે છે કે જે બન્ને “બાપને” પ્રગટ કરે છે : (૧) ખ્રીસ્તી જીવનનું નહું ન્યાયીપણાનું ધોરણ કે જે ફેરવાય નહિ તેવું છે તે બાંધે છે. “તમે તમારા આકાશમાંના બાપના દીકરા થાઓ.” ઈસુનું પોતાનું જ જીવન નમુનારૂપ છે—(૨) ન્યાયીપણા માટેનો એક નવો હેતુ—તેનું શિક્ષણ અવનહું તથા સર્વોત્તમ છે, પણ મનુષ્યોએ તેની કદર ઓછી કરી છે.

A. ન્યાયીપણાને ઉપદેશ આપતી વેળા ઈસુને છેક આરંભથી માંડીને શિક્ષણ આપવાની જરૂર પડતી નહોતી. યહુદી લોકો કે જેમને માટે તે ખાસ આગ્યો હતો, તેમને તો પ્રભુએ વારંવાર શિક્ષણ આપેલું હતું, અને મુસા પેગંબરના નિયમોથી માંડીને બીજા ઘણા ભવિષ્યવાદીઓની મારફતે ન્યાયીપણાના ઉપદેશ તેમને મળ્યા હતા. તેઓની પાસે દશ મુખ્ય આજ્ઞાઓ હતી કે જેને આજે પણ આપણી માણસો પ્રત્યેની તથા પ્રભુ પ્રત્યેની ફરજે અદા કરવામાં ખાસ અગત્યની લેખીએ છીએ. જીવન-વ્યવહારના બીજા ઘણા નિયમો તથા ભજનસેવાના કાયદાઓ તેઓ પાળતા હતા કે જે વિષે જીના કરારમાં આપણે વાંચીએ છીએ. પ્રભુના એ નિયમો જળવાય, અને તેમનો ભંગ કોઈ પણ રીતે થવા ન પામે તે માટે તેઓમાં કેટલાક રીતરીવાજો (રૂઠીઓ) દાખલ થયા હતા. ઈસુ ઉપદેશ કરવા લાગ્યો ત્યારે આ રૂઠીઓ લોકોમાં ચાલતી હતી કે જેમાંની થોડીઘણી પ્રભુના નિયમાનુસારની અને થોડીઘણી મનુષ્યોના કરાવેલા નિયમાનુસારની હતી ; થોડી ઘણી ચિરકાળ ચાલે તેવી અને થોડી ઘણી ટુંક સમયને માટેનીજ હતી. ન્યાયીપણાના શિક્ષક તરીકેની તેની પ્રથમ ફરજ તો એ હતી કે તેના જમાનાના લોકોની માન્યતામાં

જે કાંઈ ખામી હતી તે દેખાડવી અને તે સુધારવી, અને મનુષ્યના તે ખામતના વિચારે વધારે ઉત્તમ કરવા. તે ઇસ્રાએલી લોકોની માન્યતા મુજબના ન્યાયીપણાની તથા પ્રભુના ખરા ન્યાયીપણાની સરખામણી કરતો અને તે બંનેનો તફાવત દેખાડી આપતો.

તે વખતના ન્યાયીપણામાં તેને બે રીતની ખામીઓ દેખાતી હતી. યહુદી લોકોની માન્યતા મુજબ દેવનું રાજ્ય આ જગતનું છે એમ તે માનતો નહોતો, પણ તે આત્મિક છે, અથવા આંતરિક છે, તેમજ તે યહુદી લોકોની કલ્પના મુજબનું સંકુચિત નથી, પણ બહુજ વિશાળ છે એમ તે માનતો.

I. પ્રથમ આપણે તે રાજ્યની આત્મિકતા વિષે તપાસીએ.

(૧) (a) યહુદીઓ અમુક ધર્મક્રિયામાં ન્યાયીપણું સમાયલું છે એમ સમજતા હતા તેમ હાલના સમયમાં આપણે માની શકતા નથી. યહુદીઓના જેવા રીતરીવાજો તો પૂર્વના દેશોમાં વસતા હિન્દુ તથા મુસલમાન લોકોમાં પણ જેવામાં આવે છે. હિન્દુઓથી ગાયનું માંસ ખવાય નહિ અને જો તેમ કરે તો ધર્મ વિરુદ્ધ કામ કરેલું ગણાય—અથવા કોઈ ખાસજી હલકી વર્ણને અડકે નહિ અને જો તેના ખાવા ઉપર હલકી વર્ણનો પડજાયો પણ પડી જાય તો તેનું ખાવાનું બ્રહ્મ થઈ જાય. તેવીજ રીતે યહુદી લોકોમાં પણ હતું કે જો કોઈ હુક્કરનું કે સસલાનું માંસ ખાય અથવા મુઠ્ઠાને અડકે તો તે ધાર્મિક રીતે બ્રહ્મ થઈ જાય—આવાજ કેટલાક દૈહિક નિયમો ઠરાવેલા હતા. મુસાના નિયમોમાં તે અપાયલા હોવાથી તે વખતના જમાનાને તે અનુકૂળ હશે માટેજ પ્રભુએ એવા નિયમો આપ્યા હશે. પણ આવા ક્રિયાત્મક ધર્મમાં એક મોટું બેખમ રહેલું છે. જ્યાં જ્યાં આવો ક્રિયાત્મક ધર્મ આત્મિક ધર્મની સાથે જોડી દેવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં ધાર્મિક ન્યાયીપણાને ધક્કો પહોંચાડવામાં આવે છે. અંતઃકરણમાં ન્યાયી તથા જલા થવા કરતાં અમુક ક્રિયાઓ પાળીને ધાર્મિક થવું વધારે સહેલું છે, અને આથી એમ બને છે કે મનુષ્યો ધર્મના રીતરીવાજો પાળવાને વધારે આતુર હોય છે, અને ખરા ન્યાયીપણાને બાજુ પર મેલે છે, અને તેનું પરિણામ એવું આવે છે કે જે માણસો ધણાજ ધાર્મિક દેખાય છે તેઓ તદ્દન અન્યાયી હોય છે.

અત્યારે ધણા હિન્દુઓની પણ એવીજ સ્થિતિ છે. જૂઠું ઘોલવા કરતાં ગાયનું માંસ ખાવામાં વધારે પાપ છે એમ તેઓ માને છે.

ઇસુના વખતના યહુદીઓમાં પણ આ સડો દેખાતો હતો, અને તે મુખ્યત્વે કરીને ફરેશીઓમાં કે જેઓ ધાર્મિક બાબતમાં આગેવાન હતા તેઓમાં સૌથી વધારે હતો. બળભેરીથી બીજા પાસે માલ કઢાવવો, જીલમ તથા અન્યાય ગુજારવો, માબાપને કનડવાં વિગેરે બાબતો ધર્મક્રિયામાં નિયમિત રહેનારને દોષિત ઠરાવતી નથી એમ તેઓ માનતા હતા (જુઓ માર્ક ૭; ૯-૧૩. માત્થી ૨૩; ૨૩-૨૫).

ઇસુએ એકજ ફટકાથી આવા ધાર્મિક ન્યાયીપણાનું ખંડન કીધું છે. મુસાના નિયમોમાં અપાયશ્ચી ફટલીક વાતોને પણ તેણે બાબુ પર મુકી દીધી. આમ કરવામાં તેણે પોતાના સાંભળનારાઓની સમજ-શક્તિ અને ખરૂંખોટું સમજવાની સામાન્ય બુદ્ધિને અસર થાય ને તેમને ખરૂં લાગે તેવી રીતે ઉપદેશ કર્યો હતો. તેણે તેમને એમ સમજાવ્યું કે અમુક અમુક જાતનાં માંસ ખાવાથી કાંઈ બ્રહ્મ યજ્ઞ જવાતું નથી, કારણકે તે કાંઈ મનુષ્યના હૃદયમાં જતાં નથી, પણ તે તો તેના પેટમાં જાય છે; તેના આત્માને નહિ પણ તેના શરીરનેજ તે માંસ પહોંચે છે. તેથી ઇસુએ આ એકજ વાતથી બધી જાતના ખોરાકને “શુદ્ધ” ઠરાવ્યા છે. તે પોતાના સાંભળનારાઓનાં મન દરેક બાજુ બાબતો પરથી ઉઠાવીને જે ખરેખરૂં નૈતિક સત્ય હતું તેની ભણી દોરવતો હતો. અગાડી જતાં તે મનુષ્યનાં હૃદયમાંથી બ્રહ્મ કરનાર વાતો કેવી રીતે નીકળે છે તે દર્શાવતાં કહે છે, “માણેથી એટલે માણસોનાં હૃદયમાંથી શુંડા વિચારો નીકળે છે” (માર્ક ૭; ૨૧).

ઇસુ પોતે યહુદી હોવાને લીધે આ નિયમોને આધીન હતો, અને તે મુજબ વર્તતો હતો એમ દેખાય છે ખરૂં, પણ તેના શિક્ષણ ઉપરથી તેણે ધર્મને નામે ચાલતી આવેલી રૂઢીઓનાં સર્વ ખંધને પોતાના રાજ્ય અને લોકો માટે નાબુદ કર્યાં છે.

(ઠ) સાબ્બાથ દિવસ પવિત્ર પાળવાની બાબતમાં પણ તેણે તેવોજ ફેરફાર કર્યો હતો. સાબ્બાથને દિવસે કાંઈ પણ કામ ન કરવું

અને તેથી પ્રભુ રાજ થાય છે એમ યહુદી લોકો માનતા હતા. તેને લગતા કેટલાક નિયમો ઘડ્યા હતા, કે જેમાંના કેટલાક તો હસવા જેવા હતા. જેમકે એક દરજ્જા સાબ્યાથને દિવસે પોતાની સાંપ પશુ કયાંય લઇ જઈ શકે નહિ, અથવા કોઇ માણસ ખીલાવાળા ચંપલ પહેરી શકે નહિ, કારણકે તેમ કરવું તે જોખ્ખે ઉચકવા બરાબર છે એમ તેઓ માનતા હતા. જેમ પવિત્રતા, દયા, સત્ય, પ્રભુપરાયણતા, ન્યાયીપણું વગેરે માટે મનુષ્ય સૃજાયેલો છે, તેમજ સાબ્યાથ પાળવા માટે પણ તે સૃજાયેલો છે એમ તેઓની માન્યતા હતી. પણ ઈસુ તો એમ શિખવતો કે, “સાબ્યાથ માણસોને માટે બનાવવામાં આવ્યો છે, અને નહિ કે માણસને સાબ્યાથ માટે ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યો છે” (માર્ક ૨ ; ૨૭). તે પાળવો એજ કાંઈ અંતિમ હેતુ નથી પણ તેને પાળવાથી આત્માને તથા શરીરને જે ખરો લાભ થાય છે તે તેનો હેતુ છે. આથી ફરોશીઓના સર્વ નિયમો માત્ર ઇટીરપેજ દેખાવા લાગ્યા કે જેને ચુસ્ત રીતે પાળવામાં કાંઈજ લાભ નહોતો. જ્યારે એવો આદેશ મુકાયો કે ઇસુના શિષ્યો સાબ્યાથ પાળતા નથી ત્યારે ઇસુએ દાઉદ રાજા અને તેના સૈનિકોએ દેવળમાંની અર્પિત રોટલી—કે જે કક્ત યાજ્ઞકાજ ખાઈ શકતા—તે ખાધી હતી તે વાત યાદ દેવડાવી હતી, અને પોતાના શિષ્યોનું વર્તન નિર્દોષ ડરાવ્યું. આવી આવી વાનોથી તથા હવિષ્યવાદીના શબ્દો એટલે “યજ્ઞ કરતાં હું દયા ચાહું છું” તેને સંબોધીને તે દરેક બાબતમાં તેનો અંતિમ હેતુ શો છે તે દેખાડી આપતો હતો, અને નિયમશાસ્ત્રની વાતોમાં રહેલું આત્મિક રહસ્ય તે સમજાવતો હતો. તે નિયમશાસ્ત્રનું ખંડન કરતો નહોતો, પણ તેને પરિપૂર્ણ કરતો હતો. સાબ્યાથ મનુષ્ય માટે બનાવાયેલો છે અને પોતે મનુષ્યજાતિનો વડો હતો માટે તે સાબ્યાથનો પણ સ્વામી છે એમ તે કહેતો હતો, અને સાબ્યાથનો પોતે ઉપયોગ કરતો હતો અને પોતાના અનુયાયીઓને તેમ કરવાને શિખવતો. સાબ્યાથને દિવસે માંદાને સાજા કરવામાં કોઇ તેને અટકાવે તો તે માનતો નહિ. “વિશ્રામવારે સાઈ કરવું ઉચિત છે” (માત્થી ૧૨ ; ૧૨). આથીજ વિશ્રામવારને લગતા નિયમો ખ્રીસ્તી મનુષ્યને બંધનરૂપ લાગતા નથી. આવા છુટાપણને લીધે ખ્રીસ્તી

મનુષ્યો અથવા ખ્રીસ્તી સમાજ પોતે પોતાની ઇચ્છા મુજબ આ અનુપમ દિવસે મનુષ્યજાતના હિતને માટે જે કાંઈ બને તે કરવાની ઉમદા તક પ્રાપ્ત કરે છે.

(૯) અમુક દિવસે કે અમુક ઋતુમાં અપવાસ કરવા તેને પણ એક જાતની રૂઢી ગણીને પોતાના રાજ્ય માટે તેની જરૂર નથી એમ ઇસુ જણાવે છે (જુઓ માર્ક ૨ ; ૧૮-૨૨). મનુષ્યોએ કંઈ દલગીરીમાં હોય ત્યારે ખોરાક ન ખાવો કે અમુક મોજમઝા ન ભોગવવી તે સ્વાભાવિક છે, એવી ઇસુની માન્યતા હતી, પણ તેણે તે વિષે કંઈ અમુક આજ્ઞા આપી નથી. તેમ કરવાની ઇચ્છા આંતરમાંથીજ ખરેખર ઉદ્ભવેલી હોવી જોઈએ. અમુક દિવસે અથવા ચોક્કસ ઋતુમાં ઠરાવેલા નિયમ પ્રમાણે ફરજિયાત અપવાસ કરવાની વાત તેણે માન્ય રાખી હોય એમ આપણે માની શકતા નથી, કારણ કે તે કહે છે કે “વર જનૈયાંની સાથે હોય ત્યાં સુધી શું તેઓ ઉપવાસ કરી શકે ? વર તેઓની સાથે છે તેટલા વખત સુધી તેઓ ઉપવાસ કરી શકતા નથી” (માર્ક ૨ ; ૧૯). ખ્રીસ્તી મનુષ્યો જેઓ પ્રભુના આત્માના એટલા બધા નિકટના સંબંધમાં રહે છે અને તે આત્મા વરરાજરૂપ હોઇને તેની હાજરીમાં તેઓને યહુદી લોકોની જેમ ઉપવાસનું બંધન હોઇ શકેજ નહિ. ખ્રીસ્તી મનુષ્યના મનમાં આ બાબત વિષે કાંઇજ શંકા હોતી નથી, અને કાંઇ પણ ખ્રીસ્તી મનુષ્ય જો તેની ઇચ્છા હોય તો ઉપવાસ કરે યા ન કરે, આનંદ મેળવે યા ન મેળવે, તે બધાનો આધાર તેના મનની ખરી ઇચ્છા અને આત્મિક લાલના અનુભવ ઉપર રહેલો છે.

(૧૦) સમારીઆ દેશમાં કુવા ઉપર ઉપદેશ કરતાં ઇસુ જે શબ્દો વ્યક્ત કરે છે તે પ્રભુની બક્તિસેવા માટે આત્મિક બાબતનો મહાન મોટો સિદ્ધાંત સૂચવે છે. “દેવ આત્મા છે, ન જેઓ તેને બજે છે તેઓએ આત્માથી તથા સત્યતાથી બજન કરવું જોઈએ” (યોહા. ૪ ; ૨૪). “એવા બજનારાઓને બાપ ઇચ્છે છે” (યોહા. ૪ ; ૨૩). આ શબ્દોમાં ઇસુ એમજ જણાવે છે કે અમુક સ્થળે કે અમુક રીતે પ્રાર્થના કરવામાં આવે યા અમુક ધર્મગુરૂ અમુક વિધિપૂર્વક પ્રાર્થના કરાવે, યા પ્રાર્થના કરનારે કંઈ અમુક ક્રિયા કરવી જોઈએ એમ તો નથી, પણ તે વિધિનો પોતાનો સત્ય

વિચાર અને ઇશ્વરની સમીપ જવા માટે હૃદયના ખરા ભાવની જરૂર છે. એમ દર્શાવે છે.

(૨) પહાડ પરના ઉપદેશમાં પણ તેણે આત્મિક ભાવની ખાસ અગત્ય દર્શાવી છે. તેના એ ઢઢેરામાં દશ આજ્ઞાને સાર તેણે બતાવી આપ્યો છે, અને આપણી મનુષ્યો પ્રત્યેની વ્યવાહારિક ફરજ શી છે તે તેણે દેખાડી છે. આ આજ્ઞાઓ વિષે ચહુદી લોકો એમ સમજતા હતા કે આચારમાં પોતપોતાની ફરજે અદા કરવાની છે, પણ ઇસુ એમ કહે છે કે વિચારમાં પણ તે અદા કરવી જોઈએ, અર્થાત્ કે પવિત્રાઈ તો અંતઃકરણની હોવી જોઈએ એમ ઇસુ ફરમાવે છે. જટ્ટી આજ્ઞાનો દાખલો આપીને તે કહે છે કે તેમાં એક કૃત્ય એટલે ખૂનની મના કરેલી છે પણ તેણે ખૂનનું મૂળ જે દ્વેષ છે તેનો વિચાર પણ કરવાની મના કરી. એને માટે ક્રોધને ધિક્કારવું નહિ એમ તેણે ફરમાવ્યું હતું. સાતમી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્ણવ્યાર ન કરવો એમ તેણે ફરમાવ્યું અને એમ પણ ઉમેર્યું કે કુદરિયાઈ જોવું પણ નહિ. નવમી આજ્ઞાના શબ્દો ટાંકીને તે બોલ્યો “સોગન ખાવા નહિ” અને પોતાના રાજ્યમાં જે આંતરિક સત્યતા રહેલી છે તેથી સરળ અને ચોખ્ખી ભાષામાં વાતચિત્ કરનારાને સોગનની જરૂર નથી એમ તેણે દેખાડી આપ્યું હતું. દાન આપવા વિષે, પ્રાર્થના કરવા વિષે અને ઉપવાસ કરવા વિષે તેણે એકજ બાબત ઉપર ખાસ ભાર મૂક્યો હતો, એટલે કે જો તે બીજાં મનુષ્યોને દેખાડવા માટેજ કરવામાં આવતાં હોય અને તેનો હેતુ પ્રભુને રાજી કરવાનો ન હોય તો તે બધાં વ્યર્થ છે.

(૩) ઇસુના નૈતિક શિક્ષણમાં આંતરિક બાબતને લગતું એક બીજું અગત્યનું તત્ત્વ છે, કે જે વિષે હવે વિચાર કરીશું. પ્રભુના રાજ્યનું ન્યાયીપણું માણસના હૃદયમાંથી ઉદ્ભવે છે. ક્રોધ પણ સત્ય કામ બીકને લીધે કે નછુટકે કરવુંજ જોઈએ એવા ભાવથી જ કરવામાં આવે તો તે કામ દેવના રાજ્યને લાયકનું ઠરતું નથી. જે મનુષ્ય ઇસુના બતાવેલા રસ્તા મુજબ પોતાનાં કામો ખરા હૃદયથી કરતો નથી અને પોતાની પસંદગી અને લાગણીઓ તેવી રાખતો નથી તે ખરા ન્યાયી ન કહેવાય. પ્રભુના રાજ્યનું ન્યાયીપણું મનમાં તો સ્વાભાવિક રીતેજ દેખાય છે. “સારૂં માણસ

મનના સારા ભંડારમાંથી સાફ કાઢે છે, ને નહાઈ માણસ નહારા ૧૨માંથી નહાઈ કાઢે છે” (માત્રી ૧૨ ; ૩૫). “ જાડ સાફ અને ફળ સાફ કરો, અથવા જાડ નહાઈ ને તેનું ફળ નહાઈ કરો ; કેમકે તેના ફળથી ઓળખાય છે ” (માત્રી ૧૨ ; ૩૩). “ તેઓનાં ફળથી તેઓને ઓળખાશે. શું લોકો કાંટાનાં જાડ પરથી દ્રાક્ષ અથવા કાંટારી પરથી અંજીર તોડે છે ? ” (માત્રી ૭ ; ૧૬).

ઇસુનું નૈતિક શિક્ષણ જે માત્રીની સુવાર્તામાં મળે છે તે યોદ્ધા સુવાર્તામાંના ગૂઢ શિક્ષણને મળતુંજ છે. નીકાદેમસને જે નવા વિષે કહેવામાં આવ્યું હતું તેની અગત્ય પહાડ પરના ઉપદેશમાં દેખા અને જગતમાં પ્રભુનું રાજ્ય ઇસુએ સ્થાપ્યું અને તેની શરૂઆત કરી તે પ્રખ્યાત કવિ વર્ડઝવર્થે આનંદ સાથે જણાવે છે કે “ જ્યારે અને ફરજ એકત્ર થઇ જશે અને જ્યારે પ્રેમ અને આનંદ વર્તન કાણુ રાખશે ત્યારે આપણાં જીવન શાંત તથા ઉજ્જવળ થશે અને આ પ્રકૃતિ આનંદિત થશે.”

II. ન્યાયીપણા વિષેના યહુદીઓના વિચારોનો વિસ્તાર ઇફ્રો કયો છે તે હવે આપણે તપાસીએ.

(૧) યહુદીઓના મુખ્ય વિચારો નિયમશાસ્ત્ર મુજબ અમુક કૃત્યો કરવાં નહિ તેવા હતા, પણ ઇસુનું શિક્ષણ તેવાં કૃત્યોને બદલે : કૃત્યો કરવા વિષેનું હતું. તેણે પોતાનું જીવન પરાપકાર કરવામાંજ હતું. તે જ્યાં ગયો ત્યાં સારાજી કામ કરતો ગયો હતો. તે કહેતો કે પોતે સેવા કરાવવા માટે તો નહિ પણ સેવા કરવા માટે બીજા બહુઓના અચાવ માટે પોતાનો ભોગ આપવા માટે આવેલો. પોતાના છેલ્લા દિવસોમાં તેણે શિષ્યોના પગ ધોયા અને કરીને હલકામાં હલકી સેવા બજાવી અને કહ્યું, “ જેવું મેં તમને તેવું તમે પણ કરો એ માટે મેં તમને નમુનો આપ્યો છે ” (યોહા. ૧૫). તેણે પોતાના રાજ્યમાં મનુષ્યની મોટાઇનું માપ તેની લોક ઉપર કરાવ્યું હતું ; “ જે કાઈ તમારામાં મુખ્ય થવા માહે તે તારા દાસ બાવ ” (માત્રી ૨૦ ; ૨૭). જે સાફ કામ કરવાને મ

શક્તિમાન હોય પણ તે ન કરે તો તે ન્યાયકાળે પાપી ઠરાવાશે એમ જાહેર કર્યું હતું.

(૨) આ બાબતનો વધારે વિસ્તાર કરવા માટે તથા આપણું આરિત્ર વધારે ઉચ્ચ બનાવવા માટે તે કહે છે, “જેઓ તમારા પર પ્રીતિ કરે છે તેઓ પર જો તમે પ્રીતિ કરો છો તો તમને શું ફળ છે? દાણીઓ પણ શું એમ નથી કરતા? અને જો તમે કેવળ તમારા લાભોને સલામ કરો છો તો તમે વિશેષ શું કરો છો? દાણીઓ પણ શું એમ નથી કરતા?” (માત્થી ૫; ૪૬, ૪૭). ઇસુએ પોતાના શિષ્યોને એમ પણ શિખવ્યું હતું કે બીજાં બધાં માણસો કરે છે એમ કરવું અને એટલું જ કરીને બેસી રહેવું એ પુરતું નથી. જીવનના સર્વ આશયો જેવા કે વ્યાપાર, રાજ્યકારભાર, મજૂરી અને સામાજિક જીવનમાં નૈતિક બાબતની જે અગત્ય છે તે પુરી પાડવા પ્રથમ તો તેમણે પ્રયાસ કરવો જોઈએ. અમુક પક્ષના કે અમુક જાતિના લોકોનું હિત કરવું એમ જે યહુદી લોકો માનતા હતા તેમ ન સમજવું. યહુદીઓના સંકુચિત વિચારો જેટલા તેમના સ્વદેશ તથા સ્વધર્મોભિમાનમાં દેખાઈ આવતા હતા તેટલા બીજા કોઈમાં પણ દેખાતા નહોતા. “તારા પડોસી પર પ્રેમ કર” તેનો અર્થ યહુદીઓ એવો કરતા હતા કે બીજા કોઈ પણ યહુદી ઉપર પ્રેમ કરવો, પણ યહુદી શિવાય બીજા ઉપર નહિ. પણ ઇસુએ પડોસી શબ્દનો અર્થ એક સમરૂની માણસ કે જેને યહુદીઓ પોતાનો શત્રુ સમજતા હતા તે પણ તેમાં સમાઈ જાય છે તેવો જોડાણો કર્યો હતો (લુક ૧૦; ૩૭). જ્યારે આપણે ઇસુની એ વાત તપાસીએ કે “તમે બીજાના કરતાં વધારે શું કરો છો?” અને તે સાથે પ્રભુનું શિક્ષણ જે માત્થી ૫; ૩૯-૪૨ માં આપેલું છે તે તપાસીએ તો આપણને એમ લાગશે કે આપણે આપણા જીવનમાં એવી નીતિ દેખાડી આપવાની છે કે જે ધણીજ ઉમદા હોય અને જેને માટે મોટો ભોગ આપવો પડે. આવી મહત્તા તથા ધૈર્યની પોતાના શિષ્યોનાં સામાન્યમાં સામાન્ય કાર્યો, જેવાં કે સલામ ફરવી, ઊછીનું આપવું, કોઈને મદદ કરવી અને સહન કરવું વગેરેમાં દેખાવી, બોધાવે એવું તેનું કરમાન હતું.

(૭) આ બાબતનો બીજો પક્ષ એક દાખલો તપાસીએ. ફટલાએક સદ્ગુણો જેવા કે નમ્રતા તથા ધૈર્ય કે જેઓ કાષ્ઠ વખત સ્ત્રીઓના સદ્ગુણો કહેવાય છે તેઓ પ્રથમ ઇસુના શિક્ષણથી ઉત્તમ લેખાયા હતા. બહાદુરી, હિમ્મત, સત્ય, વગેરે સદ્ગુણો તો ધણી વખતથી માનનિય હતા, અને રૂમી લોકોના પ્રખ્યાત માણસો પણ તેમને માટે મગરૂરી ધરાવતા હતા, પણ જ્યારથી ઇસુએ પોતાના ઉપદેશ તથા વર્તનથી શિક્ષણ આપવા માંડ્યું ત્યારથી નમ્રતા તથા ધૈર્ય જેવા ગુણો સદ્ગુણ તરીકે લેખાવા લાગ્યા. ઇસુના શિક્ષણ પહેલાં તો એવા સદ્ગુણોને વખોડી કાઢવામાં આવતા હતા, પણ હવે તો તેને મોટામાં મોટું માન આપવામાં આવે છે. પોતાને નુકશાન અથવા ઇન્ત થતી હોય તે વખતે ધૈર્ય રાખવું, શત્રુઓને ક્ષમા આપવી, બીજાઓનાં કામની યોગ્ય કદર ભુઝવી, નમ્રતા, દયા, નિર્બીજ અને અશક્ત ઉપર અનુકંપા રાખવી વગેરે ગુણો આજે જગતમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ સદ્ગુણો ગણાય છે, અને જે મનુષ્યમાં એવા સદ્ગુણો હોય છે તેનું ચારિત્ર ઉત્તમ કહેવાય છે. આધુનિક સમયમાં આ બાબતના વિચારો પૂર્વકાળના વિચારોથી તદ્દન જુદાજ છે અને તે જુદા પડવાની શરૂઆતની મીતિ ઇસુના વખતથી શરૂ થઈ છે. તેના આવવા પહેલાં જગતમાં જુના વિચારોનો અમલ ચાલતો હતો, પણ તેના આવવા પછીથી જગતમાં નવા વિચારોનો અમલ ચાલે છે, ને તે ફટલેક અંશે પોતાના શિક્ષણથી તેમ કરી શક્યો છે. ન્યાયીપણાના નવા આદર્શને દર્શાવીને તેણે પહાડ પરના ઉપદેશમાં કહ્યું, “જેઓ આત્મામાં રાંક છે તેઓને ધન્ય છે, કારણ કે દેવનું રાજ્ય તેમનું છે”; “નમ્રતાવાળાઓને ધન્ય છે,” “દયાળુઓને ધન્ય છે.” ઉપદેશ કરતાં તો પોતાના વર્તનથી ઇસુએ આ સદ્ગુણોનો પ્રભાવ વધારી દીધો હતો. તે પોતે ઘણાજ નમ્ર તથા દયાળુ હતા. તે સૌથી વધારે ધૈર્યવાન, અને પ્રેમને ખાતર સહુથી વધારે દુઃખ સહન કરનાર હતા. જગતના જુના વિચારો અને આજના વિચારોમાં જે સહાન મોટો તફાવત દેખાય છે તે તેના વધસ્તંભે જ કારણ છે અને આજે આપણે એવી સ્થિતિમાં આવી ગયા છીએ કે તેના જુના વિચારોનો કદી પણ પાછો સ્વીકાર કરીએ નહિ. આધુનિક કાળમાં આપણા જીવનમાં, કળામાં અને વ્યવહારમાં ઇસુએ કરેલા આ મોટા ફેરફારને આપણે અનુભવી શકીએ છીએ.

B. ઇસુએ યહુદી કે રૂમી લોકોની અમૂક માન્યતામાં સુધારો કર્યો છે એટલું જ કહેવું બસ નથી. ન્યાયીપણા વિષે જે બોધ તેણે આપ્યો હતો તેના બે મુખ્ય ભાગ પાડી શકાય છે : (૧) તેણે મનુષ્યોને ન્યાયીપણાનો એક નવો અને સંપૂર્ણ આદર્શ આપ્યો ; (૨) તેણે મનુષ્યોને ન્યાયી થવા માટે એક નવો ઉદ્દેશ આપ્યો. આ બન્ને તેણે “પ્રભુ પિતા છે” એ વાત પ્રગટ કરીને એકી વખતે સિદ્ધ કરીધા છે.

(૧) ન્યાયીપણાના ધારણને અને આ વાતને શો સંબંધ છે તે નપાસીએ. ન્યાયીપણાનો સર્વોત્તમ નમુનો તે ઇશ્વરનું ચારિત્ર છે. ઇશ્વર વિષેનો આ નવો તથા ઉમદા વિચાર આપણી દ્રશ્ય તથા લાગણીઓને નવી તથા વધારે ઉમદા બનાવે છે. કારણ કે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે ઇશ્વરની સાથે કામ પાડીએ છીએ અને તે બાબતમાં જે ઉત્તમમાં ઉત્તમ હોય તેજ સંપાદન કરવાનો યત્ન કરવાને આપણે બંધાએલા છીએ. જ્યારથી ઇસુએ ઇશ્વરને પિતા તરીકે પ્રગટ કર્યો અને પોતાને દેવના પુત્ર તરીકે પોતાના જીવનમાં દેવને દર્શાવી આપ્યો ત્યારથી ન્યાયી-પણા વિષેના મનુષ્યોના વિચારો બદલાવા લાગ્યા છે. આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે તે ત્યારથી બધા ફેરફારનાં મૂળ કારણરૂપ તો આજ વાત છે. જે ઘડીથી મનુષ્યો દેવને “પિતા” તરીકે ઓળખવા લાગ્યાં તેજ ઘડીથી તેમની દીકરા તરીકેની દ્રશ્ય દેવના ખરા દીકરા થવાની, અને પુત્રા પિતા પર જેવો ભરોસો રાખે છે તેવો ભરોસો રાખવાની, અને પિતાના જેવું પુત્રે ન્યાયી વર્તન રાખવું જોઈએ એમ સમજવા લાગ્યા. “એ માટે કે તમે આકાશમાંના તમારા બાપના દીકરા થાઓ, કારણકે તે પોતાના સુરજને જુડા તથા બલા પર ઉગાવે છે, ને ન્યાયી તથા અન્યાયી પર વરસાદ વરસાવે છે” (માત્થી ૫ ; ૪૫). આ શબ્દો વડે ઇસુએ પોતાના શિષ્યોને ખ્રીસ્તી જીવનનો ઉત્તમ માર્ગ બતાવ્યો છે.

આ નિયમમાં શું શું સમાયલું છે? આ સવાલનો સર્વોત્તમ જવાબ તો ઇસુનું પોતાનું જીવન છે. આ જગતમાં રહેતાં દેવના પુત્ર તરીકે તેજ સંપૂર્ણ નમુનો લેવા લાયક છે. ખ્રીસ્તી મનુષ્યને અનુસરવા લાયકની વ્યક્તિ તેજ છે. તેનું જીવન તથા મરણ મનુષ્યને પ્રભુના જેવા થવાને અને દેવના પુત્ર કેવી રીતે થવાય તે તેના શબ્દો કરતાં પણ વધારે

અસરકારક રીતે શિખવે છે. આ તેના આદર્શ ઉપરથી આપણે પ્રભુ પ્રત્યેની આપણી મુખ્ય ફરજ જે પુત્ર જેવો વિશ્વાસ રાખવાની અને પુત્ર જેવા આર્જાકિત થવાની છે, તે શીખીએ છીએ. પ્રભુ પરના વિશ્વાસ વિષે બોલતાં તે પ્રભુની આપણે માટે જે કાળજી છે તેના આભેદુઅ ચિતાર આપે છે, અને તેણે પોતે પ્રભુ પર કેવો વિશ્વાસ રાખ્યો હતો તે તેનું જીવન દેખાડી આપે છે (યો. ૧૬ ; ૪૨. માત્થી ૨૬ ; ૫૩ : ૬ ; ૨૫-૩૩ : ૧૦ ; ૧૯, ૨૦). તેનું આર્જાકિતપણું તેની પુત્ર તરીકેની કાળજીમાં દેખાય છે. “જેણે મને મોકલ્યો છે, તેની ઇચ્છા પુરી કરવી, ને તેનું કામ પૂર્ણ કરવું, એ મારું અન્ન છે” (યો. ૪ ; ૩૪), અને આર્જાકિત પુત્ર તરીકે તેણે પોતાને પિતાના હાથમાં સોંપી દીધા. “હા, ઓ બાપ, કેમકે તને એવું સાડ લાગ્યું.” “એ માટે ઇસુએ પીતરને કહ્યું કે, તરવાર મ્યાનમાં ઘાલ ; જે વાટકા મારા બાપે મને આપ્યો છે તે શું હું ના પીઉં ?” (યો. ૧૮ ; ૧૧). ઇસુના જીવનના એજ આદર્શ ઉપરથી આપણે મનુષ્યો પ્રત્યેની આપણી ફરજ એકજ શબ્દમાં જોઈ શકીએ છીએ અને તે તો “પ્રેમ” છે. તે પ્રેમ જેને આપણે સામાન્ય રીતે પ્રેમની લાગણીના રૂપમાં ઓળખીએ છીએ તેવો નથી, પણ પ્રભુ ઇસુના પોતાના પ્રેમ જેવો મોટો પ્રેમ છે કે જેને ઇસુએ મનુષ્યોના તારણ માટે તેમના ઉપર દયા કરવામાં, તેમની સેવા કરવામાં, તેમના પર પરોપકાર કરવામાં અને તેમને સાડ વધસ્તંભ ઉપર મરવામાં દર્શાવ્યો હતો. ઇસુએ દેવના પુત્ર તરીકે આ જગત પર મનુષ્યો સાથેના સહવાસમાં અલૌકિક જીવન ગાળ્યું અને તેને માનનારા બધા તેનું ન્યાયી વર્તન એજ સર્વોત્તમ નમુનો છે એમ માને છે. તે પોતાના સદ્યુષ્ઠ તથા બોધથી જગતના અજવાળા રૂપ થયો છે (યો. ૮ ; ૧૨), અને તે પોતાના શિષ્યો પોતાના જેવાજ થાય એમ ઇચ્છે છે, અને તેથી કહે છે “તમે જગતનું અજવાળું છો, પહાડ પર વસાવેલું નગર સંતાઈ શકતું નથી, તેમ તમે તમારું અજવાળું લોકની આગળ એવું પ્રકાશવા દો કે તેઓ તમારી ફરી કરણીઓ જુએ ને આકાશમાંના તમારા બાપની સ્તુતિ કરે” (માત્થી ૫ ; ૧૪, ૧૬).

(૨) ન્યાયી થવા માટેનું એક નવું કારણ પ્રભુને પિતા તરીકે સંબોધવાથી કેવી રીતે મળે છે અને ખ્રીસ્તી ધર્મ કેવું ઉચ્ચ પ્રકારનું ન્યાયી-

પણું શિખવે છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનું સરળ બનાવે છે તે તપાસીએ. જો પ્રભુને એવા પ્રેમી પિતા તરીકે જાણવામાં આવતો હોય કે તે પાપ કરનારાઓ પર પ્રેમ કરે છે અને તેમને ક્ષમા આપે છે અને તેમને પોતાનાં બાળકો બનાવીને ઉત્તમ પદવી તથા હક આપે છે અને તે પ્રેમના પ્રત્યુત્તરમાં મનુષ્યોના હૃદયમાં પ્રેમ, આસાંકિતપણું અને આનંદ ઉદ્ભવે છે. તેના ઉપર ભરોસો રાખવાની અને તે રાજી થાય એવાં જ કૃત્યો કરવાની આપણા આત્માની તીવ્ર ઇચ્છા થાય છે. વળી ન્યાયી શા માટે થવું તે બતાવનારા માર્ગો અને કારણો તો કાયમજ રહે છે, જેમકે ન્યાયી થવાની ફરજ, તેની સુંદરતા, તેના બદલો, ઇત્યાદિ પણ તે બધાંમાં એટલો ઉમેરો થાય છે કે હૃદય ન્યાયીપણા તરફ વળે છે અને પવિત્ર આત્માની સહાયતાથી પ્રભુનો પ્રેમ તેમાં પ્રકાશતો થાય છે. પ્રભુનો આપણા પરનો પ્રેમ તેના પ્રતિ આપણા હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે, એટલુંજ નહિ પણ બીજાં સર્વ મનુષ્યો પ્રતિ પણ આપણા હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે છે. જો આપણે એમ માનતા હોઈએ કે પ્રભુ આપણને ચાહે છે તો બીજને ચાહ્યા વગર તથા તેમની સેવા કર્યા વગર આપણાથી રહી શકાયજ નહિ. ઇશ્વર આપણે પિતા છે, એ જે વાતની ખાતરી ઇસુએ આપણને આપેલી છે તે નીતિરૂપી લોહચુંબકની જેમ આપણા પ્રેમને આકર્ષે છે. અને તેથી આપણામાં ન્યાયીપણું સદૃજજ ઉદ્ભવે છે. આ માન્યતાથી પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રેમથી નિયમનું પાલન થાય છે. “ત્યારે તેણે તેને કહ્યું કે, પ્રભુ જે તારો દેવ, તે પર તું તારા પૂરા હૃદયથી, ને તારા પૂરા જીવથી, ને તારા પૂરા મનથી પ્રીતિ કર, ને જેવી પોતા પર તેવી તારા પડોસી પર પ્રીતિ કર” (માત્થી ૨૨ ; ૩૭, ૩૯).

ઇસુના શિક્ષણ જેવું ન્યાયીપણાનું શિક્ષણ બીજા કોઇનું પણ નથી. જુના કરારમાંનું ભવિષ્યવાદીઓનું તથા ગીતશાસ્ત્રીઓનું શિક્ષણ કેટલેક પ્રસંગે ઉંચામાં ઉંચી પંક્તિનું ગણાય ખરું, પણ તે વારંવાર ફરિયાદના કે અવિશ્વાસના રૂપમાં બદલાઇ જતું દેખાય છે કે જેથી તે ઉતરતી પંક્તિનું ગણાય છે, પણ ઇસુનું શિક્ષણ તો ભવિષ્યવાદીઓના ઉંચામાં ઉંચા શિક્ષણ જેવું દરહંમેશજ દેખાય છે. અન્ય દેશના તથા અન્ય ધર્મના લોકોના

શિક્ષણ કરતાં પણ ઇસુનું શિક્ષણ ચઢીઆતું હતું, કારણકે વિધર્મીઓનું શિક્ષણ બલુખર્ષ અપૂર્ણ તેમજ સર્વને લાગુ પડે નહિ તેવું હતું. વળી ઇસુના શિક્ષણમાં એવી મહત્તા સમાવેલી છે કે તે મનુષ્યોની આગળ ઉત્તમોત્તમ આદર્શ મૂકે છે, એટલુંજ નહિ પણ તે પ્રમાણે વર્તવાનું પણ આપે છે.

ન્યાયીપણા સંબંધીનું ઇસુનું શિક્ષણ એવું સંપૂર્ણ છે કે તે મનુષ્યોના હૃદયને તથા અભિલાષને સંતોષે છે અને તેમાં કાંઈ પણ જાતની ઝાડ કે ખામી નથી. પહાડ પરનો ઉપદેશ તથા ચોહાનની સુવાતામાંની તેની છેવટની વાતો વાંચીએ ત્યારે આપણને એમજ લાગે કે જો મનુષ્યો આત્મિક તથા દૈહિક જીવનમાં આવીજ રીતે વર્તે તો તેઓ પૂરેપૂરા સંપૂર્ણ થાય અને ન્યાયીપણાનો આશીર્વાદ તેઓ નિશ્ચે મેળવે.

જોકે ઇસુનું શિક્ષણ આટલું બધું ઉત્તમ તથા સંપૂર્ણ છે છતાં દલગીરીની વાત એ છે કે મનુષ્યોએ તેનો સ્વીકાર એટલો બધો ઓછો કરેલો છે કે ખ્રીસ્તી સમાજમાં અત્યાર સુધી ફક્ત તેનો કંઈક અંશજ પ્રદર્શ થયેલો દેખાય છે. ખ્રીસ્તી પ્રજા નૈતિક આજ્ઞામાં ધીમે ધીમે આગળ વધે છે. ઇસુના શિષ્યોને ન જાજે તેવા ભુંડા રીતરીવાજો લાંબા સમય સુધી પાળવામાં આવતા હતા. આ અપવિત્ર, સ્વાર્થી, કપટી અને દ્વેષથી ભરપૂર જગતમાં ઇસુના લોકોએ પવિત્રતા, પરમાર્થ, સત્ય અને પ્રેમની ઉજવણ પ્રતિમારૂપે જેવા દેખાતું જોઈએ એવા તેઓ દેખાયા નથી. આધુનિક જમાનામાં ખ્રીસ્તી કહેવાતા દેશોમાં ઇસુના ન્યાયીપણાની વાત જોવી જોઈએ તેવી સારી રીતે માન્ય રખાતી નથી તેથી ખ્રીસ્તી મંડળીના લોકોને જે દુઃખ થાય છે તેથી બચીએ માટે સારી આશા બાંધી શકાય એમ છે. ઇસુના શિક્ષણથી જગતમાં પ્રભુના પિતૃત્વ વિષે અને મનુષ્યોના બંધુત્વ વિષે જે વિચારો ઉત્પન્ન થયા છે અને ખ્રીસ્તી સમાજમાં ઉડા ઉતરી ગયા છે તે જોતાં તો એવી આશા રાખી શકાય કે બચીએમાં હાલના કરતાં તે સિદ્ધાંતો મનુષ્યોના જીવનમાં વધારે અસરકારક થઈ પડશે.

અધ્યાય ૮.

દેવના રાજ્યમાં પ્રવેશ પામવાની શરતો.

૧. પ્રવેશ પામવાની શરતો સહેલી છે,—તારણ મફત મળે છે—એકજ લાયકાત જોઈએ, અને તે એ કે તારણ પામવાની ખુશી. ઈસુ પર વિશ્વાસ કર્યાથી માણસ તારણ પામવાને ખુશી થાય છે, અને તેથી વિશ્વાસ તેને તારે છે. ૨. શરતો અઘરી પાળે છે; તારણ મેળવવા માટે મોટો ત્યાગ કરવાની જરૂર—(૧) પશ્ચાત્તાપ, (૨) પોતાનાં સગાંનો અને પોતાનો દ્વેષ, (૩) વધસ્તંભ ઉચકવો, (૪) અંધી માલમિલકતનો ત્યાગ કરવો—આ પ્રમાણે કરવું તે માણસની શક્તિની બહાર છે, અને તેમ કરવાને ઈશ્વરની શક્તિની જરૂર પડે છે—તે મેળવવા માટે નવા જન્મની જરૂર પડે છે—તેથી તારણ એ દેવી ભેદ છે. તારણમાં જે ભેદ છે તે વિષે વાંધો અને તેનો જવાબ—તારણ મેળવવાને ઈશ્વરી કૃપાની જરૂર પડે છે, તે કંઈ તેને માટે અટકાવરૂપ નથી.

દેવના રાજ્યમાં પ્રવેશ પામવા સારૂ કંઈ કંઈ શરતો પાળવાની છે—મતલબ કે પ્રત્યેક આત્માના તારણ માટે જે જે શરતો વિષે ઇસુએ શિક્ષણ આપેલું છે, તેનો અભ્યાસ આપણે આ અધ્યાયમાં કરીશું. તારણ પામવા સારૂ મારે શું કરવું જોઈએ? અનંતજીવન પામવા સારૂ હું શું કરું? એ પ્રશ્નોના ઇસુએ જે જુદા જુદા ઉત્તરો આપેલા છે, તેને એકત્ર કરવાની આપણે કોશિશ કરીએ, અને તે બધાનો સાર કવો આવે છે તે જોઈએ; કારણ કે તેના આપેલા કોઈ પણ એકાદ વચનથી આપું સત્ય એકદમ નીકળતું નથી. ખરેખર, વારંવાર એક સ્થળે એ જે કહે છે તેમાં, અને બીજે સ્થળે કહે છે તેમાં વિરુદ્ધતા હોય એમ દેખાય છે. દાખલા તરીકે કોઈ કોઈ વાર એમ દેખાય છે કે દેવના રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવો, એના જેવી સહેલી ખાખત દુનિયામાં બીજી કોઈજ નથી; બીજે ઠેકાણે એના કહેવા ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે એ જેટલું અઘરું છે, તેના કરતાં વિશેષ અઘરું બીજું કંઈજ નથી.

૧. આપણા પ્રભુના શિક્ષણમાં એક વાત ખુદ્દેખુદ્દી અને ચોક્કસ દેખાઈ આવે છે, અને આપણે તે પહેલી નોંધી રાખવી જોઈએ. તે એ છે કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ વાત, એટલે આકાશનું રાજ્ય, તે પ્રભુની મફત બક્ષીસ છે. તારણ કૃપાથી મળે છે—એટલે આપણને મફત મળે છે. આ વાત સુના જમાનાના દુરાશીઓના વિચારથી તદન વિરુદ્ધ છે. તે વિચાર

ઓછો કે વતો દરેક મનુષ્યના મનને કદાપિ અનુકૂળ હશે. તે એ કે તારણ અને અનંતજીવન સારાં કામ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે; અને બીજું એ કે તે પ્રભુની બક્ષીસ છે, અને તેથી સહુથી પહેલાં જે ખરેખરા ન્યાયી પુરૂષો હોય છે તેમનેજ તે આપવામાં આવે છે. ઇસુના શિક્ષણમાંની સહુથી પહેલી ને સહુથી અગત્યની વાત એ છે કે, ઇશ્વરનું રાજ્ય અને તેની સાથે અનંતજીવન જે તે રાજ્યની બક્ષીસ છે, તે કૃપાથીજ અપાય છે. ઇસુ પોતાના શિષ્યોને કહે છે કે “તમને મફત મળ્યું છે, માટે મફત આપો” (માત્થી ૧૦; ૮); “તમને રાજ્ય આપવાની તમારા બાપની ખુશી છે” (લુક ૧૨; ૩૨); “મારાં ઘેટાં મારો સાદ સાંભળો છે.....અને હું તેઓને અનંતજીવન આપું છું” (યોહા. ૧૦; ૨૭, ૨૮). દ્રાક્ષવાડીમાંના મળુરોના દૃષ્ટાંતમાં એજ સત્ય ઇસુ લગભગ એવીજ વિપરીત દેખાતી રીતે ભાર દઈને કહે છે. પોતાના સાંભળનારાઓના વિચારને માન્ય કરવાની રીત જે તે વારંવાર વાપરે છે, તે વડે તે કહે છે કે જાણે એઓમાંના કેટલાક મળુરોએ આખો દિવસ દ્રાક્ષવાડીમાં મળુરી કરીને એક દિનાર (મતલબ કે અનંતજીવન) મેળવ્યું, એ ખરી વાત છે. દુનિયામાં એવા માણસો છે કે જેઓને પશ્ચાત્તાપ કરવાની ગરજ નથી, એ વિચારને તેણે એક બીજા જગાએ માન્ય કીધા છે, તેનાથી આ કંઈ જુદું નથી. તે દૃષ્ટાંતમાં જેઓએ દિવસનો માત્ર થોડોજ ભાગ મળુરી કીધી હતી, છતાં તેઓને પણ એક દિનાર મળ્યું, તેની હકીકત સાથે સરખાવીને એ વાત વધારે સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે. એજ પ્રમાણે પોતાના શ્રોતાજનોને અસરકારક થઈ પડે, એવી રીતે તે પ્રગટ કરે છે કે અનંતજીવન એવા ઘણાઓને આપવામાં આવશે કે જેઓ તે મેળવવાને પ્રભુની સેવામાં ઘણા પછાત માલમ પડ્યા હશે, અને બીજું કે તેઓનું ન્યાયીપણું કાઢીને વધારે, ને કાઢીને ઓછું હોય તેમ છતાં છેવટે પ્રભુની કૃપા તેઓ બધાને સમાન પંક્તિમાં લાવે છે. ઇસુ ઇશ્વરને બાપ તરીકે માનતો તે તેના શિક્ષણનો પાયો છે. જે ઇશ્વર માત્ર રાજ્યજ હોત તો માણસોને તેઓનાં કામ પ્રમાણેજ ઇન્સાફ અને બદલો આપત, પણ ઇશ્વર બાપ છે તેથી તે આપણી સાથે પોતાની કૃપાના પ્રમાણમાં વર્તે એ તેના સ્વભાવને અનુકૂળ છે.

હવે જો રાજ્ય કૃપાનું છે, તો તેમાં પ્રવેશ કરવાની શરત એવી હોવી જોઈએ કે તે બક્ષીસ આપણે સ્વીકારવી. આ ઉપરથી માલમ પડશે કે પ્રવેશ પામવાને જે લાયકી જોઈએ છે, તેમાં એ મુખ્ય બાબત છે. પોતાના ન્યાયીપણાથી તેનો દાવો કરવાનું અભિમાન રાખ્યા વગર, અથવા આપણે ન્યાયીપણું ન ચાલીએ તો તે આપણને નહિ મળે, એવો નિરાશાભરેલો વિચાર રાખ્યા વગર તે સ્વીકારવાને તત્પર રહેવું. આપણે તો નાના બાળકના જેવા થવું જોઈએ, “હું તમને ખચિત કહું છું કે જે કોઈ બાળકની પેઠે દેવનું રાજ્ય સ્વીકારશે નહિ, તે તેમાં નહિજ પેસશે” (લુક ૧૮ : ૧૭).

તારણ મેળવવાને આવી તત્પરતા કે આતુરતા શાથી ઉત્પન્ન થાય? તે તો વિશ્વાસથી થાય છે—ઈસુ પર વિશ્વાસ, એટલે એવો વિશ્વાસ કે ઇસુ દેવ પાસેથી આવ્યો છે (યોહા. ૧૬ : ૩૦ : ૧૭ ; ૮) ; વળી એવો વિશ્વાસ કે આપણા તારણને સારૂ તેની સુવાર્તા સાચી છે, અને દેવના રાજ્ય વિષેનાં તેનાં વચનો સંપૂર્ણ છે. તેથી જોન વેરલેના કહેવા મુજબ “ઓ માણસ, તારામાં જે સઘળું સારું છે, તેનું મૂળ વિશ્વાસ છે ! પહેલી વાર એ છે કે ઇસુ પર વિશ્વાસ રાખો.” ઇસુએ પોતે કહ્યું કે “જો તેણે મોકલ્યો છે તેના પર તમે વિશ્વાસ કરો એજ દેવનું કામ છે” (યોહા. ૬ : ૨૯). પણ દેવની બક્ષીસ સ્વીકારવાથી વિશ્વાસ પ્રમાણે કરવામાં આવે છેજ, અને સુવાર્તામાં ખરું જોતાં વિશ્વાસ રાખવો અને સ્વીકાર કરવો એ બે વાત સરખીજ ગણેલી છે. ઇસુનો સ્વીકાર કરવો, એજ અનંતજીવન મેળવવું તે છે ; કારણ કે ઇસુ જીવનનો મોટો ઝરો છે. દેવના રાજ્યમાં કૃપાથી દાખલ થવાય છે, અને તેમાં દાખલ થવાની શરત આપણું ન્યાયીપણું નહિ પણ આપણો વિશ્વાસ છે. ઇસુએ તે વિષે કહ્યું કે તે તો ખાસ કરીને પાપીઓને માટે છે.—“હું ન્યાયીઓને નહિ પણ પાપીઓને તેડવા આવ્યો છું” (માર્ક ૨ : ૧૭). મોટા પાપીઓએ તેનો સ્વીકાર નીધો, અને તેઓ ઇસુ પરની પ્રીતિમાં એવા તો લીન થઈ ગયા, અને આનંદથી એવા ભરપુર થઈ ગયા કે જે જગતના લોકો સમજી શક્યા નહિ. પાપી બાંધડીની બાબતમાં જે બન્યું તે જુઓ. ઇસુએ તેને કહ્યું કે, “તારા વિશ્વાસે તને બચાવી છે, શાંતિએ જ” (લુક ૭ : ૩૬-૫૦). જેઓએ થોડાં પાપ કર્યાં હોય, તેમને પહેલા પસંદ કર્યા

અથવા તો જાણે કે તેમને માશી મળવાનો પહેલો હક હોય, એવું કંઈ છેજ નહિ. ખરી વાત તો એ છે કે દાણીઓ તથા કસબેણો તે જમાનાના ન્યાયી ગણાતા માણસોની અગાઉ દેવના રાજ્યમાં દાખલ થયાં (માત્થી ૨૧; ૩૧). આપણા પ્રભુ ઇસુએ જાણુવા જેવી રીતે એક દાણીની વાત કહી કે જેને દેવના રાજ્યમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. તે દાણીએ આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી કે “ઓ દેવ, મુજ પાપી પર દયા કર” (લુક ૧૮; ૧૩). પણ ફરોશી, કે જેણે પોતાના ન્યાયીપણાની રૂએ દાવો કર્યો, તેને માન્ય કરવામાં આવ્યો નહિ. અને તે વાતને અંતે ઇસુએ નીચે પ્રમાણે કહ્યું કે, “જે કાંઈ પોતાને ઉંચો કરે છે તે નીચો કરાશે, અને જે કાંઈ પોતાને નીચો કરે છે તે ઉંચો કરાશે.” તારણ વિષે આ જે શિક્ષણ ઇસુએ આપ્યું કે તે દેવનું દાન છે તેનો પણ આ મજબુત પુરાવો છે કે પેઢી દર પેઢી ને ત્યારથી તે અત્યાર સુધી તેના વિષે યોગ્ય આપવામાં આવ્યો છે, અને જ્યાં જ્યાં તે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે ત્યાં ત્યાં જુદી જુદી પ્રજાના અને સ્થિતિના માણસોની બદલાતી જતી હાંદગીમાં પ્રભુની આ કૃપાની મહત્તા વધારે ને વધારે દેખાઈ આવે છે.

૨. આટલે સુધી તો પ્રભુના રાજ્યમાં પ્રવેશ પામવાની શરતો ઘણીજ સહેલી હોય, એમ દેખાય છે. પણ ઇસુનાં ઘણાં વચનો એવાં છે કે જે પરથી એમ દેખાય છે કે તે રાજ્યમાં પ્રવેશ પામવો ખરેખર મુશ્કેલ છે, અને તેની શરતો ભારે છે. તે કહે છે કે, “સાંકડા બારણામાં થઈને પેસવાને યત્ન કરો, કેમકે હું તમને કહું છું કે ઘણા પેસવા ચલાશે પણ પેસી શકશે નહિ” (લુક ૧૩; ૨૪). “જે માર્ગ જીવનમાં પહોંચાડે છે તે સાંકડો છે, ને તેનું બારણું સાંકડું છે, ને જેઓને તે જડે છે તેઓ થોડા છે” (માત્થી ૭; ૧૪). “જે કાંઈ મારી પાસે આવે, ને પોતાના બાપનો તથા ગાનો તથા વહુનો તથા છોકરાનો તથા ભાઈઓનો તથા બહેનોનો, હા, પોતાના જીવનો પણ દ્રોષ ન કરે, તો તે મારો શિષ્ય થઈ શકતો નથી; જે કાંઈ પોતાનો વધસ્તંભ ઉંચકીને મારી પાછળ આવતો નથી તે મારો શિષ્ય થઈ શકતો નથી” (લુક ૧૪; ૨૬, ૨૭). “દોલતવાનોને દેવના રાજ્યમાં પેસવા કરતાં સોયના નાકામાં થઈને ઉઠવું જવું સહેલું છે” (માર્ક ૧૦; ૨૫). આ ઘણાજ સખ્ત શબ્દો છે.

પ્રભુના રાજ્યમાં પ્રવેશ પામવાની શરતો વધારે સખ્ત દર્શાવવાને કામ બીજા શબ્દો વાપરી શકાય નહિ. આપણે તેમને કેવી રીતે સમજી શકીએ ?

તે શબ્દોમાં જે સત્ય રહેલું છે તે આ છે. તારણ મેળવવા આપણે યત્ન કરીએ, તેની સાથેજ આપણે મોટો ત્યાગ કરવાનો છે. એ કૃપાશી મોટી બક્ષીસ જે માણસ સ્વીકારે છે, તે એવો હોવો જોઈએ કે કાઈ માણસને સોનું અને જવાહીર આપવામાં આવે, તો તે લીધા બગાડિ પ્રથમથી જે કંઈ કચરો કે નકામી વસ્તુઓ તેના હાથમાં હોય, તે નાખી દઈ તેના હાથ તદ્દન ખાલી કરે. આ સંસારની જે સારી સારી ચીજોમાં આપણે લુબ્ધ થઈએ છીએ, તે દેવના રાજ્યની સાથે સર-ખાવતાં કચરોજ છે; વળી જે પાપોને આપણે વળગી રહીએ છીએ, તે એથી પણ વધારે ખરાબ છે; છતાં તેઓનો ત્યાગ કરવો, એ કામ ઘણુંજ મુશ્કેલ છે. ત્યાગ કરવાનું કામ કેટલું બધું મુશ્કેલ છે, તેનું વર્ણન ઇસુએ ઘણી ઘણી રીતે અને અનેક ઉદાહરણો આપીને કર્યું છે.

(૧) પસ્તાવો કરવો એ સૌથી પ્રથમ જરૂરની વાત છે. ઇસુએ પોતાના બોધની શરૂઆતમાં કહ્યું કે “પસ્તાવો કરો, અને સુવાર્તા પર વિશ્વાસ રાખો” (માર્ક ૧; ૧૫). “પસ્તાવો” શબ્દનો સાધારણ અર્થ એવો થાય છે કે પાપને માટે દિલગીર થવું અને પાપ કરતાં અટકવું. દેવની બક્ષીસ મેળવીએ અને પાપ કરતા રહીએ, એ બની શકે નહિ. પણ સુવાર્તામાં “પસ્તાવો” શબ્દનો અર્થ શો થાય છે, એ આપણે વધારે બારીકાથી તપાસીએ, તો આપણને માલમ પડશે કે મનનું તદ્દન બદલાણુ થવું અને તેનું પ્રભુ ગમ કરવું. જીવતા પ્રભુને છોડી દેવો, એ પાપનું મૂળ છે, અને પસ્તાવો કરવો, તે એ છે કે આપણી પોતાની ઇચ્છાનો ત્યાગ કરવો, અને પ્રભુની ઇચ્છાનો સ્વીકાર કરી તે કહે તે પ્રમાણે આપણી જીંદગી ગાળવી. શરૂઆતમાં આના કરતાં બીજું કંઈ વિશેષ મુશ્કેલ નથી, અને તે વિષે માણસને એમ લાગે છે કે હું મારી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરી શકતો નથી; અથવા તો તેને એમ લાગે છે કે જે વસ્તુને લીધે મારી જીંદગી મને બહુ વહાલી લાગતી

તે વસ્તુને મારે છોડી દેવી પડે છે, એનું નામ તે આત્મત્યાગ. પણ ઇસુ કહે કે, “જે મને પ્રભુ પ્રભુ કહે છે તે સર્વ આકાશના રાજ્યમાં પેસશે એવું નહિ, પણ જે મારા આકાશમાંના બાપની ઇચ્છા પ્રમાણે કરે છે તે પેસશે (માત્થી ૭; ૨૧). બાપની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાને મનમાં ઠરાવ કરવો (યોહા. ૭; ૧૭) એ ઇશ્વરના રાજ્યમાં દાખલ થવાની પહેલી શરત છે.

(૨) ત્યાગ કરવા વિષે ઇસુએ બીજા દાખલો આપ્યો, તે નીચેના શબ્દોમાં આવે છે. તે એ છે કે “જે કાંઈ મારી પાસે આવે અને પોતાના બાપનો તથા માનો તથા વહુનો તથા છોકરાનો તથા ભાઈઓનો તથા બહેનોનો હા, પોતાના જીવનો પણ દ્રેષ ન કરે તો તે મારે શિષ્ય થઈ શકતો નથી” (લુક ૧૪; ૨૬). એ પ્રમાણે કરવું એ કેટલું બધું મુશ્કેલ છે! ટોળાં-બંધ લોકો જેઓ આનંદભરે ઇસુની પાછળ જતા હતા, તેઓને જ્યારે તેણે આ વચન કહ્યું, ત્યારે તેઓને તે કેવું ચોંકાવનારું લાગ્યું હશે! દેવની આજ્ઞા તેણે પોતેજ શિખરી કે, “તારા બાપનું તથા તારી માનું તું સન્માન કર” (માર્ક ૭; ૯-૧૩). જ્યારે ઇસુ વધસ્તંભ પર હતો, તે વખતે પણ તેની માની ચિંતા તેણે ધણી હેતથી રાખી, અને વળી તેણે પતિપત્ની વચ્ચેના સંબંધ વધારે દૃઢ કીધા (માર્ક ૧૦; ૫-૯), તેથી માલમ પડે છે કે ઇસુના આ વચનને લીધે ખ્રીસ્તી ધર્મ વિષે જે વાંધા લેવામાં આવ્યો છે, તે તદ્દન પાયા વગરનો છે. પણ નીચેના તેના સખ્ત શબ્દો ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે “જે મારા કરતાં બાપ અથવા મા પર વધતી પ્રીતિ કરે છે તે મારે યોગ્ય નથી” (માત્થી ૧૦; ૩૭). ઇસુનું કહેવું એવું છે કે પોતે કે જે દેવના રાજ્યનો રાજા છે, તેના પર આપણે સૌથી પહેલી અને સૌથી વધારે પ્રીતિ કરવી જોઈએ. બીજું એ કે જે આપણે દેવના રાજ્યમાં પેસવા ઇચ્છતા હોઈએ, તો પોતાનાં સગાંથી અથવા આપણને જેઓ વહાલાં છે, તેઓથી જુદા પડવાના દુઃખને લીધે આપણને વાંધા પડે, એવું થવું જોઈએ નહિ. ખ્રીસ્ત ઉપર વિશ્વાસ કરવાને માટે તે દિવસોમાં પોતાનાં નિકટનાં સગાંઓનો વિયોગ સહન કરવો પડતો—પોતાના ઘરનાં માણસોજ ધણી વાર રાત્રી થતાં, અને હજી પણ ખ્રીસ્તને લીધે વારંવાર ખેદ ઉપજાવે એવા વિયોગો

સહન કરવા પડે છે. પણ પ્રભુના રાજ્યને ખાતર અને ઇસુ જે ખરો તારણદાતા છે, તેને ખાતર આવાં સંકટ વેઠવાંજ પડે. “હા, પોતાની જીંદગીનો” પણ માણસને દ્રેષ કરવો પડે. અનંતજીવન કે જે આ કુદરતી જીંદગીનું રૂપાંતર છે, તે મેળવવાને જે માણસ ઇચ્છા રાખે તો ખરું જેતાં પોતાની જીંદગીનો ભોગ તેણે આપવોજ જોઈએ. તેથી ઇસુ વારંવાર આ વિપરીત દેખાતું વચન કહે છે કે “જે કાંઈ પોતાનો જીવ બચાવવા ચાહે, તે તેને ખોશે, અને જે કાંઈ મારે લીધે તથા સુવાનાંને લીધે પોતાનો જીવ ખોશે, તે તેને બચાવશે” (માર્ક ૮; ૩૫. જુઓ લુક ૯; ૨૪).

(૩) એક બીજો દાખલો ઇસુએ નીચે પ્રમાણે આપ્યો :—“જે કાંઈ પોતાનો વધસ્તંભ જીંદગીને મારી પાછળ આવતો નથી, તે મારો શિષ્ય થઈ શકતો નથી” (લુક ૧૪; ૨૭). આ વચન કેવું કઠણ છે! જાણે હમણાં આપણને એવું કહ્યું હોય કે “જે કાંઈ મારી પછવાડે વધસ્થાને (ફાંસીએ) આવશે નહિ, તે મારો શિષ્ય થઈ શકશે નહિ.” આરામના કાંઈ પણ વિચારને લીધે કે માનભંગ થવાની અથવા કષ્ટ વેડવાની કાંઈ પણ બીકને લીધે ઇસુની પાછળ જતાં અટકાવ થવો જોઈએ નહિ.

(૪) વળી બીજો દાખલો :—“તમારામાંનો જે કાંઈ પોતાની સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરતો નથી, તે મારો શિષ્ય થઈ શકતો નથી” (લુક ૧૪; ૩૩). એક જીવાન પુરૂષે ઇસુને પુછ્યું કે “હજી મારામાં શું અધૂરું છે?” તેને ઇસુએ તેનું બધું ત્યાગી દેવાનું કહ્યું. ઇસુએ કહ્યું, “જા, અને તારું જે છે તે વેચી નાખ અને દરિદ્રીઓને આપી દે, એટલે આકાશમાં તને દ્રવ્ય મળશે; અને આવીને મારી પાછળ ચાલ” (માત્થી ૧૯; ૨૧). ઇસુનું આ વચન ખ્રીસ્તી મંડળીના ઇતિહાસમાં સંસારત્યાગનું પહેલું પગથીઈ હતું. ઇ. સ. ના ત્રીજા સંક્રાંતિ મિસર દેશના એક જીવાન શ્રીમંત પુરૂષે એક દિવસ દેવળમાં એ વચન વંચાતું સાંભળ્યું, અને અક્ષરશઃ તે વચન પ્રમાણે વર્તીને સૌથી પહેલો ખ્રીસ્તી ત્યાગી થયો, તે સંત એન્થોનીને નામે પ્રખ્યાત છે. ઇસુના આ હુકમનો અર્થ આપણે કેવો સમજવો? એમાં કંઈ મોટો અર્થ સમા-

એનો હોવો જોઈએ એમ દેખાય છે, છતાં જો ઉત્તમ ખ્રીસ્તીઓ હાલ તદ્દન ભૂલ કરતા ન હોય તો એની મતલબ જમ એન્થોની સમજ્યો હતો, તેવી હમેશાંજ સમજવાની નથી. અમારા સમજવા પ્રમાણે એનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. પોતાની માનવી જીંદગીમાં પોતાની અને પોતાની માલમતાની વચ્ચે માયાની જે ગાંઠ બંધાઈ છે, તેને તોડી નાખવી જોઈએ. તેણે એમ સમજવું જોઈએ કે હું એ મિલકતનો માલીક છુંજ નહિ, હું તો તેનો માત્ર વહિવટદાર છું. તેણે એમ સમજવું જોઈએ કે તે બધું ઇશ્વરનું છે, અને તે પોતાની મરજી પ્રમાણે નદિ પણ પ્રભુની મરજી પ્રમાણે વાપરવાનું છે. હવે માલીક બદલાઈને વહિવટદાર થવું એ ફેરફાર જો ખરો અને સંપૂર્ણ હોય, તો જે બધું તેની પાસે છે, તેનો ખરેખરો ત્યાગ કીધેલો કહેવાય. જેમ કેાઘ નિર્ધન પુરુષને આ દુનિયાની આશાનો ત્યાગ કરવો જોઈતું મુશ્કેલ લાગે છે, તેટલુંજ મુશ્કેલ શ્રીમંત માણસને પોતાની માલમિલકતનો ત્યાગ કરવો લાગે છે.

આવા ત્યાગ વિષે વિચાર કરતાં તારણની તેમજ આકાશના રાજ્યમાં દાખલ થવાની શરતો ફેટલી કઠણ છે, તે ઇસુનાં બીજાં ઘણાં વચનો પરથી સાબિત થઈ શકે છે. જે સત્ય વાત છે એટલે કે તેની પાછળ જવા પહેલાં આપણી વહાલામાં વહાલી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો પડે છે, તે વાત માણસોના જાણવામાં આવે એવી રીતે ઇસુ માણસોની સાથે વત્યોં એમાં તેનું પવિત્ર જ્ઞાન જણાઈ આવે છે. એક માણસે તેની પાસે આવીને તેને કહ્યું કે, “પ્રભુ, જ્યાં કહીં તું જમશ, ત્યાં હું તારી પાછળ આવીશ.” ત્યારે ઇસુએ તેને ચેતાવીને કહ્યું કે મારી પાછળ આવવામાં તારે કશાની પણ આશા રાખવી નહિ—“લોકડાંને દર હોય છે, ને આકાશનાં પક્ષીઓને માળા હોય છે; પણ માણસના દીકરાને માથું મુકવાનું ઠામ નથી.” અને તેણે બીજાને કહ્યું કે “મારી પાછળ આવ.” પણ તેણે કહ્યું કે, “પ્રભુ, મને રજા આપ, કે હું પહેલાં જઈને મારા બપને દાઉં.” કદાપિ તેમાં એવો અર્થ હોય કે મરણ સુધી પોતાના બપને સાથે રાખવો; પણ ઇસુએ તેને કહ્યું કે “મુએલાઓને પોતાના મુએલાઓને દાટવા દે, પણ તું જઈને દેવના રાજ્યની વાત પ્રમદ કર.” અને એક બીજાએ તેને કહ્યું કે, “પ્રભુ, હું તારી પાછળ

આવીશ, પણ પહેલવહેલા જે મારે ઘેર છે, તેઓને છેલ્લી સલામ કરી આવવાની મને રજા આપ.” પણ ઇસુએ તેને કહ્યું કે, “કાઇ માણસ હજી પર હાથ દીધા પછી પછવાડે જુએ (મતલબ કે આ જીંદગીની વસ્તુઓને વળગી રહે) તો તે દેવના રાજ્યને યોગ્ય નથી” (લુક ૯; ૫૭-૬૨). અને પેત્રા શ્રીમંત યુવાન પુરુષ વિષે બોલતાં તેણે કહ્યું કે, “દોલતવાનને દેવના રાજ્યમાં પેસવા કરતાં સોમના નાકામાં થઇને ઊંટને જવું સહેલ છે” (માર્ક ૧૦; ૨૫).

જે ત્યાગ ઇસુ આપણને કરવાને કહે છે, તેના બદલામાં ધણીજ ભારે અને મૂલ્યવાન વસ્તુઓ આપણને આપવા ઇસુએ ખાત્રી આપી છે. તે વસ્તુઓ એવી છે કે તેમની સરખામણીમાં આપણને થએલું નુકસાન અને આપણે વેટોના વિયોગ કરી વિસાતમાં નથી. તારણ અને અનંતજીવન એટલા બધાં કીમતી છે કે તેઓને બદલે બીજી ગમે તેવી વસ્તુ પડતી મૂકી શકાય. વળી તે વિષે ઇસુ ભાર દબ નીચે પ્રમાણે કહે છે કે, “હું તમને ખચિત કહું છું કે જે કાઈએ મારે લીધે તથા સુવાતાને લીધે ધરને, કે ભાઈઓને, કે બહેનોને, કે માને, કે આપને, કે છોકરાંને, કે ખેતરોને મુકી દીધાં; તે હમણાં આ કાળમાં સોગણાં ધરોને તથા ભાઈઓને તથા બહેનોને તથા માઓને તથા છોકરાંને તથા ખેતરોને સતાવણી સુદ્ધાં, તથા આવતા કાળમાં અનંતજીવન, પામ્યા વગર રહેશે નહિ” (માર્ક ૧૦; ૨૯, ૩૦). ઇસુ, કે જેને દેવે મોકલ્યો તેના ઉપર વિશ્વાસ કરવો, જે વિશ્વાસ વિષે આપણે પ્રભુ કહે છે કે ખ્રીસ્તી આત્માનું તેજ મુખ્ય કામ છે (યોહા. ૬; ૨૬); એવો વિશ્વાસ કે જે વડે અદૃશ્ય વસ્તુઓ જોઇ શકાય છે, એવો વિશ્વાસ કે જેથી પ્રભુએ જે બધું આપણને આપવાને કહ્યું છે તે મળી ચુક્યું હોય એવું માને છે. એવા વિશ્વાસથી માણસ તે મોટો અદ્ભુતબદ્ભુત કરવાને, અને જે નુકસાન વિષે ઇસુએ ઘણા દાખલા આપ્યા છે, તે વેડીને પણ અનંતજીવનની બક્ષીસ સ્વીકારવાને શક્તિમાન થઈ શકે છે.

પણ એ વિષે ઇસુના એક વચન ઉપરથી કંઈક શીખવાનું મળે છે અને તે આપણે ભુલી જવું ન જોઈએ. “દોલતવાનને દેવના રાજ્યમાં પેસવા કરતાં સોમના નાકામાં થઈને ઊંટને જવું સહેલું છે,” એ વિષેના

ઇસુના વચનના જવાબમાં તેના શિષ્યોએ આશ્ચર્ય તથા ગભરાટ સહિત કહ્યું, “તો કાણ તારણ પામી શકે?” (માર્ક ૧૦; ૨૬) મતલબ કે પૈસાદાર હોય કે દરિદ્રી હોય, કાણ તારણ પામવા યોગ્ય ગણાય? ઇસુએ કહ્યું “માણસોને તો એ અશક્ય છે.” આકાશના રાજ્યમાં પૈસાના જે જે મુશ્કેલીઓ નડે છે, તે મુશ્કેલીઓ તેણે એવી મોટી કરી બતાવી કે તેઓને સહન કરવી તે માણસની શક્તિની બહાર છે, અને પોતાના શિષ્યોની શંકાનું નિરાકરણ તેણે આટલાજ શબ્દોથી કીધું કે “પણ..... દેવને સર્વ શક્ય છે” (માર્ક ૧૦; ૨૭).

આ શબ્દો ઉપરથી આપણને એવો ઉપદેશ મળે છે કે અનંતજીવન એ પ્રભુની બક્ષીસ છે, અને તે મનુષ્યોને તેઓની મહેનતથી મળી શકતું નથી, એટલુંજ નહિ પણ તે મેળવવામાં જે જે વસ્તુ નડતરૂપ હોય તેના ત્યાગ કરવાની, અને તે બક્ષીસ મેળવવાની શક્તિ માણસમાં આવે, તે માટે ઇશ્વરની સહાયની ખાસ જરૂર છે. આ ઉપરથી આપણને માલમ પડે છે કે તારણ, ગમે તો ઇશ્વરના સંબંધમાં યા માણસના સંબંધમાં, તો એક દેવી ભેદ છે. તારણ ઇશ્વરની ભેટ છે, અને તે સ્વીકારવું તે મનુષ્યનું કામ છે, એવી રીતે તેના બે ભાગ પાડી શકાતા નથી; ક્રમકે દેવની સહાય વગર આપણે તે ભેટ મેળવી શકતા પણ નથી: તારણ, એ એક ભેદ કે મર્મ છે એ વાત ઇસુના શિક્ષણમાં છે, એટલુંજ નહિ પણ તેના શિષ્યોના અનુભવમાં પણ છે. પ્રભુના રાજ્યમાં પોતે પ્રવેશ પામ્યા છે એવી જેઓને ખાત્રી થઇ છે તેઓની સાક્ષી જે આપણે લઈએ તો આપણને માલમ પડશે કે, તેઓએ આકાશના રાજ્યમાં પૈસાવાને યત્ન કર્યા એમ છતાં તેઓ ખરખરા ક્યારે દાખલ થવા પામ્યા કે જ્યારે તેઓ પોતાના છેક સાચારીની વખતે પ્રભુ પર અદેખા ત્યારે. પોતાના દૃઢ નિશ્ચયથી તેઓ આકાશના રાજ્યમાં પૈસી શક્યા એમ તો નહિ, પણ પ્રભુને શરણે જવાથીજ તેઓ દાખલ થઈ શક્યા, અને તેજ વખતે તેઓને માલમ પડ્યું કે માણસોને જે અશક્ય છે, તે પ્રભુને શક્ય છે.

આકાશના રાજ્યમાં પ્રવેશ પામવાની બાબતમાં ઇસુનું એક ભાષણ કે જે તેના બીજા ઉપદેશથી જુદું ગણાય છે, તેના ઉપર વિચાર કરવા બાકી

છે. યોહાનની સુવાર્તાના ત્રીજા અધ્યાયમાં ઇસુનો ઉપદેશ એક આખતમાં તેના બીજાં ભાષણોથી જુદો માત્રમ પડે છે કે તે સુવાર્તામાં માત્ર તે ઠીકાણે “દેવનું રાજ્ય” એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. પહેલી ત્રણે સુવાર્તામાં શા માટે એ નામ વારંવાર આવે છે, અને ચોથીમાં કેમ એકજ ઠીકાણે આવે છે, તે આપણે સમજી શકતા નથી, પણ આ ઉપદેશમાં જે વાત ખાસ ધ્યાન આપવા જેવી ગણવામાં આવી છે, તે ઇસુએ નીકાદેમસની આગળ જે વાત પ્રગટ કીધી હતી તે છે.—“જે કાંઈ માણસ નવો જન્મ પામ્યો ન હોય તો તે દેવનું રાજ્ય જોઈ શકતો નથી.” અને વળી તેણે કહ્યું કે, “જે કાંઈ માણસ પાણીથી તથા આત્માથી જન્મ્યું ન હોય, તો તે દેવના રાજ્યમાં જઈ શકતું નથી” (યોહા. ૩ ; ૩, ૫). ચોથી સુવાર્તામાંના આ ઉપદેશ વિષે બ્રહ્માઓએ વાંધો લીધો છે. તેઓ કહે છે કે તે ગૃહાર્થવાળો અને અલૌકિક છે, અને પહેલી ત્રણ સુવાર્તામાં જે વધારે સ્પષ્ટ ઉપદેશ મળે છે તેની સાથે તે મળતો આવતો નથી. પણ જે વચનો આપણે શીખી ગયા તે ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે પ્રભુના મર્મનું પદ બીજી સુવાર્તાઓમાં જેટલું ઉચું છે, તેના કરતાં વધારે ઉચું યોહાનની સુવાર્તામાં નથી. તે સુવાર્તામાં એક ઇસુ નવા જન્મની આવશ્યકતા જણાવે છે. તે સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે પ્રભુના રાજ્યની આખતો આત્મિક છે, અને આ દુનિયાની ઉમદા વસ્તુઓ—જેને માટે નીકાદેમસ અને બીજાઓ આશા રાખતા હતા—તેઓથી તે એટલી બધી જુદી છે કે તેમને (આત્મિક વસ્તુઓ) તેમના વાસ્તવિક સત્ય અને સૌંદર્યમાં જોવા માટે અને તેમના પર પ્રીતિ કરવા માટે મનુષ્યમાં તે વધારે ઉચ્ચ વસ્તુઓ જોવાની શક્તિ આવે ત્યાર પહેલાં તેના સ્વભાવમાં અને મનોવૃત્તિમાં દૈવી ફેરફાર થવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી માણસમાં પ્રભુના આત્માથી આવો ફેરફાર થયો નથી ત્યાં સુધી દેવના રાજ્યની વાતો કેવી ઉમદા છે તે કાંઈ પણ માણસ સમજી શકે નહિ. આત્મિક વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા અને આ જીંદગીની વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવા, એવા માણસમાં શક્તિ હોતી નથી. “જે દેહથી જન્મેલું તે દેહ છે,” માત્ર “જે આત્માથી જન્મ્યું તે આત્મા છે” (યોહા. ૩ ; ૬). તેજ પ્રભુના રાજ્યમાં દાખલ

થઈ શકે છે. તે એક માર્મિક બાબત છે એમ ખાસ પ્રગટ કરવામાં આવેલું છે, “વા જ્યાં ચાહે છે ત્યાં વાય છે, ને તું તેના અવાજ સાંભળે છે, પણ તે ક્યાંથી આવે છે, ને ક્યાં જાય છે, એ તું નથી જાણતો; હરેક જે આત્માથી જન્મેલું તે તેવુંજ છે” (યોહા. ૩; ૮). પણ આ ભેદની વાતો બીજી સુવાર્તાઓમાં ઇસુના શિક્ષણથી જે આપણે શીખ્યા છીએ, તેની સાથે પૂર્ણ રીતે મળતી આવે છે. તે સુવાર્તાઓમાં પણ તારણ એ એક મર્મ છે એમ કહ્યું છે, અને તેના ખુલાસા પરમેશ્વર પોતેજ છે. તેમાં પણ એમ કહ્યું છે કે મનુષ્ય આત્મિક જીવનમાં પ્રવેશ કરે છે તે ઇશ્વરની શક્તિ વડેજ છે. તે ઇશ્વરને આધીન થઈ ગયો છે, એવા હેતુથી કે ઇશ્વર તેનામાં સારુંજ ઇચ્છવાની અને સારુંજ કરવાની પ્રેરણા કરે.

પ્રભુના રાજ્યમાં દાખલ થવા વિષે અને તેની શરતો વિષે ઘણાં વચનો એકત્ર કરવા આપણે જે પ્રયાસ કર્યા, તેમાં આપણને જે જે મળી આવ્યું તેનું હવે શરૂઆતથી પુનરાવર્તન કરી જઈએ. પહેલું કૃપા વડે મફત દાખલ થવાય છે. તારણ એ ઇશ્વરની એવી બક્ષીસ છે કે તે પાપીઓને પણ મળી શકે છે; હા, દાણીઓ અને કસબેણો પણ તે મેળવી શકે છે; તે ખાસ કરીને પાપીઓને માટે છે, અને તે મેળવવાને માત્ર વિશ્વાસની જરૂર છે. માટે સુવાર્તામાં ઇસુના શિક્ષણથી આપણે શીખીએ છીએ કે તારણ મેળવવા માટે આપણને ઇશ્વરની સહાયની ખાસ જરૂર છે જેમાં એક મોટો ભેદ રહેલો છે. આપણે માર્કની સુવાર્તામાં વાંચીએ છીએ કે “માણસોને એ અશક્ય છે, પણ દેવને નથી, કેમકે દેવને સર્વ શક્ય છે” (માર્ક ૧૦; ૨૭). આપણે યોહાનની સુવાર્તામાં વાંચીએ છીએ કે “જે કોઈ માણસ પાણીથી તથા આત્માથી જન્મ્યું ન હોય તે દેવના રાજ્યમાં તે દાખલ થઈ શકતું નથી” (યોહા. ૩; ૫). ઇસુ ઉપર વિશ્વાસ, જે તેને ગ્રાસ કરવાને અને તેને શરણુ જવાને આપણામાં પ્રેરણા કરે છે, તે બાબત એટલી મોટી છે કે ઇશ્વરની સહાયતા વિના માણસ એકલામાં તેને પહોંચી વળવાની શક્તિ નથી.

હજી બીજી બે બાબત ધ્યાનમાં લેવા જોઈ છે.

૧. આ શિક્ષણમાં જે મર્મ રહેલો છે તેને માટે વાંધા લેવાનું કંઈ કારણ નથી. મર્મ વગરના ધર્મને માટે વારંવાર જે માગણી કરવામાં આવે છે, તે તદ્દન ઉપલકીયા છે, અને મર્મ બિલકુલ ન રહે એવો ધર્મનો ખુલાસો કરવાને જે કાશિશ કરવામાં આવે છે, તે તદ્દન નિરર્થક છે. તારણ બાબતની સમજ એવી રીતે આપવામાં આવી હોય કે કંઈ પણ મર્મ વગર માણસથી સહેજમાંજ સમજાઈ જાય, તો તેવું તારણ માણસના વિશ્વાસ અને પૂજાલાવને યોગ્ય ગણાય નહિ. બધા માણસો અંદર-ખાનેથી જાણે છે કે તેઓમાં એક મોટો અને દૈવી ફેરફાર થવાની જરૂર છે, અને જેઓ ખ્રીસ્તના તારણના ભાગીઆ છે, તેઓ બધા એમ માને છે કે આ કૃપા જે તેઓને મળી છે, તે દેવ પાસેથી મળેલી છે. પાઉલ કહે છે કે “દેવ જણે મને મારી માના પેટથી જીવે કીધા તથા પોતાની કૃપામાં મને બોલાવ્યો, તેને જ્યારે એ પસંદ પડ્યું કે પોતાનો દીકરો તે મારામાં પ્રગટ કરે” (ગલા. ૧ ; ૧૫, ૧૬). દેવના રાજ્યમાં તેઓ દાખલ થયા તેની એવીજ હકીકત હજી ખ્રીસ્તી લોકો આપે છે, અને કોઈ પણ આત્માને આકાશી રાજ્યમાં આણવાની દરેક બાબત માનપૂર્વક લક્ષમાં લેવા જોગ છે. કેમકે તેમાં પ્રભુનો હાથ છે.

૨. આપણા આત્માને તારણ મળે અને તે મેળવવા માટે દૈવી કૃપા જોઈએ છે તે ભેદ છે, અને એક ઠેકાણે ઇસુ કહે છે કે “બાપ જણે મને મોકલ્યો છે, તેના ખેંચ્યા વિના કોઈ માણસ મારી પાસે આવી નથી શકતો” (યોહા. ૬ ; ૪૪) ; એમ છતાં ઇશ્વરની સહાય વિના કોઈને તારણ મળતું નથી તેને લીધે તારણ મેળવવું તે કોઈ પણ રીતે વધારે કઠણ છે, એમ ગણવાનું નથી. આપણે દેવ પર આધાર રાખવાનો છે, એથી તારણ મળવાની ખાતરી વિશેષ થાય છે. દેવના રાજ્યમાં પેસવામાં પ્રભુ પર આધાર રાખવો પડે છે તે તે રાજ્યમાં પેસવામાં અડચણરૂપ છે એમ નહિ ; કારણ કે ઇશ્વર બાપ સંબંધી જે શિક્ષણ ઇસુએ આપ્યું હતું, તેમાં આ વાત તો પુરી રીતે ચોક્કસ છે કે માણસના તારણ માટે જે સહાયતાની જરૂર છે, તે ઇશ્વર આપ્યા વગર રહેશેજ નહિ.

અધ્યાય ૧.

૧. ધન્યતા વિષેનું સુવાર્તાનું મોટું વચન તે મોત પછીની જીંદગી અને અનંતજીવન સંબંધીનું છે.—આ જીવન કરારના શિક્ષણથી જીવે છે. ૨. જે ધન્યતા વિષે વચન આપેલું છે, તે આત્મિક છે—આપણા પ્રભુના જમાનાના ચઢીઘોળે સાધારણ આશા રાખતા હતા તેથી તે જીવે છે. ૩. દેવના રાજ્યના હાલના આશીર્વાદો; (a) ક્ષમા; (b) જીવન, જેનો ઝરો અને આધાર ઈસુ છે—આ જીવનનો ભેદ—તેનો અર્થ અને કિંમત—આ બે આશીર્વાદોનું પરિણામ મોટું અને સદાકાળનું છે. (c) તેમાંથી નીપજતા બીજા આશીર્વાદો. ૪. આ પૃથ્વી પરની સારી ખાખતો વિષેનું ઇસુનું શિક્ષણ. ૫. સદાકાળનું ઈનામ મળશે, તે વિષેના શિક્ષણ વિષેના બે વાંધા, અને તે વાંધાના ઉત્તર.

દયા ભરેલી વાણીથી અને મહામારત કામો કરીને જે સેવા ઇશુએ બજાવી છે તે જોએ તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે તેઓને આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે. જે આશીર્વાદો આપવાનું તેણે આપણને વચન આપ્યું છે, તે આશીર્વાદો કયા કયા છે તે જાણવા અને તેમની ગણતરી કરવા આ અધ્યાયમાં આપણે યત્ન કરીશું.

૧. પહેલું આપણે જોઈએ છીએ કે જે મોટી આશા વિષે ઇશુએ આપણને ખાતરી આપી છે, તે ભવિષ્યની જીંદગી અને ભવિષ્યની દુનિયાને લગતી છે. પહાડ પરના બાપણમાં (માત્રી ૬ ; ૧) એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આકાશમાંના બાપથી જે મળવાનું છે, તે તો ખરા ન્યાયા-પણાનો મોટો લાભ છે. ટાંગીઓને માટે દિલગીરી ભરેલી વાત એ છે કે તેઓને તેઓનું ફળ મળી ચુક્યું છે. મતલબ કે જે સંઘર્ષ ફળ તેઓ મેળવશે તે આ પૃથ્વી પરનું જ છે, એટલે માણસોથી વખાણ પામવાનું છે. ઉત્તમોત્તમ વાત કે જે દેવનું રાજ્ય છે તે પહેલું શોધવાનું છે. તે તેને ‘સંતાડેલું ધન’ અને મહા ‘મૂલ્યવાન મોતી’ કહે છે—તે મુખ્યત્વે કરીને આ જીંદગીને લગતી નહિ, પણ આવનાર જીંદગીને લગતી ખાખત છે. ન્યાયને દિવસે જ્યારે માણસોને મુખેલામાંથી ઊઠાડવામાં આવશે, ત્યારે ન્યાયા-ધીશ ન્યાયીઓને કહેશે કે “જે રાજ્ય જગતનો પાયો નાખ્યા અગાઉ તમારે સાફ તૈયાર કીધેલું છે તેનો વારસો લો” (માત્રી ૨૫ ; ૩૪);

વળી જુઓ માર્ક ૯ ; ૪૭, ૪૮. વળી આ સર્વોત્તમ સુખનું ખીન્નું નામ “અનંતજીવન” છે, અને તે પહેલી ત્રણ સુવાર્તાઓમાં આવનાર જીંદગીને લગતું છે. “આવતા કાળમાં અનંતજીવન” (માર્ક ૧૦ ; ૩૦). ઇસુ કહે છે કે “પૃથ્વી પર પોતાને સારૂં દ્રવ્ય એકઠું ન કરો.....પણ તમે પોતાને સારૂં આકાશમાં દ્રવ્ય એકઠું કરો” (માર્ક ૬ ; ૧૯, ૨૦). અને પોતાના શિષ્યોથી છુટા પડતી વખતે જે બાબતોની આશા આપીને તેમને દિલાસો દીધો, તેમાં પહેલી એ હતી કે “મારા આપના ઘરમાં રહેવાનાં ઠેકાણાં બધાં છે, નહિ તો હું તમને કહેત, હું તો તમારે કાળે જગા તૈયાર કરવાને જાઉં છું” (યોહા. ૧૪ ; ૨).

જુના કરારના શિક્ષણમાં મોટે ભાગે ન્યાયાંઓને સારાં ફળોની જે આશા આપવામાં આવી છે, તે આ દુનિયાને લગતી છે, તેનાથી આ બધી જીદી છે. ઇસુએ “મરણને નાબુદ કીધું, અને જીવનને અને અમરપણાને પ્રકાશમાં આણ્યાં,” અને એ રીતે માણસની દષ્ટિમર્યાદાનો અને આશાનો અતિશય મોટો વિસ્તાર કરીને મરણ પછીની દુનિયામાં ન્યાયાંઓને મોટે પ્રભુની કૃપાનો મોટો અનુભવ થવાનો છે તે ખતાવી આપ્યો. પ્રભુના લોકોને સુખસંપત્તિ જરૂર મળશે એ જે જુના કરારની વાત તેને ખદલે ઇસુ પોતાના લોકોને એવી ચેતવણી આપે છે કે તમારે સત્તાવણી ભાંગવવી પડશે, અને લોકો તમારો ધિક્કાર કરશે. વળી કેટલીક વાર તે તેમને અનું પણ કહે છે કે સત્તાવણીઓ, કે જે ઇસુ સાથેના સંબંધની નિશાનીઓ છે તેઓમાં આનંદ કરો. “જે તમે જગતના હોત તો જગત પોતાનાના ઉપર પ્રેમ કરત ; પરંતુ તમે જગતના નથી, પણ મેં તમને જગતમાંથી પસંદ કીધા છે, તે માટે જગત તમારો દ્વેષ કરે છે” (યોહા. ૧૫ ; ૧૯. વળી જુઓ યોહા. ૧૫ ; ૧૮ અને માર્ક ૧૦ ; ૨૫) ; “જગતમાં તમને સંકટ થાય છે” (યોહા. ૧૬ ; ૩૩). ઐહિક સુખ વિશે ઇસુની આ વાતથી લોડ બેકનના વિપરીત જેવા વચનને કંઈક ટેકા મળે છે. લોડ બેકન કહે છે કે “સંપત્તિ એ જુના કરારનો આશીર્વાદ છે, જ્યારે વિપત્તિ એ નવા કરારનો આશીર્વાદ છે.”

૨. ત્યાર પછી આપણને માલમ પડે છે કે ઇસુના શિક્ષણ પ્રમાણે ભવિષ્યની જીંદગીનું સુખ તે તો આત્મિક સુખ છે. આ વાત એન :

જમાનાના યહુદીઓના મતથી તદ્દન ઉલટી છે. આવનાર જીંદગી વિષે તેઓના આપદાદાઓ જે માનતા, તેના કરતાં તેઓ તે વખતે ઘણું વધારે માનવા લાગ્યા હતા. અગાઉના વખતમાં જે માનવામાં આવતું હતું, તેના કરતાં તેઓ એટલા બધા આગળ વધ્યા હતા કે, ન્યાયીઓ પુનરિત્યાન પામશે, અને ત્યાર પછી સુખી જીવન ગાળશે, એ વાત સાદુકીઓ સિવાય તેઓમાંના બીજા બધા માનતા હતા. પણ ન્યાયીઓને જે સુખ આપવામાં આવશે, તે તેઓના ધારવા પ્રમાણે ઐહિક સુખ હતું—એટલે આ જીંદગીની ઉત્તમ ઉત્તમ વસ્તુઓ તેઓને પુષ્કળ મળશે. તેઓના મત પ્રમાણે દેવના રાજ્યની પ્રાપ્તિ થયેલી ત્યારે કહેવાય કે જ્યારે દ્રવ્યની રેલમછેલ હોય, અનાજ અને દ્રાક્ષરસ પુષ્કળ મળતાં હોય અને અસાધારણ સંસારી લપકા અને સુખનો સમય આવે ત્યારે, અને તેમાં ભાગ લેવાને ન્યાયીઓને પાછા ઉઠાડવામાં આવશે. ઇસુના શિક્ષણ પ્રમાણે ભવિષ્યની જીંદગીનું સુખ આત્મિક છે. એક મોટા ખાણાની દૃષ્ટાંતરૂપ વાતમાં કહ્યા મુજબ (લુક ૧૪; ૧૫-૨૪) અને રાજના છોકરાના લગ્નજમણની વાતમાં જણાવ્યા મુજબ (માત્થા ૨૨; ૧-૧૪) તે જીંદગીનો મોટો આનંદ મિજબાની કે જમણનો દાખલો આપીને વારંવાર દર્શાવે છે; અને તે મિજબાનીમાં ન નહોતરાવું અને અંધારામાં બહાર ફેંકી દેવાવું, એ વાતને મોટું ભવિષ્યનું દુઃખ કહે છે. પણ તે તદ્દન ખુલ્લું છે કે જ્યારે તે મેજ પર બેસવા વિષે અને દેવના રાજ્યમાં ખાવાપીવા વિષે વાત કરે છે, ત્યારે તેની મતલબ એ છે કે આત્મિક આનંદનું અને આત્મિક સંગતનું સુખ. જેટલું સુખ પ્રભુના ઘરમાં પ્રભુ સાથે રહેવામાં પ્રભુનાં છોકરાઓને મળે છે, તેટલું અને તેવું સુખ મનમાં જેઓ શુદ્ધ છે તેઓને ઇશ્વરને જોવામાં મળે છે (માત્થા ૫; ૮). જ્યારે ઇસુ પોતાના મરણ પહેલાં પોતાના શિષ્યો માટે પ્રાર્થના કરે છે, ત્યારે તેઓને માટે જે ભારે અને મોટી વાતની તે માગણી કરે છે, તે એ છે કે, “જ્યાં હું છું ત્યાં જેઓને તેં મને આપ્યાં છે, તેઓ પણ મારી પાસે હોય કે મારો મહિમા, જે તેં મને આપ્યો છે તે તેઓ જીવે.” વળી “એ માટે કે, જે પ્રેમથી તેં મારા પર પ્રેમ કીધો છે, તે તેઓમાં રહે, ને હું તેઓમાં રહું”

(ચિહ્ન. ૧૭; ૨૪, ૨૬). આવા આત્મિક સુખનેજ ઇસુ આ દુનિયાની દોલત—“અન્યાયનું દ્રવ્ય” —ના મુકાબલામાં “સાચું દ્રવ્ય” કહે છે (લુક ૧૬; ૧૧). જેવી રીતે આ પૃથ્વી પરના દ્રવ્યનો કીડા તથા કાટ નાશ કરે છે તેવી રીતે તે ખરા દ્રવ્યનો કીડા કે કાટ નાશ કરી શકતા નથી.

આટલે સુધી આપણને માત્રમ પડે છે કે ઇસુનાં જે મોટાં વચનો છે તે ભવિષ્યની જીંદગીને લગતાં છે, અને તેઓ આત્મિકજ છે.

૩. ત્યારે શું આ જીંદગીને માટે કંઈ પણ સુખનાં વચનો ઇસુએ આપ્યાં નથી? શું એણે જે વચનો આપ્યાં છે, તે તમામ વચનો આવનાર જીંદગીને માટેજ છે? એના અનુયાયીઓ જ્યાં સુધી તેઓ આ દુનિયામાં છે, ત્યાં સુધી તેઓને માટે સત્તાવણીજ છે; જેના વિષે તેણે ચેતવણી આપી છે તે સિવાય તેમના વિષે ખ્રીસ્તું કંઈ અગાઉથી કહ્યું નથી શું? આ હાલના વખતને માટે શું તે તેઓને કહેતો નથી કે “ઓ નાની ટોળી, ગભરાઈશ મા; કેમકે તમને રાજ્ય આપવાની તમારા આપની મરજી છે;” અને એમ કહીને તે તેઓને આટલુંજ કહે છે કે આશા રાખો અને રાહ જુઓ? ના, એવું નથી; ઇસુ પોતાના અનુયાયીઓ વિષે એમ કહે છે કે આ દુનિયાનાં માણસો કરતાં તેઓ હાલ પણ વધારે સુખી છે. ઇસુ પોતે સંસારિક સુખ કરતાં આત્મિક સુખ વધુ પસંદ કરે છે ને એ ઉત્તમ સુખ તેના લોકોને જીંદગીમાં મળશે એવું તેનું કહેવું છે. “કાંઈનું જીવન તેની મિલકતની પુષ્કળતામાં હોતું નથી,” (લુક ૧૨; ૧૫), એ તેના વચનને પૂરી રીતે મળતું આવે છે. તેના અનુયાયીઓ ઘણાજ સુખી છે, કારણ કે આ જીંદગીમાં પણ આત્મિક સુખ મોટા પ્રમાણમાં ભોગવી શકાય. કારણ કે જે કે અહિં આપણે દેહધારી છીએ તો પણ આપણો આત્મિક અંશ ઘણે દરજ્જે વધારે અગત્યનો છે. આપણે ખરેખરા સુખી છીએ કે દુઃખી છીએ, એનો આધાર અંતઃકરણ ઉપર છે, અને દેવનું રાજ્ય તે અહિંજ એટલે આપણા અંતઃકરણ અને આત્મામાં શરૂ થાય છે.

(૮) આ જીંદગીમાં મળતા દેવના રાજ્યના આશીર્વાદોમાં પહેલો આશીર્વાદ તો પાપની મારી છે. ઇસુના શિક્ષણનો આ મુખ્ય ભાગ છે.

તેના એક દર્શાતમાં પાપની માફની સરખામણી તેણે દસ હજાર તાલંતનું લહેણું માફ કીધું તેની સાથે કીધી છે (માર્થી ૧૮ ; ૨૪). એક ઘણાજ ગંભીર સમયે તેણે પોતાના લોહી વિષે કહ્યું કે “પાપોના નિવારણને માટે ઘણાને સારૂ તે વહેવડાવાય છે” (માર્થી ૨૬ ; ૨૮), અને જ્યારે તે મુએલાંઓમાંથી ઉઠ્યો, ત્યારે તેણે પ્રગટ કીધું કે ઈશ્વરનો ધરાદો એવો છે, અને વળી શાસ્ત્ર તેની સાક્ષી આપે છે કે, “સઘળી પ્રજાઓને તેના નામમાં પસ્તાવો તથા પાપનિવારણ પ્રગટ કરાવો જોઈએ” (લુક ૨૪ : ૪૭). વળી તેના શિક્ષણ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે પસ્તાવા પછી લાગલીજ માફી મળે છે. એ કૃપા એવી છે કે તે વડેજ દેવના રાજ્યમાં દાખલ થવાય છે. જે પાપીઓ ઇસુ પાસે આવતા, તેઓને વારંવાર એવો આનંદ ભરેલો અનુભવ થતો કે તેની સાથેની વાતચિતની પ્રથમ ઘડીએજ તેઓ એવું સાંભળના કે “તારાં પાપ માફ થયાં છે;” અથવા “તારા વિશ્વાસે તને અચાવી છે, શાંતિએ જા;” “તેણીનાં પાપ જે ઘણાં છે તેઓની માફી થઈ છે” (માર્ક ૨ ; ૫. લુક ૭ ; ૪૭-૫૦). “તારાં પાપ માફ થયાં છે” એ વચન ઇસુ જ્યારે પૃથ્વી પર હતો ત્યારેજ માત્ર બોલતો હતો, એમ નથી. હમણાં પણ જ્યારે કોઈ માણસને પાપની એવી લાગણી થાય કે જે પ્રભુના પ્રત્યક્ષ દર્શન વખતે યશાવાહના અંતઃકરણમાં વિજળીના ચમકારા પેઠું થઈ હતી (યશા. ૬), અને ગીતકર્તાના અંતઃકરણમાં ઈશ્વરની નજરમાં મેં પાપ કીધું છે એ વિચાર આવતાં વારને થઈ હતી; ત્યારે જો એવી લાગણીવાળો માણસ ખરા અંતઃકરણથી એવું માની ઇસુ પાસે આવે કે તારામાં માફી આપવાની સત્તા છે તો તે એજ જવાબ દે છે, અને એવી રીતે કે આત્માના અબ્યંતરમાં તે સંભળાય છે. જે અંતઃકરણ ઇસુને શોધે છે તેમાં રહેલું સત્ય ઇસુના સત્યને સામે જવાબ આપે છે. તેના આત્માની સત્તાથી કદાપિ તેના વચન અથવા સંસ્કાર વડે પશ્ચાત્તાપ કરનાર અંતઃકરણને ઊડી ને શાંતિદાયક ખાતરી થાય છે કે મને મારાં પાપની માફી મળી ચુકી છે, અને ઇસુના કહેવા પ્રમાણે પાપનિવારણ માટે તેનું જે લોહી વહેવડાવવામાં આવ્યું, તે આ કૃપાની હમેશની મહોર અને ખાત્રી છે. દેવના રાજ્યમાં દાખલ થવાને આ આશીર્વાદ જે પ્રાપ્ત કરવામાં

આવે છે, તેના કરતાં વધારે મોટો! બીજો કાઈ હોય શકે નહિ, કારણ કે તેને લીધે પોતા પર આવનાર દંડનું દુઃખ નિવારણ થઈ જાય છે; પ્રભુની શિક્ષાનો બધો બોલો આપણા માથા ઉપરથી ઉતરી જાય છે; પ્રભુ અને માણસના આત્માને જીવદા કરનાર આડી ભીંત તોડી પાડવામાં આવે છે. જેમ કાંઈ ખોવાઈ ગયેલા છોકરાને સમાધાની પામેલા બાપ પાસે આણવામાં આવે છે, તેમ તે માણસને દેવ આગળ આણવામાં આવે છે, અને તારણ મળવાની શરૂઆતમાંજ તેની આખી જીંદગીમાં તેણે નહિ અનુભવ્યો હોય એવા મોટા આનંદનો અનુભવ તેને થાય છે.

ઇસુએ પોતાના શિષ્યોને જે પ્રાર્થના—રોજની પ્રાર્થનાના ધારણ અને નમુના તરીકે—શિખવી, તેમાં તેઓને આ પ્રમાણે વિનંતી કરતાં શિખવ્યું કે “જેમ અમે અમારા ઋણીઓને માફ કરીએ છીએ, તેમ તું અમારા ઋણો અમને માફ કર” (માત્થી ૬; ૧૨). આ ઉપરથી એમ નહિ સમજવું કે પાપોની માફી પામેલા માણસ દરરોજ પાછો પ્રભુની શિક્ષાના ભયમાં આવી પડે છે. ઇસુએ કહ્યું, “જે નાહ્યો છે” —મતલબ કે આખું શરીર ધોવાની માફક જેને મોટી માફી મળેલી છે,—“તેને પગ ધોવા વગર બીજાની અગત્ય નથી પણ તે પુરેપુરો શુદ્ધ છે” (યોહા. ૧૩; ૧૦). જે પહેલવહેલી મોટી માફી માણસને મળેલી છે, તે તો કાયમ રહે છે; તેથી જે શાંતિ મળે છે, તે અખડિત હોવી જોઈએ, અને દરરોજની પ્રાર્થના “અમારા ઋણ માફ કર” એ તો માત્ર માણસની પોતાની નબળાઈને લીધે ઇશ્વર બાપ પાસેથી જે માફી રોજની જરૂરની છે, તે માગવા અને મેળવવા માટે આપણને ઉત્તેજન આપે છે. દરરોજની આપણી સેવાભક્તિ સ્વીકારવામાં આવે તેની સાથે તેમાં થયેલી ખામીઓની માફી મળવાની જરૂર છે, અને આવી કબુલાત અને પ્રાર્થનાથી આપણા મનમાં આ માફીની લાગણી તાજી ને તાજી રાખવામાં આવે છે.

(૭) પ્રભુના રાજ્યનું બીજું મોટું સુખ જીવન છે. આ દેવી બક્ષીસ વિષે ઇસુએ યોહાનની સુવાર્તામાં આપેલાં તેનાં ભાષણોમાં કહ્યું છે. જેને આપણે સાધારણ રીતે જીંદગી કહીએ છીએ તેમાં જે

અર્થ સમાએલો છે તેજ એનો અર્થ નથી. ઇસુ પાસેથી જ્યોને એ જીવન મળ્યું છે તેઓની સાથે સરખાવતાં આ પૃથ્વી પર કુદરતી જીવંતી ગુજારનારા તો મુએલા જવા છે. વળી એવું જીવન જે માણસોને મળ્યું છે તે માણસો “મરણમાંથી નીકળીને જીવનમાં આવ્યા છે” એમ કહેવાય. યોહાનની સુવાર્તામાં આ નવી જીવંતીને “અનંતજીવન” એવું નામ આપેલું છે (યો. ૫ ; ૨૪). ઇસુ એવું પ્રગટ કરે છે કે એ જીવનને આપવાને માટે આ દુનિયામાં આવવાનો મારો ઉદ્દેશ છે.—“તેઓને જીવન મળે ને તે પુણ્ય મળે માટે હું આવ્યો છું” (યોહા. ૧૦ ; ૧૦). ઇસુ કહે છે કે એનું મૂળ હું પોતેજ છું.....“જીવન હું છું” (યોહા. ૧૪ ; ૬). જે કાંઈ તેનું વચન સાંભળે છે અને તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે તેને તે બક્ષીસ મળે છે. “હું તમને ખચિત ખચિત કહું છું કે, જે મારાં વચન સાંભળે છે, ને મારા મોકલનાર પર વિશ્વાસ કરે છે તેને અનંત-જીવન છે” (યોહા. ૬ ; ૪૭). આ નવી જીવંતીની ઉત્પત્તિ નવા જન્મમાં રહેલી છે, અને એ વિષે યોહાનની સુવાર્તાના ત્રીજા અધ્યાયમાં કહેવામાં આવ્યું છે, અને જોકે આ નવી જીવંતી આત્મા (યોહા. ૩ ; ૫)ની મારફતે થાય છે, તો પણ તેનું મૂળ ઇસુ પોતે છે, કારણ કે તે પોતે લોકોને તે આપી શકે માટે પોતે આપ પાસેથી મેળવ્યું. “જેમ આપને પોતામાં જીવન છે, તેમ દીકરાને પણ પોતામાં જીવન રાખવાનું તેણે આપ્યું” (યોહા. ૫ ; ૨૬). “તેં સર્વ દેહધારીઓ પર તેને અધિકાર આપ્યો છે કે જે સર્વ તેં તેને આપ્યાં છે તેઓને તે અનંતજીવન આપે” (યોહા. ૧૭ ; ૨). ઇસુ આ જીવંતીનું મૂળ છે, એટલુંજ નહિ પણ તે આ જીવંતીનો નિભાવનાર છે. એ પ્રમાણે તે પોતાના આ વચનમાં કહે છે કે “જીવનની રોટલી હું છું” (યોહા. ૬ ; ૩૫), “જીવતી રોટલી જે આકાશમાંથી ઉતરી છે તે હું છું” (યોહા. ૬ ; ૫૧). દુનિયાના જીવનને માટે ખાસ કરીને પોતાના મરણદ્વારે તે પોતાનો ભોગ આપે છે, અને તેનું વચન છે કે “જે કાંઈ માંસ ખાય છે, ને માંસ લોહી પીએ છે, તેને અનંતજીવન છે ;.....કેમકે માંસ ખરેખર ખાવાનું છે, ને માંસ લોહી ખરેખર પીવાનું છે” (યોહા. ૬ ; ૫૪, ૫૫).

“જીવન” બાબતના ઇસુના આ શિક્ષણમાં બેશક મોટો ભેદ રહેલો છે, પણ ખરી વાત એ છે કે આપણી સઘળી વિદ્યા વડે શોધ કરીએ તો પણ આપણી કુદરતી જીંદગી જે આપણને આ દુનિયામાં જન્મતાં મળી, તે ભેદનો કંઈ પણ પત્તો મળે નહિ, તેમ આ દેવી જીવન જે આપવાને ઇસુ આકાશમાંથી આવ્યો તેનો મર્મ પણ આપણે જાણી શકીએ નહિ તેમાં આપણે આશ્ચર્ય પામવા જેવું કશું નથી, અને જે રાટલી આકાશમાંથી નીચે આવી તે ખાવા વિષે, એટલે પોતાનું માંસ ખાવા વિષે અને તેનું લોહી પીવા વિષે જે માર્મિક વાતો ઇસુ કહે છે, તે એકજ ભાષણમાંનાં જુદાં જુદાં વચનો સાથે સાથે મૂકવાથી આપણને માલમ પડે છે કે ઇસુની પાસે આવવું, અને તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો, તેનું માંસ ખાવું અને તેનું લોહી પીવું, એ બધાં આત્મિક કામોનાં જુદાં જુદાં નામ છે, અને આપણા તારણને વાસ્તે તેની સાથેના સંબંધ દર્શાવવાને માટે છે, એ જે ધ્યાનમાં રાખીએ તો એ વાતો આપણને એટલી બધી અધરી નહિ લાગે. આ પ્રમાણે જ્યારે આપણે એક ઠેકાણે “જે તમે માણસના દીકરાનું માંસ ન ખાઓ ન તેનું લોહી ન પીઓ, તો તમારામાં જીવન નથી” એમ વાંચીએ છીએ, તો બીજે ઠેકાણે એમ પણ વાંચીએ છીએ કે “મારા બાપની ઇચ્છા એ છે કે, હરેક જે દીકરાને જોઈને તેના પર વિશ્વાસ કરે છે તેને અનંતજીવન મળે” (યોહા. ૬ : ૪૦). સંત બોગસ્ટીને કહ્યું છે કે “વિશ્વાસ રાખ એટલે તે ખાધું છે.”

આકાશના રાજ્યની આ બક્ષીસનો અર્થ અને તેની કિંમત પ્રભુ ઇસુના એક દષ્ટાંત પરથી સમજી શકાય : ઉડાઉ દીકરાની વાત (લુક ૧૫) માણસનું પ્રભુ પાસે પાછું આવવું અને તેને માફી મળે છે તેના ખરેખરો ચિતાર દર્શાવે છે. પણ તેના ઘેર આવ્યા પછી જો તે ઉડાઉ દીકરો પોતાના બાપ પર પ્રીતિ ન કરે એવો, બાપની સાથે રહેવામાં આનંદ ન માને એવો, અને પોતાના બાપના કામમાં તેને કંઈ પણ રસ ન પડે એવો થયો હોત ; અને દૂરના દેશમાં પડેલી ટેવોને લીધે જો તેના શોખ અને વ્રતિઓ એટલી બધી અધમ થઈ ગઈ હોત કે તેના બાપના ઘરનાં રીતરિવાજો માટે તે તદ્દન બેદરકાર રહે એવો થયો હોત, તો તેને જોઈ માફી મળી હોય અને તેને દીકરાનો હક ફરી મળ્યો હોય, તેમ છતાં તે

સુખશાંતિ વગરનો, કંગાલ અને બાપ સાથે રહેવામાં જે મનોબળ જોઈએ તે વગરનો થાત, એ તદન ખુલ્લું છે. જે કાંઈ માણસને પ્રભુ તરફ ભાવ ન હોય અને પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાને મનોબળ ન હોય, તે જોકે તેને આકાશના રાજ્યનો પહેલો આશીર્વાદ એટલે પાપની મારી મળી હોય, અને તેને બાપ પાસે આણવામાં આવ્યો હોય; તો પણ તેની પણ એવીજ દશા થશે. તે પણ સુખશાંતિ વગરનો થશે, પ્રભુ પર અને પ્રભુને જે ગમતું હોય તે પર પ્રીતિ કરવાના સ્વભાવની સાથે પ્રભુના ખરા પુત્રનું અંતઃકરણ તેને મળ્યું ન હોય, તો ઇશ્વર સાથેના તેનો પુનર્મિલાપ નિષ્ફળ થશે. હવે આ દૈવી અનંતજીવનનું ખરૂં મૂળ ઇસુ પોતેજ છે, અને જેઓ તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે, અને તેની સાથે રહેવા કાશિશ કરે છે તેઓને તે વધારે પુષ્કળતાથી આપે છે. તે બક્ષીસ જેને મળે છે તે ખરૂં જોતાં દેવના રાજ્યમાં રહે છે, ત્યાં તે પોતાના ઘરમાં હોય એવો અનુભવ તેને થાય છે, અને પ્રભુનાં છાકરાંને ઘટે તેવો પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમભાવ હોય છે, પ્રભુના મહિમાને માટે તે ઉત્સાહી હોય છે, અને તેની સેવામાં તે બળ પામે છે. જ્યારે આપણે આપણા માનવસ્વભાવની અંચળત વિષે અને પાપને વશ થવાથી આપણી ઇચ્છા કેટલી બધી નબળી પડી ગઈ છે તે વિષે વિચાર કરીએ, ત્યારે આત્મિક જીવનની આ દૈવી બક્ષીસ આપણે ધણીજ કીમતી ગણીશું.

આકાશના રાજ્યનાં આ બંને દાન, એટલે પાપની ક્ષમા, અને અનંતજીવન, જ્યારે માણસને અપાય છે ત્યારે તેમાં એટલી બધી બાબતોને સમાવેશ થઈ જાય છે કે તે જીવન વધારે ને વધારે આપવામાં આવે તે સિવાય તેમાં બીજો ભાગ્યેજ ઉમેરો થઈ શકે. કારણ કે પાપની માફ મળ્યાથી આપણું ઇશ્વર સાથે સમાધાન થાય છે, અને તે આપણો બાપ થાય છે, અને દૈવી જીવનનું દાન મળ્યાથી ઇશ્વરનાં છાકરાંનું જેવું મળે હોય તેવું આપણું મન અને તેવી આપણી લાગણીઓ થાય છે. તેથી ધણે ભાગે ઇશ્વર સાથે આપણું ઐક્ય થાય છે, અને એ એકતામાંજ આપણી હૈયાતિમાં સાચું અને શ્રેષ્ઠ સુખ સમાવેલું છે. આ સુખને અનુભવ હમણાથી (આ પૃથ્વી પરની જીંદગીમાં) થવા માંડે તો “જીવન ઉપર કલ્પા મુજબ તેની ઉત્પત્તિમાં અને મુજબ “અનંત” છે, એટલુંજ

નહિ પણ તેના ભોગવટો પણ અનંતકાળ સુધીનો છે. તેનું ઉત્પત્તિસ્થાન દૈવી હોવાથી અને આ પૃથ્વી પરના જીવન કરતાં તેના ગુણ અલૌકિક હોવાથી દેહના મરણથી તેનો નાશ થતો નથી. જે માણસને એ જીવન મળે છે “તે કદી મોત દેખશે નહિ” (યોહા. ૮ ; ૫૧). અનંતજીવનના વચનની હદ નીચેના વચનમાં છે, “અને છેલ્લે દહાડે હું તેને પાછો ઉઠાડીશ” (યોહા. ૬ ; ૪૦, ૪૪, ૫૪). એ ઉપરાંત આપણી પાસે ઇસુનું આ એક મોટું વચન પણ છે, “પુનરુત્થાન તથા જીવન હું છું, જે મારા પર વિશ્વાસ કરે છે, તે એક મરી જાય તો પણ તે જીવતો થશે, ને જે કામ જીવતાજીવત મારા પર વિશ્વાસ કરે છે, તે કદી નહિજ મરશે” (યોહા. ૧૧ ; ૨૫).

(૮) આ હાલની જીંદગીને માટે ખીજાં મોટાં કૃપાદાન કે જે વિષે ઇસુએ વચન આપ્યું છે, તે સુવાતાં વાંચતાં આપણને મળી આવશે. તેઓમાંનાં માત્ર થોડાં વિષેજ ટંકામાં વિવેચન કરવું જરૂરનું છે, કારણ કે બધાનો આ એ દાનોમાં (એટલે પાપની માંસી અને જીવનમાં) સમાવેશ થઈ ગયેલો છે. પ્રભુ સાથે મિલાપ થવાથી, પ્રભુનાં છોકરાં થવાથી અથવા દૈવી જીવનમાં આપણને ભાગ મળવાથી આપણે તેના થયા, એટલે તે દાનો આપણને મળવાનાંજ.

આપતરીકે તે આપણી સંભાળ કરે છે, તે એક મોટો આશીર્વાદ છે, અને તે આશીર્વાદ ઇસુ આગ્રહથી પોતાના શિષ્યોને માટે માગે છે, કારણ કે શત્રુઓ મધ્યે આ દુનિયામાં તેઓ એકલા પડેલા છે—“ઓ પવિત્ર આપ, તારું નામ જે તોં મને આપ્યું છે, તેમાં તેઓને સંભાળી રાખ ;...તું તેઓને જગતમાંથી લઈ લે એવી વિનંતી હું નથી કરતો, પણ એવી કે જુડાથી તું તેઓને બચાવે” (યોહા. ૧૭ ; ૧૧, ૧૫).

વળી શિષ્યોને પવિત્ર કરવાનું આપનું કામ, અથવા તો વધારે સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો દુનિયામાં ઇસુને માટે કામ કરવાને તેઓને અભિષિક્તા કરવાનું કામ, કે જેથી કરીને પોતાની ઇચ્છાઓ પૂરી કરવાનું છોડી દઈ તેઓ તેજ કાર્યમાં મગ્ન રહે, “સત્યથી તેઓને પવિત્ર કર ; તારું વચન સત્ય છે. જેમ તોં મને જગતમાં મોકલ્યો છે, તેમ મેં પણ

તેઓને જગતમાં મોકલ્યા છે, અને તેઓ પોતે પશુ સત્યથી પવિત્ર થાય, માટે તેઓને સાફ હું પોતાને પવિત્ર કરું છું.” (યોહા. ૧૭; ૧૭, ૧૯).

બાપની શિક્ષા (સુધારા માટેની) ઇસુનાં વચનની મારફતે આવે છે. જ્યારે વધારે શિક્ષાની જરૂર હોય ત્યારે તે બાપજીને દુઃખનો અનુભવ કરાવે છે, અને બાપજી દૈહિક ઇચ્છાઓને રોકી રાખે છે. “મારો બાપ માણી છે.....મારામાંની હરેક ડાળી જેને ફળ આવે છે તેને વધારે ફળ આવવા માટે તેને શુદ્ધ કરે છે” (યોહા. ૧૫; ૧૨).

ઇસુની ઘેટાંપાળક તરીકેની સંભાળ—ઇસુ જે પોતાના ટોળાને બહુજી સારી રીતે ઓળખે છે, તે દરેકનો દોરનાર છે. તેમાંના કાઠનો તે નાશ થવા દેશે નહિ. “તે પોતાનાં ઘેટાંને નામ લખને ઘોલાવે છે ને તેઓને અહાર દોરી જાય છે...મારાં ઘેટાં મારો સાદ સાંભળે છે; અને હું તેઓને ઓળખું છું ને તેઓ મારી પાછળ આવે છે: અને હું તેઓને અનંતજીવન આપું છું, ને તેઓનો નાશ કદી નહિજ થશે, ને મારા હાથમાંથી તેઓને કાઢી નવી નહિજ લેશે” (યોહા. ૧૦; ૩, ૨૭, ૨૮).

બાપ અને દીકરા સાથેની સંગતનું વચન નીચેના વાક્યમાં આપેલું છે, “જે કાંઈ મારા પર પ્રેમ કરતો હશે તો તે મારી વાતો પાળશે; ને મારો બાપ તેના પર પ્રેમ કરશે; ને અમે તેની પાસે આવીને તેની સાથે રહીશું” (યોહા. ૧૪; ૨૩).

વળી વિશ્વાસીઓની પરસ્પરની સંગત થાય તેને વાસ્તે ઇસુ પ્રાર્થના કરે છે કે “તેઓ બધા એક થાય” (યોહા. ૧૭; ૨૧).

ઇસુને નામે જે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે તે બધી સ્વીકારવામાં આવે છે, મતલબ કે તે વિશ્વાસથી કરવામાં આવી હોય, અને વળી જે પવિત્ર આત્મા તે મોકલે છે તેની પ્રેરણાથી કીધી હોય તો,—“મેં તમને પસંદ કીધેલા છે.....એ માટે કે તમે મારે નામે જે કંઈ બાપની પાસે માગો તે તમને તે આપે” (યોહા. ૧૫; ૧૬). વળી જુઓ ૧૪; ૧૩, ૧૪-૧૬; ૨૪-૨૬. માર્ક ૧૧; ૨૪).

માણસની સેવામાં ઇસુની માફક રોકાવાથી જે આશીર્વાદ મળે છે તે—“હું જે કામો કરું છું, તેજ મારા પર વિશ્વાસ કરનાર પણ કરશે, ન એ કરતાં પણ મોટાં કરશે ; કેમકે હું બાપની પાસે જાઉં છું” (યોહ. ૧૪ ; ૧૨). તેણે પોતે કહ્યું કે “પામવા કરતાં આપવામાં વધારે ધન્યતા છે” (મે. ફ. ૨૦ ; ૩૫).

વળી બીજા મોટા આશીર્વાદો કે જે દૈવી જીવન પામવાથી અને તેના ઉપભોગ કર્યાથી મળે છે તે સ્વતંત્રતા, વિસામો, શાંતિ અને અંતઃકરણની અભિલાષાઓની પુરેપુરી તૃપ્તિ છે. જીવન અને અજવાળું નિકટ સંબંધથી જોડાએલાં છે. જગતને જ્યારે પરમેશ્વરે ઉત્પન્ન કર્યું ત્યારે તેમજ હતું. યોહાન કહે છે કે, “તે જીવન માણસોનું અજવાળું હતું” (૧ ; ૪). તેથી દૈવી જીવન જે આપવા સારૂ ઇસુ આકાશમાંથી આવ્યો, તેમાંથી આત્મિક પ્રકાશ ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવન જેને મળે છે તેને નૈતિક અને આત્મિક પ્રકાશ પણ મળે છે ; અને તેની આત્મિક જીંદગી જેમ જેમ વધતી જાય, તેમ તેમ તે વધતી જાય છે. જેને ઇસુ “સત્ય” કહે છે અને જે વિષે તે કહે છે કે “તમે સત્ય જાણશો ને સત્ય તમને છુટા કરશે” (યોહ. ૮ ; ૩૨) તેની સાથે આ પ્રકાશ મળતો આવે છે. પાપ પોતાનું રાજ્ય ઠગાઇથી અને મોહ પમાડીને ટકાવી રાખે છે. જ્યારે સત્ય પ્રગટ થાય છે ત્યારે તેની સાંકળો તૂટી જાય છે. એ ઉપરથી ઇસુના જે અનુયાયીઓને “જીવનનું અજવાળું” મળે છે (યોહ. ૮ ; ૧૨) તેમને સ્વતંત્રતા પણ મળે છે. વળી જે જીવન ઇસુ આપે છે તે દૈવી છે તેથી, અને ઇશ્વરના જેવીજ આપણી ઇચ્છા અને લાગણી થવાથી પિતાની આજ્ઞા પાળવાની જે ઝુંસરી ઇસુ આપણને લેવાનું કહે છે તે તેના કહેવા મુજબ સહેલાઇથી ઉચકી શકાય તેવી ઝુંસરી થાય છે (માત્થી ૧૧ ; ૨૯, ૩૦). જ્યારે આપણે જાણીએ છીએ કે જીંદગીના બધા બોજ આપણા આકાશ-માંના બાપની ઇચ્છાથી આપણા ઉપર મૂકાય છે, ત્યારે તે આપણને હલકા લાગે છે. આપણે માટે સર્વ વાતો સારાંજ થશે એ વાતની ખાતરી આપણને થાય છે, અને તેથી ઇસુનાં આ મોટાં વચનો ફળિ-જૂત થાય છે. “એ વૈતરૂં કરનારાઓ તથા ભારથી લદાએલાઓ, તમે

સધળા મારી પાસે આવો ને હું તમને વિસામો આપીશ ” (માત્થી ૧૧ ; ૨૮) ; “હું તમને શાંતિ આપી જાઉં છું, મારી શાંતિ હું તમને આપું છું” (યોહા. ૧૪ ; ૨૭). એવીજ રીતે ઇશ્વરનાં ખરાં છોકરાંને ઇસુની પ્રીતિમાં અને તેની સેવામાં પૂર્ણ સંતોષ મળે છે, અને દૈવી જીવનનું દાન મળ્યાથી એવો અનુભવ થાય છે કે “જે મારી પાસે આવે છે તેને જીવન નહિજ લાગશે ” (યોહા. ૬ ; ૩૫), અને “જે કોઈ તરસ્યો હોય, તો તે મારી પાસે આવીને પીએ ” (યોહા. ૭ ; ૩૭).

૪. ઇસુએ જે આશીર્વાદ સંબંધીતાં વચન આપ્યાં છે તે આપણે જોઈ ગયા છીએ, પણ આ દુનિયાની સારી સારી વસ્તુઓ વિષે હજી આપણે કંઈ પણ કહ્યું નથી. ત્યારે શું આપણે પ્રભુ એ વસ્તુઓ વિષે કંઈ પણ વચન આપતો નથી ? અથવા તેને નહારી ગણીને તિરસ્કારી કાઢે છે, કે જેથી કરીને તેઓના ત્યાગ કરવામાં અને ત્યાગીતા જેવી જાદગી ગુજારવામાં અને અને તેટલું દેહકષ્ટ કરવામાંજ આપણું શ્રેય રહેલું છે ? એના ઉત્તરમાં અમે કહીએ છીએ કે પ્રભુ ઇસુ આ દુનિયાની સારી સારી વસ્તુઓને તિરસ્કારી કાઢતો નથી. આકાશમાંથી સૂર્યનો પ્રકાશ અને વરસાદ આવે છે, તેને પણ તે ઇશ્વરનાં દાન ગણે છે (માત્થી ૫ : ૪૫). તે કહે છે કે અન્નવસ્ત્ર આપણે આકાશમાંનાં આપ આપે છે. તે જણે છે કે એ વસ્તુઓની આપણને અગત્ય છે (માત્થી ૬ ; ૨૬, ૩૨). તે પોતાનાં શિષ્યોને ફરમાવે છે કે તમે આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરો—“આજ અમને અમારી રોજની રોટલી આપ,” અને આપણી દુનિયાની જાદગી વિષે ઇશ્વર કાળજી રાખે છે, તે વિષે આપણને ખાતરી આપવામાં આવેલું છે. તે એટલે સુધી આપણી કાળજી રાખે છે કે આપણા માથાની માળાની પણ ગણતરી કરેલી છે. પણ આ દુનિયાનાં દાનોની કિંમત આત્મિક દાનો જેટલી તેણે કદી ગણેલી નથી. તેઓ વિષે એટલું આ ખાતરી પૂર્વક વચન આપી શકાય નહિ, કારણકે આપણને આત્મિક વસ્તુઓ વધારે મળે માટે દૈહિક વસ્તુઓ આપણાથી પાછી પણ રાખવામાં આવે એ બનવા જોગ છે. “વિશ્વાસ રાખનારાઓની સંખ્યાતે અચમત્કારો થશે.....તેઓ સર્પોને ઉઠાવી લેશે, ને જો તેઓ કંઈ ખાત (ઝેરી) વસ્તુઓ પીએ, તો તેઓને કંઈ ઇજા થશે નહિ” (માર્ક ૧૬

૧૭, ૧૮), એ વચનમાં પણ જે નુકસાન નહિ થવા સંબંધીની ખાત્રી આપવામાં આવી છે, તે શારીરિક નુકસાન હોય કે ન હોય. એ આત્મિક નુકસાનથી તેઓનું રક્ષણ કરવામાં આવે તો વચન પાળ્યું કહેવાય. અન્નવસ્ત્રની બાબતમાં જે વચન આપવામાં આવેલું છે, એટલે કે “તમે પહેલાં દેવના રાજને શોધો..... ને એ બધાં વાનાં પણ તમને અપાશે” (માર્ક ૬ : ૩૩) તે વાસ્તવિક રીતે બેતાં સોવસા ફળિભૂત થાય છે, પણ ઇસુની સાથે વિશ્વાસુપણથી વર્તવાના બદલા તરીકે આ સંસારનું દ્રવ્ય આપવાનું વચન કાંઈ પણ ઠેકાણે આપ્યું નથી. વાત તો ખરી છે કે ખ્રીસ્તી પ્રમાણિકપણને લીધે ઘણી વાર માણસને ઊંચી પાયરી અને દોલત મળે છે, અને આ પ્રમાણે મેળવેલી ઊંચી પાયરી અને દોલત ઇશ્વરનાં દાન તરીકે સ્વીકારવી બેઠાં; પણ વિશ્વાસુપણે વર્તવાથી ઘણી વાર ખોટ પણ બંધ છે. તેવા વિશ્વાસને મોટો પુરાવો દરિદ્રતા હોઈ શકે, ને પૈસા તો નહિ. એ બાબત વિષે ઇસુનું વચન—“હું તમને અચિત કહું છું કે જે કાંઈએ ધરને કે ભાઈઓને કે બહેનોને કે માને કે બાપને (કે વહુને સુક ૧૮ : ૨૯), અથવા છોકરાંને કે ખેતરોને મારે લીધે ને સુવાતાંને લીધે મૂક્યાં ; તે આ કાળમાં સોગણાં ધરોને તથા ભાઈઓને તથા બહેનોને તથા માઓને તથા છોકરાંને તથા ખેતરોને સત્તાવણી સુદાં.....પામ્યા વગર રહેશે નહિ” (માર્ક ૧૦ : ૨૯, ૩૦). એકે ઉપલું વચન સાદું દેખાય છે, તેમ છતાં તેને જરા ચોકસાઈથી વાંચવું બેઠાં, કારણકે ઇસુના કહેવાની મતલબ બહારથી દેખાય છે તેવી હમેશાં ઉપલક્ષ્યા નથી હોતી, પણ ઘણેખરે ઠેકાણે તે માર્મિક હોય છે, એ યાદ રાખવું બેઠાં. ખરેખર આ વચનથી એટલું તો સમજાય છે કે જ્યો આ દુનિયાને માટેજ જીવે છે તેઓનું જીવન જેટલું સુખી હોઈ શકે તેના કરતાં ઘણું વધારે સુખી જીવન, હાલના વખતમાં તેના અનુયાયી થવાથી આપણને મળે છે, અને બીજું એ કે ઇસુની ખાતર જે જે નુકસાન થાય તેનો બદલો આ દુનિયામાં પણ આપણને ઉમદા રીતે મળે છે. પણ તે વચન તેના શબ્દાર્થ પ્રમાણે આપણને ફળિભૂત થાય, એવી આશા આપણે રાખવી નહિ. એક કરતાં વધારે સ્ત્રી પરજીવાની

બાબતના બચાવમાં મોર્મોન (Mormon) નામના પાખંડી મત માનનારા એવી ફલીલ ઉભી કરે છે કે ઇસુએ આ ઠેકાણે (તેમજ લુકની સુવાર્તામાં પણ) એવું વચન આપ્યું છે કે જેઓ સુવર્તાને માટે સ્ત્રીછાકરોના ત્યાગ કરે, તેઓને “ ધણી વધારે ” મળશે—એ વાતને આપણે ધર્મસિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ અને તિરસ્કારપાત્ર ગણીએ છીએ ; અને જો બાપો, માએ અને સ્ત્રીએ વિષે આપણે તેનો અક્ષરાર્થ લેતા નથી, તો ધર અને જમીનની બાબતમાં અક્ષરાર્થ લેવાની શી જરૂર છે ? પણ એ વચન વિશ્વાસની નજરે જોતાં પાળવામાં આવે છે. ડૉક્ટર આર્નોલ્ડની ખુદેન જે ધણા વખત સુધી ખાટલાવશ થઇ હતી, તેના વિષે તે એમ કહેતા કે તેની નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિ વડે સૂઝિનું સૌંદર્ય અને આ જીવનનો આનંદ તે એવી રીતે ભોગવતી હતી કે પૃથ્વીનો વારસો જીટલો તેણીને મળ્યો હતો, તેટલો ખીખ કામને મળ્યો હોય એમ તેને લાગતું નહોતું. ખ્રીસ્તને ખાતર ઝાએલી જમીનનો બદલો આ સમયમાં કેવી રીતે સોગણો મળે છે, તેનો શું એ આભાસ નથી ? રૂક્ષની મા તે પોતાની પણ મા હતી એવું પાઉલ જ્યારે કહે છે (રૂમી. ૧૬ ; ૧૩) ત્યારે જેઓએ ખ્રીસ્ત પરના પોતાના વિશ્વાસને લીધે મિત્રોને ઝાયા છે, અથવા જેઓ સગાંથી વિખુટા પડેલા છે, તેઓને ખ્રીસ્તી લાઇઓના આવકારમાં અને ખ્રીસ્તીઓ સાથેની મિત્રતાના સુખમાં તેઓએ વેઠલાં સઘળાં નુકસાન ઉપરાંત તેઓની જીંદગી વધારે સંપત્તિમાન બનેલી છે, તેનો આભાસ નથી દેખાતો શું ? અને જ્યારે તેજ પ્રેરિત તમામ ખ્રીસ્તી મંડળીઓમાં જે બધાંને તે ઓળખતો હતો તેઓને વિષે એમ વિચાર કરતો હતો કે વિશ્વાસમાં તેઓ મારાં છોકરાં છે, ત્યારે હાલના વખતમાં સોગણાં છોકરાં વિષે ઇસુનું આ વચન શું ફળિજૂત થયું ન કહેવાય ? “ મારા આકાશમાંના બાપની મરજી પ્રમાણે જે કામ કરે છે તેજ મારો લાઇ, ખુદેન તથા મા છે ” (માર્થી ૧૨ ; ૫૦). જે કામ તદ્દન એકલો પુરૂષ અથવા એકલી સ્ત્રી ઇસુના આ વચનનો અર્થ સમજીને તેનો લાભ લે છે તેઓ એકલાં રહેતાં નથી. ઇસુનું શિક્ષણ પાઉલની વૃદ્ધાવસ્થાના અને તેના પાકા અનુભવના આ શબ્દોનું પૂરી રીતે સમર્થન કરે છે, તે એ કે “ સુભક્તિ સઘળાંને સાફ ઉપયોગી છે, તેને હમ-જ્ઞાના તથા આવતા કાળના પણ જીવનનું વચન છે ” (૧ તીમ. ૪ ; ૮).

પણ જે જીવંતી હમણાંની છે તે માત્ર આ દુનિયાના લાભ, અથવા મહિમા, અથવા આનંદ મેળવવા માટે છે એમ સમજવું જોઈએ નહિ, અને આ કાળમાં જે માણસોમાં ખરેખર જીવન (૧ તી. ૬ ; ૧૦) હોય છે, અને આ દુનિયાની મિલકત થોડી હોય છે, અને તેમાં પણ તેઓ આસક્તિ રાખતા નથી, તેવાં પુરૂષો ને સ્ત્રીઓ ઘણે ભાગે ઘણાં સુખી હોય છે.

૫. આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં ઇસુએ સુવાતામાં આપણને આપેલી મોટી આશા અને તેનાં વચન ભવિષ્યની જીવંતીને માટે છે, તે કાગળથી આપણા જમાનામાં ફેટલાક એ વિષે વાંધા લે છે. સુવાતાના ઉપદેશકો વિષે તિરસ્કારથી કહેવામાં આવે છે કે તેઓ હાલની જીવંતી, કે જેના વિષે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે માત્ર એજ જીવંતીની આપણને ખાતરી છે, તેમાં જ્યારે તેઓએ પોતાના જાતિભાઈઓનું કષ્ટ દૈહિક કલ્યાણ શોધવું જોઈએ ત્યારે તેઓ આકાશ વિષેજ ઘોષ આપે છે. એક દ્રેન્ય ગ્રંથકારના શબ્દોમાં આપણે તેઓને ઉત્તર આપી શકીએ કે “ખ્રીસ્તની સુવાતાં ફેટલી બધી આશ્ચર્યકારક છે કે જે અદૃશ્ય અને અનંત-જીવનને માટે આપણને તૈયાર કરે છે, અને વળી આ જીવનમાં પણ આપણને આટલું બધું સુખ આપે છે.” ખ્રીસ્તી ધર્મથી મનુષ્યનાં જે કલ્યાણ અને ઉન્નતિ થયાં છે, તે બીજા કશાથી થયાં નથી. જે માત્ર આ જીવંતીમાંજ આપણને આશા હોત, અને મરણ પછી માણસનું કષ્ટ થતું નથી, એ જે વિચાર ગ્રીક તથા રોમીઓમાં જડ બાલી બેઠો હતો, તે તરફ જે આપણને પાછા હઠવાનું હોત તો આપણને ફેટલું નુકસાન થાત ! જે “દેવી શબ્દ” ને માટે સોફિસ્ટિસનો મિત્ર આપણને ભવિષ્યની જીવંતીની ખાતરી આપવા સારૂ આવશે એવી આશા રાખતો હતો, તે “દેવી શબ્દ” ઇસુ આવ્યો ત્યારથી આ જીવંતીની દિલગીરી અને વિયોગોમાં સ્વર્ગના વિચાર અને આશાથી જે દિલાસો મળેલો છે, તે જે ન મળ્યો હોત તો તેની ખોટ કોણ પુરી કરી શકે ? “મારા બાપના ઘરમાં રહેવાનાં ઠેકાણાં ઘણાં છે, નહિ તો હું તમને કહેત. હું તમારે કાળે જગા તૈયાર કરવાને જાઉં છું અને, જે હું જમને તમારે કાળે જગા તૈયાર કરીશ, તો પાછો આવીશ, અને તમને મારી પાસે લઈશ, એ માટે કે જ્યાં હું રહું છું ત્યાં તમે પણ રહો” (યોહા. ૧૪ ; ૨, ૩). ઇસુના આ કૃપાળુ અને

સ્પષ્ટ વચનથી કેટલા બધા માણસોનાં હૃદયના કલ્પાનો મટી ગયા છે, અને કેટલી બધી મીઠી આશાઓને ઉત્તેજન મળ્યું છે! સ્વર્ગ કેવું સાદું, બધાને તરત મળી જાય તેવું છે, ને આપણને રહેવા માટે તેમાં કેટલી બધી સમવડ છે તે, અને અનંતજીવનને માટે કેવી ખાસ તૈયારી કરેલી છે તે, આત્મીપૂર્વક રીતે ઇસુના ઉપલા વચનમાં આપણને કહેલું છે.

આપણા પ્રભુના શિક્ષણ વિષે એક બીજી એવી ટીકા કરવામાં આવી છે કે અનંતકાળના દાનની આશા જે ઇસુ આપે છે તેથી મનુષ્યના સદ્ગુણો સ્વાર્થી થઈ જાય છે, જેથી સદ્ગુણો તરીકે તેમની કિન્મત ઘટી જાય છે; પણ આનો ઉત્તર એ છે કે ન્યાયીપણાની પાછળ સ્વર્ગિય સુખ ન હોય તો આ દુનિયાની રચના યથા-યાય છે એમ આપણે કેવી રીતે માની શકીએ? અને જો વિશ્વની રચના તેની વિરૂદ્ધ હોય તો તેમાં સદ્ગુણ રહે અને વળી વખણાય? એનો બીજો પણ જવાબ છે કે સુવા-તામાં સુખનાં જે વચનો આપવામાં આવેલાં છે તે તો આત્મિક સુખ છે, તેથી સદ્ગુણી માણસને જે બદલો આપવાનું વચન ઇસુ આપે છે તે મૂળથી જ નિઃસ્વાર્થી છે, અને તે બદલો એજ કે આપણે સદ્ગુણોમાં સંપૂર્ણ થઈએ.

અધ્યાય ૧૦.

ઇસુનું પોતાના મરણ વિષેનું શિક્ષણ.

હાલના જમાનામાં આ બાબત વિષે તપાસ કરવાની જરૂરીઆત-તપાસનાં પરિણામ. ૧. તેનું મરણ થયા અગાઉ તેના જે ઈસારા થયા તેથી તેની અગત્ય દેખાઈ આવે છે. ૨. ઇસુના બતાવ્યા પ્રમાણે તે—(૧) સત્યને માટે જીવ આપનાર હતો—(૨) પ્રીતિને માટે જીવ આપનાર હતો—(૩) પ્રાણાર્પણ કરનાર કરતાં તે વધારે હતો, એટલે તે (૮) તારનાર; (૯) પાપાર્પણ અને માણસને જે મારી મળે છે તેનો હેતુ—એના પુરાવા; અને વાંધાઓના જવાબ.

ઇસુની આ પૃથ્વી પરની તવારીખમાં તેનું મરણ એક એવી બીના છે કે ખ્રીસ્તી મંડળીના સમજવા પ્રમાણે તે બીજી બધી બીનાઓ કરતાં વધારે અગત્યની લેખાય છે. ચારે સુવાર્તામાં, પ્રેરિતોનાં લખાણોમાં, મિશનરીઓના બોધમાં ખ્રીસ્તના વધસ્તંભની વાત જેટલી મહત્ત્વની ગણાય છે તેટલી બીજી કાંઈ ગણાતી નથી. સુવાર્તામાં એવું તે કયું બળ છે કે જે વડે તેણે જગતને જીત્યું છે, અને વળી જે એ બળ ન હોય તો સુવાર્તા જાણે કે નિર્માલ્ય થઈ જાય, એવું જે કાંઈ પુછે, તો તેના ઉત્તર અમે એકજ શબ્દમાં આપીશું કે તે બળ તો ખ્રીસ્તનો વધસ્તંભ છે.

ઇસુએ પોતે પોતાના મરણના સંબંધમાં શો બોધ આપ્યો તે બાબત, અને ખાસ કરીને તેમાં તેનો શો હેતુ હતો તે, અને તેના પર તેણે કેટલો ભાર મુક્યો તે વિષે આ અધ્યાયમાં વિચાર કરીશું. આ વિષે તપાસ કરવાની જરૂર જણાય છે, કારણકે કેટલાક એમ માને છે કે ઇસુનું મરણ માણસનાં પાપને માટે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ નથી, અને તેઓને મારી આપવાનું ખરું કારણ તે નથી. જેઓ એ મતના છે તેઓ વળી એમ કહે છે કે આપણને એવું ફરમાવવામાં આવે છે કે જે કાંઈ આપણું ભુંડું કરે, અને પછી દિલગીર થઈ પસ્તાવો કરીને એમનેએમ મારી માજે તો તેને માફ કરવું જોઈએ. એમ છે તો તેવીજ રીતે ઇશ્વર માફ કેમ ન કરે, કારણકે ઇશ્વર માણસ કરતાં વધારે ઉદાર દિલનો છે. તેઓના એવો અભિપ્રાય છે કે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત થવાની કશી જરૂર નથી, એટલુંજ નહિ, પણ પ્રાયશ્ચિત્તની જરૂર છે એવું માનવું તે ઇશ્વરની કૃપાને લાંછન લગાડવા જેવું છે,

તેથી આ વિષય ઉપર ઇસુનો પોતાનો યોધ શો છે તેની તપાસ કરવી એ સર્વની ફરજ છે.

અમારો મત એવો નથી કે પ્રભુ ઇસુએ પોતાના મરણ વિષે આ પૃથ્વી પરના જીવન દરમ્યાન જોટલો યોધ આપ્યો તે ઉપરાંત વધુ શીખવાનું નહિ હોય. “હજી ઘણી વાતો મારે તમને કહેવાની છે, પણ હમણાં તે તમે ખમી શકતા નથી; તો પણ જે સત્યનો આત્મા, તે જ્યારે આવશે, ત્યારે તે તમને સર્વ સત્યમાં દોરી જશે; કેમકે તે પોતાથી નહિ બોલશે; અને જે જે થનાર છે તે તમને કહી દેખાડશે” (યોહા. ૧૬; ૧૨, ૧૩). તેનાં આ વચનો આપણી નજર આગળ હોવાથી આપણે એવું અનુમાન નથી કરી શકતા કે તેને પોતાના મરણ વિષે જે કંઈ કહેવાનું હતું તે બધું તેનાં ભાષણોમાં આવી ગયું હોય. ઇસુ આકાશમાં ગયો ત્યાર પછી પવિત્ર આત્મા વડે પ્રેરિતોએ જે યોધ આપ્યો તે ખરું જોતાં ઇસુના શિક્ષણનો ભાગ છે, એમ માનવું તે એ શબ્દોથી વાજખી ઠરે છે. પણ ઇસુનો યોધ કે જે આપણને ચાર સુવાર્તામાં મળે છે, અને પ્રેરિતોનો યોધ એ બન્ને મળતા આવે છે કે કેમ, અને પ્રેરિતોએ પોતાનાં યોધનાં તત્ત્વ ઇસુના યોધમાંથી લીધાં છે કે કેમ, તે વિષે ખાત્રી કરવી જરૂરની છે.

જ્યારે આ બાબત વિષે સુવાર્તાઓમાંની વાતો તપાસીએ ત્યારે પહેલપ્રથમ આપણને આશ્ચર્ય લાગશે કે ઇસુ આપણા તારણને માટે પોતાના મરણથી થતાં શુભ પરિણામ વિષે થોડુંજ બોલે છે. પ્રેરિતોના પત્રોમાં આ વિષય ઘણો ચર્ચાએલો છે, પણ ઇસુના પોતાના શિક્ષણમાં તે બહુ વાર જોવામાં આવતો નથી, તેથી કેટલાકના મનમાં યુગ્મવાડો ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેઓના વિશ્વાસને તેથી કંઈક ધક્કો પહોંચે છે. ઇસુના મરણ વિષે તેના પ્રેરિતોનું શિક્ષણ તેના પોતાના શિક્ષણ કરતાં વધારે ખુલાસાવાર તથા સ્પષ્ટ દેખાય છે. પણ જ્યારે આપણે વધારે ખારીક રીતે તપાસીએ, અને જ્યારે આપણે તેનો મુકાબલો ખીજ મહાન પુરૂષો સાથે કરીએ ત્યારે અબળબળ થઇએ છીએ કે પોતાના મરણ વિષે કેટલી બધી વાતો તે અગાઉથી બોલ્યો હતો, અને પોતાના મરણની કેટલી બધી જરૂર છે તે અગાઉથી કહી દેખાડ્યું હતું. કેમ મહાન ઉપદેશક

પોતાના મરણ વિષે ઉપદેશ અને શિક્ષણ આપે તે ખરેખર અસાધારણ વાત કહેવાય ; વળી તેના શિષ્યો તેના મરણ અગાઉ તે વિષેની વાત ઉપર વિશ્વાસ કરવા અથવા તે વિષે સંભળવા પણ રાજી નહોતા, તો પણ ઇસુ તે વિષે તેઓની આગળ એટલું બધું બોલ્યો હતો તે આપણને વિશેષ આશ્ચર્ય પમાડે તેવું છે (માર્ક ૧૬ ; ૨૨. માર્ક ૯ ; ૩૨). અમારું માનવું એ છે કે ઇસુના મરણ પહેલા તેના પોતાના શિક્ષણમાં પણ તેના મરણ વિષે એવું શિખવવામાં આવ્યું હતું કે તેના મરણની ખાસ અગત્ય હતી, અને વળી તે અગત્ય શામાં રહેલી હતી, એટલે તેનો અર્થ શો હતો, એ વિષે પ્રેરિતોનું શિક્ષણ તે ઇસુના શિક્ષણ ઉપરજ આધાર રાખતું હતું, તેમજ તેનું મૂળ તેમાંજ હતું એવી ખાતરી થાય છે.

૧. ઇસુના વિચાર પ્રમાણે એના મરણની કેટલી બધી જરૂર હતી તે તેના બોધ ઉપરથી માલુમ પડે છે. શરૂઆતથીજ તે તેના મરણ તરફ જોનો હોય એવું દેખાય છે. “વર જનૈયાની સાથે હોય ત્યાં સુધી શું તેઓ ઉપવાસ કરી શકે?.....પણ એવા દિવસ આવશે કે જ્યારે વર તેઓની પાસેથી લઇ લેવાશે” (માર્ક ૨ ; ૧૯, ૨૦). “આ મંદિરને પાડી નાખો, ને ત્રણ દહાડામાં હું એને ઉભું કરીશ” (યોહા. ૨ ; ૧૯). આ વચનમાં તેણે જે માર્મિક ઇસારો કીધો તે તેના બોધની શરૂઆતમાંજ કીધો હતો. નીકાદેમસને તેણે કહ્યું કે “જેમ મુસાએ રાતમાં સર્પને ઉઘેા કીધો, તેમ માણસના દીકરાને ઉઘેા કરવાની જરૂર છે. એ માટે કે જે કાઈ વિશ્વાસ કરે તે તેનામાં અનંતજીવન પામે” (યોહા. ૩ ; ૧૪, ૧૫). આ ઉપરથી આપણે જોઈએ છીએ કે આટલો વહેલો પોતાના મરણનો વિચાર તેના મનમાં ઘેંળાયાં કરે છે, અને તેથી સમજીએ છીએ કે પૃથ્વી પરની તેની જીંદગી બાબત અને માણસને માટે તારણની બાબતમાં ઇશ્વરે જે ગોઠવણ કીધી છે, તેમાં તેના મરણની ખાસ જરૂર દર્શાવેલી છે. ગાલીલમાં અણીના સમયે તે કહે છે કે “જે તમે માણસના દીકરાનું માંસ ન ખાઓ તથા તેનું લોહી ન પીઓ તો તમારામાં જીવન નથી” (યોહા. ૬ ; ૫૩). આ બાર મૂકીને બોલેલા શબ્દોમાં એજ વિચારો ગર્ભિત હતા. પહાડ પર તેનું રૂપાન્તર થયું ત્યારે તેનો અદૃશ્ય મહિમા બદલાઈ જઈને જાણે કે દૃશ્ય મહિમા થઈ ગયો, અને જ્યારે આકાશમાંથી આવેલા મિત્રો તેની સાથે

વાત કરવા લાગ્યા, ત્યારે તેઓની વાતનો વિષય આજ હતો—“તેનું મરણ યશશાલેમમાં થવાનું હતું” (લુક ૯ ; ૩૧). લગભગ આજ સમયથી ઇસુના ભાવી મરણની જાણ તેના ઉપર ફરી વળી હતી, અને તે વારંવાર પોતાના શિષ્યોને કહેતો કે મારે મરવુંજ જોઈએ, અને તે દિલગીરીભર્યા બનાવને માટે તૈયાર રહેવા તેઓને કહેતો, “ત્યારથી ઇસુ પોતાના શિષ્યોને જણાવવા લાગ્યો કે મારે યશશાલેમમાં જવું, ને વડીલોથી તથા મુખ્ય યાજ્ઞકાથી તથા શાસ્ત્રીઓથી બધું સહેવું, ને માયાં જવું, ને ત્રીજે દહાડે પાછા ઉઠવું જરૂરનું છે” (માત્થી ૧૬ ; ૨૧). “તેણે યશશાલેમ જવા સારૂ પોતાનું મોં [તે બણી] દહ રાખ્યું” (લુક ૯ ; ૫૧). જે તેને સહન કરવાનું હતું, અને પોતાના કષ્ટથી કેવાં કેવાં ફળો નીપજશે, તે તે સ્પષ્ટ રીતે જાણતો હતો. એક વખત માર્ગમાં ઇસુ પોતાના શિષ્યોની આગળ ચાલતો હતો, તે વખતે તેના મ્હોડા ઉપરથી તેના ઉદ્દેશ અને લાગણી એવાં તો સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતાં હતાં કે “તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા, ને તેની પાછળ ચાલનારા બીધા” (માર્ક ૧૦ ; ૩૨). ફરી એક વાર ઇસુએ બાર શિષ્યોને કહ્યું કે “જુઓ, આપણે યશશાલેમમાં જઈએ છીએ ને માણસનો દીકરો મુખ્ય યાજ્ઞકાને તથા શાસ્ત્રીઓને સાંપાશે ; ને તેઓ તેના પર મરણદંડ ઠરાવશે અને તેને વિદેશીઓને સાંપશે, ને તેઓ તેની મશ્કરી કરશે, ને તેના પર થુંકશે, ને તેને કારડા મારશે, ને તેને મારી નાખશે, ને ત્રીજે દહાડે તે પાછો ઉઠશે” (માર્ક ૧૦ ; ૩૩, ૩૪). એ વખતે બોલેલું બીજું એક વચન એ છે કે, “મારે એક બામિસ્મા પામવાનું છે, ને તે પુરૂ થાય ત્યાં સુધી હું કેવો સંકેતમાં આવેલો છું” (લુક ૧૨ ; ૫૦). આપણે ખાતરીથી કહી શકીએ છીએ કે એનો આમ બોલવાનો ભાવાર્થ પોતાનું મરણ, અને તે અગાઉથી જણાવ્યાથી જે બાર તેને લાગતો હતો, તે હતો. વળી જેમ જેમ વખત પાસે આવે છે તેમ તેમ પોતાના મરણ વિષે તે વારે વારે બોલતો હતો અને બેથાનિયા ગામમાં જમણ વખતે તે જો બોલ્યો તે એવાજ અર્થનું હતું. “દેહને સારૂ અગાઉથી તેણીએ મારા શરીરને અત્તર ચોળ્યું છે” (માર્ક ૧૪ ; ૮). ચોળાને (૧૩ મા અધ્યાયથી ૧૬ મા સુધીમાં) ઇસુના ઉવટના સખ્દો અને દેખાવનું જે વર્ણન કર્યું છે, તેમાં તેનો સખય પાસે આવે છે એ વિચાર ખુલ્લો દેખાય છે,

અને તે વર્ણનને ગંભીર બનાવે છે ; પણ જે છાયા (એટલે મરણ) તેના ઉપર આવવાની હતી, તેને તે છાયા ગણતો ન હતો પણ મહિમા ગણતો હતો. તે વિષે તે એમ ધારતો હતો કે હવે શેતાન સાથેના તેના ઝઘડો પુરો થયો ને શેતાન હારી ગયો છે. અને મરણ સુધીનું સંપૂર્ણ સ્વાર્પણ જેનું પરિણામ મરણ પર જ્ય એવું આવ્યું, તેજ તેનો ખરેખરો મહિમા છે. તેથી તે કહે છે કે “હવે માણસનો દીકરો મહિમાવાન થયો છે, ને તેનામાં દેવ મહિમાવાન થયો છે” (યોહ. ૧૩ : ૩૧). ગેથસેમાનેના બાગમાં તે “છાયા” ઘણીજ ઘટ અને અંધારી દેખાય છે, અને તેણે ત્રણ વખત કીર્ધત્રી પ્રાર્થનાથી તે પાછી જતી રહે છે, “ઓ મારા બાપ, જે બની શકે તો આ પ્યાલો મારાથી દૂર કર ; તો પણ મારી ઈચ્છા પ્રમાણે નહિ, પણ તારી ઈચ્છા પ્રમાણે થાઓ” (માત્થી ૨૬ : ૩૯).

ઇસુના પોતાના ત્રિચારમાં અને બોધમાં તેનું મરણ એ સાથી વધારે અગત્યની બાબત હતી એવું માનવામાં ઉપર કરેલું વિવેચન પુરતી રીતે આપણને ટેકા આપે છે. તેનું મરણ તેના જીવનકક્ષહની પરિસીમા હતી. તે કહે છે કે, “એનેજ લીધે તો હું આ ઘડી સુધી આગ્યો છું” (યોહ. ૧૨ : ૨૭). ઉપર ટાંકેલા કાંઈ પણ વચનમાં એનો પુરેપુરો ભાવાર્થ કદાચિત્ સ્પષ્ટ નહિ દેખાતો હોય, પણ તેમાં એવો અર્થ રહેલો છે કે જે બીજા માણસોના મરણની બાબતમાં કદી હોય નહિ. ઇસુ પોતાના મરણ વિષે જેવી રીતે બોલે છે, તેવી રીતે કાંઈ પણ બીજે માણસ પોતાના મરણ વિષે બોલી શકત નહિ, તેમજ ઇસુએ પોતાની જીંદગીના ઉદ્દેશ અને હેતુમાં પોતાના મરણની જેવી અગત્ય કહી છે, તેવી બીજે કાંઈ કદી શકત નહિ. વળી તે પોતે પાછો આવશે ત્યાં સુધી પોતાની યાદગીરીમાં પ્રભુભોજનની બ્યવસ્થા કરવામાં, અને તેમાં તેનું મરણ એ એકલીજ બીના દર્શાવવાનું પસંદ કરવાથી, ઇસુ આપણી ખાતર પોતાના મરણને એવી જરૂરની વાત ગણે છે કે તેની આ પૃથ્વીપરની કારકીર્દીમાં બીજી બધી બાબતો કરતાં તે વધારે અગત્યની માલમ પડે છે.

૨. આ પ્રમાણે ઇસુના શિક્ષણમાં પોતાના મરણને પ્રધાનપદ આપવામાં આવે છે, તેનું શું કારણ છે તે સમજવા સારૂ આપણે હવે તજવીજ કરવી જોઈએ.

(૧) પોતાના મરણ સંબંધીના ઇસુના શિક્ષણપરથી જોજામાં જોણું જોવું કહી શકીએ છીએ કે, તે સત્યને લીધે મરણ પામ્યો. આ જગતમાં જેઓ સત્યને અધિક વિશ્વાસુપણે વળગી રહે છે, તેઓ પોતાના વિશ્વાસુપણને લીધે પોતાને માટે શત્રુઓ ઉભા કરે છે અને તેને લીધે દુઃખ સહન કરે છે. તોપણ માણસો ઉપર સત્ય એવો દાવો કરે છે કે તેઓએ મરનાં સુધી પણ વિશ્વાસુપણાએ તેને વળગી રહેવું જોઈએ. આ પ્રમાણે હજારો પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ વિશ્વાસુપણે સત્યને વળગી રહેનારા થઈ ગયા છે. ઇસુ એવો સત્યને વળગી રહેનારો હતો; અને ઘણા લોકો એના મરણનો એ સિવાય બીજો કોઈ અર્થ માન્ય કરતા નથી. એવા માણસોને તેના મરણ વિષેની તેની અગમચેતી, ને તે વિષેની તેની સ્પષ્ટ લવિષ્યવાણીઓ કંઈ અજ્ઞાન જેવી લાગતી નથી. કોઈ સદગુણી અને દીર્ઘદષ્ટિવાળો માણસ જે ઇસુના વખતમાંના પાપનું જોઈ લક્ષમાં લેતો હોય, અને યહુદી અગ્રેસરોની ધર્માધનાયી વાકેફ હોય, અને ઇસુનું પોતાનું યુસ્ત વિશ્વાસુતાનું ધ્યાનમાં લેતો હોય તે એવુંજ લવિષ્ય લાખી શકત. ખરેખર ઇસુ પોતે પોતાનું મરણ પ્રાચીન લવિષ્યવાદીઓના મરણ જેવું, એટલે સત્યને માટે પ્રાણ આપનારના મરણ જેવું સ્વીકારે છે. પોતાની આત્મતામાં તેણે કહ્યું કે “કોઈ લવિષ્યવાદી વફાલેમની બદાર નાશ પામે એવું થઈ શકતું નથી” (લુક ૧૩ ; ૩૩). પણ લવિષ્યવાદીઓ સત્યને માટે પ્રાણ આપનારા હતા, તેમજ ઇસુ પણ સત્યને માટેજ પ્રાણ આપનાર હતો, એમ જો આપણે સમજીએ તો તેના મરણ અગાઉ આવતા વિચારથી જે લાર ઇસુના મન પર હતો તે, અને “સહન કરવુંજ જોઈએ,” અને “ઉચ્ચો કરાવોજ જોઈએ”—એ વાક્યોમાં જે દેવી જરૂરીઆતનો અર્થ સૂચવેલો છે, તેનો પુરેપુરો ભાવાર્થ સમજીતો નથી.

(૨) વળી આપણે એક બીજી વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ ને તે એ છે કે ઇસુએ પ્રીતિને ખાતર પોતાનો પ્રાણ અર્પી દીધો. સ્વાર્પણ કયાં વગર આપણે બીજાં મનુષ્યોની મોટી સેવા બજાવી શકતા નથી એવો નિયમ છે. દુનિયામાં આપણને કોઈનું હિત કરવાની અભિલાષા હોય, તો આપણે આપણો નફાર કરવો જોઈએ; આપણા સુખનો, લાલનો, અથવા માનનો ભોગ આપવોજ જોઈએ. જે આપણે મન

ધાતુંજ મૂલ્યવાન છે, તેને છોડી દેવા આપણામાં બે પુરતો પ્રેમ ન હોય, તો આપણાથી કાઢતું બહુ થઈ શકે નહિ, અને જેઓએ સ્વાર્થને તિલાંજલી આપી છે તેઓની જીંદગી ઘણીજ ફળદાયક નીવડી છે. સ્વાર્થભૂના આ નિયમથી દુનિયા સુધરતી જાય છે. હવે એજ નિયમ લક્ષમાં રાખીને ઇસુએ પોતાના મરણની અગત્ય બેઠી. તેણે કહ્યું કે “જે ઘઉંના દાણા ભોંયમાં પડીને નથી મરતો તો તે એકલો રહે છે; પણ જો તે મરે તો તે ઘાઉં ફળ આપે છે” (યોહા. ૧૨; ૨૪). આ નિયમને તાણે થઈને તેણે ખુશીથી સ્વાર્થ છોડ્યો. વળી તેને લગતો એક બીજો નિયમ તેણે પ્રગટ કર્યો, અને તે પર પોતે આધાર રાખ્યો કે સ્વાર્થભૂનો માર્ગ એ સ્વાર્થભૂ કરનારને અરેખર લાભકારક છે, અને તે વાત પરસોઠમાં ખાતરીથી પ્રગટ થશે. ઇસુનાં સંઘર્ષો વચનોમાંનું એકજ વચન ચારે સુવાર્તામાં મળી આવે છે, ને તે આ છે કે “જે પોતાના જીવ પર પ્રીતિ કરે છે તે તેને ખોય છે; અને જે આ જગતમાં પોતાના જીવ પર દ્રેષ કરે છે તે અનંતજીવનને સારૂ તેને બચાવી રાખશે” (યોહા. ૧૨; ૨૫. જુઓ માત્રી ૧૦; ૩૬; ૧૬; ૨૫. માર્ક ૮; ૩૫. લુક ૯; ૨૪; ૧૭; ૩૩).

(૩) ઇસુના મરણની અગત્ય વિષે આટલું સુધી અમે લખ્યું નેટલા સુધીમાં તે અનન્ય છે, એમ માલમ પડી આવતું નથી, પણ મનુષ્યના અનુભવ અને તેની સત્તાના સાધારણ નિયમો સાથે બધી રીતે બંધ-બેસતું છે એમ જોવામાં આવે છે. સ્વાર્થભૂમાં બહુ કરવાની જે શક્તિ રહેલી છે, તેનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ દાખલો ઇસુના જીવનનો અને તેના મરણનો બનેલો છે. પણ એનું મરણ એના માથા પર ઝડપી રહ્યું હતું, તે સમય દરમ્યાન જે શબ્દો તે બોલ્યો તે પરથી તે વિષે એનો પોતાનો વિચાર દર્શાઈ આવે છે; અને બીજાં મનુષ્યના સ્વાર્થભૂથી મરણ કરતાં એનું મરણ ઘણાજ ઉંચા પ્રકારનું છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

(૪) ઇસુનાં વચનોમાંનું એક નીચે પ્રમાણે છે: “માણસનો દીકરો સેવા કરાવવાને નહિ, પણ સેવા કરવાને તથા ઘણા લોકોની ખંડણીને સારૂ પોતાનો જીવ આપવાને આવ્યો” (માત્રી ૨૦; ૨૮). તેણે અગાઉ કહ્યું હતું કે “ખોવાયલું શોધવા તથા તારવાને સારૂ માણ-

સનો દીકરો આવ્યો છે” (લુક ૧૯; ૧૦). ઉદ્ધાર કરવાથી આ પ્રમાણે થશે એમ તે જણાવે છે, એટલે બીજાઓના જીવને બદલે તે પોતાનો જીવ આપે છે. ઇસુ જે ખાસ શબ્દો બોલ્યો તે આ છે— “બહુને બદલે ખંડણી.” હવે જેઓની આગળ ઇસુ બોલતો હતો, તેઓ ખંડણીનો અર્થ સારી રીતે સમજતા હતા. માણસોને ગુલામગીરીમાંથી, અથવા અપરાધની શિક્ષામાંથી પુરતી ખંડણી આપવાથી છુટકો મળે છે, એ વાત સહેજમાં સમજાય તેવી હતી, અને આપણી ખાતરી છે કે જે ગુલામગીરીમાંથી “બહુ”ને મુક્ત થવાની જરૂર હતી તે પાપની ગુલામગીરી હતી, અને ઇસુના વિચાર પ્રમાણે તેનું મરણ તે ખંડણીની પૂરી કિંમત થઈ પડશે એમ હતું. ઇસુના શ્રોતાઓ “ખંડણી” શબ્દનો અર્થ સારી રીતે સમજતા હતા, કારણ કે નિર્ગ. ૩૦; ૧૧-૧૬માં એજ શબ્દ વાપરેલો છે, જેમાં આપણે વાંચીએ છીએ કે દરેક જીવ જે જીના કરારનામાં ગણાય અને તેનું નામ નોંધાય, તે દરેકને માટે “તમારા આત્માને માટે પ્રાપ્તિ બદલ” અમુક “ખંડણી” આપવામાં આવતી. આવી ખંડણી આપવાનો ઇસુનો ઈરાદો હતો, ને પોતાના જીવનું અર્પણ કરવાનો હેતુ તેજ છે. તે વિષે ઇસુ કહે છે કે તે કામ હું મારી પોતાની મરજીથી કરું છું. તેનો તે આ પ્રમાણે ખુલાસો કરે છે,—“ઘેટાંને સાફ હું પોતાનો જીવ આપું છું.....કોઈ મારી પાસેથી તે નથી લેતો, પણ હું પોતાની મેજે તે આપું છું” (યોહા. ૧૦; ૧૫-૧૮). માટે પાઉલે અને બીજા પ્રેરિતોએ “ઇસુ ખ્રીસ્તથી જે ઉદ્ધાર છે” (૩મી. ૩; ૨૪), “તમે મૂલ્યે ખરીદાયા હતા” (૧ કરી. ૬; ૨૦), “અને ખ્રીસ્તના મૃત્યુવાન લોહીથી ખંડી લેવાએલા છીએ” (૧ પીત. ૧; ૧૮, ૧૯) એ પ્રમાણે લખ્યું ત્યારે તેઓ ઇસુના પોતાના શિક્ષણમાં જે આવેલું હતું તેજ લખે છે.

(૯) ઇસુનું મરણ કેટલું બહુ મૂલ્યવાન છે, તેમાં કેટલું બહુ સામર્થ્ય છે, અને તેની અગત્ય કેટલી બધી છે; તે વિષે આપણને વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજણ પડે એવું એક બીજું વચન જ્યારે તેણે પ્રભુભોજન સ્થાપ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું હતું. પોતાના શિષ્યોને ખાસી આપતાં તેણે કહ્યું “આ ખાસી તમારે સાફ વહેવડાવેલા મારા લોહીમાંનો નવો કરાર છે”

(લુક ૨૨ ; ૨૦). “એ નવા કરારનું માફ લોહી છે, જે પાપોની માફીને અર્થે ધણાઓને સારૂ વહેવડાવવામાં આવે છે” (માત્થી ૨૬ ; ૨૮). ઇસુ એક નવા કરાર વિષે જોલે તેમાં તેના શિષ્યોને કંઈ નવાઈ જેવું ન લાગે, કારણ કે યિર્મ્યાહ ૩૧ ; ૩૧ માં જે વચન આપેલું છે, તે પ્રમાણે જનિષ્યમાં યહોવાહ પોતાના લોકો સાથે નવો કરાર કરશે તેથી તેઓ વાકેફ હતા. વળી “નવા કરારનું રક્ત” તેઓને આશ્ચર્ય નહિ પમાડે, કારણ કે પહેલો કરાર રક્ત વડે મંજૂર રાખવામાં આવ્યો હતો, એ આપણે નિર્ગ. ૨૪ ; ૫-૮ માં વાંચીએ છીએ. તેઓએ દહનિયાર્પણ ચઢાવ્યાં, અને રક્ત છાંટ્યું, અર્ધું વેદી પર ને અર્ધું લોકો પર. ઇસુના શિષ્યો સહેજ સમજે કે તેઓને જે પ્યાલો મળ્યો તે, લોકોના ઉપર રક્ત છાંટવામાં આવ્યું તેના બદલામાં તે હતો. હવે જે ઇસુએ માત્ર એટલુંજ કહ્યું હોત કે, “આ પ્યાલો મારા રક્તમાં નવો કરાર છે” તો નિર્ગ. ૨૪ ; ૫ માં કહ્યા મુજબ તેના મરણને દહનિયાર્પણ તરીકે સમજ્યા વગર છુટકો ન હતો, અને તેથી કરીને તેમાં કંઈ દેવ તથા માણસ વચ્ચે સમાધાની કરાવી શકે કે નહિ તે વિષે આપણને કદાચ શક રહી જત ; કારણ કે જુના કરારમાં દહનિયાર્પણો હમેશ પાપ નિવારણકર્તા છે એમ દર્શાવ્યું નથી, પણ માત્ર અર્પણ કરનારનું સ્વાર્પણજ બતાવે છે. પણ “આ પ્યાલો મારા રક્તમાં નવો કરાર છે,” એ ઉપરાંત ઇસુ કંઈક વિશેષ કહે છે ; તે એ કે “તે રક્ત પાપોના નિવારણને માટે ધણાને સારૂ વહેવડાવાય છે.” આ શબ્દોમાં તે સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે કે માફ મરણ પાપાર્પણ છે, અને માફ રક્ત પાપનું પ્રાયશ્ચિત છે. પોતે નિષ્કલંક હોવાથી દેવની આગળ પોતાનું જે અર્પણ થાય છે તે વિષે તે માને છે કે તેને લીધે પવિત્ર તથા ન્યાયી ઇશ્વર પાપી મનુષ્યોને માફી આપી શકે છે. વળી જે શબ્દોમાં તે પોતાનું મરણ અગાઉથી સૂચવે છે, અને તેની સાથે માફીને જોડી દે છે, તેના આધારે તેના પ્રેરિતો લખી શક્યા કે “તેના રક્ત વડે તારણ, આપણાં ઉદ્ધવનોની માફી” મળે છે (એફે. ૧ ; ૭) ; “આપણે તેના લોહીથી ન્યાયી ઠરાવાયા છીએ” (૩મી. ૫ ; ૯). “જ્યારે આપણે શત્રુ હતા, ત્યારે દેવની સાથે તેના દીકરાના મરણ કરીને આપણો મિલાપ થયો (૩મી. ૫ ; ૧૦) ; “અને ઇસુનું પાપ વિષે

પ્રાયશ્ચિત્ત તે કેવળ આપણા વિષે નહિ, પણ આખા જગત વિષે તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે” (૧ યોદ્ધા. ૨ ; ૨).

શરૂઆતથી ખ્રીસ્તી લોકોનું માનવું એવું છે કે પાપ ધણુંજ ભયંકર છે; અને પાપની માફી મળે ત્યાર પહેલાં ખુદ ઇશ્વરમાં, અને વિશ્વનો નૈતિક નિયમ જે ઇશ્વરની પ્રકૃતિની સાથે ઘણા નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે, તેમાં કંઈ એવો બાધ છે કે જેને દૂર કરવો જોઈએ, અને ઇસુએ મરણમાં પોતાનું જે અર્પણ કર્યું તે તે બાધ દૂર કરવાને સમર્થ છે. ઇસુની આખી કારકીર્દી દરમ્યાન તેના વિચારોમાં જે અગત્યનું સ્થાન તેના મરણને મળેલું આપણે જોયું છે, તે તેના ખીગ્ન એક વચનથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે, એટલે “એનેજ લીધે તો હું આ ઘડી સુધી આવ્યો છું” (યો. ૧૨ ; ૨૭).

જે કાંઈ આપણે બુદ્ધિ કરે તેને પ્રાયશ્ચિત્ત વગર માફી આપવાને આપણને કહેવામાં આવે છે, તેનીજ રીતે ઇશ્વર પાસેથી પાપની માફીની આશા રાખી શકાય એવી જે દલીલ આ અધ્યાયની શરૂઆતમાં ઉદા-વવામાં આવી હતી, તેના ખુલાસા દ્વારા અમે આપી શકીએ છીએ. આ દલીલમાં બે બાબતો બુદ્ધી જવામાં આવી છે; પહેલી, માફી આપવામાં આપણે જેટલું કરીએ છીએ, તેના કરતાં ઇશ્વર ઘણું વધારે કરે છે. આપણે આપણા મનમાંથી ગુસ્સો દૂર કરીએ, પણ ગુન્હાગારને તેના ગુન્હાથી આપણે મુક્ત કરી શકતા નથી. ઘણીએ પોતાની સ્ત્રી સાથે અણઘટતી ચાલ ચલાવી હોય, તો તે સ્ત્રી પોતાના મરણ સમયે જે સંઘળો જીલમ તેણીના ઉપર ઘણીએ ગુન્જ્યો હોય તે બાબત તેને છુટથી માફી આપે, પણ તેથી કરીને ઘણીના ગુન્હાનો દોષ તેના ઉપરથી જતો રહેતો નથી. સ્ત્રીએ માફી આપી હોય છતાં, તેણે જે બુદ્ધિ કર્યું હતું તેને માટે, અને પોતાની ફરજ ન બજાવી તેને માટે તે જવાબદાર રહે છે. જ્યારે ઇશ્વર કાંઈને માફી આપે છે ત્યારે તે તેના કરેલા કામનો દોષ પણ દૂર કરે છે; પછી તે પાપી માણસને શિક્ષા ખમવી પડતી નથી. આ બાબત કેટલી બધી મોટી છે તે જોએ સમજે છે તેઓમાંના કેટલાકનું માનવું એવું છે કે તે શક્ય નથી. કુદરતના નિયમ ઉપરથી તેઓ એવા અનુમાન ઉપર આવે છે કે માણસ પાપથી કે પાપના પરિણામથી

છુટો થઇ શકતો નથી. આ વાત બની શકે છે, એ ખરેખર ઇશ્વરી કૃપાનો ચમત્કાર છે; અને જેને આપણે “પ્રાયશ્ચિત્ત” કહીએ છીએ, તેની પ્રથમ જરૂર છે તે વિષે આપણે આશ્ચર્ય પામવાની જરૂર નથી. પણ ઇસુના શિક્ષણ ઉપરથી આપણે ખાતરીથી માની શકીએ છીએ કે માણી મળવી શક્ય છે, અને પૂર્વથી પશ્ચિમ જેટલું છેટું છે, તેટલાં આપણાં ઉદ્ધાન પરમેશ્વર આપણાથી દૂર કરે છે; અને વળી એ પણ સમજીએ છીએ કે જે પ્રમાણે એક વાપી માણસ બીજા ઉપરનો ગુસ્સો દૂર કરે, એવી સહેલી રીતે આપણાં પાપની માણી મળી શકે નહિ.

જે અપવાદ વિષે આપણે હાલ વિચાર કરીએ છીએ, તેની સાથે એક બીજી વાત ભુલી જવામાં આવે છે, જેટલે કે ઇશ્વરે પોતાની અપાઝંદયાથી વાપી મનુષ્યો પરનો તેનો ગુસ્સો પ્રાયશ્ચિત્ત વગર દૂર કીધો છે, કારણ કે ઇશ્વરેજ પોતાના નીકરારને આ દુનિયામાં પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા સાર મોકલ્યો, પ્રાયશ્ચિત્ત વગર હામાશીળ મનુષ્યો જે કર્મ કરી શકે, તે સર્વ ઇશ્વરે કીધું છે, અને તે ઉપગત તેણે એવું મહત્ત્વનું કાર્ય કીધું છે કે જેનું યોગ્ય વર્ણન કામ કરી શકે નહિ. વધતંબદ્વારે મળેલું પ્રાયશ્ચિત્ત ઇશ્વરના પરિત્ર ન્યાયની માગણી પૂરી પાડે છે, અને તેથી વાપીઓ પર ઇશ્વરનો પ્રેમ કે જેને લીધે તે માણસને આપવામાં આવ્યું, તે વધારે તેજસ્વી તથા આશ્ચર્યકારક માત્રમ પડે છે.

આપણા પ્રભુનું સ્વાર્પણ, એ આપણાં પાપને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત છે એમ માનવાની એક બીજી સાબિતિ આપણે ભુલી જવી ન જોઇએ—તે એ છે કે વિશ્વાસીઓને અનુભવ. મનુષ્યો બ્યારે પોતાનાં પાપને લીધે ત્રાસ પામે છે ત્યારે ખ્રીસ્તના મરણથી પ્રાયશ્ચિત્ત થયું છે એ વિચારથી તેઓને સાનંદાશ્ચર્ય થાય છે. વળી ઇસુના રક્તથી હૃદયમાં શાંતિ થાય છે, ઇશ્વરની સન્નિધતોને અનુભવ થાય છે, અને ઇશ્વરની કૃપા સદા મળશે એવી ખાતરી કે જે બીજે કેર્મ પણ રસ્તે થઇ શકતી નથી તે તેઓને થાય છે. બધા દેશોમાં માન્ય રાખેલાં ખ્રીસ્તી ધર્મગીતોનો અભ્યાસ જેઓ કરશે તેઓને ખાતરી થશે કે ખ્રીસ્તના વધતંબની સાથે આપણી શાંતિ તથા આપણો આનંદ જોડાયેલ છે, ને તેનું કારણ એ છે કે ખ્રીસ્તના મરણથી આપણે પાપ પ્રત્યે મરેલાં થયાં ને નવા જીવનમાં પ્રવેશ પામ્યાં છીએ.

અધ્યાય ૧૧.

પવિત્ર આત્મા વિષે ઇસુનું શિક્ષણ.

“બીજા સંબોધક”ને મોકલવાથી ઇસુનું રાજ વધે છે ને કાયમ રહે છે. ૧. આ સંબોધક (કોઈ વખત તેને દિલાસો દેનાર નામ આપવામાં આવ્યું છે, પણ તેથી તે અધિક છે) એક વ્યક્તિ છે-તે એક દૈવી વ્યક્તિ છે. ૨. તે સત્યનો શિક્ષક છે, અને તે સત્ય વિષે ખરી ખાત્રી આપે છે. ૩. તેના શિક્ષણનો વિષય અને મૂળ તે પોતે નથી પણ ઇસુ છે. જોકે આપણાં તે રહે છે, તો પણ આપણું વ્યક્તિત્વ તે નાબુદ કરતો નથી. ૪. તે આપણને ઇસુની સંગતમાં લાવે છે. તેની મારફતે દૈવી હંદગી આપણને મળે છે તેથી-(a) તેના વડે આપણે આકાશના રાજ્યમાં પેસવા શક્તિમાન થઈએ છીએ, અને (b) ઇસુએ ફરમાવેલું ન્યાયીપણું પૂર્ણ કરી શકીએ છીએ, (c) કૃપાનાં સાધન કાર્યસાધક થાય છે, અને (d) સુવાર્તા જગતમાં પ્રસરતી જાય છે-પવિત્ર આત્માનું આ મોટું દાન સુવાર્તાની સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

ઇસુના શિક્ષણને મોટા વિષય દેવના રાજ્ય સંબંધીનો હોવાથી, અને આ જગતમાં તેના આવવાનું મુખ્ય પ્રયોજન મનુષ્યોમાં દેવનું રાજ્ય સ્થાપવું એ હોવાથી, તેની ફતેહ સંબંધી એક મહાન પુરૂષની સાક્ષી આપણે સાંભળીએ. નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ કંઈ એવો માણસ નહોતો કે જેનું નામ ધર્મ સંબંધીની બાબતો સાથે આપણે જોડી દઈએ. પણ તેણે જગતમાં એક મહાન સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું, અને જે યુદ્ધથી તેણે એ કામ પાર પાડ્યું, તે એવી તો ઉત્કૃષ્ટ હતી કે દુનિયામાં કાગ્યેજ તેના ખરોખરીઓ બીજે કોઈ મળી શકે. તેથી તેના જે વિચાર અમે નીચે ટાંકીએ છીએ તે નિઃશંસય ધણી મહત્વના છે. તેણે કહ્યું, “ઇસુ ખ્રીસ્તને મુકાબલે આવે એવો કોઈ મનુષ્ય અથવા સુવાર્તાને પહોંચી શકે એવી કોઈ પણ વાત ઇતિહાસમાં હું જોઈ જોઈને શક્યો, પણ મને મળી નથી. તમે રૂમના કાઇસાર વિષે, મહાન સિકંદર વિષે, કે તેઓએ મેળવેલા વિજયો, અને જે ઝનુન પોતાના ચોદાઓનાં અંતઃકરણમાં તેઓએ પ્રદીપ્ત કરીધું તે વિષે કહી શકો છો; પણ કોઈ મરણ પામેલો માણસ, કેવળ તેની શાહગીરી રાખનાર લશ્કર વડે વિજય મેળવે, એ કોઈ દિવસ અને? તે કદી

હિ અને. જેમ કાર્યજનું લક્ષકર તેના સરદાર હાનિયાલને વિસરી ગયું, મ હું જીવતો છું છતાં મારા લક્ષકરનાં માણસો મને ભૂલી ગયાં છે. મારી સત્તા આવા પ્રકારની છે ! એકજ લડાઇ અમને ખેદાનખેદાન કરી પાડે છે, અને એક આક્રમક અમારા મિત્રોને ગભરાવી નાખે છે..... કંઈકે, કંઈકે, શાંતિમેને અને મેં જાતે મહાન રાજ્યો સ્થાપ્યાં, પણ એના પાયા શાના ઉપર રચાયેલા હતા ? માત્ર જોરજુલમ ઉપર. ઇસુ ક્રીસ્ત એકલાએજ પોતાનું રાજ્ય પ્રીતિના પાયા પર સ્થાપ્યું છે, અને મત્યારે પણ કરોડો માણસો તેને માટે જીવ આપવા તૈયાર છે.”

બ્રહ્મા સૈકાં થયાં ખ્રીસ્તના રાજ્યના સત્ય વિષે, તથા તેની હિ વિષે, અને તે હમેશાં કાયમ રહેશે તે વિષે આ સાક્ષી અગત્યની છે. ભીતકર્તાનું આ વચન યાદ આવે છે—“તાં રાજ્ય સર્વકાળ સુધી ટકી હેનાં રાજ્ય છે, ને તાં ધણીપણું તે પેઢી દર પેઢી ટકી રહે છે” ગીત. ૧૪૫ : ૧૩).

ઇસુનું રાજ્ય શાથી કાયમ ટકી રહ્યું છે ? બળવાન પુરૂષોએ આ નિયમા મોટાં મોટાં રાજ્યો સ્થાપ્યાં, પણ તેઓનાં રાજ્ય અદ્ય કાળ યાદવા પછી તેઓ લય પામ્યાં હતાં. જે બળથી મહાન પુરૂષોએ તેમને સ્થાપ્યાં, તે તેઓની સાથેજ નાશ પામ્યું. ઇસુના રાજ્યની વાત તદન જુદીજ છે. માત્ર થોડા માણસોથીજ તેનું મંડાણ થયું ; તેના સ્થાપનારના પ્રમયમાં તે એક રાઇના દાણા જેટલું હતું. પણ તેના ઇરાદા મુજબ, અને તેની લવિષ્યવાળી મુજબ, તેનું એક મહાન વૃક્ષ થયું, અને હજી તેની ડાળીઓ દુનિયામાં ફેલાતીજ જાય છે. આ કાયમપણા અને વૃદ્ધિનું કારણ શું કશે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં મુખ્ય વાત આ છે કે આ દુનિયામાંથી ગયા પછી ઇસુએ પોતાની જગાએ બીજાને મોકલ્યો. કોઈ મહાન પુરૂષ રાજ્ય સ્થાપે, તે કંઈ પોતાની પછી પોતાના જવાબ અધિકારીઓ પુરા પાડી શકે નહિ. ઇસુએ બીજાને મોકલવાનું વચન આપ્યું, અને બીજા “ સંબોધક ”ને મોકલ્યો, એની મતલબ એ કે પોતે જાતેજ એક સંબોધક હતો, અને બીજો સંબોધક આ જગતમાં તેની જગા પુરી પાડશે. બીજો સંબોધક તેની જગા પુરે, એટલુંજ નહિ પણ તે ઉપરાંત તે કંઈ વિશેષ કરે. તેના શિષ્યોને તેના જવાબી બીજો મળે તો તેમાં તેઓને ખાત તો નહિ પણ લાભ થવાનો હતો.

“મારું જીવું તમને ગુણકારી છે; કેમકે જો હું નહિ જાઉં તો સંબોધક તમારી પાસે નહિ આવશે; પણ હું જાઉં નો હું તેને તમારી પાસે મોકલી દઈશ” (યોહ. ૧૬; ૭). આ સંબોધક જે ઇસુની પાછળ આવનાર છે, અને તેનો અવેશ છે, જેને વળી તે ‘સત્યનો આત્મા’ અને ‘પવિત્ર આત્મા’ એવાં નામ આપે છે, તેના વિષે ઇસુનું કહેવું શું છે, તેના આપણે હવે વિચાર કરીએ.

૧. ઇસુના શિક્ષણ ઉપરથી આપણને ખરી ખાત્રી થાય છે કે બીજો સંબોધક એક વ્યક્તિ છે. ફરી ફરીને ઇસુ આ પ્રમાણે બોલે છે, “તે તમને બધું શિખવશે”; “તે મારો મહિમા પ્રગટ કરશે.” અને જે નામ (ફારેકલેત) તે તેને આપે છે, તે જાતેજ સિદ્ધ કરે છે કે તે એક વ્યક્તિ છે. એ નામનો તરજુમો “સંબોધક” શબ્દથી કરીએ છીએ, પણ તે શબ્દનો તરજુમો પૂરેપૂરી રીતે કરીએ તો, “ખાસ કરીને મુશ્કેલીમાં અથવા યુદ્ધમાં આપણો પક્ષ ધરી ઉભો થાય એવો મદદગાર.” એમ કરી શકાય છે. આ ઉપરથી માલમ પડશે કે એ શબ્દનો અર્થ વકીલ, કે હિમાયતી, કે મધ્યસ્થ એવો થાય છે, અને ૧ યોહ. ૨; ૧ માં ઇસુને પોતાને માટે એ અર્થમાં તે વપરાયેલો છે. તેમાં કહેલું છે કે “બાપની પાસે આપણો મધ્યસ્થ (Paraclete) છે, એટલે ઇસુ ખ્રીસ્ત જે ન્યાયી છે તે.” પણ એ શબ્દનો અર્થ “સર્વ સંજોગોમાં આપણી પાસે રહીને જે સહાય આપે છે તે” એવો થાય છે, તેથી તેનું બાપાન્તર સહાયક, આનંદ આપનાર, ઉત્તેજન આપનાર પણ થઈ શકે. એ શબ્દનો અર્થ એવો થાય છે કે જે પુરૂષ આપણી પડખે રહીને આપણું કર્તવ્ય બજાવવામાં આપણને ઉત્તેજન આપે, તેમજ દુઃખમાં દિલાસો દે તે પુરૂષ. યોહ. ૧૫; ૧૮ થી ૧૬; ૧૧ સુધીમાં દુનિયાના વૈરભાવ વિષે, અને જગતની વિરૂદ્ધ જે યુદ્ધ આપણે કરવું પડશે તે વિષે જે વાતો ઇસુએ કહી હતી, તેમાં સંબોધકને આપણે માટે લડનાર તરીકે વર્ણવેલો છે. “સંબોધક આવીને.....મારા વિષે સાક્ષી પુરશે.” “અને તે આવીને ખાપ વિષે, તથા ન્યાયીપણા વિષે તથા ન્યાય ઠરાવવા વિષે જગતને ખાત્રી કરી આપશે; ખાપ વિષે, કેમકે તેઓ મારા પર વિશ્વાસ કરતા નથી; ન્યાયીપણા વિષે, કેમકે હું બાપની પાસે જાઉં છું.”

ને તમે મને હવેથી નહિ જોશો; ન્યાય ઠરાવવા વિષે, કેમકે આ જગતના અધિકારીના ન્યાય ઠરાવાયો છે” (યોહ. ૧૬; ૮-૧૧). સંબોધક શાંતિ અને દિવાસી આપે છે એટલુંજ નહિ, પણ તે આપણને જગતમાં સાક્ષી પુરવા તથા પાપની સામે લડવા અગ પણ આપનાર છે.

ઇસુના શિક્ષણમાં એ પણ સમાવેલું છે કે બીજા સંબોધક તે એક દૈવી વ્યક્તિ છે. તેના અવેળ દૈવી વ્યક્તિ કરતાં ઉતરતો હોય, તેા તેનાથી ખાત્રી ફર્વક એમ નહિ કહી શકાય કે માફ જતું તમને ગુણકારી છે, અને તે એમ પણ કહી શકે નહિ કે “માણસના દીકરાની વિરૂદ્ધ જે કાંઈ કંઈ કહેશે, તે તેને માફ કરાશે; પણ પવિત્ર આત્માની વિરૂદ્ધ જે કાંઈ કંઈ કહેશે, તે તેને માફ નહિ કરાશે; આ યુગમાં પણ નહિ ને આવનાર યુગમાં પણ નહિ” (યોહ. ૧૨; ૩૨). વળી માત્થી ૨૮; ૧૬ માં આપેલા આશીર્વાચનમાં “આપ, દીકરો તથા પવિત્ર આત્મા” એ ત્રણેને સાથે લીધેલા છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે જેમ આપ તથા પુત્ર દૈવી વ્યક્તિ છે તેમ પવિત્ર આત્મા પણ દૈવી વ્યક્તિ છે.

૨. આ સંબોધક જેને ઇસુએ મોકલવાનું વચન આપ્યું તેનામાં બીજું એક મોટું લક્ષણ એ છે જે તે આકાશમાંથી આવેલો શિક્ષક છે. ઇસુના શિષ્યોને મદદ કરવાને તેનું મોટું સાધન સત્ય છે, અને એજ કારણને લીધે તેને વારંવાર ‘સત્યનો આત્મા’ કહે છે. આ વચન ઇસુના નીચેના વચન સાથે મળતું આવે છે—‘હું સત્ય છું,’ ‘જગતનું અજવાળું હું છું.’ આપણે જાણીએ છીએ કે ઇસુ ઇશ્વરને, અને ઇશ્વરનું સત્ય જે માણસના તારણને માટે જરૂરનું છે તેને, પ્રગટ કરનાર છે. ત્યારે બીજા પ્રગટ કરનાર કેવી રીતે હોઈ શકે? આ બીજા વિષે ઇસુ એમ શા માટે કહે છે કે “તે તમને બધું શિખવશે?” તેના ઉત્તર એ છે કે આ દૈવી શિક્ષક પોતાનું કાર્ય આપણા અંતઃકરણમાં કરે છે. “તે તમારી સાથે રહે છે, અને તમારામાં રહેશે.” તેનું કાર્ય આપણા હૃદયમાં યોગ કરવાનું છે; વળી જે સત્યનો તે ઉપયોગ કરે છે, તે બધું ઇસુના જીવનમાં, તેના કાર્યમાં, તેના મરણમાં અને તેની પ્રકૃતિમાં રહેલું છે, પણ તે સત્ય નિહાળવાને માટે ખાસ આંતરિક શક્તિ તથા પ્રકાશની આપણને બધી જરૂર છે. આપણામાં પવિત્રાઈની ખોટ હોય છે, કે જે

વગર દેવી દર્શન દુર્લભ છે, અને સત્યનો આ આત્મા કે જે પવિત્ર આત્મા પણ છે, તે આપણા અંતઃકરણને શુદ્ધ કરે છે, આપણી ઇચ્છાઓને પવિત્રાધને માર્ગે દોરે છે, આપણા ઉદ્દેશોને સુધારે છે, અને આપણી આત્મિક દૃષ્ટિ કે જેને પાપનાં આવરણોએ નિસ્તેજ કરી નાખી છે, તેને ખસેડી નાખે છે. જે સત્ય આપણે જોઈએ છીએ, પણ જેને ગ્રહણ કરવાની શક્તિ આપણામાં નથી, તે સત્ય સ્વીકારવાની તથા અમલમાં લાવવાની શક્તિ તે આપણામાં ઉત્પન્ન કરે છે. આપણી આત્મિક દૃષ્ટિ તે તેજ કરે છે, તેથી આપણને અગાઉ જે દૃષ્ટિગોચર નહિ થયેલું તે આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે; અને જ્યારે શાસ્ત્રમાંથી અથવા કોઈ પણ બીજી રીતે ખ્રીસ્તનું સત્ય આપણી આગળ લાવવામાં આવે છે ત્યારે જેમ કોઈ માણસની આંખનાં પડળ કાઢી નાખ્યા પછી તે જોઈ શકે છે તેમ આપણે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

ધણ માણસો એવા હોય છે કે જેઓને ઇશ્વર સંબંધી કે તારણ સંબંધીની વાતો વિષે ખાતરી હોતી નથી. એ બાબતો વિષે તેઓનાં મનમાં જે શંકા રહે છે, તેને લીધે તેઓને ભારે દુઃખ થાય છે. ત્યારે શું તેઓએ કોઈ માનવી શિક્ષકના આપેલા પ્રમાણ પર આધાર રાખવો જોઈએ? એવો શિક્ષક સમગ્ર પ્રમાણ દેખાડી શકે, પણ તે કરતાં કંઈ વધુ કરી શકે નહિ. એવા શિક્ષકનાં ગુણલક્ષણ માટે જે માન આપણે ધરાવીએ છીએ તેને લીધે, અને તેના ઉદાપણ વિષે આપણને જે અનુભવ થઈ ચૂકેલો છે, તેને લીધે આપણે તેને સ્વીકારીએ; છતાં જે સાચી વાત તે રજુ કરે છે તે આપણા હૃદયની બહારજ રહે છે. જે સંબંધે ઇશ્વરે કંઈ તે જોઈ તેણે પૂરા અધિકારથી કંઈ હતું, છતાં તે જાણતો હતો કે અંતરના શિક્ષક તરીકે કોઈ બીજાની જરૂર શિષ્યોને છે. આ અંતરનો ઉપદેશક કંઈ પોતાનું નવું સત્ય લાવતો નથી, પણ ઇશ્વરનાં જે સત્ય રહેલું છે, તે ગ્રહણ કરવાને વધારે ને વધારે શક્તિ આપે છે. જે આપણે વિસરી ગયા હોઈએ, તે તે યાદ કરાવે છે; જે બીજાં આપણા હૃદયમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું હોય, તેને તે છોક ફળ લગી પહોંચાડે છે. મહાન્ પ્રકાશક ઇશ્વર પોતાના પવિત્ર આત્મા વડે ખ્રીસ્તીઓનાં મનને પ્રકાશિત કરવાનું જરૂરી રાખે છે. ઇશ્વરે કંઈ “તે

તમને બધું શિખવશે, ન મેં જે સર્વ તમને કહ્યું, તે તમારા સ્મરણમાં લાવશે” (ચોહા. ૧૪; ૨૬). “હજી ઘણી વાતો મારે તમને કહેવાની છે, પણ હમણાં તમે તે ખમી શકતા નથી; તો પણ જે સત્યનો આત્મા, તે જ્યારે આવશે, ત્યારે તે તમને સર્વ સત્યમાં દોરી જશે” (ચોહા. ૧૬; ૧૨, ૧૩). જ્યારે ઇસુએ પિલાત આગળ, હું રાજા છું એવું કહ્યું, ત્યારે તેણે એવું પણ કહ્યું કે મારું રાજ્ય તો સત્યનું રાજ્ય છે. પણ આ દુનિયામાં આવું રાજ્ય કેમ કરીને ટકી રહે અથવા આગળ વધે? આપણામાં કહેવત છે કે ‘સત્ય મોટું છે, આખર તેજ ટકશે’ (સત્યમેવ જયતે); પણ આપણા અનુભવમાં આ કહેવત ફટલી બધી વાર જીવી પડેલી દેખાય છે! મનુષ્યના ભુંડા સ્વભાવ સાથેની લડાઈમાં સત્યની વૃદ્ધિ ફટલી બધી ધીમે ધીમે થાય છે! પણ પવિત્ર આત્માના સામર્થ્યથી ઇસુના યોધામાં અને તેના ચારિત્રમાં અને કાર્યમાં જે સત્ય માલમ પડ્યું, તે મનુષ્યોને ખાત્રીપૂર્વક સમજાવવામાં આવે, અને જેઓ ‘સત્ય’ના છે તેઓની સાથે સત્યનો આત્મા હમેશ રહેવાથી તેઓમાં વધારે ન વધારે સત્ય આવે તો તે સત્યનું રાજ્ય કાયમ થયા વગર અને પ્રાધાન્ય મેળવ્યા વગર રહેજ નહિ. વળી જેઓ પવિત્ર આત્માથી શિક્ષણ પામેલા છે તેઓને સત્ય વિષે એવી ખાતરી થઈ ચુકી છે કે જે કાંઈ ખીજી રીતે થઈ શકેજ નહિ.

૩. પવિત્ર આત્માના શિક્ષણ વિષે જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે આપણાં મન ઉપર તેની જે અસર થાય છે, તે ઉપરથી તેના શિક્ષણનો લાભ આપણને મળે છે. આપણું લક્ષ તે પોતાની તરફ ખેંચવાની કાશિશ કરતો નથી, પણ તેનું કાર્ય આપણાં અંતઃકરણમાં ખ્રીસ્તને પ્રગટ કરવાનું છે. “તે ખ્રીસ્ત વિષેની બાબત લઈને તમને કહી દેખાડશે” (ચોહા. ૧૬; ૧૪). બાપ, દીકરા અને આત્માના પરસ્પર સંબંધ વિષે ઇસુએ જે કહ્યું તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. આપની એવી મરજી છે કે જેમ સજ્જાં મનુષ્યો તેને માન આપે છે, તે પ્રમાણે તેઓએ દીકરાને માન આપવું જોઈએ. આપને જેવું માન આપવામાં આવે છે, તેવું માન જો દીકરાને આપવામાં ન આવે, તો બેશંક બાપ પોતાને આપેલા માનનો સ્વીકાર કરતો નથી. “દીકરાને જે માન નથી આપતો,

તે તેના મોકલનાર બાપને માન નથી આપતો” (યોહા. ૫ ; ૨૩). વળી દીકરો બાપને મહિમાવાન કરવાનું અને બાપે જે કામ કરવાનું તેને સોંપેલું છે, તે પૂરું કરવાનું યત્ન કરે છે. “હું મારા બાપને માન આપું છું...હું મારું પોતાનું માન નથી શોધતો” (યોહા. ૮ ; ૪૯, ૫૦). તેમજ આપણે દીકરા પર લક્ષ રાખીએ, એ પવિત્ર આત્માની ઇચ્છા છે. તે જાણે કે પોતે સંતાપ રહે છે, અને પ્રગટ રીતે દેખાતો નથી. તેના શિક્ષણ વિષે એમ પણ કહેલું છે કે તે પોતાના અધિકારથી અથવા પોતાની મેળે બાલતો નથી. ઇસુ જે પ્રકટીકરણનું મૂળ સ્થાન છે, તેનાથી પ્રસંગોપાત ખાસ સત્ય વાત સાંભળવાને તે તત્પર રહે છે, કારણ કે તેના લોકોમાં જેમ જેમ શીખવાની શક્તિ આવતી જાય છે, તેમ તેમ સમયાનુસાર ઇસુ શિક્ષણ આપતો જાય છે. “તે પોતાથી નહિ બોલશે ; પણ જે કંઈ તે સાંભળશે તેજ તે બોલશે” (યોહા. ૧૬ ; ૧૩), અને ઇસુ એ કરતાં વિશેષ કહે છે, “તે મને મહિમાવાન કરશે, કેમકે તે મારા વિષેનું લખને તમને કહી દેખાડશે” (યોહા. ૧૬ ; ૧૪). તેથી જ્યારે આત્મા આપણા અંતઃકરણમાં પૂર્ણ બળથી પોતાનું કાર્ય કરે છે, ત્યારે તેના વિષે આપણા મનમાં વિચાર હોતા નથી ; પણ ખ્રીસ્તના વિષેજ અને ખ્રીસ્તની બાબતો વિષેજ વધારે સ્પષ્ટ રીતે વાકેફગાર થઈએ છીએ.

પવિત્ર આત્મા આપણામાં આવીને રહ્યાથી તે આપણું સ્વાતંત્ર્ય નાશ કરતો નથી. તે આપણા અંતઃકરણમાં કાર્ય કરે છે, તેથી આપણા સ્વતંત્રપણાને હાનિ પહોંચતી નથી, પણ તેને ટેકા મળે છે. આપણા આત્મા સાથે તેના એવો ગાઠો સંબંધ છે કે તેથી કરીને તે આપણે માટે સત્યને સ્વીકારે છે એમ નહિ, પણ આપણે પોતાની મેળે તે સ્વીકારી શકીએ છીએ અને પાળી શકીએ છીએ. પ્રેમ, આનંદ, શાંતિ, એ આપણામાં પવિત્ર આત્માના ફળ છે ખરા ; પણ તે પ્રેમ આપણે પોતાનો, તે આનંદ આપણે પોતાનો, અને તે શાંતિ આપણી પોતાની છે. તેનાથી જે સદ્ગુણો આપણે પ્રાપ્ત કરીએ છીએ તે આપણા પોતાના થાય છે.

૪. આપણા અંતઃકરણમાં પવિત્ર આત્માના કાર્યનું એક ખીણું લક્ષણ છે ; તે આપણામાં ઇસુને પ્રગટ કરે છે એટલુંજ નહિ, પણ

આપણને તેની સાથેના સમાગમમાં આણે છે. એથી દેવના રાજ્યના મોટા સંસ્થાપકનું સાન્નિધ્ય મોતાના રાજ્યમાં હમેશા કાયમ રહે, એમ કરે છે. બીજાં રાજ્યો પડી ભાગ્યાં, કારણકે તેઓના સ્થાપનારાઓ મરણ પામ્યા. ઇસુ જીવે છે, અને જેઓ તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે, તેઓના હૃદયમાં જે આત્માને તે મોકલે છે, તે તેઓને ખ્રીસ્તનું દર્શન આપે છે અને તેના સમાગમમાં લાવે છે અને તેથી ખરું જોતાં તે નિરંતર તેઓની સાથે છે. આ પ્રમાણે પ્રેરિતો આગળ ઇસુએ જે છેલ્લું ભાષણ કરીયું, તેમાં તેનું આ વાક્ય સત્ય ઠરે છે, એટલે કે, “હું તમને અનાથ નહિ મૂકીશ, હું તમારી પાસે આવીશ” (યોહ. ૧૪; ૧૮).

ઇસુના શિષ્યોમાં તેનાં બે આગમન વિષે તે ખાસ રીતે વાત કરે છે, અને તે અહિં ઓળખાવવાં જોઈએ. જગતને અંતે ન્યાય ચુકવવાને માટે તે મહિમામાં આવનાર છે. એ તેનું બીજું આગમન છે. પણ તેના આકાશમાં જવાથી તેના શિષ્યો અનાથ ના થઈ જાય માટે તેનું હાલ પણ આગમન થાય છે. આ આગમન બાબત તે છેલ્લા ભાષણમાં કહે છે કે “હું તમારી પાસે આવીશ. થોડી વાર પછી જગત મને ફરીથી નહિ જોશે, પણ તમે મને જોશો” (યોહ. ૧૪; ૧૮, ૧૯). આવું વચન જો તેણે નહિ આપ્યું હોત તો નિશ્ચે તેના શિષ્યો અનાથ થઈ જાત; કારણકે તેઓનાં અંતઃકરણને જે જોઈતું હતું, તે એ હતું કે પોતાના ધણી સાથેના સમાગમ કાયમ રહે. અને એ સમાગમ તેઓને થયો પણ ખરો; કારણકે જે આત્મા વિષે તેણે વચન આપ્યું, તે જોઈ જુદો હતો ખરો, તો પણ તે ઇસુની સાથે એવો જોડાએલો છે, કે તે “અબેઘ તો પણ જુદો” છે. પવિત્ર આત્મા એવી રીતે ઇસુને પ્રગટ કરે છે અને તેની સાથે સમાગમમાં આણે છે કે તેના શિષ્યો, તે આત્માની હાજરીને લીધે પોતાના ધણીની હાજરી પોતાનાં અંતઃકરણમાં અનુભવે છે. ખરેખર દેહથી તો નહિ, પણ આત્માથી; દેહમાં તેની જે હાજરી હતી, તેના અંત આવવાનો હતો, પણ આત્મિક હાજરી સનાતન રહેવાની હતી.

૫. પવિત્ર આત્માના કૃત્ય વિષે એક બીજી વાત, એટલે કે તે બીજો સંબોધક છે તે વિષે કહેવાનું હજી બાકી છે. આત્મા એક છે, અને તેનું ક્રમ એક છે; પણ તેના સ્વરૂપમાં, અને તેના દાનોમાં તેના કામના પ્રકાર

અનેક છે. કદાપિ તેનું સર્વથી અગત્યનું સ્વરૂપ, કે જે તેનાં તમામ કામને પાથો છે, તે આ છે કે તેની મારફતે વિદ્યાસ કરનારાઓ ઇસુના જીવનમાં ભાગીદાર થાય છે. પવિત્ર આત્મા તેઓને તે જીવનમાં ભાગીદાર કરે છે. ઇસુના આગમનથી અને તેનાં કૃત્યોથી એક નવું અને વધારે ઉચ્ચ શક્તિ ધરાવનારું જીવન મનુષ્યજાતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. તે વાતની માહિતિ મેળવ્યા વગર યોહાનની સુવાર્તામાં આવેલાં ઇસુનાં વચનો આપણે વાંચી શકતા નથી. વળી તમામ જમાનાઓમાં ખ્રીસ્તી લોકો તે વિષે સાક્ષી પુરે છે. આપણે નવમા અધ્યાયમાં વાંચી ગયા કે ઇસુના આવવાનો હેતુ એવો હતો કે, “તેઓને જીવન મળે, ને તે પુષ્કળ મળે, માટે હું આવ્યો છું” (યોહ. ૧૦ ; ૧૦). જેમ ઇશ્વરબાપ સર્વ જીવોનું તથા આશિષનું મૂળ છે તેમજ તે આ નવી જીવંતીનું પણ મૂળ છે. પણ દીકરો આપણુ મનુષ્યોને માટે જીવનનો ઝરો છે, કે જેમાંથી જીવનનું પાણી આપણે ભરીએ છીએ. “બાપે દીકરાને પણ પોતામાં જીવન રાખવાનું આપ્યું” (યોહા. ૫ ; ૨૬). “અને દીકરો ચાહે તેઓને સજીવન કરે છે” (યોહા. ૫ ; ૨૧). યાદુબના કુવા આગળ ઇસુએ કહ્યું કે “દેવના દાનને તથા જે તને કહે છે કે મને પાણી પા, તે કાણુ છે, એ જે તું જાણતી હોત ; તો તું તેની પાસે માગત, ને તે તને જીવતું પાણી આપતજે પાણી હું આપીશ તેમાંનું જે પીએ તેને કદી તરસ નહિ લાગશે, પણ જે પાણી હું તેને આપીશ, તે તેનામાં પાણીનો ઝરો થશે કે જે અનંતકાળ સુધી ઝડપી કરશે” (યોહા. ૪ ; ૧૦-૧૪). તે પછીના યોધ ઉપરથી આપણે શીખીએ છીએ કે આ જીવન તે પવિત્ર આત્માની મારફતે આપણને આપવામાં આવે છે. દીકરો પોતાની નજરમાં આવે તેને સજીવન કરે છે તે પવિત્ર આત્માની કૃતિથીજ. નવું જીવન એ પવિત્ર આત્માથી છે (યોહા. ૩ ; ૬). દેવના પુત્રમાં જે જીવન છે તે જેઓ તેના લોક છે તે બધામાં આત્માવડે પ્રવેશ કરે છે, અને જેમ દ્રાક્ષવેલાની ડાળીઓ જ્યાં સુધી વેલાના થડ સાથે જોડાએલી હોય છે, ત્યાં સુધી જીવતી અને ફળ આપનારી રહે છે, અને તેના જીવનનો પ્રવાહ તેઓને મળે છે (યોહા. ૧૫ ; ૧-૮). તે પ્રમાણે જ્યાં સુધી પ્રભુના લોક તેની સાથે સંબંધ ધરાવે છે, ત્યાં સુધી તેઓને જીવતા અને ફળનારા

રાખવામાં આવે છે. શસ્ત્રવિદ્યા (Surgery) નો એક જાણીતો દાખલો લઘને આપણે આ વાત વધારે સ્પષ્ટ રીતે જણાવી શકીએ એમ છે. જે લોહીની ઝોટને લીધે કાઠ મનુષ્યનું શરીર ભયભરેલી રીતે નબળું પડી ગયું હોય, ને જે તેને માટે પોતાના પુષ્કળ લોહીમાંથી જોઇતું લોહી આપવા કાંઈ મિત્ર રાજી હોય, તો તે મિત્રના શરીરમાંથી પેલાની નસોમાં લોહી દાખલ કરી શકાય છે. આ મિત્ર પોતાના જીવનમાંથી પોતાના અશક્ત મિત્રને જાણે કે ભાગ આપતો હોય તેમ કરે છે. એજ પ્રમાણે ખ્રીસ્તના રાજ્યનો આ એક નિયમ છે કે જેઓ ઇસુ પર વિશ્વાસ રાખે છે તેઓએ એના પવિત્ર આત્માની મારફતે પોતાની પવિત્ર અને અખૂટ નૈતિક જીંદગીમાંથી તે ભાગ આપે છે; આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ખ્રીસ્તની સુવાર્તા આખા જગતના હિતને અર્થે છે, અને તેનું કામ મનુષ્યજાતનું તારણ કરવાનું છે, અને ઇસુ ખરેખર “જગતનો તારનાર” હોવાનો દાવો કરે છે, (યોહ. ૪ : ૪૨ : ૬ ; ૫૧), એટલુંજ નહિ પણ તેની સાથે આ મહાન કાર્ય પાર પાડવાની પુરતી શક્તિ પણ ધરાવે છે.

પવિત્ર આત્મા વિષેનું ઇસુનું શિક્ષણ ઉપર વર્ણવેલું છે, ને તે લક્ષમાં રાખ્યાથી ખીજી ફટલીએક બાબતો વિષેનું તેનું શિક્ષણ વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજવાને આપણે હવે શક્તિમાન થયા છીએ.

(a) દાખલા તરીકે આપણે આઠમા અધ્યાયમાં જોયું કે જે મોટા ત્યાગ આપણે કરવો પડે છે, તે દૈવી મદદ વગર આપણે કરી શકતા નથી. ઇસુનું આમંત્રણ સ્વીકારવું, ને ઇશ્વરની ઇચ્છાને તાબે થવું, અને ઐહિક વસ્તુઓને બદલે પારલૌકિક વસ્તુઓનું ગ્રહણ કરવું, એ માત્ર ઇશ્વરની સહાય વડેજ આપણાથી થઇ શકે. હવે આપણે સમજી શકીએ છીએ કે પવિત્ર આત્માની શક્તિ વડે તે બધું થઇ શકે છે. જેઓ માગે છે, તેઓને તે પવિત્ર આત્માનું દાન આપે છે. “જે તમે જીંડા છતાં તમારાં છોકરાંને સારાં વાનાં આપી જાણો છો, તો આકાશમાંના બાપની પાસેથી જેઓ માગે તેમને તે પવિત્ર આત્મા આપશે, તે ફટલું વિશેષ ખાત્રી-પૂર્વક છે?” (લુક ૧૧; ૧૩).

(b) પવિત્ર આત્મા આપણા હૃદયમાં વસતો હોય તોજ ઇસુની આજ્ઞાઓ આપણે પાળી શકીએ છીએ, અને જે ન્યાયીપણાનો યોગ્ય તેણે

આપ્યો છે તે પ્રમાણે આપણે વર્તી શકીએ છીએ. સાતમા અધ્યાયમાં આપણે જોયું છે કે નૈતિક બળમાં બીજા બધા ધર્મો કરતાં ઇસુનો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. આપણે જોઈ ગયા કે તેનું કારણ એ છે કે તેણે ઇશ્વર આપને પ્રગટ કીધો છે. હવે માલમ પડશે કે આપણા અંતઃકરણમાં વસતા પવિત્ર આત્માના દાન વડેજ આ નૈતિક બળ સંપૂર્ણતાએ પહોંચે છે. ઇશ્વર આપણો આકાશમાંનો બાપ છે, એ વાતની ખાતરી જોને થાય છે તે માણસના હૃદય ઉપર પવિત્ર આત્મા અનિવાર્ય અસર કરે છે; તે પોતાને ઇશ્વરનો પુત્ર જાણે છે, અને તેને લીધે ઇશ્વરપિતા પર પોતાના ખરા અંતઃકરણથી તે પ્રીતિ રાખે છે. એવો માણસ પોતાના ખરા અંતઃકરણથી ઇસુની મોટી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા મચ્યો રહેશે, “તમે આકાશમાંના તમારા બાપના દીકરા થાઓ” અને “તમારો આકાશમાંનો બાપ જેવો સંપૂર્ણ છે તેવા તમે સંપૂર્ણ થાઓ” (માત્થી ૫; ૪૫, ૪૮).

(c) વળી પવિત્ર આત્મા પ્રાર્થનાની, બોધની, વચનની અને સંસ્કારોની સિદ્ધિનો એકલોજ ઝરો છે. આત્મામાં પ્રાર્થના, આત્મામાં બોધ, આત્મામાં શ્રવણ, આત્મામાં સંસ્કારોની પ્રાપ્તિ એજ કાર્ય સાર્થક છે.

(d) છેલ્લે પવિત્ર આત્મા દૈવી રીતે ઇસુના અનુયાયીઓનું બદલાણું (રૂપાંતર) કરે છે, અને તેઓમાં પ્રેરણા કરે છે, ત્યારેજ દેવનું રાજ્ય જગતમાં વૃદ્ધિ પામે છે. “પવિત્ર આત્મા તમારા પર આવ્યા પછી તમે સામર્થ્ય પામશો, ને યશશક્તિમાં તથા આખા યહુદાહમાં તથા સમારીઆમાં તથા પૃથ્વીના છેડા સુધી તમે મારા સાક્ષી થશો.” (પ્રે. ફ. ૧; ૮). આ પ્રમાણે ઇસુનું પુનરુત્થાન થયા પછી અને પચાસમાને દિવસે પવિત્ર આત્મા ઉતર્યો, તેના વચગાળાના વખતમાં તેના વિષે ઇસુ બોલ્યો હતો. વળી યાદ રાખવું જોઈએ કે ઇસુ આ પૃથ્વી પર હતો, ત્યારે જ શબ્દો તે બોલ્યો (યોહા. ૩; ૩૪) અને જે પરાક્રમી મહાન કાર્યો તેણે કીધાં, તે એજ શક્તિ વડે, એટલે પવિત્ર આત્મા વડે, તેણે કીધાં હતાં. ઇસુ બાપિસ્મા પામ્યો કે તરતજ દેવનો આત્મા તેના ઉપર ઉતર્યો (માત્થી ૩; ૧૬). તેજ વખતે પવિત્ર આત્માથી તથા સામર્થ્યથી તે અભિષિક્ત થયો (પ્રે. ફ. ૧૦; ૩૮). જ્યારે તેણે જાહેર સેવા શરૂ

કીધી, ત્યારે તે પવિત્ર આત્માથી વેષિત હતો (લુક ૪; ૧૪). તેણે પોતે કહ્યું, “હું દેવના આત્મા વડે ભૂતોને કહાડું છું” (માત્થી ૧૨; ૨૮). દુનિયામાંથી ભુંડાઇ કહાડી નાખવા જેવાં અને સેનાનને હરાવવા જેવાં મોટાં કાર્યો કરવાને માટે તે પોતાના શિષ્યોને તેજ શક્તિથી ભરપૂર કરે છે. જે આત્માનું ખાસ નામ પવિત્ર આત્મા છે તેને તેઓના અંતરના પવિત્રીકરણની શક્તિ તરીકે મોકલે છે. તેઓના યોગ્યતા આપતમાં તે વચન આપે છે કે “જે જોલે છે તે તો તમે નથી પણ તમારા આપનો આત્મા તમારામાં જોલે છે” (માત્થી ૧૦; ૨૦). પવિત્ર આત્માની મારફતે તેઓને સર્વ સત્યમાં દોરવાનું તે માથે લે છે, અને એ વચન મંડળીના સઘળા જમાનાઓમાં ફળીભૂત થતું આવ્યું છે, અને થશે. અને એક વચન કે જે વાંચતાં આપણે અજ્ઞાન થઈએ છીએ, તેમાં તે કહે છે કે “હું તમને ખચિત ખચિત કહું છું કે હું જે કામો કરું છું, તેજ મારા પર વિશ્વાસ કરનાર પણ કરશે, ને એના કરતાં પણ મોટાં કરશે; કેમકે હું આપની પાસે જાઉં છું” (યોહા. ૧૪; ૧૨). આ વચનથી આપણને ખુદલું માલમ પડે છે કે ઇસુને અમાઉથી ખબર પડી હતી કે દેવના આત્માનું દાન પામ્યા પછી પોતાના શિષ્યોમાં જીવન તથા શક્તિ એટલે દરજ્જે આવશે કે પોતે મેળવેલા આત્મિક વિજયો અને પોતે કીધેલા આત્મિક ફેરફારો કરતાં પણ પોતાના શિષ્યો વધારે આત્મિક વિજયો અને મનુષ્યના અંતઃકરણમાં વધારે મોટા આત્મિક ફેરફારો કરશે. એ વચન અર્જંજેતાં ફળીભૂત થયું છે, અને જેમ જેમ ઇસુ પર વિશ્વાસ રાખનારાઓ વધારે ને વધારે વિશ્વાસ રાખશે, તેમ તેમ તે વિશેષ ફળીભૂત થતું જશે.

એક બીજું અનુમાન આપણે ઉપર આવેલી દલીલો પરથી કરી શકીએ છીએ. ઇસુ આ દુનિયામાં આપ તરફથી આવ્યો હતો, અને વળી દુનિયાને છોડી આપ પાસે ગયો છે; તેથી જીના કરારના સંતોને, અને જેઓની આગળ ઇસુને પ્રગટ કરવામાં આવ્યો નથી તેમાંના કેાઇને પવિત્ર આત્માની હાજરીથી મેળવેલા લાભોના કરતાં પણ વધારે ઉમદા લાભો પ્રજાના લોકોને હાલના જમાનામાં મળે છે. અલગત યોહાન કહે છે કે ઇસુ મહિમાવાન કરાયો ત્યાં સુધી પવિત્ર આત્મા અપાયો નહોતો (યોહા. ૭; ૩૯). ઇસુએ પોતે ધણી વાર એમજ કહ્યું છે. દાખલા તરીકે

“જે હું જાઉં નહિ, તો સંબોધક તમારી પાસે નહિ આવશે ; પણ હું જાઉં, તો હું તેને તમારી પાસે મોકલી દઉં” (યોહ. ૧૬ ; ૧) આ પ્રમાણે હોવાનું કારણ શું, અને આત્માનું આગમન થતાં આ લાંબા વખત સુધી શા માટે વિલંબ થયો ? વળી ઇસુ મહિમાવાન તેના ઉપર તે શા માટે આધાર રાખે છે ? એ પ્રશ્નો એવા છે કે જે વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓ કબુલ કરે છે કે તેમનાથી તેના સંતોષકારક જવ આપી શકાય તેમ નથી. અમે અહિં એ વિષય તરફ લક્ષ્ય દેવા છીએ, તે એવા હેતુથી કે પવિત્ર આત્માનું દાન વિશેષ માનને ગણાય, વિશેષ કીમતી ગણાય, અને તેના લાભ વિશેષ લેવાય ; અને તે દાન ઇસુની સુવાર્તાની સાથેજ જોડાયેલું છે. અને તેથી ઇસુએ કે “સ્ત્રીથી જન્મેલા પુરૂષોમાં યોહાન કરતાં મોટો કોઈ ઉત્પન્ન થયો નથી અને એમ કહ્યા પછી આગળ લાપણું કરતાં તેણે કહ્યું, “એટલું આકાશના રાજ્યમાં જે નાનામાં નાનો છે તે એના કરતાં મોટો છે

અધ્યાય ૧૨.

મંડળી વિષે તથા કુટુંબ વિષે ઇસુનું શિક્ષણ.

I. ઇસુ મંડળી વિષે કવચિત્તજ બોલ્યો છે. પણ જ્યારે તે તેના વિષે બોલ્યો ત્યારે ભ્રષ્ટ્ર દર્શને તે બોલ્યો—મંડળીનો હેતુ અને માનવી સ્વભાવમાં તેનો પાથો. ત્રણ બાબતોમાં, તે ખાસ દૈવી સંસ્થા છે. (૧) તેની સંસ્થાપનામાં, (૨) તેની એકતાના બંધનમાં, (૩) ખ્રીસ્તની અને આત્માની હાજરીથી તેને મળેલા અલૌકિક હક.—(a) ઈશ્વર પાસે માગવાનો હક; (b) માણસો ઉપર તેનો અધિકાર.—આ હકો મંડળીને તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને માટે પુરેપુરા આપવામાં આવે છે, પણ જે આછાવચ્ચા પ્રમાણમાં મંડળી તેની આત્મિક શરતો પુરી કરે છે, તેવા પ્રમાણમાં તે આ હકો ધરાવી શકે છે—મંડળીની ફરજ એ છે કે આ હકોની અવગણના કરવી નહિ—પર્યાસમાને દિવસે મંડળીની ખરી શરૂઆત થઈ, ત્યાં સુધી મંડળીની યોજના મુલતવી રખાઈ હતી, અને તેથી મંડળીના સેવકો વિષેનું શિક્ષણ પણ મુલતવી રાખવામાં આવ્યું હતું.—મંડળીનું ખાસ કામ—(અ) મંડળી માંહે, જેને માટે નીચેનાં સાધન ઠરાવવામાં આવ્યાં છે; (૧) એકકો મળીને ઈશ્વરભક્તિ, (૨) નસિહત, (૩) અરસપરસની સેવા, (૪) પાળકો, વડીલો, સેવકો, (૫) સંસ્કારો: બાપ્તિસ્મા—પ્રભુભોજન. સંસ્કારો સ્થાપવાનાં કારણ. (બ) મંડળીની બહાર—સુવાર્તાના ફેલાવને માટે સાધન : (૧) મંડળીની એકતા, (૨) ઉપદેશ. કેટલીએક ફરજો. (II) કુટુંબ. લગ્ન સંબંધી અને છોકરાં વિષેનું ઇસુનું શિક્ષણ—ખ્રીસ્તી કુટુંબ તે દેવના રાજ્યનો એક ભાગ છે.

૧. મંડળી.

‘મંડળી’ ના સંબંધમાં લાંબા વખતથી મતમતાંતરનો ઝગડો ચાલી રહ્યો છે, અને તે વિષે હજી પણ ભિન્ન ભિન્ન મત ચાલે છે. કેટલાકના માનવા પ્રમાણે મંડળીનો અધિકાર ઘણોજ મોટો છે; પણ ખીજાઓના સમજવા પ્રમાણે તેનો અધિકાર જૂજ છે. મંડળી સંબંધી ઇસુએ કેતું શિક્ષણ આપ્યું, તે આપણે તપાસીએ.

પહેલું, આપણને માલમ પડે છે કે તે વિષે ઇસુ કવચિત્તજ બોલતો. તેનાં તમામ ભાષણોમાં માત્ર બેજ વખત તેણે મંડળીનું ખુલ્લેખુલ્લું નામ લીધું છે, અને બન્ને વખતની હકીકત એકજ સુવાર્તામાં એટલે માત્રીમાં મળે છે. (માત્રી [૧૬; ૧૬-૧૮; ૧૮; ૧૫-૨૦]); એમ છતાં આપણે એવું અનુમાન ન કરવું કે પ્રભુ ઇસુ મંડળીને બોધી

અગત્યની ગણતો. કારણ કે થોડા શબ્દોમાં તે વિષે તે બધું કહે છે. તે પોતાની કારકીર્દીની છેવટેજ તેનું નામ લે છે. પણ જ્યારે તે તે વિષે બોલે છે, ત્યારે તેના થોડા શબ્દો “હું મંડળી બાંધીશ” (માત્થી ૧૬; ૧૮) એનું દર્શાવે છે કે તે લાંબો વખત થયાં તે વિષે વિચાર કરતો હતો અને કે તેના શિષ્યોને તે વિચાર નવો લાગ્યો હશે તો પણ તેના પોતાના મનમાં ને તેના હૃદયમાં તે વિચાર ભારે અગત્યનો હતો. એ સંસ્થા તેના સમજવા પ્રમાણે કેટલી બધી મોટી હતી, તે તેના તેજ વખતે બોલાએલા શબ્દો ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. બીજી સંસ્થાઓ અને રાજ્યો જીર્ણ થઈ જશે અને લય પામશે, પણ મારી મંડળી સર્વકાળ ટકી રહેશે.—“તેને ઉલટું હાડેસની દરબારનું બેર નહિ ચાલશે” (માત્થી ૧૬; ૧૮).

ઇસુએ વાપરેલો શબ્દ (Ecclesia) જેનું ભાષાન્તર આપણે મંડળી કરીએ છીએ તેનો અર્થ ‘જમાત’ પણ થઈ શકે છે. ઇશ્વરના પ્રાચીન ઇસ્રાએલી લોકને “યહોવાહની જમાત” કહે છે (૧ કાળ. ૨૮; ૮). પ્રભુ ઇસુનો એવો ઇરાદો હતો કે જેમ જુના કરારની રૂએ ઇસ્રાએલીઓ પસંદ કરેલી તથા પવિત્ર પ્રજા પ્રભુની સેવાને અર્થે તેડાએલી હતી તેમ નવા કરારની રૂએ એના જેવી પ્રજા થાય.

હવે મંડળીને હેતુ શો છે? તેને સ્થાપન કરવાની ઇસુને કંઈ મોટી અગત્ય જણાઈ? અને તેની મારફતે શું ઉત્તમ કાર્ય થાય? ઇશ્વરે મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યા, ત્યારે જે સામાજિક પ્રકૃતિ તેણે મનુષ્યોને આપી, તે મુજબ આવી મંડળીની અગત્ય છે, એમ સિદ્ધ થાય છે. જે સૌથી સારું કરવાને માણસો લાયક અને શક્તિવાન હોય છે, તે એકલા રહીને અને બીજાઓથી નિરાળા રહીને તેઓ કરી શકતા નથી. જે ઉત્તમોત્તમ કાર્યો સંધાય છે, તે સંપર્માં અને સમાગમમાં રહીનેજ થાય છે. વળી આ દુનિયામાં આત્મિક વાતો કંઈક સત્કારરૂપે આવવાથી માણસોના મન ઉપર વિશેષ સત્તા ભોગવે છે; તેથી મનુષ્યના સ્વભાવ પ્રમાણે દેવનું રાજ્ય સ્થાપન કરવા સારું, તેને પ્રગટ કરવા સારું, અને તેની વૃદ્ધિ કરવા સારું મંડળી એક સંપીલી સભા તરીકે ઉભી કરવામાં આવી છે; અને આવી રીતે એક બીજા સાથે બેડાએલાં સભાસદો જે ઉચી પાવરીએ

ચટે છે તે વડે, અને આમ એકત્ર થવાથી વધુ સત્તા અને બળ પામીને દુનિયા ઉપર સારી અસર કરી શકે છે.

એમ છતાં, જે મંડળી આના કરતાં કંઈક ચઢીઆતી ન હોય, તો તે માત્ર એક કુદરતી સમાજજ ગણાય. અને ઉમદા હેતુને માટે મનુષ્યોની કાંઈ પણ બીજી સલા કરતાં તે વિશેષ દૈવી ગણાય નહિ. પણ મંડળી વિષે ઇસુના શબ્દો જોકે થોડાજ છે, તો પણ તે ખાસ દૈવી ગુણનો અધિકાર તેને આપે છે. અને તેને અલૌકિક શક્તિનું દાન આપવાનું વચન પણ આપે છે એમ માલમ પડે છે.

૧. પહેલું આપણને માલમ પડે છે કે, મંડળી એક દૈવી સંસ્થા થવાને માટે સ્થાપવામાં આવી છે. જ્યારે માણસોના એક સામાન્ય વિશ્વાસ અને ઉદ્દેશ હોય, ત્યારે તેઓ જેમ કુદરતી રીતે એક બીજા તરફ આકર્ષાઈને એકઠા થાય છે, તેમ આ મંડળી બનેલી નથી. તેના દૈવી સ્થાપનાર અને બાંધનાર ઇસુ છે. તે કહે છે કે, “હું મારી મંડળી બાંધીશ,” તેથી ખ્રીસ્તની મંડળીના સભાસદ થવું, યા ન થવું એ કાંઈ પણ ખ્રીસ્તીની મંડળીની વાત નથી. તે તો પોતાના પ્રભુ પ્રત્યેની પોતાની અનિવાર્ય ફરજ છે.

૨. બીજું આપણને એમ માલમ પડે છે કે તેની એકતાનું બાંધન પણ પ્રભુથી છે. આ બાંધન શું છે? પીતર કે જેને ઇસુએ તે ઇમારત (મંડળી) ના પહેલા પથર તરીકે પસંદ કર્યો તેના દાખલા ઉપરથી તે આપણને માલમ પડે છે. પ્રભુ પરના તેના અસાધારણ વિશ્વાસને લીધે તે પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો. પીતરે કયુવ કીધું કે, ઇસુ જીવતા દેવનો દીકરો ખ્રીસ્ત છે, અને તેના એ વિશ્વાસ વિષે ઇસુએ કહ્યું કે, “માંસે તથા લોહીએ નહિ, એટલે કાંઈ પણ માણસે નહિ, પણ આકાશમાના મારા બાપે તને તે પ્રગટ કીધેલું છે.” એ ઇશ્વરની પ્રેરણાથી થયેલા વિશ્વાસને લીધેજ પીતરને અને બીજા પ્રેરિતોને તે પવિત્ર ઇમારતના પ્રથમ પથરો બનાવ્યા હતા, અને તેઓની પછીના બીજા શિષ્યોને તેની અંદર બાંધેલા છે (જુઓ માત્થી ૧૮; ૧૮ અને એફ. ૨; ૨૦). ઇસુ પોતે એ મંડળીના સ્થાપનાર છે, અથવા બીજી રીતે બોલીએ તો તે તેના એકલો પાપો છે; અને તે પાપા પર બાંધવાનો હક એજ પીતરને તેના વિશ્વાસને લીધે મળ્યો તેમ જોટલા એવા વિશ્વાસ રાખે છે તેઓને પણ મળે છે.

અલબત્ત ક્રોધ પણ વિશ્વાસનામાને મ્હોથી અથવા બુદ્ધિથી સ્વી-
કારવું, તે બસ નથી, અને અંગીકારના જે શબ્દો પીતરે વાપર્યાં, તેન
તેજ શબ્દો વાપરવા એવી કંઈ જરૂર નથી. ખરેખર જે એણે કહ્યું હતું
તેનો અર્થ તે પોતેજ પુરેપુરો સમજ્યો ન હતો. ઇસુ એ ઇશ્વરનો સનાતન
પુત્ર છે, એવી ખાતરી હતી તેને પુરેપુરી થઇ હતી એમ ધારવાનું કંઈ
કારણ નથી; પણ ઇસુ પર તે એવો વિશ્વાસ કરતો હતો કે તેને લીધે તે
તેના પર તેના ખરા હૃદયથી ભાવ રાખતો હતો, ને તે જ્યાં જાય ત્યાં તેને
પાછળ પાછળ ચાલવા ચાહતો હતો. અને જે ક્રોધ માણસ ખર
અંતઃકરણથી ઇસુ પર એવો વિશ્વાસ રાખે છે, અને તેની આજ્ઞાઓ
પાલન કરે છે, તે મંડળીમાં દાખલ થવાની લાયકાત ધરાવે છે.

૩. ત્રીજું, આપણને માલમ પડે છે કે મંડળીને દેવી બળ મળે
છે. એ બળ ક્યાંથી આવે છે? મંડળીની મધ્યે હાજર રહેનાર ખ્રીસ્તથી
મળે છે, અને તે તેના પવિત્ર આત્માનું દાન છે. મંડળી વિષેના પોતાના
શિક્ષણમાં ઇસુ કહે છે કે, “જ્યાં બે અથવા ત્રણ મારે નામે એકઠ
થએલા હોય ત્યાં તેઓની વચમાં હું છું” (માત્થી ૧૮; ૨૦)
પોતાના લોકો સાથેના સમાગમ તેને એટલો બધો પ્રિય લાગે છે, અં
પોતાના રાજ્યના હેતુઓ માટે તે સમાગમ તે એટલો બધો ધીમત
ગણે છે કે એને નામે જેઓ એકઠા થાય છે, અગરજે તેઓ માત્ર
ત્રણ હોય, તો પણ તેઓની મધ્યે તે પોતે હાજર હોય છે. એથ
પ્રાચીન કાળથી કહેવત ચાલે છે કે “જ્યાં ત્રણ જણ હોય છે, ત્યાં ખ્રીસ્ત
છે,” અને “જ્યાં ખ્રીસ્ત છે, ત્યાં મંડળી છે.” ખ્રીસ્તની આ હાજરી
મંડળી મોલાદાર અને સત્તાધારી થાય છે, અને તેની હાજરી સાં
જે આત્માનું દાન મળે છે, તે વડે મંડળી ધણી તેજસ્વી બને છે;
વડે તેમાં કોવત, દિકાસો આપવાનો અધિકાર, હદાપણ અને મનુષ્યોના
આત્માઓને પારખવાની શક્તિ આવે છે. મુએલામાંથી તેના પુનરુત્થા
પછી ભેગી થએલી મંડળીમાં હાજર થઇને ઇસુએ કહ્યું, “તમને સારી
થાઓ, જેમ બાપે મને મોકલ્યો છે, તેમ હું પણ તમને મોકલું છું
અને તેણે એમ કહીને તેઓ પર શ્વાસ નાખ્યો, ને તે તેઓને કહે છે
તમે પવિત્ર આત્મા પામો” (યોહ. ૨૦; ૨૧, ૨૨).

હવે આપણે ઇસુએ કહેલી મંડળીની સત્તા, જે આ દૈવી બળને યોગે પ્રાપ્ત થાય છે, તે વિષે વિચાર કરીએ.

(a) પ્રથમ તો મંડળીમાં ઇશ્વરની જે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે તે સાર્થક થાય છે. “જે પૃથ્વી પર તમારામાંના બે કંઈ પણ વાત સંબંધી એક ચિત્તના થઇને માગશે, તો મારા આકાશમાંના આપથી તેઓને સારૂ તે કરાશે” (માત્થી ૧૮; ૧૯). એટલા થોડા એકઠા થાય, તો પણ એકઠાં મળીને પ્રાર્થના કરવી તે ખરેખર ઇશ્વરને માન્ય છે, અને તેનું કારણ એજ છે કે જેઓ ઇસુને નામે એકઠા થાય છે, તેઓની મધ્યે ઇસુ હાજર થાય છે, અને જે મંડળીમાં ઇસુ હાજર હોય, અને તેની પ્રેરણાથી પ્રાર્થના કરવામાં આવી હોય, તો તે પ્રાર્થના નિશ્ચે ઇશ્વર સાંભળશે. “જ્યાં બે અથવા ત્રણ મારે નામે એકઠાં થએલાં હોય, ત્યાં તેઓની વચમાં હું છું” (માત્થી ૧૮; ૨૦). આ વચનને જાહેર સાર્વજનિક ભક્તિની સનદ કહીએ તો તે વાજબી છે.

(b) વળી ખ્રીસ્તની હાજરીને લીધે મંડળીને માણસો ઉપર સત્તા અને અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. “હું તમને ખચિત કહું છું કે જે કંઈ તમે પૃથ્વી પર બંધશો, તે આકાશમાં બંધાશે; ને જે કંઈ તમે પૃથ્વી પર છોડશો, તે આકાશમાં છોડાશે” (માત્થી ૧૮; ૧૮). મતલબ કે મંડળી પોતાના અધિકારથી અને વ્યવસ્થાથી જે કંઈ કરે છે, તે આકાશમાં માન્ય રાખવામાં આવે છે. અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો મંડળીને એવી રીતે દોરવામાં આવશે કે તે બૂલ કરશે નહિ, અને તેથી ઇશ્વર તેને કબુલ રાખશે, અને તેણે કરેલા નિર્ણયો પ્રભુના અધિકારથી કરેલા ગણાશે. વળી યોહાન ૨૦; ૨૩માં તેણે કહ્યું કે, “જેઓનાં પાપ તમે માફ કરો છો, તેઓનાં પાપ માફ કરાય છે, અને જેઓનાં પાપ તમે રાખો છો, તેઓનાં રખાય છે.” મતલબ કે મંડળીને, એટલે ખ્રીસ્તના શિષ્યોની ટોળીને, આકાશના રાજ્યનું બારણું ઉઘાડવામાં અને બંધ કરવામાં, માણસોને માફની ખાત્રી આપવામાં, અથવા તેઓનાં પાપ તેઓના ઉપર રખાય છે એમ જાહેર કરવામાં, એવી રીતે દોરવામાં આવે છે કે આવી ગંભીર બાબતોમાં તે બૂલ કરે નહિ એવી રીતે ઇશ્વર તેને સહાય આપે છે. પહેલપ્રથમ આવી સત્તા એકલા પીતરનેજ આપવામાં આવી હતી,

એમ માલમ પડે છે. “આકાશના રાજ્યની કુંચીએ હું તને આપીશ,” પણ પાછળથી એ સત્તા સમસ્ત મંડળીને આપેલી આપણે જોઈએ છીએ (માત્રી ૧૮; ૧૮. થોહ. ૨૦; ૨૩. લુક ૨૪; ૩૩). આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે મંડળીની બાબતમાં ઇસુનું જે હુંકુ શિક્ષણ છે, તેમાં તે તેને એક દેવી સંસ્થા તરીકે દેખાડે છે, પોતાની હાજરી વડે તેને ટકાવી રાખે છે, અને દેવના રાજ્યની બાબતોમાં તેને અલૌકિક સત્તા તથા અધિકાર આપે છે.

આ વાત ધણા વાંચનારાને અજ્ઞાન જેવી લાગશે અને હાલના જમાનામાં કેઈ પણ મંડળીને આટલી મોટી સત્તા આપવામાં આવી હોય એમ માનતાં તેઓ આંચકા ખાય. મંડળી વિષે ઇસુની વાત અને હાલની જે મંડળી આપણે જોઈએ છીએ, તે મળતી આવતી નથી એમ દેખાય છે, પણ મંડળીને આપેલા ઇસુના વચનો ધ્યાનમાં રાખવાં જોઈએ, અને કેવી મંડળી વિષે તે બોલેના હોય તે પણ યાદ રાખવું જોઈએ. ખ્રીસ્ત તો સંપૂર્ણ મંડળી વિષે બોલે છે, અને એવી પરિપૂર્ણ મંડળી વિષે તે ખુદ્દરી રીતે કહે છે કે તેનાં કૃત્યો તે મારાં અને ઇશ્વરનાં કૃત્યો છે, કારણ કે મારી સાથે અને ઇશ્વર સાથે તે નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે. પણ દુનિયાદારીના વિચાર અને ઉદ્દેશને લીધે જેટલે દરજ્જે મારે નામે મંડળીના સલાસદાને ભેગા થતાં અટકાવ નડે છે, અને જેટલે દરજ્જે તેઓ પરિવ્રાજીત આત્માની દોરવણી સ્વીકારતા નથી, તેટલે દરજ્જે જે સત્તા સંપૂર્ણ મંડળીને આપેલી છે, તે કમી કરવામાં આવે છે, અથવા પાછી ખેંચી લેવામાં આવે છે. એ કારણને લીધે મંડળી જાણે છે કે તે સંપૂર્ણ નથી, તેથી તેના ફેસલા ભૂલ વગરના છે, એવો દાવો તે કરી શકતી નથી. પણ ખ્રીસ્તનાં વચનો પર વિશ્વાસ અને ભાવના અભાવે કરીને મંડળીએ જે ખાસ કૃપા અને સત્તાનાં વચન ખ્રીસ્ત તેને આપે છે, તેમને તુચ્છ માનવાં જોઈએ નહિ. મંડળીના કારભાર ચલાવવાને અને તેની સારી વ્યવસ્થા રાખવાને જેઓ સલાહ લેવા માટે એકઠા થાય છે તેઓની ખાસ દરજ્જા છે કે, ખ્રીસ્તને નામે તેઓએ પોતાનું કર્તવ્ય એવી રીતે બજાવવું કે પૃથ્વી ઉપર તેઓ જે બાંધે તે આકાશમાં પણ બંધાય. સ્થાનિક મંડળીઓની દરજ્જા છે કે ઇસુને નામે એ કે ત્રણ જો ભેગા મળ્યા હોય, તો તેઓએ ઇસુના વચન પર એવો વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ કે તેને નામે જે પ્રાર્થનાઓ કરવામાં આવે છે, જે બોધ કરવામાં

આવે છે, અને જે સંસ્કારો પાળવામાં આવે છે, તે નિઃશંસય સાર્થક થાય છે એવું તેઓ ખાતરીથી માને. તેમજ પાપની ક્ષમાને માટે જે મોટી સત્તા મંડળીને મળેલી છે, તે ભૂતી જવી જોઈએ નહિ. “જેઓનાં પાપ તમે માફ કરો છો, તેઓનાં પાપ માફ કરાય છે; અને જેઓનાં પાપ તમે રાખો છો, તેઓનાં રખાય છે” (યોહ. ૨૦; ૨૩). અલગત મંડળીએ જે કંઈ ભૂતમાં કીધું હોય, તે ઇશ્વર માન્ય રાખશે, એવો એ વચનનો અર્થ નથી. તેમજ મંડળી કોઈ પણ બાબતમાં પોતે જે ક્ષમા આપે છે, તે ક્ષમા ઇશ્વરે આપેલી છે, તે કહેવા ઉપરાંત વધુ કંઈ કરી શકે નહિ. પણ આમ કહેવું ઘણું લાભકારી અને સત્તાની રૂએ કહેવું કહેવાય. આપણે જાણીએ છીએ કે કોઈ માણસને તેના ભાઈઓ ક્ષમા કરે છે, તો તેથી તેના અંતઃકરણ પરનો બોજો હલકો થઈ જાય છે. જો તેણે પાપ કીધું હોય, અને પછી પસ્તાવો કીધો હોય, અને તે જાણીને જો તેના ભાઈઓ તેને પોતાની સંગતમાં પાછો દાખલ કરે; તો તેના મનમાં મોટી શાંતિ થાય છે. વળી તેઓ ખ્રીસ્તના સેવકો છે, અને તેઓને પવિત્ર આત્મા મળેલો છે એવી તેને ખરી ખાતરી થાય, તો તેઓ જે માફી આપે, તે માફી ઇશ્વર તરફથી મળી છે, એમ તે ખરેખર માને. આવી રીતે શાંતિ પમાડવાની સેવાનું કામ જે મંડળીને સોંપવામાં આવ્યું છે, તે કરવાનું મંડળીએ ભૂતી જવું જોઈએ નહિ, અને વળી પાપ રાખવાની સત્તા જે તેને આપવામાં આવી છે, તેના ઉપયોગ કર્યા વગર પણ તેણે રહેવું જોઈએ નહિ. જો કોઈ ભાઈ પાપ કર્યા કરતો હોય, તો તે કારણથી તેને ખ્રીસ્તમાં ભાઈ તરીકે ગણી શકાય નહિ, પણ તે “વિદેશી અથવા દાણી” ના જેવો થઈ ગયો છે, એમ જાણીને તેને મંડળીમાંથી બાદ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાથી, મંડળી પાપની ભુલમાં સંબંધી સાક્ષી પુરી શકે છે, અને તેથી પાપ કરનાર માણસ તેના પાપનો પસ્તાવો કરે એવું સાદું પરિણામ ધણીવાર થાય (માર્થી ૧૮; ૧૭).

મંડળી વિષેના પ્રભુ ઇસુના ટૂંકા શિક્ષણમાં તેની સેવા વિષે ખુદ્દી રીતે કંઈ પણ કહેવામાં આવ્યું નથી. જગતમાંના બીજા સમાજોની માફક ખ્રીસ્તી મંડળીમાં અધિકારીઓ હોવા જોઈએ, અને તેની વ્યવસ્થા એવી રીતની કરવી જોઈએ કે તેના સભાસદોને તેમની પોતાની જુદી જુદી શક્તિ

અને બુદ્ધિ પ્રમાણે કામની વહેંચણી કરવામાં આવે. જે વખતે ઇસુ પૃથ્વી પર હતો, તે સમય દરમ્યાન તો લાગ્યેજ કાંઈ યોજના શરૂ થઈ હશે, અને ઇસુએ તેના શિક્ષણમાં તે વિષે કંઈ સૂચના પણ કરી નથી. બાર પ્રેરિતો મંડળીના બાર પત્થર છે.—હા, પાયાના મુખ્ય પત્થર છે. બાર પ્રેરિતો પાળકા વગેરે મંડળીના હોદ્દાદારોના પાયા તરીકે છે, એમ નહિ, પણ જેમ બાર પૂર્વજો જીના કરારની આખી જમાતના પાયા તરીકે ગણાતા હતા, તેમ તેઓ આખી ખ્રીસ્તી મંડળીના પાયા તરીકે છે; અને જે વચન પ્રેરિતોને મળ્યાં, તે સામાન્ય રીતે આખી મંડળીને માટે હતાં. જે વચનો વિષે હાલ આપણે વિવેચન કરીએ છીએ, તેની બાબતમાં પણ એમજ છે. જે ત્રણ વચનો માત્રી ૧૮; ૧૮, ૧૯, ૨૦ માં મળે છે, તે એ ન એ માણસોને સંબોધીને કહેલાં છે, તેથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે. છેલ્લું વચન, જે સધળી સત્તા વિષે બોલવામાં આવેલું છે, તે વચન બે કે ત્રણ ખ્રીસ્તી માણસોથી પાછું રાખવામાં આવ્યું નથી. વળી ઇશ્વરની માફીની જામીનગીરી તરીકે માફી આપવાની સત્તા (યોહ. ૨૦; ૨૩) અને પ્રથમ પીતરને આપેલી ‘કુચીઓની સત્તા’ (માત્રી ૧૬; ૧૯) એકજ છે. તે એવી એક મંડળીને આપવામાં આવી હતી કે જે મંડળીમાં બાર પ્રેરિતો સિવાય બીજા સાધારણ શિષ્યો પણ હાજર હતા, એમ આપણે લુક ૨૪; ૩૩ ઉપરથી જાણીએ છીએ. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે, કારણ કે મંડળીના અમુક હોદ્દાદારોનેજ તે હક આપવામાં આવ્યો હતો, અને તે હક અખંડ રીતે એક પછી એક એવા હોદ્દાદારોને અચુક આપવામાં આવ્યો હોય એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો. તેને લીધે મંડળીમાં ઘણા દુરાચારો ઉત્પન્ન થયા છે એમ ખ્રીસ્તી મંડળીના ઇતિહાસ પરથી જણાય છે. ખ્રીસ્તી મંડળીમાં અધ્યક્ષોનું શું કામ છે, અને જે માણસોને ઇસુ હોદ્દા પર નિમે છે, તેઓને કયા કયા અધિકારો તે આપે છે, એ બાબતો મંડળીના ઇતિહાસ ઉપરથી તથા પ્રેરિતોનાં લખાણો ઉપરથી સમજી શકાય છે. ઇસુના આકાશગમન થયા પછીજ ખ્રીસ્તી મંડળીની ઉત્પત્તિ થઈ, અને તેની વ્યવસ્થાનું ચોક્કસ બંધારણ થયું; વળી તેની વ્યવસ્થામાં સુધારોવધારો થતો ગયો. ન્યાં સુધી ઇસુ આ જગતમાં દેહરૂપે હતો, ત્યાં સુધી જુદે જુદે સ્થળે ન્યાં બે કે ત્રણ

તેને નામે એકઠા થયા હોય, ત્યાં બધે હાજર થવાનું તેનું વચન ફળીભૂત થઇ શકેજ નહિ. એ વચન જે હતું તે ભવિષ્યને માટે હતું. વળી ઇસુના આકાશગમન પછી પચાસમાના દિવસ સુધી પવિત્ર આત્મા સંપૂર્ણ રીતે આપવામાં આવ્યો નહોતો. ખ્રીસ્તની મંડળીની દેવી સ્થાપના પૃથ્વી પર તે દિવસથી થએલી આપણે ગણીએ છીએ.

ઇશ્વરના રાજ્ય વિષે ખાતરી કરી આપવાનું, તેને પ્રગટ કરવાનું, અને તેની વૃદ્ધિ કરવાનું જે મંડળીનું ખાસ કાર્ય છે તેના બે ભાગ છે:—
(અ) મંડળીના સભાસદોના વિશ્વાસને અને જીવનને પોષણ આપવાનું, અને
(આ) જેઓ મંડળીની બહાર હોય, તેઓ મધ્યે સુવાર્તાનો ફેલાવ કરવાનું.

(અ) પહેલા હેતુને માટે આપણે જોઈએ છીએ કે ઇસુએ પોતાની મંડળીમાં જે સાધનો નક્કી કરેલાં છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—(૧) એકઠા થઇને ભજનસેવા કરવી કે જ્યાં પોતે હાજર રહેવાનું વચન આપ્યું; (૨) નસિહત કે જે અમલમાં મૂકવાને તેણે પોતાની મંડળીને અધિકાર આપેલા છે તે; (૩) વળી પરસ્પરની પ્રીતિ અને સંભાળ કરવા વિષે ઇસુએ પોતાના શિષ્યોને આગ્રહપૂર્વક ફરમાવ્યું તે; (૪) યોગ આપવાનું તથા મંડળીના સભાસદોનું પાળણ કરવાનું જે પોતે આ પૃથ્વી પર કીધું હતું તે; (૫) બે ખાસ ધર્મક્રિયાઓ પાળવાનું, જે સાધારણ રીતે ધર્મસંસ્કારો કહેવાય છે તે. જે બે સંસ્કારો ઇસુએ સ્થાપ્યા તે મંડળીની માફક આપણા મનુષ્યસ્વભાવને અનુકૂળ હતા. આત્મિક અને અદૃશ્ય વાનાં જોઈ તેઓ ઉત્કૃષ્ટ અને અગત્યનાં હોય, તેા પણ સંસારી વિચારોના દબાણથી તેઓ ઊતરતા દરજ્જાનાં ગણાય એવો સંભવ છે, અને તેઓને કંઈક સ્વરૂપ આપવાથી તેઓ આપણા મન ઉપર વધારે અસરકારક થાય છે. આપણે સ્પર્શ કરી શકીએ એવા ચિહ્નથી આપણા વિશ્વાસને ટેકા મળે છે, અને તે વડે અદૃશ્ય વસ્તુઓ આપણે વધારે મક્કમપણે ગ્રહણ કરી શકીએ છીએ. સંસ્કારો એવી ક્રિયા છે કે જેમાં જે આશિષો આપણને આપવામાં આવે છે, તે ઉપદેશ વડે આપવામાં આવે છે તેમ નહિ, પણ દૃશ્ય ચિહ્નો, કે જેમાં જેઓને આપણે જાણે પ્રત્યક્ષ રીતે જોઈ શકીએ, અને ખરી રીતે ગ્રહણ કરી શકીએ તેથી તેઓ આપણને પ્રાપ્ત થવાની વિશેષ ખાત્રી થાય છે. જે આશિષો ખ્રીસ્તના વચનથી આપણને આપવામાં

આવે છે તે સિવાય બીજી કોઈ આશિષો સંસ્કારો પાળવાથી આપણને પ્રાપ્ત થતી નથી. ઇસુ પોતાના વચન વિષે કહે છે કે, “જે વાતો મેં તમને કહી છે, તે આત્મા તથા જીવન છે” (યોહ. ૬ : ૬૩) તેના કરતાં વધારે ઉમદા આશીર્વાદ સંસ્કારોથી આપણને મળી શકતા નથી, અને જેમ બોધ સાંભળવાથી આપણને આશીર્વાદ મળે છે તેજ રીતે સંસ્કાર પાળવાથી આશીર્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે. જે આપણા અંતઃકરણમાં વિશ્વાસ અને સત્ય ન હોય, તો સંસ્કારો વડે આપણે કંઈ પણ શ્રેય પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. સંસ્કારો જાણે “દ્રશ્ય વચન” અને “સ્પર્શ” કરી શકાય એવો શબ્દ” હોય છે, અને તેઓને યોગ્ય રીતે પાળ્યાથી આપણા વિશ્વાસમાં ઘણી વૃદ્ધિ અને આશિષ મળી શકે છે.

ઇસુ આકાશમાં “લઇ લેવાયો” ત્યાર પહેલાં દેવના રાજ્યમાં દાખલ થવાના સંસ્કાર તરીકે તેણે બાપ્તિસ્માનો સંસ્કાર સ્થાપ્યો. “તમે જઇને સર્વ દેશનાઓને શિષ્ય કરો; બાપ, દીકરા તથા પવિત્ર આત્માને નામે તેઓને બાપ્તિસ્મા આપતા જાઓ” (માત્થી ૨૮ : ૧૯). શાસ્ત્રમાં ઇશ્વરના નામનો અર્થ એ છે કે ઇશ્વર જેવો પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે, તેવો તેને માનવો. બાપ્તિસ્માનો અર્થ એવો છે કે જે માણસને તે આપવામાં આવે છે તે માણસ ઇસુએ ઇશ્વર વિષે જે શિક્ષણ આપ્યું છે તે માની લે છે, ને દેવના રાજ્યમાં દાખલ થઇને તે ઇશ્વરને પોતાનો આકાશમાંનો બાપ તથા તારનાર તથા પવિત્ર કરનાર તરીકે કબૂલ કરે છે. જે માણસે બાપ્તિસ્મા લીધું છે તે ત્યાર પછી આવા વિશ્વાસમાંજ જીવન ગાળવા બંધાએલો છે. એ સંસ્કારમાં શુદ્ધ કરવાનું જે પાણી વાપરવામાં આવે છે તે ઇશ્વરના રાજ્યમાં દાખલ થવાથી મળેલા આશીર્વાદોની નિશાનીરૂપ છે, એટલે ખ્રીસ્તના રૂધિર વડે પાપોની માફી મળવી તથા તેના પવિત્ર આત્માના દાનથી અંતઃકરણની મલિનતાથી શુદ્ધ થવું. આ સંસ્કાર સ્થાપન કરતી વખતે ઇસુએ કહ્યું કે “જુઓ, જગતના અંત સુધી હું સર્વકાળ તમારી સાથે છું” (માત્થી ૨૮ : ૨૦), એથી આપણને ખાતરી થાય છે કે જે આશીર્વાદો આપણને આપવાનું કહે છે તે આપવાને પ્રભુ ઇસુ સામર્થ્યવાન છે.

પ્રભુભોજનનો સંસ્કાર સ્થાપવામાં આવ્યો ત્યારે ઇસુના શબ્દો અને કૃત્યો (માત્રી ૨૬ ; ૨૬-૨૮. માર્ક ૧૪ ; ૨૨-૨૪. લુક ૨૨ ; ૧૯, ૨૦. ૧ કરી. ૧૧ ; ૨૩-૨૫) શિખવે છે કે આ સંસ્કાર—(a) યાદગીરીનું જમણુ છે—“ મારી યાદગીરીને સાફ એ કરો ” (૧ કરી. ૧૧ ; ૨૪). આ સંસ્કારમાં રોટલી અને દ્રાક્ષરસ એ ઇસુના લંગાએલા શરીર અને વહેવડાવાએલા લોહીનાં ચિહ્ન છે. આ સંસ્કાર પાળવાથી સ્વર્ગના જમાનામાં ખ્રીસ્તી મંડળીમાં ઇસુ પરનો પ્રેમ તાજે ને તાજે રહ્યો છે, અને આપણા તારણને માટે ઇસુનું મરણ થયું એવો આપણો વિશ્વાસ દૃઢ રહે છે. (b) વળી પ્રભુભોજન તે ઇસુના મરણથી ઇશ્વર સાથે આપણો મિલાપ થયો છે, તેમ દેખાડે છે ; જેમ જુના કરારના વખતમાં પાપાર્થાર્પણ ચઢાવનારા ઇશ્વરની સાથે મિલાપ પામ્યા, ને તે કારણથી તેઓ ઇશ્વરની આગળ આનંદોત્સવ કરતા, તેમજ પ્રભુભોજન પણ યજ્ઞ પછીના ઉત્સવ જેવો છે. વધસ્તંભ પરનું બળિદાન, જેને બેકે ઘણો વખત વીતી ગયો છે, છતાં પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે ઇશ્વરની નજરમાં તેનું સાકૃત્ય જરા પણ ઘટી ગયું નથી. આ મિલાપના ભોજનને માટે રોટલી લાંગવી, અને દ્રાક્ષરસ રેડવો એ અર્પણનાં ચિહ્ન પુરતાં છે ; એઓને યોગે જે આપણે સાફ કરવાને ઇશ્વર શક્તિવાન છે, તે આપણા વિશ્વાસને આશરે આપણને મળે છે. (c) વળી પ્રભુભોજન જે આત્મિક અને અનંતકાળનું જીવન માણસોને આપવા સાફ ઇસુ આવ્યો હતો, તે આપણને મળવાનો અને તેમાં આગળ વધવાનો પ્રસંગ છે. “ જ્યાં એ અથવા ત્રણ મારે નામે એકઠા થએલા હોય છે, ત્યાં તેઓની વચમાં હું છું ” (માત્રી ૧૮ ; ૨૦). એ વચન પ્રમાણે પ્રભુ-ભોજનમાં ઇસુ હાજર હોય છે. તેની આજ્ઞા પ્રમાણે મેજ ઉપર રોટલી અને દ્રાક્ષરસ મૂકવામાં આવે છે ; રોટલી લાંગવામાં આવે છે, અને દ્રાક્ષરસ રેડવામાં આવે છે. એટલુંજ નહિ, પણ આપણે બેઠાએ છીએ કે તેણે રોટલી લઇને કહ્યું કે, “ લો, ખાઓ, આ માફે શરીર છે ; ” અને વાટકો લઇને કહ્યું કે, “ તમે સૌ એમાંનું પીઓ ; ” તેથી આ ક્રિયામાં તે આપણને કંઈ આપે છે, અને આપણે કંઈ પામીએ છીએ. વળી તેના તે પહેલાંના બીજા શબ્દો, એટલે કે “ જે કોઈ માફે માંસ

ખાય છે, ને માફ લોહી પીએ છે, તેને અનંતજીવન છે” (યોહ. ૬ ; ૫૪), તે ઉપરથી એ ખુલ્લેખુલ્લું દેખાય છે કે જે આપણે પામીએ છીએ, તે તો જીવન છે ; તે જીવન વિષે ઇસુ વારંવાર કહે છે કે તેનો આપનાર તે પોતે છે, અને વળી તે જીવન તેના બાપ પાસેથી તેને મળ્યું છે, અને જેને જગતનાં પાપને માટે બળિદાન તરીકે પોતાનો જીવ આપ્યા પછીજ તે આપણને આપી શક્યો. એ જીવન તે આપણને આ સંસ્કારમાં આપે છે (યો. ૬ ; ૫૧).

(બા) હવે મંડળીનો જે બીજો મોટો ઉદ્દેશ છે તે વિષે આપણે વિચાર કરીએ. જેઓ મંડળીની બહાર છે, તેઓ મધ્યે દેવના રાજ્યની સુવાર્તાનો પ્રસાર કરવાનો છે, અને તેને માટે ઇસુએ પોતાના શિક્ષણમાં બે મોટા સાધન દર્શાવ્યાં છે.

(૧) પહેલું સાધન તે મંડળીની એકતા છે,—એટલે ઇશ્વરની સેવામાં એકતા, અને પરસ્પર પ્રીતિ રાખવામાં તેની એકતા. આત્મિક જીવનમાં મંડળીની આવી એકતાથી જગત ઉપર બારે અસર થાય. “વળી હું એકલા તેઓને સાફ નહિ, પણ તેઓની વાતથી મારા પર જેઓ વિશ્વાસ કરશે, તેઓને સાફ પણ વિનંતી કરું છું કે, તેઓ બધા એક થાય ; એ બાપ, જેમ તું મારામાં અને હું તારામાં, તેમ તેઓ પણ આપણામાં થાય, એ સાફ કે તે મને મોકલ્યો છે, એવો જગત વિશ્વાસ કરે” (યોહ. ૧૭ ; ૨૦, ૨૧). આ સાક્ષી વધારે અસરકારક કરવાને માટે ઇસુએ પોતાના શિષ્યોને એક “નવી આજ્ઞા” આપી, અને તેઓને એક બીજા ઉપર ખાસ પ્રીતિ રાખવા વિષે આગ્રહપૂર્વક કહ્યું ; “હું તમને નવી આજ્ઞા આપું છું કે, તમે પણ એક બીજા પર પ્રેમ કરો. જેવો મેં તમારા પર પ્રેમ કર્યો, તેવો તમે પણ એક બીજા પર પ્રેમ રાખો, તો તેથી સર્વ માણસો જાણશે કે તમે મારા શિષ્ય છો” (યોહ. ૧૩ ; ૩૪, ૩૫).

(૨) ઇસુએ પોતાની સુવાર્તાના ફેલાવને સાફ બીજું મોટું સાધન જે દર્શાવ્યું, તે એ છે કે દુનિયામાં મંડળીએ જે ઉપદેશ કરવો જોઈએ તે. આ મહાન કાર્યને માટે તેણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું, “આખા જગતમાં

જઘને આખી સૃષ્ટિને સુવાર્તા પ્રગટ કરે ” (માર્ક ૧૬ ; ૧૫) ; “તમે જઘને સર્વ દેશનાઓને શિષ્ય કરો ” (માર્ક ૨૮ ; ૧૯). પ્રભુએ એ આજ્ઞા આપી તેની સાથે જેઓ આ કામ કરવા જાય, તેઓની ગરજ પુરી પાડવાની તેણે તેઓને ખાતરી આપી છે. પોતે હમેશ તેઓની સાથે રહેશે, એવું તેણે તેઓને વચન આપ્યું છે કે, “જુઓ, જગતના અંત સુધી હું સર્વકાળ તમારી સાથે છું” (માર્ક ૨૮ ; ૨૦). તે કામને માટે જે જે દેશોમાં તેઓ જશે, ત્યાં ત્યાં પોતાની દેવી સત્તાની મદદ તેઓને આપવાની તેણે ખાતરી આપી. “આકાશમાં તથા પૃથ્વી પર સર્વ અધિકાર મને અપાયો છે” (માર્ક ૨૮ ; ૧૮), અને માર્કની દશમા અધ્યાયમાં ધર્મોપદેશકોને પુષ્કળ સલાહો અને ઉત્તેજનો આપેલાં છે ; કેટલીક સૂચનાઓ માત્ર તે સમયને માટે હતી (દાખલા તરીકે, સમરૂનીઓના શહેરમાં જવું નહિ) પણ તે અધ્યાયના પાછલા ભાગમાં જે સૂચના આપવામાં આવી છે, તે સર્વ જમાનાને માટે આપેલી છે. તે અગાઉથી ચેતવણી આપે છે કે લોકો તમારી વિરુદ્ધ થશે, પણ પોતાના અનુભવ ઉપરથી તથા ભવિષ્યમાં જે મોટો જય થવાનો છે તેના વિચારથી, તે ઉપદેશકોને હિમ્મત આપે છે (માર્ક ૧૦ ; ૨૪-૨૮, ૩૪-૩૬). જે ઇશ્વરઆપના હુકમ વગર એક ચલ્લી પણ જમીન ઉપર પડતી નથી તે તમારી સંભાળ કરશે, એવી તે ખાત્રી આપે છે (૨૬-૩૧). વળી તેઓને સંપેદા કાર્યના મહત્ત્વ વિષે અને તેઓના બોધથી જે ઘણું અગત્યનું પરિણામ આવશે, તે સંબંધી તેણે તેઓને કહ્યું કે, “જે તમારો આવકાર કરે છે તે મારો આવકાર કરે છે ; ને જે મારો આવકાર કરે છે, તે મારા મોકલનારનો આવકાર કરે છે” (૪૦) ; “જે તમારો નકાર કરે છે, તે મારો નકાર કરે છે ; ને જે મારો નકાર કરે છે તે મારા મોકલનારનો નકાર કરે છે” (લુક ૧૦ ; ૧૬).

ઇસુ પોતાની મંડળી વિષે જે શિક્ષણ આપે છે, તેનું આ પ્રમાણે અવલોકન કીધા પછી બે આખતો ખાસ કરીને ધ્યાનમાં રાખવા જેવી જણાય છે. (૧) ઇસુના શિષ્યોમાં જે એકતા તેની નજરમાં ભારે અગત્યની છે (મંડળીને વાસ્તે તેમ જગતને વાસ્તે પણ અગત્યની છે) તે જળવવાને માટે આપણાથી જેટલું અને તેટલું કરવું ; અને (૨) આખી

ખ્રીસ્તી મંડળી તથા દરેક ખ્રીસ્તી સમાજ પ્રભુને માટે પવિત્ર સંસ્થા છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. પ્રભુને દહાડે આપણી મંડળીઓમાં આત્મિક બળનો તથા આશિષનો વધારો કરનારા કાણુ છે? જેઓ માત્ર બુદ્ધિમાં કે સંપત્તિમાં કે દરજ્જામાં વિખ્યાત છે તેઓ નહિ, પણ જેઓ ખરા અંતઃકરણથી ઇસુને નામે આવે છે, અને જેઓ ત્યાં હાજર હોવાને લીધે પ્રભુ પોતે હાજર રહે છે, અને મંડળીને માત્ર તથા અધિકાર આપે છે, અને પવિત્ર આત્માનું દાન આપે છે. એવા ખરા ભક્તો ગરીબ કે અભણ હોય તો પણ તેઓને લીધે પ્રભુ મંડળી પર આશીર્વાદો રેડી દે છે.

૨. કુટુંબ.

મંડળી વિષે ઇસુના શિક્ષણનો અભ્યાસ કર્યા પછી, કુટુંબની બાબતમાં તે શું કહે છે, તે વિષય ઉપર હવે આપણે લક્ષ લગાડીએ. ઇતિહાસના પુરાવા પ્રમાણે મનુષ્યોની અને પ્રાણીઓની કિંમત અને કલ્યાણ મોટે ભાગે ક્રાંત્યિક રહેણીકરણી પર આધાર રાખે છે. યહુદી પ્રજા કે જેમાં ઇસુનો જન્મ થયો, અને જેઓને તેણે બોધ આપ્યો તે લોકોની રહેણીકરણી ઉચ્ચ પાયરીએ પહોંચી ચૂકી હતી, એમ આપણે યુસફ તથા મરિયમ, અને ઝખાર્યાહ તથા એલીસાબેથના ઘરકુટુંબના દાખલાઓ ઉપરથી સમજી શકીએ છીએ. તે કુટુંબની આવી રહેણીકરણી એ ઇશ્વર પરની તેઓની ખરી શ્રદ્ધાને લીધે હતી, અને દેવના દીકરાને જગતમાં મોકલવા પહેલાં જે તૈયારી કરવામાં આવી તેના એક અગત્યનો ભાગ તે હતો, અને જ્યારે ઇસુની બાલ્યાવસ્થા અને જુવાનીમાં તેને યુસફ અને મરિયમના હવાલામાં સોંપવામાં આવ્યો, ત્યારે તે કુટુંબને એવી પ્રતિજ્ઞા આપવામાં આવી કે જેવી કે ઇ ખ્રીસ્તી કુટુંબને કદી આપવામાં આવી નથી. પોતાના પ્રાચીન સંપ્રદાય પ્રમાણે અને તેઓના શાસ્ત્રને આધારે યહુદીઓ માનતા હતા કે ઇશ્વરે પોને કુટુંબની સ્થાપના કરી હતી, પણ ઇસુએ તેમાં સુધારો કરીધો. તેણે કહ્યું કે સૃષ્ટિની મૂળ યોજના પ્રમાણે લગ્ન તોડી નહિ શકાય, એવો ઇશ્વરનો ઠરાવ હતો. પુરૂષ અને સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ વિષે જે હકીકત શાસ્ત્રમાં મળે છે તે યાદ કરાવીને તેણે નિર્ણય કરીધો કે, “તેઓ બે નથી, પણ એક છે” (માર્ક ૧૦; ૮); અને એક ઇશ્વરે નિર્માણ કરીધું

હોવાથી, તેને કાંઈ માણસ તોડી શકે નહિ. મુસાના નિયમ પ્રમાણે ફારગતી આપી શકાતી હતી, તે એ શરતે કે તે ફારગતી લેખિત કરવી જોઈએ. તેને લેખિત કરવાનો હેતુ એ હતો કે વિચાર કરવાનો અન મનમાં દયા લાવવાનો વખત મળે. તે વિષે ઇસુએ કહ્યું કે જો તેઓનાં અંતઃકરણ કંઈ ન હોત, તો ફારગતી આપવાની રીત ઉભી નહિ થાત. તેણે શિષ્યોનું કે વ્યભિચાર થયાને લીધે એકતાનો ભંગ થયો હોય, તેજ ફારગતી આપી શકાય. લગ્ન તે માત્ર મનુષ્યની ગોઠવણ નથી. “દેવે જે જોડ્યું છે,” ઇસુના એ શબ્દોથી દરેક લગ્ન વિશેષ ગંભીર અને પવિત્ર ક્રિયા ગણાય છે. વળી ત્યાર પછીના ઇસુના શબ્દો “તેને માણસે જોડ્યું ના પાડ્યું” (માર્ક ૧૦; ૯) તે ઉપરથી મંડળીને તથા રાજ્યના કાયદા ધડનારાને એવી સૂચના મળી છે કે જેનો અનાદર થવો ન જોઈએ.

કુટુંબની આગતમાં ઇસુના શિક્ષણમાં એક ખીજ જાણવા જેવી વાત છે, એટલે નાનાં આગકાને એટલું બધું માન આપવાનું તેણે ફરમાવ્યું, અને તે એવાં કારણોથી ફરમાવ્યું છે કે તેથી આપણને હજી આશ્ચર્ય લાગે છે. “આ નાનાઓમાંના એકને તમે ના વખોડો, માટે સાવધાન રહો, કેમકે હું તમને કહું છું કે આકાશમાં તેઓના દૂત મારા આકાશમાંના આપનું મ્હો સદા જુએ છે” (માર્ક ૧૮; ૧૦); “જે કાર્મ મારે નામે એવા એક આગકાને અંગીકાર કરે છે, તે મારો અંગીકાર કરે છે” (માર્ક ૧૮; ૫).

જો કાંઈ પુછે કે કુટુંબ અને મંડળી,—અથવા કુટુંબ અને દેવનું રાજ્ય—એ બન્ને દેવી સંસ્થા હોવાથી, તેઓ વચ્ચે શો સંબંધ છે? તેનો દૂકામાં ઉત્તર એ છે કે કુટુંબ એ કુદરતી નિયમાનુસાર દેવી સંસ્થા છે, કે જે મનુષ્યની ઉત્પત્તિના વખતથી છે; અને મંડળી એ આત્મિક નિયમાનુસાર દેવી સંસ્થા છે. મંડળી તો દેવનું રાજ્ય છે, પણ તે હજી સુધી પૂર્ણતાએ પહોંચેલું નથી; અને જ્યારે કાંઈ પણ કુટુંબમાં બહુધણીઆણી ખ્રીસ્ત પરના વિશ્વાસથી તેમના પ્રભુની સાથે જોડાએલાં હોય છે, ત્યારે તે કુટુંબ પણ દેવના રાજ્યની પાયરીએ ચઢે છે, અને તે મંડળીનો એક ભાગ થાય છે. આ વાતનું પ્રતિપાદન કરવાને યાદ રાખવું જોઈએ કે,

કૌટુંબિક જીવનમાં અસલ અને અવિકારી નિયમ એવો છે કે તન અને મનની બંને બાબતોમાં છોકરાંએનો આધાર તેઓનાં માતાપિતા ઉપર રહેલો હોય છે. તેઓ પોતાનાં માતાપિતાના આજ્ઞાને આધીન છે એટલુંજ નહિ પણ માતાપિતા સાથેનો તેઓનો કુદરતી સંબંધ એવો છે કે તેઓ સ્વાભાવિક રીતે માતાપિતાના વિચારો અહણ કરે છે, અને માતાપિતા જે જે માને છે તે તેમનાં છોકરાં ઘણું કરીને માનનારા થાય છે. કુટુંબની એકતા એવી છે કે તેમાંની દરેક વ્યક્તિ બીજાની સાથે નિકટનો અને બહુ અગત્યનો સંબંધ ધરાવે છે; અને માતૃપિતાનું નૈતિક અને આત્મિક જીવન છોકરાંએની જીવનમાં દાખલ થઈને તે ઉપર તેનાં ગુણલક્ષણની છાપ પાડે છે; એ કારણથી માતાપિતા જે ખ્રીસ્ત સાથે જોડાએલાં હોય તો તેઓનાં છોકરાં પણ તેની સાથે જોડાએલાં હોય; એ પાઉલના વચનમાં દર્શાવેલું છે. “જે જડ પવિત્ર હોય, તો ડાળીઓ પણ પવિત્ર” (૩મી. ૧૧; ૧૬); અને આ વાત ઇસુએ માન્ય કીધેલી છે, કારણ કે છોકરાના બાપના વિશ્વાસને લીધે તેણે તેને આશીર્વાદ દીધો. જ્યારે ભૂત વળગેલા છોકરાને ઇસુ આગળ લાવવામાં આવ્યો, ત્યારે ઇસુએ તેના બાપને કહ્યું:— “વિશ્વાસ રાખનારને સર્વ શક્ય છે,” અને જ્યારે બાપે ધાંટો પાડીને કહ્યું કે, “હું વિશ્વાસ કરું છું, મારા અવિશ્વાસ વિષે મને મદદ કર” (માર્ક ૯; ૨૩, ૨૪) ત્યારે ઇસુએ તે છોકરાને સાબિત કીધો. એમજ માતાપિતા પોતાનાં નાનાં બાળકોને તેની પાસે લઈ આવ્યાં, ત્યારે તેણે કહ્યું, “બાળકોને મારી પાસે આવવા દો, ને તેઓને વારો મા; કેમકે દેવનું રાજ્ય એવાંઓનું છે..... અને તેણે તેઓને પોતાની બાથમાં લીધાં, અને તેઓ પર પોતાના હાથ મૂકીને તેઓને આશીર્વાદ દીધો” (માર્ક ૧૦; ૧૪-૧૬). આ ઉપરથી આપણે જોઈએ છીએ કે એકંદરે જોતાં ખ્રીસ્તી કુટુંબ દેવના રાજ્યનો એક ભાગ છે. ખ્રીસ્તી બાળકો તેઓના જન્મથીજ દેવનાં છે, એ વાત યાદ રાખીને તેઓને ઉછેરવાં જોઈએ. પાઉલના માનવા પ્રમાણે તેઓ “પ્રભુમાં” છે (જુઓ એફ. ૬; ૧); અને શરૂઆતથીજ છોકરાંએને બોધ કરવો જોઈએ કે તમે ખ્રીસ્તનાં છો, અને ઇશ્વરને “બાપ” કહેવાનો તમારો અધિકાર છે. આ હક બાપ્તિસ્માથી કંઈ તેઓને મળે છે એમ નથી; કારણ

ક્રીસ્તી કુટુંબમાં તેમનો જન્મ થયાથી તેઓને તે હક પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યો
 પણ જે જે આશિષો તેઓ પામ્યાં છે તેની આમિરમાં તો એકાણી
 ૧ મુદ્રા છે, અને તેઓનાં માઆપના વિશ્વાસને તે મદદગાર થઈ
 છે, અને તે આગત તેઓને પાછળથી જે યોધ આપવામાં આવે છે,
 ૨ પોતાની તે પદવી સાચવી રાખવાને, તેના હકો વાપરવાને, અને
 નાં છોકરાં તરીકેની આશામાં રહેવાને તેઓ દૃઢ થાય તેને માટે તે
 રચીત સાધનજૂત થઈ પડે છે.

अध्याय १३.

જગતના અંત વિષે ઇસુતું શિશ્નણ.

જગતનો નિર્માણ કરેલો અંત કેવો છે?—એ વિષે મનુષ્યોના તર્કવિતર્ક—એ વિષે ઇસુ શું શિખવે છે?—(૧) ભુંડાઈ ઉપર ભલાઈની છત થવાની છે. (૨) આ પરિણામ માણસના દીકરાના આગમન વડે થવાનું છે, (૩) તેના આગમન વખતે સર્વ માણસોનું પુનરુત્થાન અને સર્વનો ન્યાયચુકાદો થશે. ન્યાયચુકાદાના નિયમો:—(I) મંડળીનો. ન્યાય બે કસોટી પ્રમાણે થશે. (a) ચાલતચલતની, અથવા ખ્રીસ્તના આગમન વિષે તૈયાર રહેવા સંબંધીની. (b) ખ્રીસ્તને માટે બળવેલી સેવાની. (II) જેઓ મંડળીની બહાર છે તેઓનો ન્યાય ખ્રીસ્તના ભાઈઓ પ્રત્યે તેમની વર્તણુક પ્રમાણે થશે.—જગતનો ન્યાય થશે ત્યારે ઈસ્લામમાં જે કંઈ બાકી કે અધુરું, તે પૂર કરવામાં આવશે; સર્વનો ઉદ્ધાર થશે એવો બોધ આપેલો નથી. (૪) અંતનો વખત—ઈસુનો બેવડો ઉત્તર; આનું કારણ, (૫) ત્રણ રીતે દર્શાવેલું ઇસુનું આગમન—(૧) તે પરાક્રમ આપનારું છે, (૨) ઐતિહાસિક છે, (૩) ન્યાય-કાળના સંબંધનું છે. ૬. મંડળીની તથા પ્રમુખ સેવકોની લાયક વૃત્તિ—આશા રાખવી, સાવધાન રહેવું અને પ્રાર્થના કરવી

દુનિયાનું લવિષ્ય કયું થવાનું છે? મનુષ્યમાત્રના ઇતિહાસનો અંત આવશે કે નહિ? ને જો આવે તો કવી રીતે આવશે? શું તે ઇતિહાસનું કંઈ લક્ષ્યબિંદુ છે, અને કંઈ નિર્માણ કાર્યોનું પરિણામ છે કે જે તરફ તે વધે છે? આવા પ્રશ્નો, કે જે તરફ હરકોઈ માણસનું મન સ્વાભાવિક રીતે આકર્ષાય તેના ઉત્તર કાણ આપી શકે?

જે આપણે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને પૂછીએ, તો તેઓ કદાપિ એવા જવાબ આપે કે અવલોકન પરથી અમે એવું અનુમાન કરીએ છીએ કે જગત અને તેમાં રહેતારા સર્વ જીવનો અંત નિશ્ચે આવશે. તેઓ જુએ છે કે સૂર્યની ગરમી કમી થતી જાય છે. સૂર્યની ગરમી ઉપર જીવનનો આધાર છે; જે વસ્તુઓ વડે સૂર્ય પોતાની ગરમી ટકાવી રાખે છે, તે વસ્તુઓને સૂર્ય ધીમે ધીમે ખપાવી નાખેના હોય તેમ માલમ પડે છે, અને અમુક સમય વિત્યા બાદ સૂર્યનું અજીવું થઈ રહે અથવા તે એવો થઈ શકે જાય કે આ પૃથ્વી મનુષ્યજીવન ટકાવી રાખવાને લાયક રહે નહિ, અને એમ

થાય ત્યારે મનુષ્યની જીંદગીનો આખરે અંત આવ્યા વગર રહેજ નહિ. જેમ હાલ ચાલે છે તેમ ને તેમ ચાલ્યા કરે તો આતું પરિણામ આવે, એમાં કાંઈ તરેહનો સંશય નથી. અક્ષયન તેવું થવા માટે હજી ધણેજ કાળા ભેંઠએ. પણ જે માણસોનું છેવટનું પરિણામ આવું હોય, અને જેમ ઝડ સુકાઈને ડુંડું થઈ જાય છે તેમ તેના નાશ થઈ જાય, તો માણસની જીંદગીનું રહસ્ય અને તેની કિમ્મત કંઈજ રહેવાનાં નથી.

જે આપણે એ સવાલ નીતિશાસ્ત્રવેતાઓ, કે જેઓ સદ્ગુણ અને દુર્ગુણની તુલના કરીને મનુષ્યોની પ્રગતિ અથવા તેઓની અધોગતિ વિષે અનુમાન કરે છે તેઓને પુછીએ, તો તેમાંના કેટલાક એવો જવાબ આપે કે આ દુનિયામાં કાંઈ પણ દિવસ અસત્ય ઉપર સત્યનો, ભુંડાઈ ઉપર સલામનો, પુરેપુરી રીતે જય થશે એવી આશા રાખવાનું કંઈ કારણ મળતું નથી. મનુષ્યોની જીંદગીમાં સાફ અને ખોટું એ બે એટલે સુધી સમનોત્તર રાખવામાં આવ્યાં છે કે તેઓ વચ્ચેનો ઝગડો ઘણું કરીને નિરંતર ચાલ્યાંજ કરવાનો, અને તેમાં સારાની કાંઈ પણ દિવસ ફેનેહ થનાર નથી. એથી ઉત્તર કેટલાએક વિદ્વાનો દુનિયાને માટે અને જનસમાજને માટે એવી આશા રાખે છે કે, આપણે વધારે ને વધારે સારા થતા જઈશું. ધીમે ધીમે પણ ખાત્રીભરેલી રીતે નૈતિક અને સામાજિક ઉન્નતિ થશે, ને તે એટલે સુધી કે આ દુનિયા પૂર્ણતાએ પહોંચશે અને મનુષ્યની જીંદગી તદ્દન સુખી અને સદ્ગુણી થઈ જશે.

આમાંનો કયો ઉત્તર ખરો છે એ કાલુ કહી શકે? માણસોમાં આટલું બધું મનોબળ જતાં અને તેઓએ આટલી બધી શોધો કીધી છે તેમ જતાં, પોતાની શી ગતિ થશે અથવા આ જગતના ઇતિહાસની શ્રેણી કેવી થશે એ કહેવાને આપણે જરા પણ શક્તિમાન નથી, એ શું આશ્ચર્ય જેવું નથી? આ વિષય ઉપર મનુષ્યોના તર્કવિતર્ક ઘણા તરેહવાર અને એક બીજાથી વિરૂદ્ધ છે, પણ તે ઉપરથી કંઈ પણ ચોક્કસ ખુલાસો મળે નથી. હવે એ વિષે સુચાર્તામાં ઇસુ જે આપણને કહે છે તે તરફ લક્ષ આપીએ. મનુષ્યના ભવિષ્ય સંબંધી ઇસુના શબ્દો પર આપણે વિશ્વાસ કેમ રાખીએ છીએ? એનું કારણ એ છે કે આપણને ખાતરી થાય છે કે ઇસુ ઇશ્વરને ઓળખે છે અને આખી સૃષ્ટિના નિર્ધારના સાથે તેનાં

સમાગમ છે. તેથી તેની સાક્ષી વજનદાર છે; અને એના શબ્દો આપણા અંતઃકરણમાં જેવા ઠસી જાય છે, તેવા ખીજા કોઇના પણ શબ્દો ઠસી શકતા નથી. તેનું શિક્ષણ અધિકારયુક્ત શિક્ષણ છે.”

આખરે શું થશે એ વિષે ઇસુનું શિક્ષણ શું છે, તે માત્થીના ૨૪મા અને ૨૫મા અધ્યાયમાં તેનું જે મોટું ભાષણ છે, તેમાં આપેલું છે (એની ટુંકી હકીકતો માર્ક ૧૩ અને લુક ૨૧માં છે). વળી લુક ૧૭; ૨૨-૩૭; ૧૯; ૧૧-૨૭. યોહ. ૫; ૨૮, ૨૯ વાંચો. વળી “તે દિવસ” અથવા “છેલ્લો દિવસ” તે સંબંધી ખીજા ઘણી જગાએ ઇસુએ વાત કરી છે.

ભવિષ્ય સંબંધીના ઇસુના શિક્ષણના આ સંગ્રહમાંથી નીચે જણાવેલા મુખ્ય નિર્ણયો કરી શકાય:—

૧. પ્રથમ આપણે શીખીએ છીએ કે મનુષ્યનો ઇતિહાસ કંઈ હેતુ વિનાનો નથી. તેનું એક ખાસ લક્ષ્ય છે, જેની તરફ તે નિત્ય દોરાય છે, અને તેનું પરિણામ જ્યવંત થશે. સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે લાંબા વખતથી ચાલતા આવેલા યુદ્ધનો અંત આવશે, અને આખરે સત્યનો વિજય થશે. દેવનું રાજ્ય એ ઇસુના શિક્ષણનો મોટો વિષય હતો, અને તે વિષે તેણે કહ્યું કે તે રાજ્ય અહિં આપણી મધ્યે, આપણાં અંતઃકરણમાં પણ, છે. તે અંકુરરૂપે આપણામાં છે, ને એક તે હજી અધૂરું છે, તે પણ તે કોઈ દિવસ સંપૂર્ણતાએ પહોંચશે. જે રાજ્યને આપણે હાલ “કૃપાનું રાજ્ય” કહીએ છીએ, તે તો “મહિમાવાન રાજ્ય” થવાનું છે. જે પ્રાર્થના પ્રભુ ઇસુએ આપણને શિખવી છે તેના છેવટનો તથા સંપૂર્ણ ઉત્તર એવો થશે કે, “તાર્ક રાજ્ય આવો, જેમ આકાશમાં તેમ પૃથ્વી ઉપર તારી ઇચ્છા પુરી થાઓ.”

૨. આ મહિમા રફતે રફતે અને પ્રગતિના સુધારાને માર્ગે આવશે એમ નથી. અલખત સુવાર્તાનો પ્રચાર તેને માટે તૈયારી કરે છે. છાપવાની કળાની શોધ અને ઝડપથી દેશોદેશમાં પર્યટન કરવાનાં આધુનિક સાધનો અદ્દરૂપ થઇ પડે છે. મનુષ્યના ઇતિહાસમાં પણ અમુક સમયો “ઇશ્વરના દિવસો” કહેવાય છે; જેમાં ઇશ્વરનું બળ પ્રગટ થાય છે ને મોટા સુધારા તથા ફેરફારો થાય છે, તેથી પણ અંત વધારે ને વધારે પાસે આવતો જાય

છે. પણ ઉવટનું મોટું પરિણામ આવ્યા પહેલાં બારે ઉચ્ચપાચલ અને અકસ્માતો થશે. ઇસુ તો દેવના રાજ્યનો રાજા છે, તે રાજ્યની ઉત્પત્તિ તેનામાંજ થઇ હતી. તે તેનો સ્થાપનાર હતો, અને જે આત્મિક બળ વડે તે વધતું જાય છે, અને જેથી તે જાય પામે છે, તે બળ તે પુરૂં પાડે છે. વળી તે આખી સૃષ્ટિનો પ્રભુ છે (માત્રી ૨૮ ; ૧૮), અને તે સૃષ્ટિના સર્વ નિયમોને દેવના રાજ્યને આધીન કરશે ; અને તેનું પ્રત્યક્ષ આગમન થશે ત્યારે ઇતિહાસની ધીમી ગતિ બદલીને અને સર્વ દુષ્ટાર્થ ઉપર પૂર્ણ રીતે વિજય મેળવીને તે રાજ્યને તેના સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં લાવશે. “ માણસનો દીકરો પોતાના દૂતોને મોકલશે, ને ઠાકર ખવડાવનારી બધી વસ્તુઓને તથા ભુંડું કરનારાઓને તેના રાજ્યમાંથી તેઓ એકઠાં કરશે.....ત્યારે ન્યાયીઓ પોતાના બાપના રાજ્યમાં, જેમ સૂર્ય પ્રકાશે તેવી રીતે પ્રકાશશે ” (માત્રી ૧૩ ; ૪૧-૪૩).

૩. આ બીના તેના આગમનને વખતે જે માણસો જીવતાં હશે તેઓનેજ લાગુ પડશે એટલુંજ નહિ, પણ માણસમાત્રને તે લાગુ પડશે. ખ્રીસ્તના આગમનને વખતે મરણ પામેલાં બધાં પાછાં જીવતાં થશે, અને બધાંના ન્યાય થશે. આપણા પ્રભુના શિક્ષણમાં અથથી તે ઇતિ સુધી તે કહે છે કે તે વખતે હું જાતે મનુષ્યમાત્રનો ન્યાય કરીશ. “ એવી વેળા આવે છે કે જેમાં સર્વ જેઓ કબરોમાં છે તેઓ માણસના દીકરાની વાણી સાંભળશે, અને બહાર નીકળશે ; જેઓએ સારા કામ કર્યાં છે તેઓ જીવનનું ઉત્થાન પામવા સારૂ, ને જેઓએ ભુલ્યાં કામ કર્યાં છે, તેઓ દંડનું ઉત્થાન પામવા સારૂ બહાર નીકળી આવશે ” (યોહ. ૫ ; ૨૮, ૨૯). “ માણસનો દીકરો પોતાના બાપના મહિમામાં પોતાના દૂતો સુદ્ધાં આવશે, ત્યારે તે પ્રત્યેકને તેનાં કામ પ્રમાણે ફળ ભરી આપશે ” (માત્રી ૧૬ ; ૨૭).

તેના મોટા ભવિષ્યવાદના છેલ્લા ભાગમાં (માત્રી ૨૪ ; ૪૫-૨૫ ; ૪૬) ઇસુ ન્યાયનાં પ્રત્યક્ષ સંદર્શનો આપે છે, અને જોકે આ સંદર્શનો મોટે ભાગે દર્શાવના રૂપમાં છે, છતાં જે મોટા નિયમાનુસાર તે મનુષ્યોનો ન્યાય કરશે તે તેમાં આપણને સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવેલું છે.

(૧) પહેલું તે મંડળીના ન્યાય કેવી રીતે કરશે, તે આપણે જોઈએ છીએ. જે આકરોની, દસ કુમારિકાઓની, અને એક માણસે પરદેશ જતાં પોતાના આકરોને તાલંતો આપેલાં તેની દર્શાવેલ કથાઓ (માત્રી ૨૪; ૪૫-૨૫; ૩૦) સ્પષ્ટ રીતે તેના પોતાના સેવકોને લાગુ પડે છે, અને તેઓના શિક્ષણને સાર એ છે જે તે માટે દિવસે એ સંવ્રજાનો ન્યાય જે કસોટી (ધારણ) પ્રમાણે કરવામાં આવશે. (અ) એક કસોટી ગુણલક્ષણની; અને (ઃ) બીજી કસોટી ખ્રીસ્તની સેવા સંબંધીની. આપણને કદાચ એવું લાગે કે તે દિવસે ઇસુ પરના વિશ્વાસની કસોટીને આધારે ન્યાય કરવામાં આવશે. પણ તેના શિક્ષણ પરથી ખુલ્લી રીતે જણાય છે કે માણસોનાં લક્ષણ અને કરણી ધ્યાનમાં રાખીને તેમના વિશ્વાસનાં ફળપરથી તેઓના ન્યાય થશે તેથી ન્યાયચક્રોદ્ધાર એવા ધારણ ઉપર થશે કે જેમ ન્યાય કરનારને તેમ મનુષ્યમાત્રને પણ તે વાજબી લાગશે. પહેલું દર્શાવેલ મંડળીના કારણો રીતે વિષે છે, અને બીજું મંડળીના સાધારણ સલાસદો વિષે છે. બંનેને ન્યાય તેઓનાં લક્ષણ પ્રમાણે આપવામાં આવ્યો છે, અને તેઓના પ્રભુના આગમનને માટે તેઓ ઉત્સુક હતા કે કેમ તે ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે. આ ઉપરથી તેઓનાં અંતઃકરણની સ્થિતિ જણાઈ આવશે. તેને આવવાને હજી વિલંબ થશે એમાં જો તેઓએ આનંદ માન્યો હશે, અને તેથી પાપમાં ને પાપમાં તેઓ મચી રહ્યા હશે (માત્રી ૧૪; ૪૯), અથવા જો તેના આવવાની (માત્રી ૨૫; ૫) નજીકની આશા નાશ પામવાથી તેઓ દુનિયાની મોહજાળમાં ફસાઈ પડેલા માલમ પડે, અને આત્મિક જીવન વિષે એપરવા રહીને તેને માટે કંઈ તૈયારી કરવામાં ચૂક્યા હશે (માત્રી ૨૫; ૩) તો તેઓને દોષિત ઠરાવવામાં આવશે. પણ જે કંઈ તેઓને સંપાદવામાં આવ્યું હોય તે વિષે જો તેઓ નિમકહલાલ રહ્યા હશે, તો તેના બદલો તેઓ પામશે (માત્રી ૨૪; ૪૭) અને સનાતન આનંદમાં તેઓને દાખલ કરવામાં આવશે (માત્રી ૨૫; ૧૦).

ત્રીજા (તાલંતના) દર્શાવેલાં આપણે જોઈએ છીએ કે તે દિવસે ઇસુ પોતાના સેવકોને ન્યાય તેઓએ કીધેલી સેવાના પ્રમાણમાં કરશે. જેઓએ તેમની જીંદગીમાં મજેલી તકોના સારો ઉપયોગ કીધો હશે, તેઓને તે બધી શ્રાવણી આપશે; તેઓ ઇસુના આનંદમાં દાખલ થશે, અને

(લુક ૧૯ માં મહોર વિષેનું દર્શાવે છે તે મુજબ) તેઓ દરેકને તેના વિશ્વાસુપણા અને ફતેહના પ્રમાણમાં વધારે ઉંચી પદવીએ ચઢાવવામાં આવશે. પણ પેલો નકામો ચાકર, જેણે કંઈ નફો મેળવ્યો નહિ, મતલબ કે જેણે માત્ર પોતાના સ્વાર્થનો જ વિચાર કરીધો, અને પોતાની જાંઘળીના ગુજરામાં ખ્રીસ્તને માટે કંઈ સારું કામ કરવાની જેની ઇચ્છા નહોતી, તેને “બહારના અંધકારમાં નાખશે; ત્યાં રડવું અને દાંત પીસવું થશે.”

(૨) માત્થીના પત્નીસમા અધ્યાયને અંતે આપેલું ન્યાયકરણનું દર્શન—જેના કરતાં માણસોને માટે વિશેષ ગંભીર અને ઉત્કૃષ્ટ બીજું કંઈ પણ લખવામાં આવ્યું નથી—તેમાં ઇસુ સંબંધી જેઓ અજ્ઞાન હતા, તેઓનો ન્યાય કયા ઘોરણ ઉપર કરવામાં આવશે, તે બનાવવામાં આવે છે. આ ન્યાયકાળનું વર્ણન એવા વિદેશીઓ ને વિધર્મીઓ વિષે છે જેમ માનવામાં આવે છે, કારણ કે—(a) ખ્રીસ્તના ભાષણમાં મંડળી સંબંધીનાં દર્શાવેલા પછી તે આવે છે; (b) “સર્વ લોકો તેની સમક્ષ એકઠા કરવામાં આવશે;”—‘લોકો’ શબ્દનો અર્થ તે સમયના વપરાશ પ્રમાણે ‘અન્ય ધર્મીઓ’ થતો હતો; (c) ૩૭માં અને ૪૪મા વાક્યોમાં જે ઉત્તર આપવામાં આવે છે, તેમાં એ ખુલ્લેખુલ્લું દેખાઈ આવે છે કે જેઓનો ન્યાય અહિં કરવામાં આવશે, તેઓને ખચર નહોતી કે પોતાના ભાઈઓની સેવા જેઓ કરે છે તેઓ ઇસુની સેવા કરે છે; અને ત્યારે તે તેઓના સમજવામાં આવશે ત્યારે તેઓને આશ્ચર્ય લાગશે. તે વખતે જેમ મંડળીમાંના લોકોના એ ભાગ તેઓની વર્તણૂક પ્રમાણે કરવામાં આવશે, તેમજ વિધર્મીઓના પણ એ ભાગ પાડવામાં આવશે, અને તેઓએ બીજા માણસો પ્રત્યે જેવી વર્તણૂક ચલાવી તેવી વર્તણૂક તેઓએ પ્રભુ પ્રત્યે ચલાવી જેમ તે માનશે, અને તેમને કહેશે—“હું ભુખ્યો હતો ત્યારે તમે મને ખાવાનું આપ્યું,” અને બીજાને જેમ કહેશે કે “તમે ફલાણું મારે માટે કરીધું નહિ,” “અને એઓ સર્વકાળિક શાસનમાં જશે, પણ ન્યાયીઓ સર્વકાળિક જીવનમાં જશે.”

આ પ્રમાણે ન્યાયને માર્ગે ચાલનારાઓને તેઓની સારી ચાલનો આવો બહોળો મળે, ને અધર્મી ને સ્વાર્થી માણસો ઉપર આપત્તિ આવે એ સહુ દોષને વાજબી લાગે જેમ છે. આ જગતમાં દુષ્ટ માણસોને

ધણી વાર જય મળે છે તે બાબત, અને મનુષ્યોની જીંદગીમાં ન્યાયની ધણી ખામીઓ આપણા દીકામાં આવે છે, તે વિષેના શક દૂર કરવામાં આવે છે. ન્યાય ચૂકવવા બાબત જે કંઈ અધુરું કે બાકી રહ્યું હશે તેનું પુરે-પુરું નિરાકરણ કરવામાં આવશે. “ઉઘાડું નહિ કરાશે એવું કંઈ ઢાંકેલું નથી, અને જણાશે નહિ એવું કંઈ ગુપ્ત નથી” (માર્તી ૧૦; ૨૬). “જે હરેક નકામી વાત માણસો બોલશે, તે સંબંધી ન્યાયકાળે તેઓને જવાબ આપવો પડશે” (માર્તી ૧૨; ૩૬).

પણ શું આ પરિણામથી મનુષ્યના અંતઃકરણને સંતોષ મળે છે? શું આપણે એવી આશા રાખતા નથી કે શેતાનનાં સંપૂર્ણ કામોના સંપૂર્ણ નાશ એક દિવસે થશે, અને ઇશ્વરનો પ્રેમ પૂર્ણ રીતે જય પામીને મહિમાનું એવું રાજ્ય ઉભું કરશે કે જેમાં સર્વ જુદા પડેલાઓને પણ આખરે લાવવામાં આવશે? આવી અભિલાષા ઇશ્વરના પોતાના અંતઃકરણને અનુકૂળ હશે એમ માનવાનું કારણ આપણને મળે છે, અને તે સર્વનો પિતા છે તે પરથી એવું અનુમાન કરવું વાજબી લાગે છે. ઇશ્વર “ઇચ્છે છે કે સંધર્ષ માણસ તારણ પામે” (૧ તીમ. ૨; ૫); અને જ્યારે આપણે સંધર્ષ માણસોના તારણની અભિલાષા રાખીએ, તો આપણે તેના જેવા છીએ એમ કહી શકાય. પણ જો આપણે પુછીએ કે શું આ અભિલાષા ફળિભૂત થશે? તો જેટલું જ્ઞાન હાલ આપણે ધરાવીએ છીએ તે ઉપરથી ખાત્રીપૂર્વક જવાબ બાગ્યેજ આપી શકાય. સુવાર્તાઓમાં જે શબ્દોનું ભાષાન્તર આપણે ‘દુનિયાનો અંત’ એવો કરીએ છીએ, તેના અર્થે યુગની અથવા જમાનાની પૂર્ણતા એવો થઈ શકે. વળી જે શબ્દનો અર્થ ‘સનાતન’ કરીએ છીએ, તેના અર્થે વાસ્તવિક રીતે જોતાં ‘યુગના યુગો સુધી પહોંચે’ એવો થાય છે. એ પરથી કેટલાક વિદ્વાનો એમ ધારે છે કે આ ભવિષ્યવાણીમાં ઇસુ આપણને નવી વ્યવસ્થાકાન્તિ વિષે, અને તે નવી વ્યવસ્થા કેમ ચાલશે તે વિષે કહે છે. પણ તેનું પરિણામ શું થશે, તે વિષે કંઈ કહેતો નથી. તે ઉપરથી તેઓ માને છે કે ન્યાયચુકાદાને દિવસે જેઓને દોષિત ઠરાવવામાં આવશે, તેઓને માટે પણ આશા રાખી શકાય છે. પરંતુ એ મંભીર સવાલનું વિવેચન આ લઘુ પુસ્તકમાં થઈ શકે એમ નથી. એટલું તો કહી વિના ચાલતું નથી કે આપણા પ્રભુના શબ્દોથી

આપણાં મન પર દૃઢ છાપ પાડવામાં આવે છે કે આ હાલનું જીવન એ તારણ પામવાની ખાસ તક છે; અને આ બાબત વિષે જે છેલ્લો બોધ ધસુ કરે છે, તેમાં મનુષ્યોની બે ટોળીઓ પાડેલી જોવામાં આવે છે.

૪. જગતનો અંત, અને ધસુનું ફરી આવવું ક્યારે થશે તે પ્રશ્ન હજી બાકી રહેલો છે. આ બાબત વિષે મોટી મુશ્કેલી એ છે કે ધસુનાં વચનો એક બીજાથી વિરૂદ્ધ દેખાય છે. એક વખતે તેણે સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું કે, “હું તમને ખ્યાતિ કહું છું કે, આ બધાં પુરાં થશે ત્યાં સુધી આ પેઢી ગુજરી નહિ જશે” (માત્રી ૨૪; ૩૪). વળી બીજે પ્રસંગે તેણે એમ કહ્યું કે, “હું તમને ખ્યાતિ કહું છું કે, અહિં જ્યાં ઉમા છે, તેઓમાંના કેટલાએક એવા છે કે માણસના દીકરાને તેના રાજ્યમાં આવતો દેખશે, ત્યાં સુધી મરણ પામશેજ નહિ” (માત્રી ૧૬; ૨૮). ગિબન, રેનાન અને બીજા વિદ્વાનોએ કહ્યું છે કે, ધસુ પોતે એવું ધારતો હતો કે મનુષ્યોની એક પેઢી જેટલી મુદતની અંદરજ દુનિયાનો અંત આવશે એમાં તો કશી જાતની શંકા છેજ નહિ. અલબત્ત એવી જો ધસુએ આશા રાખી હોય, તો તેમાં તેની ભૂલ છે, પરંતુ એનાં ભાષણોમાં એ બાબત વિષે હેરફેર જોવામાં આવે છે. એક ઠેકાણે તે કહે છે કે, અંત ક્યારે થશે તે હું જાણતો નથી. “પણ તે દહાડા તથા તે ઘડી સંબંધી બાપ વગર કાંઈ જાણતો નથી, આકાશમાંના દૂતો નહિ, ને દીકરો પણ નહિ” (માર્ક ૧૩; ૩૨). અને એક પેઢીની અંદર જગતનો અંત આવશેજ એમ કહેવાને બદલે તે વારંવાર એવી સૂચના કરે છે કે તેને હજી ઘણી વાર છે. સુવાર્તા ફરી રીતે ફેલાઈ જશે, તે વિષે બોલતાં તે ખમીરની ઉપમા આપે છે, ને જમ લોટમાં ખમીર પસરી જાય છે તેમ ખમીરરૂપી ‘દેવનું રાજ્ય’ આખી દુનિયામાં પસરી જશે, એમ તે કહે છે. પણ એ કામ એકજ પેઢીમાં પુરું થાય એવી આશા રાખી શકાય નહિ. વળી તે કહે છે કે, “સર્વ પ્રજાઓને સાક્ષી થવા સારૂ રાજ્યની આ સુવાર્તા આખા જગતમાં પ્રગટ કરાશે, ને ત્યારે અંત આવશે” (માત્રી ૨૪; ૧૪). ભુંડા ચાકર વિષેના દૃષ્ટાંતમાં તે ઘણીના આવવામાં વિશ્વાસ થશે એવું સૂચવે છે. વળી બીજા દૃષ્ટાંતમાં વરના થોભવા વિષે તે બોલે છે. તે કહે છે કે “વિદેશીઓના સમયો પુરા થશે ત્યાં લગી ચરૂશાક્ષેમ વિદેશીઓથી ખુંદી ન’ખાશે”

(લુક ૨૧; ૨૪). એ ઉપરથી આપણે સમજીએ છીએ કે જેમ ઇસ્રાએલી પ્રજાનો ન્યાય થતો તે અગાઉ સુધરવાની તકનો લાંબો કાળ તેઓને મળ્યો હતો, તેમ વિદેશીઓનો છેલ્લો ન્યાય થશે ત્યાર પહેલાં લાંબો કાળ વિતી જશે. આપણા પ્રભુએ એ બાબત વિષે આમ બે પ્રકારનાં વચનો કહ્યાં તેનો શો ખુલાસો હશે ? ધડીકમાં તેનો આવવાનો વખત લગભગ ચોક્કસ જણાય છે, ધડીકમાં તે ચોક્કસ જણાતો નથી ; ધડીકમાં પાસે, ધડીકમાં દૂર ; ધડીકમાં અણધાર્યો વહેલો, ને ધડીકમાં અણધાર્યો મોડો દેખાય છે.

આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે ખ્રીસ્તના આવવા બાબત બે ખિના છે, ને તે બન્નેને આગમન કહે છે. એ બેની વચ્ચે બહુ કાળનો અંતર રહેલો છે. એ જ્યારે આપણે ધ્યાનમાં લઈએ છીએ, ત્યારે આ ગુંચવાડાનો ખુલાસો મળે એમ છે.—(૧) યરૂશલેમનો નાશ, કે જે તે પેઢીની અંદર થયો (ઇ. સ. ૭૦), અને તેથી ખરું જતાં યહુદી મંડળી અને ઇસ્રાએલી પ્રજાનો ન્યાય પ્રગટ રીતે ચૂકવવામાં આવ્યો હતો ; (૨) ખ્રીસ્તી મંડળીનો અને દુનિયાની તમામ દેશજાતિઓનો છેલ્લો ન્યાય થશે. આપણા પ્રભુના ભાષણની શરૂઆતમાં ખુદ્દેખુદ્દી રીતે યરૂશલેમ શહેર અને તેનો છેલ્લો ઘેરા ઘાતવા વિષે કહેવામાં આવ્યું છે. “એ માટે ઉજડતી અમંગળપણા[ની નિશાણી] જ્યારે તમે પવિત્ર જગ્યાએ ઉભેલી જુઓ.....ત્યારે જેઓ યહુદાહમાં હોય, તેઓ પહાડો પર નાસી જાય” (માત્થી ૨૪; ૧૫). આ ચેતવણી અક્ષરસઃ માન્યાથી ઇસુના સર્વ અનુયાયીઓ (એટલે ખ્રીસ્તીઓ) યરૂશલેમના ઘેરામાંથી વખતસર નાસી જવા પામ્યા. પણ આગળ એજ અધ્યાયના ૨૯, ૩૦ અને ૩૧મા વાક્યોમાં અને ૨૫મા અધ્યાયમાંના છેલ્લા ભાગમાં:—“જ્યારે માણસનો દીકરો આવશે” અહિંથી વાંચીએ તો ખુદ્દું દેખાય છે કે તે જે કહેવામાં આવેલું છે તે ‘દુનિયાના અંત’ વિષે અને છેલ્લા ન્યાયચુકાદા વિષે કહેવામાં આવેલું છે. ત્યારે એવું જણાય છે કે “એ બધાં પુરાં થશે ત્યાં સુધી આ પેઢી ગુજરી નહિ જશે” એ વચન ઇ. સ. ૭૦માં જે ઇસુનું આગમન થયું તે વિષે સમજવું જોઈએ ; અને “તે દહાડા તથા તે ધડી સંખ્ધી બાપ વગર ઠાઠ જણાતો નથી.....” વગેરે શબ્દો, તે છેલ્લા ન્યાય-ચુકાદાને લગતા સમજવા જોઈએ.

પણ આપણને ગુન્યવાડામાં નાખે એવી રીતે આ બે છેક નિરાળી આખતોને શા માટે ભેળસેળ કરી નાખવામાં આવી હશે? એનો ઉત્તર એ છે પોતાનાં બે આગમન પોતાના શિષ્યોને માટે છુટા પાડવાનો ઇચ્છનો વિચાર નહોતો. એક બીજાને મળતાં આવે એવાં તે બે આગમન છે. દરેક આગમનમાં એક ખાસ યુગનો અંત સુચવેલો છે, એક તો યહુદીઓના સંબંધીનું, અને બીજું ખ્રીસ્તીઓના તથા આખા જગત સંબંધીનું. એક બીજાની સાથે તેઓ મળતાં આવે છે, અને જે શબ્દો પહેલા વિષે સાચા પડે છે, તે ધણીવાર વધારે બહોળા અર્થમાં બીજા વિષે સાચા પડે છે. વળી ઇતિહાસને લગતો જે નિયમ છે કે તે કાળક્રમ પ્રમાણે વર્ણવવામાં આવે, તેવો કંઈ અવિષ્યવાણીનો નિયમ નથી. અવિષ્યવાણીની મુખ્ય મતલબ એવી નથી કે તે વિષે અટકળ આગળથી આંધવી, પણ તેથી માણસોના મન પર છાપ પાડવામાં આવે અને ઇશ્વર પ્રત્યે માણસોમાં યોગ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થાય. આવા ઉદ્દેશથી પોતાનાં બે આગમનના સમયોને જુદા રાખવાને બદલે ભેગી દેવાનું આપણે પ્રભુ પસંદ કરે તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. જેમ હિમાલયનાં બે શિખરો આપણે દૂરથી જોઈએ, એક આગળ ને બીજું તેની પાછળ અને જેમ ચિત્રમાં તેઓ પાસે પાસે દેખાય છે, અને જ્યાં સુધી પાસેના પહાડ આપણે ઓળંગીએ નહિ ત્યાં સુધી તેઓની વચ્ચે રહેલી મોટી બીજી દૃષ્ટિગોચર થાય નહિ, તેમ પ્રભુનાં બે આગમન કે જેની વચ્ચે લાંબો કાળ રહેલો છે, તેઓ તેના શિષ્યોને પાસે દેખાતાં હતાં.

૫ માર્ચના ૨૪મા અને ૨૫મા અધ્યાયમાં આપેલાં ભાષણો ઉપરાંત જો યોહાન ૧૪; ૧૮માં આપેલા શબ્દો “હું તમારી પાસે આવીશ” અને તે સુવાતામાં આવેલા તેના છેલ્લા ભાષણમાંના બીજા એવા શબ્દો વિષે વિચાર કરીએ, તો આપણા પ્રભુનું ‘આગમન’ જુદા જુદા અર્થનું છે, એમ માલમ પડે છે. આપણા પ્રભુના આગમન વિષેની વાત ત્રણ આખતો ધ્યાનમાં રાખવાથી વધારે સારી રીતે દર્શાવી શકાય એમ છે. (૧) તે પરાક્રમ આપનારું છે, “હું તમારી પાસે આવીશ” (યોહ. ૧૪; ૧૮), ને તેનું વચન તેના પવિત્ર આત્માના આવવાથી કૃતિભૂત થયું છે. પોતાના લોકોને તેથી નવું જીવન તંબા નવું બળ મળ્યાં. (૨) તે ઐતિહાસિક છે. મંડળીના ઇતિહાસમાં જે “મહાન દિવસો” થયા અને થાય છે તેમાં

પ્રભુ પોતાના લોક પાસે આવે છે. દાખલા તરીકે યજ્ઞશલેખનો નાશ, રૂમી સાત્રાજ્યની પડતી, ધર્મસુધારો (માર્ટિન લ્યુથર આદિને હસ્તે જે સોળમી સદીમાં થયો તે); ક્રાન્સની રાજ્યક્રાન્તિ, અને આપણા પોતાના વખતના ઐતિહાસિક મોટા બનાવો વગેરે. આ પ્રમાણે દુનિયાનો ન્યાય ઇસુ નિરંતર કર્યા કરે છે. આ બે પ્રકારના આગમન અકસ્માતરૂપ નહિ, પણ કાર્યક્રમરૂપ છે. આ વાત ઉપરથી ઇસુએ પ્રમુખ્ય યાજ્ઞકને જે ગંભીર અને કડુ વચન કહ્યું હતું તે આપણને સમજશે. ‘હવે પછી’ એટલે હમણાંથી મારીને તે આવનાર કાળમાં “માણસના દીકરાને પરાક્રમના જમણા હાથ પર બેઠેલો, તથા આકાશના મેઘો પર આવતો તમે જોશો” (માત્થી ૨૬ : ૬૪). પણ આ ચાલુ ક્રિયા પરાક્રમને લગતી હોય, કે ઇતિહાસને લગતી હોય, તો પણ તેમાં આપણા પ્રભુના આગમનનો પુરેપુરો અર્થ સમાવી શકાનો નથી. “દુનિયાનો ઇતિહાસ એ દુનિયાનો ન્યાયચુકાદો છે” એમ જે કાંઈ વખત કહેવામાં આવે છે તે અમારું માનવું નથી. તે શિવાય જગતને અંતે દુનિયાનો ન્યાય થશે એ નિઃસંદેહ છે, એવું માનીએ છીએ. વળી આપણે માનીએ છીએ કે આખરના ન્યાયને માટે ઇસુ પ્રત્યક્ષ મહિમામાં આવશે, અને તે વખતે જગતના ઇતિહાસમાં દેવે જે કાંઈ તે સર્વ તેણે સાઈ કાંઈ એમ કબુલ કરવામાં આવશે, અને પ્રત્યેક મનુષ્યને અદલ ઇન્સાફ મળશે. વળી છેલ્લા ન્યાયનું એક ખાસ લક્ષણ એ છે કે તે જાહેર રીતે આપવામાં આવશે, ને તેની શિક્ષા પણ જાહેર રીતે થશે. જે કારણસર શિક્ષા કરવામાં આવશે, તે પણ સર્વની રૂબરૂ કહેવામાં આવશે, અને સર્વ મનુષ્યો તે નજરોનજર જોશે.

૬. આ મહાન ખીના ભવિષ્યમાં નિઃસંશય બનવાની છે. માત્ર કયે વખતે તે બનશે, તેટલુંજ ચોક્કસ નથી. તે વિષે મંડળીની અને ઇસુના શિષ્યોની વૃત્તિ કેવી હોવી જોઈએ? એ સવાલનો જવાબ ઇસુ પોતે આપે છે. તેઓએ તેની આશા રાખવી અને તે વિષે સાવધાન રહેવું. જે દિવસે ખ્રીસ્ત રાજ તરીકે આવશે તે મોટા દિવસની આશા તેઓ રાખે; તેના આગમનના વિચારથી તેઓ ખુશી થાય. ન્યાયાસન પર બેસીને જે શબ્દો તે ઉચ્ચારશે, તેના વિચાર કરતાં તેઓનાં મનમાં ખીકની સાથે શુભ આશા ઉત્પન્ન થશે, અને મહિમાવંત રાજ્ય સ્થાપિત થશે તે વિચારથી

તેઓને મોટો દિલાસો મળશે. તે કહે છે કે, “આ વાતો થવા લાગે ત્યારે તમે નજર ઉઠાવીને તમારાં માથાં ઉઠા કરો, કેમકે તમારો ઉદ્ધાર પાસે આવ્યો છે” (લુક ૨૧; ૨૮).

પણ જગતના અંત વિષેનાં આ ભાષણોમાં આશાજનક શબ્દોની સાથે સાથે ફરી ફરીને ચેતવણીરૂપી ઘંટ વગાડીને સાવધાન રહેવાની સૂચના પણ તે આપે છે. “હરવખત જાગતા રહો, ને વિનંતી કરો કે, આ બધું જે થવાનું છે, તેમાંથી અચી જવાને તથા માણસના દીકરાની આગળ ઉભા રહેવાને તમે પ્રયત્ન થાઓ” (લુક ૨૧; ૩૬). “અને જે હું તમને કહું છું તે સર્વને પણ કહું છું કે જાગતા રહો” (માર્ક ૧૩; ૩૭). આને અર્થ કંઈ એવો થતો નથી કે આપણે ગભરાઈ જઈને એમ માની બેસીએ કે આપણા ઉપર અંત ઝડપી રહ્યો છે, અથવા તે બધું નજીક છે. એનો અર્થ એવો પણ ન સમજવો કે જે મનુષ્યો તેના આગમનનો ચોક્કસ સમય પવિત્ર શાસ્ત્રમાંથી તાણીતોસીને ખેંચી કાઢવાને પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ આપણા પ્રભુની આજ્ઞા ઉત્તમ રીતે પાળે છે. ખરેખર તે “કાળ અને સમય” “આપે પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે” (પ્રે. કૃ. ૧; ૭); અને જે દીકરાથી પણ ગુપ્ત રાખેલું છે તે જાણવા સારું તેમ તે બીજાઓને સમજાવવા સારું માણસોએ ફાંફાં મારવાં, એ ખોટું છે. સાવધાન રહેવું તેની મતલબ એ છે કે બે મોટી બાબતો—ખ્રીસ્તનું આપણી પાસે આવવું, અને આપણું તેની પાસે જવું,—તેનું આગમન અને આપણું મરણ—જે આપણા કલ્યાણને અર્થે ઇશ્વરે ગુપ્ત રાખેલું છે, એ બન્નેને માટે સ્વદમન કરતાં આપણે હરહમેશ તૈયાર રહેવું જોઈએ. આ જાગૃતિથી મોટી અસર એ થશે કે ખ્રીસ્ત હાલ આપણી પાસે હાજર છે, એમ જાણીને આપણે વધારે વિશ્વાસુપણાથી વર્તવાને પ્રયત્ન કરીશું. ઇસુ સાથે હાલનો સમાગમ—એ ખ્રીસ્તી માણસની પવિત્રતા અને ફળદ્રુપપણાનું મોટું મૂળ અને રહસ્ય છે, અને તેના પુનરાગમનની આશાની ઉત્તમ અસર એ થાય છે કે પ્રભુની તરફ આપણે આપણું હૃદય નિરંતર ખુલ્લું રાખીએ છીએ. “જેમ ડાળી વેલામાં રહ્યા વિના ફળ આપી નથી શકતી, તેમ તમે પણ મારામાં રહ્યા વિના ફળ આપી શકતા નથી.....મારાથી નિરાળા રહીને તમે કંઈ કરી શકતા નથી” (યોહ. ૧૫; ૪, ૫). વળી સાવધાનીના અર્થમાં જેમ ગ્રહણ

કરવું સમાચ્છેલું છે તેમ તેમાં ઉદ્યોગીપણું પણ સમાચ્છેલું છે. તે મોટા દિવસે વિશ્વાસુ ચાકર કહી શકશે કે, “સાહેબ, તારી એક મહોરે બીજી દસ મહોર પેદા કીધી છે” (લુક ૧૯; ૧૬). વળી તેમાં બીજી એક વાત સમાચ્છેલી છે કે જેને આપણે ખ્રીસ્તી વેરાગ્ય એવું નામ આપી શકીએ છીએ. જોકે ઇસુ પોતાના યોધમાં એમ દર્શાવે છે કે આપણી માનવી પ્રકૃતિ ઇશ્વરથી રચાઈ છે, અને તેથી તેના સદ્વપયોગ કરવો જોઈએ, તો પણ તે કહે છે કે, “જે તારો હાથ અથવા તારો પગ તને ઠોકર ખવડાવે, તો તેને કાપી નાખીને ફેંકી દે; તારા બે હાથ અથવા બે પગ છતાં તું અનંત અગ્નિમાં નંખાય, એ કરતાં ઠુંઠો અથવા લગડો થઈ જીવનમાં પેસવું તારે માટે સાઈ છે, અને જે તારી આંખ તને ઠોકર ખવડાવે તો તેને કાઢી નાખીને તારી પાસેથી ફેંકી દે. તારી બે આંખ છતાં તું નકાંમિમાં નંખાય, એ કરતાં કાણો થઈ જીવનમાં પેસવું તારે માટે સાઈ છે” (માત્થી ૧૮; ૮, ૯). મતલબ કે ખ્રીસ્તી માણસે પોતાની આજીવનની પરિસ્થિતિ ધ્યાનમાં લઈને પોતાની આત્મિક ઉન્નતિ થાય એ માટે ખાસ યત્ન કરવા જોઈએ. તે પોતાની ઇચ્છાઓને અને લાગણીઓને અંકુશમાં રાખવાને નિત્ય સંભાળ રાખશે.

જગતા રહેવાની સાથે ઇસુ પ્રાર્થના કરવાનું પણ કહે છે. “તમે જગતા રહો, અને પ્રાર્થના કરો” (માત્થી ૨૬; ૪૧). “દરેક પ્રસંગે જગતા રહો, ને વિનંતી કરો” (લુક ૨૧; ૩૩). “સાવધાન રહો, જગતા રહીને પ્રાર્થના કરો” (માર્ક ૧૩; ૩૩). આ જગાએ પ્રાર્થનાના સંબંધમાં પ્રભુના ઉત્તમ શિક્ષણ તરફ આપણે લક્ષ આપવું જોઈએ. (જુઓ માત્થી ૬; ૫-૧૫; ૭; ૭-૧૧; ૯; ૩૮; ૧૮; ૧૯; ૨૬; ૩૬-૪૨. માર્ક ૧; ૩૫; ૬; ૪૬; ૯; ૨૯; ૧૧; ૨૨-૨૫. લુક ૯; ૧૮, ૨૮; ૧૧; ૧-૧૩; ૧૮; ૧-૮; ૨૩; ૩૪, ૪૬. યોહ. ૧૪; ૧૩; ૧૫; ૭; ૧૬; ૨૩, ૨૬, ૨૭; ૧૭).

પ્રાર્થનાની વિરૂદ્ધ ઘણા વાંધાઓ ઉઠાવવામાં આવ્યા છે. કેટલાક કહે છે કે કુદરતનું નિયમિતપણું અખંડ છે, અને જે જે વસ્તુઓ કુદરતી નિયમના વિસ્તારમાં આવી જાય છે, તે બાબત પ્રાર્થના કરવી વાસ્તવિક નથી. વળી ઇશ્વરની સર્વશક્તિ, અને તેણે બધી વસ્તુઓનું યોગ્ય

નિર્માણ અગાઉથી કર્યું છે, તેથી તેના વિષે પ્રાર્થના કરવી વ્યર્થ છે એવું કહેવામાં આવ્યું છે. કેટલાક કહે છે કે પ્રાર્થના માત્ર આપણને ઇશ્વરની ઇચ્છાને આધીન થવાને શક્તિમાન કરે છે. કાંઈ માણસ હોડીમાં બેઠેલો હોય, અને તે દોરડું તાણીને જાણે કે કિનારાને પોતાની બણી ખેંચતો હોય એમ દેખાય છે, પણ ખરું જોતાં શું થાય છે? તે પોતાનેજ કિનારા તરફ ખેંચી જાય છે; એવી રીતે પ્રાર્થના કરનારો ખ્રીસ્તી માણસ પેલા હોડીમાં બેઠેલા માણસ જેવો છે એમ કહે છે. પણ ઇસુએ આપ વિષે જે શિક્ષણ આપ્યું છે તે જો ધ્યાનમાં રાખીએ, અને ઇસુનાં વચનો, અને મનુષ્યની પ્રેરકબુદ્ધિ અને અનુભવ એ બધાં ધ્યાનમાં રાખીએ તો પ્રાર્થનાની વિરુદ્ધ કાંઈ પણ દલીલો નિભી શકે તેમ નથી. ઇસુ કહે છે કે, “માગો, તો તમને અપાશે; શોધો, તો તમને જડશે; ઠોકો, તો તમારે સાડ ઉઘાડાશે” (માત્થી ૭; ૭). એ ઉપરાંત તે આપણને ખાતરી આપે છે કે આપણા કાલાવાલા ઇશ્વરના હૃદય ઉપર અસર કીધા વગર રહેતા નથી. આપ તરીકે ઇશ્વર પોતાના છોકરાઓના કાલાવાલા સાંભળે એવો છે; જે સહજમાં પ્રાપ્ત ન થાય, તે આગ્રહને લીધે મળશે (જુઓ લુક ૧૮; ૧-૮; ૧૧; ૫-૮). અને જેઓ ઇસુ પર વિશ્વાસ રાખે છે, અને જેઓનાં અંતઃકરણમાં ઇસુના શબ્દો ઠસી ગયા છે, તેઓની પ્રાર્થના-ઇસુને નામે કરેલી પ્રાર્થના-નો જવાબ નિઃસંશય મળશે, એવાં વચનો આપવામાં આવે છે (યોહ. ૧૪; ૧૩ : ૧૫; ૧૬ : ૧૬; ૨૩, ૨૪, ૨૬, ૨૭). પ્રાર્થના તો એક દૈવી મર્મ છે. જ્યારે આપણે ઇશ્વર અને મનુષ્ય વિષે, અને મનુષ્યમાં દેવના આત્માના વસવા વિષે વધારે ઉંડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશું ત્યારે પ્રાર્થના વિષે ઇસુનું શિક્ષણ તથા તેનાં વચનો યથાન્યાય છે એવી ખાત્રી થયા વગર રહેશે નહિ. ઇસુએ આ આખત વિષે ગંભીર ચેતવણી આપીને કહ્યું છે કે, “માણસનો દીકરો આવશે, ત્યારે તેને પૃથ્વી પર વિશ્વાસ જડશે શું?” (લુક ૧૮; ૮).

હવે ઇસુનાં બોધવચનોના અભ્યાસ આપણે સમાપ્ત કરીએ છીએ. એ વચનોનું જેમ જેમ વધુ મનન કરીએ, જેમ જેમ એઓનો વધુ ઉપયોગ કરીએ, અને ખીજ બધા જ્ઞાનની સાથે એનો મુકાબલો કરીએ, તેમ તેમ તેઓ અમુલ્ય તથા સર્વોત્તમ છે, એમ આપણને આપોઆપ

માલમ પડશે. આપણને ખાતરી થશે કે ઇસુમાંથી જીવનનો મોટો અને સત્ય પ્રકાશ નીકળે છે. લગભગ બે હજાર વર્ષ વહી ગયાં છે, અને તે દરમ્યાન ઘણી ઘણી તકરારો ઊઠી છે, અને ઘણી ઘણી શોધો થઈ છે; આપણે પોતાનો જમાનો નવા નવા વાદવિવાદ અને મનુષ્યજ્ઞાનના બહોળા વિસ્તાર સાથે પસાર થતો જાય છે, એમ છતાં પીતર જે શબ્દો બોલ્યો તેજ શબ્દો હાલ આપણા મ્હોમાંથી નીકળે છે—“પ્રભુ, અમે કાની પાસે જઈએ? અનંતજીવનની વાતો તો તારી પાસે છે” પણ ઇસુનાં વચનો મુલ્યવાન છે, એમ માનવાની સાથે મંડળીને એવો વિશ્વાસ છે કે તેનાં તમામ વચનો કરતાં તે પોતે વધારે મોટો છે; અને તેના પોતાના શિક્ષણથી આપણે જોયું છે કે તે શિક્ષણ કરતાં પણ વધારે મોટો આશીર્વાદ આપણને ઇસુથી મળે છે. જે આત્મિક જીવન તેની સાથેના સમાગમથી આપણને મળે છે તે તેના શિક્ષણ કરતાં વધારે મોટું દાન છે; અને આકાશમાંના રાજ્યાસન પર બેઠેલો પ્રભુ ઇસુ આપણને ખાતરીથી કહે છે કે,—

“હું જીવું છું, તેથી તમે પણ જીવશો.”

